

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TANZİMAT'TAN CUMHURİYETE GALATA-ŞİŞLİ GÜZERGAHINDAKİ
GAYRİMÜSLİM CEMAAT OKULLARI**

**DOKTORA TEZİ
Pınar ERKAN**

Anabilim Dalı : Mimarlık

Programı : Mimarlık Tarihi

MAYIS 2009

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TANZİMAT'TAN CUMHURİYETE GALATA-ŞİŞLİ GÜZERGAHINDAKİ
GAYRİMÜSLİM CEMAAT OKULLARI**

DOKTORA TEZİ

Pınar ERKAN

(502012092)

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 27 Ekim 2008

Tezin Savunulduğu Tarih : 15 Mayıs 2009

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ayla ÖDEKAN (İTÜ)
Diğer Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Günkut AKIN (İTÜ)
Doç. Dr. Zeynep KUBAN (İTÜ)
Prof. Dr. Baha TANMAN (İÜ)
Yrd. Doç. Dr. Sinan GÜLER (MSÜ)

MAYIS 2009

ÖNSÖZ

Tanzimat'tan cumhuriyete İstanbul Galata-Şişli güzergahındaki azınlık okullarının araştırıldığı bu tezde, bana güvenip desteğini esirgemeyen, kaynaklara yönlendirip fikir veren sayın hocam Prof. Dr. Ayla Ödekan'a içten teşekkürlerimi sunarım.

Tez süresi boyunca değerli görüşleri ve düşünceleriyle ufkumu açan ve moral veren sayın Prof. Dr. Afife Batur'a ayrıca teşekkür borçluyum. Bir çok kaynağa ulaşabilmemin yolunu açan, tıkaandığım yerde yetişen sayın Dr. Zafer Karaca'ya; Zoğrafyon Lisesi Müdürü Yani Demircioğlu'na; Hrant Dink'e; Silviyo Ovadyo'ya; Musevi okulları için gerekli bağlantıları kurmamı sağlayan Gila Erbeş'e; Şalom Gazetesi kütüphanesinden yararlanmamı sağlayan Eti Varon'a; Hahambaşılık'tan izinlerimin çıkmasına yardımcı olan Parla Erbeş Hanımefendi'ye; bibliyografya konusunda fikir veren sayın Rıfat Bali'ye; bazı belgelerin orijinalini Yunanistan'dan gönderen Strato Tarinas'a; üşenmeyip bana Beyoğlu'ndaki Katolik okulunu gezdiren ve bilgi veren emekli müdire sayın rahibe Emilia Mimar Hanımefendi'ye; Ermeni Patrikhanesi kütüphanesinde yardımlarını esirgemeyen Vağarşak Seropyan ve nazik Helda Aynayüz'e; Peder Krikor Damatyan'a; bana yardımcı olmak için Ada'dan İstanbul'a belge ve kitap taşıyan Zoğrafyon Lisesi emekli müdürü çok muhterem Dimitri Frangopoulous'ya; güvenip kıymetli kitap ve gazete koleksiyonlarını emanet eden değerli Mihail Vasiliadis'e, Ermenice çevirilerimi yapan sevgili arkadaşım Leda Basut'a; Hilali ahmer uğruna Ermenice ve Yunanca çevirilerimi yapmak için değerli vakitlerini ayıran Doç.Dr. Elmon Hançer'e, Doç.Dr. Eva Şarлак'a ve Anna Maria Aslanoğlu'na çok teşekkür ederim. Savvas Tsilenis Yunanistan'dan ağır kitapları taşımakla kalmadı, son dönemlerde elime geçen belgeleri takip etti. Sayın George Vassiadis Türkiye'de bulunmayan değerli doktora çalışmasını İngiltere'den son anda yetiştirdi. Sayın Akilas Millas çok kıymetli ve ender bulunan kitaplarını Yunanistan'dan gönderdi. Araştırmamın yürümesini sağladılar ve çalışmamı zenginleştirdiler.

En son olarak, çalışmamı kolaylaştıracak gerekli ortamı sağlamak için imkansız mümkün kılan, desteğini her an hissettiğim aileme minnet borçluyum. Çok sabırlıydılar.

Ekim 2008

Pınar Erkan
Mimar

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
ÖZET.....	xv
SUMMARY.....	xix
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı.....	1
1.2. Araştırma ve Çalışma Yöntemi.....	5
2. OSMANLI İMPARATORLUĞU' NUN MODERNİTE PROJESİ: TANZİMAT.....	9
2.1. Tanzimat ve Siyasi Hedefleri.....	9
2.2. Tanzimat ve Eğitim Sorunu.....	15
2.3. Tanzimat ve Kentsel Değişim: İstanbul Modeli'nde Galata ve Pera'nın Yeri.....	28
3. GAYRİMÜSLİM CEMAATLER VE EĞİTİM.....	49
3.1. Rum Cemaati ve Eğitim.....	54
3.2. Ermeni Cemaati ve Eğitim.....	63
3.3. Musevi Cemaati ve Eğitim.....	71
4. TANZİMAT SONRASI CEMAAT OKULLARI.....	81
4.1. Rum Okulları.....	81
4.1.1. Zografyon Rum Erkek Okulu.....	81
4.1.2. Merkez Rum Kız Okulu.....	97
4.1.3. Hadjichristou Rum Okulu.....	108
4.1.4. Feriköy Rum Okulu.....	115
4.1.5. Zapyon Rum Kız Okulu.....	118
4.1.6. Ayakonstantin Rum Okulu.....	128
4.1.7. Galata Rum Okulu.....	131
4.1.8. Kurtuluş Rum Okulu.....	141
4.1.9. Papazköprü Rum Okulu.....	145
4.1.10. Aynalı Çeşme Rum Okulu.....	148
4.2. Ermeni Okulları.....	151
4.2.1. Pangaltı Ermeni Katolik Okulu.....	151
4.2.2. Sakızağacı Ermeni Katolik Okulu.....	160
4.2.3. Anarat Hıgutyun Ermeni Katolik Okulu.....	162
4.2.4. Getronagan Ermeni Erkek Okulu.....	172
4.2.5. Esayan Ermeni Kız Okulu.....	180
4.2.6. Karagözyan Ermeni Okulu.....	190
4.3. Musevi Okulları	200
4.3.1. Galata Musevi Okulu I.....	200
4.3.2. Galata Musevi Okulu II.....	205
5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME.....	215
KAYNAKLAR	225

EKLER	239
ÖZGEÇMİŞ	271

KISALTMALAR

AIUA	: <i>Alliance Israélite Universelle</i> Arşivleri
BAO	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DUİT	: Dosya Usulü İrade Tasnif
İLAZN	: Adliye ve Mezahib İradeleri
MKT.MHM	: Mektubi Kalemî Mühimme Evrakı

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 2.1 : II.Mahmut'un Mekteb-i Tıbbiye'yi ziyareti.....	11
Şekil 2.2 : Mekteb-i Sultani (Galata Saray Lisesi).....	23
Şekil 2.3 :19. yüzyıl öncesinde İstanbul'un kent sınırları.....	29
Şekil 2.4 : Galata'dan tarihi Yarımada'ya bakış, 17. yüzyıl.....	30
Şekil 2.5 : Galata surları üzerinden karşı kıyıya bakış.....	31
Şekil 2.6 : 1537'de Galata ve Pera'yı gösteren bir minyatür.....	32
Şekil 2.7 : 19. Yüzyıl başlarında yapılmış bir haritada Galata Sarayı.....	34
Şekil 2.8 : Haziran 1870 tarihli Pera yangını	36
Şekil 2.9 : Haziran 1870 tarihli Pera Yangını.....	36
Şekil 2.10 : Notre Dame de Sion Fransız Okulu, yüzyılın başı, 2008 yılı.....	41
Şekil 2.11 :19. Yüzyılda inşa edilmiş okul plan tipolojilerine örnekler.....	42
Şekil 2.12 : Galatasaray Lisesi, plan kroki.....	43
Şekil 2.13 : Gayrimüslim cemaat okulları plan tipleri.....	43
Şekil 2.14 : 1856 D'Ostaya ve 1925 Pervititch haritalarında Sion Okulu.....	44
Şekil 2.15 : Gayrimüslim cemaat okulları plan tipleri.....	45
Şekil 2.16 : Gayrimüslim cemaat okulları plan tipleri.....	46
Şekil 3.1 : St. Benoît Fransız Okulu(1853) Carbognano, 1761.....	51
Şekil 3.2 : Dame de Sion Fransız Kız Okulu.....	52
Şekil 3.3 : St. Pulcherie Fransız Okulu (1890).....	52
Şekil 3.4 :St. Michel Fransız Lisesi.....	53
Şekil 3.5 : İtalyan Lisesi (1879).....	53
Şekil 3.6 : Alman Lisesi (1870).....	53
Şekil 3.7 : İtalyan Lisesi (1888), Tomtom Sokak.....	53
Şekil 3.8 : Rum Silloğu, günümüzde yıkılmıştır.....	59
Şekil 4.1 : Okulun kuruluşuna dair 18 Eylül 1892 tarihli bir belge	82
Şekil 4.2 : Zografyon Lisesi 1893 tarihli okul mühürü	83
Şekil 4.3 : Okulun logosu	83
Şekil 4.4 : Eski okul binası Turnacıbaşı Sok.	84
Şekil 4.5 : Yeni bina, giriş 1893 yılı.....	84
Şekil 4.6 : Okulun spor salonunda bir etkinlik,1893 yılı.....	85
Şekil 4.7 : 19. yüzyıl sonunda okul öğrencileri öğretmenleriyle birlikte	86
Şekil 4.8 : Okulun konumu, Pervitich Sigorta Haritası, no 32, Mart	86
Şekil 4.9 : Okulun ön cephesi, Perikles Fotiadis çizimi.....	88
Şekil 4.10 : Atina Üniversitesi giriş cephesi, C. Hansen tasarımı	88
Şekil 4.11 : Okulun öğrencileri kapı önünde, 1900 yılı.....	89
Şekil 4.12 : Cephede girişin iki yanındaki rölyef detayı	89
Şekil 4.13 : Okulun vaziyet planı.....	91
Şekil 4.14 : Okulun zemin kat planı.....	91
Şekil 4.15 : Ana giriş detayı.....	92
Şekil 4.16 : Turnacıbaşı Sokak'tan görünüm.....	92
Şekil 4.17 : Turnacıbaşı Sokak'tan cephe detayı.....	93

Şekil 4.18	: Okulun ana girişi, 1893 ve 2008 yılları	94
Şekil 4.19	: Okulun ana girişi	94
Şekil 4.20	: Okulun ana giriş holü.....	94
Şekil 4.21	: Zemin katta özgün haliyle korunan eski laboratuvar.....	96
Şekil 4.22	: Birinci kat koridoru ve derslikler.....	96
Şekil 4.23	: İngiliz Kız Okulu (British High School).....	98
Şekil 4.24	: Ana giriş holünde asılı pano.....	98
Şekil 4.25	: 3 Ekim 1911 tarihli bir okul makbuzu.....	99
Şekil 4.26	: Son sınıf öğrencileri ve öğretmenleri.....	99
Şekil 4.27	: Okulun konumu, Pervititch Haritası, Nisan 1927, no 35.....	100
Şekil 4.28	: Maç Sokağı'ndan görünüş.....	101
Şekil 4.29	: Hocazade Sokağı'na bakan kuzey cephesinde yan giriş.....	101
Şekil 4.30	: Kuzeydeki taş avludan ana giriş cephesinin görünümü.....	102
Şekil 4.31	: Okulun ana giriş cephesi çizimi.....	102
Şekil 4.32	: Okulun zemin kat planı.....	103
Şekil 4.33	: Merkez Rum Okulu zemin kat plan krokisi.....	103
Şekil 4.34	: Okulun ana giriş holü, 1905 yılı.....	104
Şekil 4.35	: Okulun ana giriş holü, 2007 yılı.....	104
Şekil 4.36	: Merdivenlerden görünüm.....	105
Şekil 4.37	: Birinci kat koridoru.....	105
Şekil 4.38	: Zemin kattaki jimnastik salonu.....	106
Şekil 4.39	: Birinci katta derslik.....	107
Şekil 4.40	: Hadjichristou Lisesi'nin konumu.....	109
Şekil 4.41	: Sıraselviler Caddesi'nden görünüm.....	109
Şekil 4.42	: Galatasaray'daki bina.....	110
Şekil 4.43	: Okulun arka cephesi ve avlu, 1892 yılı.....	110
Şekil 4.44	: Öğrenciler teneffüste, 1892 yılı.....	111
Şekil 4.45	: Çocuklar arka bahçede spor yaparken.....	111
Şekil 4.46	: Okul müdürünün odası, 1892 yılı.....	113
Şekil 4.47	: Yatakhanedan görüntü.....	113
Şekil 4.48	: Okulun dersliklerinden biri, 1892 yılı.....	114
Şekil 4.49	: Yemekhane, 1892 yılı.....	114
Şekil 4.50	: Feriköy Rum Okulu eski bina.....	115
Şekil 4.51	: Okulun Pervititch Haritası'ndaki konumu, 1925, pafta 3.....	116
Şekil 4.52	: 1950lerde inşa edilen yeni okul binası.....	117
Şekil 4.53	: Zapyon Rum Okulu ruhsat için verilen çizim.....	119
Şekil 4.54	: Zapyon Rum Okulu'nun konumu.....	120
Şekil 4.55	: Okulun öncephe görünümü, 1887.....	120
Şekil 4.56	: Okulun ana giriş cephesi, Meşelik Sokak	121
Şekil 4.57	: Okulun zemin kat planı	121
Şekil 4.58	: Okulun ana giriş cephesi, Meşelik Sk. Sıraselviler'den bakış....	122
Şekil 4.59	: Arka cephe, Taksim Meydanı'ndan görünüm.....	122
Şekil 4.60	: Sıraselviler Caddesi'nden detay	123
Şekil 4.61	: Arka cepheden detay	123
Şekil 4.62	: Meşelik Sokak, kilise tarafından Sıraselviler Caddesine bakış....	123
Şekil 4.63	: Arka cepheden detay, kemerli saat.....	124
Şekil 4.64	: Ana giriş holü.....	125
Şekil 4.65	: Ana giriş ve doğu koridoru.....	126
Şekil 4.66	: Arka koridor, batı yönü.....	126
Şekil 4.67	: Birinci kata çıkan orta galeri.....	126

Şekil 4.68	: Doğu tarafındaki merdivenler.....	127
Şekil 4.69	: Toplantı salonu.....	127
Şekil 4.70	: Okulun kilise avlusunda konumu	128
Şekil 4.71	: Okulun kat planları,	129
Şekil 4.72	: Okulun kilise avlusundan görünüşü.....	130
Şekil 4.73	: 1853 ve 1875 yıllarına ait okul mühürleri	132
Şekil 4.74	: 4 Kilise Eğitim Kurumları Birliği' nin 1872 tarihli makbuzu	132
Şekil 4.75	: Ayios Nikolas Kilisesi'nin Kasım 1875 tarihli yardım makbuzu	133
Şekil 4.76	: Okulun konumu,Pervititch Haritası, Aralık 1928, pafta no 37....	133
Şekil 4.77	: S. Nirven Haritaları, Pafta 37-39, Galata Rum Okulu.	134
Şekil 4.78	: Galata Rum Okulu Kemeraltı Caddesi, ön cephe.....	135
Şekil 4.79	: Okulun ana giriş kapısı	135
Şekil 4.80	: Okulun III. ve IV. kat planı.....	135
Şekil 4.81	: Galata Rum Okulu plan, kesit ve görünüş çizimleri.....	137
Şekil 4.82	: Galata Rum Okulu plan, kesit ve görünüş çizimleri.....	137
Şekil 4.83	: Giriş merdivenleri zemin kat ve ara kattan görünüm.....	138
Şekil 4.84	: Birinci kat holü ve merdivenler.....	138
Şekil 4.85	: İkinci kat holü.....	139
Şekil 4.86	: II. ve III. kat orta holler	140
Şekil 4.87	: III. Kat kuzey kanadı holü.....	140
Şekil 4.88	: Üçüncü kat orta holü.....	140
Şekil 4.89	: Okulun Pervititch Haritası' nda konumu, 1925, pafta 14.....	142
Şekil 4.90	: Okulun vaziyet planı.....	142
Şekil 4.91	: Okulun doğu ve kuzey cepheleri.....	143
Şekil 4.92	: Okulun kat planları.....	144
Şekil 4.93	: Ön cephe, Safa Meydanı Sokak.....	144
Şekil 4.94	: Kuzey cephesi.....	144
Şekil 4.95	: Okulun bulunduğu Bostan Sk. Pervititch Haritası 1925, no15	146
Şekil 4.96	: Papazköprüsü Rum Okulu, öncepheden görünüm.....	147
Şekil 4.97	: Papazköprüsü Rum Okulu, zemin kat ve 1. kat planı.....	147
Şekil 4.98	: Aynalıçeşme Rum Okulu, Tarlabası Caddesi'nden görünüm.....	149
Şekil 4.99	: Ön cephe.....	149
Şekil 4.100	: Okulun giriş kat planı.....	150
Şekil 4.101	: Okulun öğrenci ve öğretmenleri, 1867	152
Şekil 4.102	: Okulun öğrenci ve öğretmenleri, 1887.....	152
Şekil 4.103	: Okulun ana giriş cephesi, Süleyman Nazif Sokak.....	154
Şekil 4.104	: Okulun ek bina yapılmadan önce kuzey ve batı cephesi.....	154
Şekil 4.105	: Okulun kuzey cephesi.....	154
Şekil 4.106	: Süleyman Nazif Sokak'tan görünüm.....	155
Şekil 4.107	: Süleyman Nazif Sokak'tan görünüm, 2008 yılı.....	155
Şekil 4.108	: Okulun konumu, Pervitich Haritası, no 6, Mayıs 1925.....	156
Şekil 4.109	: Okulun zemin kat planı.....	156
Şekil 4.110	: Okulun bodrum kat planı.....	157
Şekil 4.111	: Yeni binanın temeli atılırken, 17 Nisan 1927.....	158
Şekil 4.112	: Yeni binanın inşası sürerken.....	158
Şekil 4.113	: Okulun ana giriş kapısı, Süleyman Nazif Sokak.....	158
Şekil 4.114	: Ana giriş holü, merdivenler.....	159
Şekil 4.115	: Zemin kat koridoru.....	159
Şekil 4.116	: Okulun Pervititch Haritası'nda konumu, 1945, 57A.....	161
Şekil 4.117	: Okulun sırasıyla batı ve kuzey yönünden cepheleri	161

Şekil 4.118 : Okulun Pervititch Haritası'nda konumu, 1944, 57.....	163
Şekil 4.119 : Okulun Pervititch Haritası'nda konumu, 1945, 57A	163
Şekil 4.120 : Doğu ve batı yönünden ana giriş cephesi.....	164
Şekil 4.121 : Okulun ana giriş kapısı.....	165
Şekil 4.122 : Okulun batı yönündeki girişi.....	165
Şekil 4.123 : Pencere detayları.....	165
Şekil 4.124 : Farklı katların koridorlarından görünüm.....	166
Şekil 4.125 : Okulun kat planları.....	167
Şekil 4.126 : Okulun arka cephesi, Dernek Sokak.....	168
Şekil 4.127 : Merdivenler.....	168
Şekil 4.128 : Şapelden görünüm ve çatıdaki çan kulesi.....	169
Şekil 4.129 : Şapelden tavan bezemesi.....	170
Şekil 4.130 : Ana okulu, Tavla Sokak.....	170
Şekil 4.131 : Ana okulu planları, Tavla Sokak.....	171
Şekil 4.132 :Patrik Nerses Varjabedian.....	175
Şekil 4.133 : İlk yönetmeliğin kapağı.....	175
Şekil 4.134 :.Kilise ve okulun kısmen yıkılışı.....	175
Şekil 4.135 : Okul ile kilisenin yıkılmadan önceki konumu.....	176
Şekil 4.136 : Okulun kat planları	177
Şekil 4.137 : Kemeraltı Caddesi'nden görünüş, 2007	178
Şekil 4.138 : Getronagan Lisesi öğrencileri	179
Şekil 4.139 : Okulun konumu, Pervititch Haritası no 35, Nisan 1927.....	183
Şekil 4.140 : Okulun vaziyet planı.....	184
Şekil 4.141 :Meşelik Sokak'tan görünüm.....	185
Şekil 4.142 : Kat planları	186
Şekil 4.143 : Öncephe görünüm.....	187
Şekil 4.144 : Ana giriş kapısı.....	187
Şekil 4.145 : Arka avluya bakan cephe	187
Şekil 4.146 : Meşelik Sokak' tan görünüm.....	188
Şekil 4.147 : Öncepheden detay.....	188
Şekil 4.148 : Öncepheden pencere detayı.....	188
Şekil 4.149 :.Ana giriş holü ve merdivenler.....	189
Şekil 4.150 : Dikran Karagözyan.....	191
Şekil 4.151 : Okulun Pervititch Haritası'nda konumu, 1924-25, plan 12.....	192
Şekil 4.152 : Abide-i Hürriyet Caddesi'nden görünüm, yüzyılın başı.....	193
Şekil 4.153 : Abide-i Hürriyet Caddesi'nden görünüm, 2008 yılı.....	193
Şekil 4.154 : Vaziyet plan krokisi ve kat planları	194
Şekil 4.155 : Ana giriş cephesi.....	195
Şekil 4.156 : Batı kanadı ucundaki kule.....	195
Şekil 4.157 : Batı Kanadı, Abide-i Hürriyet Cad. tarafından görünüm.....	196
Şekil 4.158 : Ana giriş cephesi, batı kanadı.....	196
Şekil 4.159 : Ana giriş cephesi, doğu kanadı.....	197
Şekil 4.160 : Okulun zemin kat koridorundan görünüm.....	198
Şekil 4.161 : Okulun giriş holünden görünüm.....	199
Şekil 4.162 : Ana giriş holünde merdivenler.....	199
Şekil 4.163 : Okulun konumu, Suat Nirven Haritası 1949, pafta 48.....	201
Şekil 4.164 : Talaşçı Sokak' tan görünüm	202
Şekil 4.165 : Okulun kat planları.....	203
Şekil 4.166 : Okulun 2. kat planı.....	204
Şekil 4.167 : Alliance okulu öğrencileri.....	205

Şekil 4.168 : Pervititch Haritası'nda okulun konumu, 1928, pafta 37.....	206
Şekil 4.169 : Zemin kat planı ve 1. kat planı	206
Şekil 4.170 : Okulun 2. kat planı	207
Şekil 4.171 : Okulun 3. kat planı	207
Şekil 4.172 : Ön avludan görünüm	208
Şekil 4.173 : 1. bodrum ve 2. bodrum kat planları.....	209
Şekil 4.174 : Ana giriş cephesi, Dibe Sokak tarafından görünüş.....	209
Şekil 4.175 : Arka cephe, Galata yönü	210
Şekil 4.176 : Ön cepheden görünüm.....	211
Şekil 4.177 : Ön cepheden görünüm.....	212
Şekil 4.178 : Ön cephe, giriş katı.....	212

TANZİMAT' TAN CUMHURİYETE İSTANBUL GALATA-ŞİŞLİ GÜZERGAHINDAKİ GAYRİMÜSLİM CEMAAT OKULLARI

ÖZET

Bu araştırmada Tanzimat'tan cumhuriyete İstanbul Galata-Şişli güzergahında açılmış Rum, Ermeni ve Musevi okulları ele alınmıştır. Tanzimat'ın ardından gelen süreçte değişen ekonomik, siyasi ve toplumsal koşullara paralel olarak Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim cemaatlerin, elde ettikleri ekonomik güç ve Tanzimat sonrası reformlara bağlı olarak verilen sivil haklarla birlikte sosyal yapılanmalarında önemli değişimler olmuş, bu değişimler fiziksel çevrelerine yansımıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısında Tanzimat sonrası dönemde Batı'yla ilişkilerin de ivme kazanmasıyla, eğitim giderek daha çok ön plana çıkmıştır. Ülke çapında reformların hedeflediği yeni merkezi yönetim biçimi, yeni toplumsal düzen arayışları, Batılı fikirlerinin biçimlendirdiği eğitimin bir toplumsal dönüşüm mekanizması olarak işlemesiyle Rum, Ermeni ve Musevi cemaatlerin milli kimliklerinin oluşumunu, uygar toplumlar olarak yeni dünyanın kapitalist sistemine katılmalarını sağlamıştır.

Tanzimat sonrası arka arkaya yapılan reformlar ve yasal düzenlemelerin verdiği sivil haklar ve sağladığı olanaklardan Osmanlı Devleti'nde tercümanlık, ticaret ve simsarlıkla uğraşmaları nedeniyle Batıyla öncelikli ilişkiler kuran gayrimüslimler yararlanmışlardır. İstanbul içinde Batılı ülkelerin ticari ve diplomatik ilişkilerini yürütmek üzere 16. yüzyıldan beri temsilcilik ve elçiliklerini kurdukları, buralarda çalışan yabancı, Levanten, başta Rum, Ermeni ve Yahudiler olmak üzere gayrimüslimlerin kendi içlerine kapalı bir küçük cemaat olarak yerleştikleri bölge Galata ve Pera idi. Burası, 19. yüzyıldaki yasal düzenlemelerle kent içinde her millete eşit mülk edinme hakkı tanınmasıyla özellikle sermayenin el değiştirerek artması sayesinde burjuvallaşan gayrimüslimlerin tercih ettikleri bölge olmuştur. İş ilişkilerini buradan yürütmüşler, burada cemaatlerini oluşturmuşlardır.

Eğitimli ve çağdaş toplumlara dönüşebilmek için okullarını ve hatta İstanbul çapında eğitim verecek yüksek okullarını burada açmışlardır. Bu yüksek okullarda Anadolu'dan gelen öğrenciler de eğitim görmüşlerdir. Bu eğitim kurumları, hem verdikleri eğitimin kapsamı hem de kullandıkları mimarlık diliyle Batıdaki örnekleri uygulamaya çalışmış, Batılılaşma ve Aydınlanma hareketlerinin etkisinde gelişen yeni dünya ideolojilerinin, giderek milli kimliklerini oluşturan, konjonktüre uygun olarak Osmanlı toplumunda ekonomik açıdan öne çıkan gayrimüslimleri dönüştürmesinin simgesi olmuşlardır.

Başlarda az sayıda Rum, Ermeni ve Musevi, çoğunlukla işleri dolayısıyla bölgede yaşarken, şehir içinde ulaşım imkanlarının artması, yaşam biçimlerinin farklılaşması, yangın ve salgın hastalıkların da etkisiyle gayrimüslimler, Fener, Balat, Hasköy, Kumkapı, Samatya gibi yüzyıllardır yoğunluklu yaşadıkları semtlerden çıkıp Galata ve Pera'ya taşınmaya başlamışlardır.

Sultanın Tarihi Yarımada'dan çıkarak Dolmabahçe'ye gelmesi, şehrin içinde çağa uygun yeni işlevlerle inşa edilen istasyon, hastane, iskele, okul, üniversite, karakol, kışla, fabrika gibi binalar eşliğinde kentin hareket noktalarının farklılaşması ve demografik değişimler gibi sebepler kentin kuzeye doğru büyümesine yol açmıştır. Galata-Beyoğlu bölgesi Şişli'ye kadar uzarken, özellikle gayrimüslimlerin yaşadığı bölgeleri etkileyen büyük yangınlarının ardından göç eden gayrimüslimlerin bir bölümü Beyoğlu-Şişli güzergahının kuzey tarafına yerleşmiş, Galata ve Beyoğlu'na sığamayan burjuvazi ise daha çok Şişli, Nişantaşı, Maçka gibi bölgeleri tercih etmiştir.

Tüm bu süreçte Rum, Ermeni ve Museviler, Galata ve Beyoğlu'nda toplumsal dönüşümleriyle örtüşen bir kentsel çevre yaratmışlar, yeni fikir ve modern yaşam biçimlerini Batıda izledikleri örneklerle ve İstanbul'daki Batı kaynaklı yabancı okullardan da etkilenererek, kiliseden sonra en önemli toplumsal kurumları haline gelen eğitim binaları başta olmak üzere içinde yaşadıkları mimari çevreye yansıtmışlar, çağın normlarına uygun Batılı kentsel gelişmenin İstanbul'daki örneğini ortaya koymuşlardır.

Araştırma sırasında konuyla ilgili yazılı kaynaklar incelenmiş, ilgili kişi ve kuruluşlarla bağlantı kurulmuş, yerinde yapılan incelemelerle gerçekleştirilen mimari çözümlemeler, görsel malzemeye desteklenmiştir.

Sonuç olarak, cemaat okullarının kendilerine özgü, birbirinden ayırt edici ve yapılandıkları bölgelerde yenilik yaratan mimari özellikler taşıdığı, toplumlarının dönüşümünü sağlayan fikirleri simgesel olarak ifade ettikleri, bu nitelikleriyle de ait oldukları dönemin özgün yaşıam biçimini yansıttıkları; Galata-Şişli güzergahında Tanzimat ncesi devre kıyasla, çağın değerlerine koşıut farklı ve modern kentsel çevreler oluşmasına katkıda bulundukları görülmüştür.

FROM THE TANZİMAT PERIOD TO THE REPUBLIC THE NON-MUSLIM SCHOOLS IN ISTANBUL ALONG THE ROUTE FROM GALATA TO ŞİŞLİ

SUMMARY

In this thesis, the Greek, Armenian and Jewish schools along the route in Istanbul from Galata to Şişli during the post Tanzimat period are studied. Parallel to the changing state of economical, political and social affairs at the Ottoman Empire following the Tanzimat, the non-muslims went through a social transformation period which reflected itself to the building environment.

The relations with the Western countries which were increased and intensified rapidly after the Tanzimat Period especially through the second part of the 19. c., educating masses of people became a priority and provided non-Muslims with the means of building for themselves a national/ideological/social identity to be an eligible part of the rising kapitalist system in the new era as the new educational ways formed by the Enlightenment ideas worked as a mechanism of social transformation while the nationwide reforming movements aimed at a new governing methods and a social order.

The non-Muslims were more to make use of new opportunities by the civil rights they were entitled according to the continuous reforms and new legislations during the post-Tanzimat period as they had preceding contacts with the West for establishing business relations with the European countries previously as traders and dragoman in diplomatic missions etc..

Pera located just North of Galata became both a residancial area and employment centre specifically for the European diplomatic missions starting from the 16. century onwards while Galata was reserved rather for business and finance characterizing the region as westernized by the co-existence of the Ottoman Greeks, Armenians, Jews and Levantines with the European community. Non-Muslims gaining great

economical power from state-lending, commercial and banking activities in the 19th century, Pera became increasingly favorable center of social importance in İstanbul accompanied with the social and economical rise of a non-Muslim middle class. According to the clause in the Tanzimat Rescript guaranteeing individuals their rights to private property, they started to build a new model of urbanization of their own in Galata and Pera.

They built their schools for higher education in order to become a well educated and a modern society using European concepts both in teaching programmes and buildings as a strong architectural language. The educational institutions including primary, secondary and higher schools established all through the 19th century were not isolated formations but parts of a larger social, cultural and educational context following the examples in the European countries both ideologically and architecturalwise representing and conveying the Enlightenment and modernization ideas gradually forming their own national identity in order to transform the community completely.

Due to various reasons such as new means of transportation, the sultan moving out from the Historical Peninsula to the Dolmabahçe Palace, new types of buildings emerging with new functions like train stations, hospitals, schools, universities, police stations, barracks, factories, ports etc. changing the pattern of the daily life with increased standards of living as well as the great conflagrations like in Hocaapaşa, Gedikpaşa and Pera, the Greek, Armenian and Jews are moved from Fener, Balat, Hasköy, Kumpkapı and Samatya to the more favoured regions like Galata, Pera, and further up North to the newly establishing urban areas such as Kurtuluş, Feriköy, Şişli, Nişantaşı and Maçka along the route between Galata and Şişli towards the end the 19th century. The buildings by the Ottoman non-Muslim communities had their significant contributions in the western type of urbanization process in these regions. Among of all the building types, the educational buildings indicated the importance of educational and cultural impacts parallel to the rising notions in the era, reflecting the effects of the cultural transformation in the building environment.

During the research period, the written sources were studied; the related people were interviewed, the institutions were contacted, the data gathered from the in-situ observations and building analysis done was backed up with maps, drawings and visual materials.

In conclusion, the architectural features of the school buildings by the non-Muslim communities can be differentiated according to their plan types, exterior ornamentations and comparatively monumentalistic design approach, that not only by dimensions either. The school buildings erected by these communities were clearly reflecting the life styles in the era, making a great contribution in the urbanization process in order to state the results of the social and political context created by the Western impact and the new economic paradigms that the 19th century brought with.

1. GİRİŞ

1.1 Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Osmanlı Devleti'nin, dünya üzerinde üç kıtaya yayılırken idaresine kattığı bölgelerdeki uyrukların kendi kurumlarını, kendi dillerinde ve kendi dini liderleri öncülüğü ve otoritesi altında sürdürüp geliştirmelerine izin veren fetih ve yönetim sistemi, devletin güçlü bir imparatorluğa dönüşmesini sağlayan önemli faktörlerden biridir. Böylece Osmanlı tarihi, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Türklerin tarihi olmasının yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti Devleti çevresinde mevcut yirmiden fazla ülkede yaşayan, farklı dinlerde ve farklı dilleri konuşan çok sayıda ulusun tarihini kapsamaktadır. Bu türden çok uluslu, çok dilli, çok dinli ve etnik çeşitlilik bakımından zengin bir imparatorluk tarihinin yeryüzündeki yansıması da, kuşkusuz coğrafi, siyasi ve stratejik konumu nedeniyle yüzyıllar boyunca kültürlerarası bir köprü görevi görmüş imparatorluk başkenti İstanbul olacaktır.

Bu özelliğiyle İstanbul, yüzyıllardır değişik milletlerden insan topluluklarını barındırmış bir dünya kentidir. Osmanlıların yerleştirme politikasına bağlı olarak Türklerin yanı sıra Rumeli ve Anadolu'dan getirilen çeşitli etnik gruplar, Avrupa'dan göç eden Musevilerle birlikte yine Avrupa kökenli Levantenlerin şehre yerleşerek kuşaklar boyu burada yaşamaları, İstanbul'un bilinen kozmopolit yapısını oluşturmuştur. Şehrin, özellikle Osmanlılar tarafından alınmasının ardından Türk ve Müslüman egemenliğinin gittikçe artan yoğunlukta varlığını sürdürmesiyle, batılı ülkeler gözünde kilit nokta olma özelliği devam etmiş, tarihsel, toplumsal ve siyasi olaylar bölgeden hiç eksik olmamıştır.

Böyle kozmopolit bir ortam içerisinde Rum, Ermeni, Musevi ve Levantenlerin kültürel birikimleriyle yaşama alışkanlıklarını kentsel yapılanma bağlamında en çok ortaya koydukları bölge Kumkapı, Samatya, Balat, Fener, Hasköy, Galata ve Pera başta olmak üzere Avrupa Yakası'ndaki semtler ve köyler olmuştur.

İmparatorlukların başşehri İstanbul, Tarihi Yarımada'nın Sarayburnu'ndan başlayarak özellikle Tanzimat sonrası dönemde elde edilen haklarla yerli gayrimüslim ve yabancıların yerleşmeleri doğrultusunda Haliç'i aşp öncelikle Galata ve Pera'ya geçmiş, ülkenin zengin ve değişik etnik unsurları, en parlak ürünlerini buralarda vermiştir.

Özellikle Tanzimat'tan sonra hızlanan siyasi ve toplumsal değişimle birlikte gayrimüslim ve yabancılara tanınan haklar, yüzyıllardır gelenek, adet ve inançlarını sürdürmekte olan bu farklı kültür gruplarının devlet mekanizması içindeki etkinlik ve güçlerinin artmasını sağlamıştır. Bu değişikliklerin kentsel gelişim bazında etkisi, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra kendini göstermiştir.

Tarihi Bizans devrinden öncesine giden Galata ve uzantısı Pera, Avrupalılar ile Levantenlerin yoğunluklu bulunduğu bölgelerdi. Müslümanlar Tarihi Yarımada'nın merkezinde yaşarken yabancıların çoğunluğu Galata'da, gayrimüslimler ise Marmara Denizi ve Haliç kıyılarındaki küçük köylerde oturmakta idi. Buna göre Kumkapı, Samatya Ermeni, Fener semti Rum ve Hasköy, Balat semtleri ise Musevi cemaatinin yoğunluklu yaşadığı yerler olarak öne çıkmaktaydı. Bu merkezlerde cemaatlere ait kamu ve özel yapılarının inşa ve onarımı izne bağlı olduğundan nüfus yoğunluğu belirli bir düzeyde kalmış, 19. yüzyıla dek kentsel anlamda pek büyüme kaydedilmemiştir. Ayrıca Sultan II. Mehmet'ten itibaren bu semtlerde ya da çevrelerinde Müslüman mahalleleri oluşturulması da, Müslüman mahallelere gayrimüslimlerin girip yerleşmesi yasak olduğundan, gayrimüslim nüfusun bu bölgede yayılmasını engellemiştir.

1535 yılında Fransız Sefareti'ne tanınan ayrıcalığın ardından sırayla diğer elçiliklerin konumlandığı semt haline gelen Beyoğlu bölgesi, sadece elçiliklerin bulunduğu ve yabancı ülke temsilcileriyle tercümanların yaşadığı sakin bir semt olarak düşük nüfus yoğunluğunu yaklaşık 300 yıl korumuş, kentin büyük bölümü ıssız kalmıştır. Örneğin Taksim'in öteleri ve Feriköy çevresinde kurtların görüldüğü, bunlarla çoban köpekleri ve avcılarla mücadele edildiği 1858 tarihli gazetelerde yer bulabilmiştir (Akın 2002, s.18; İnalçık 1994, s.350).

19. yüzyıldan itibaren ise ofisleri Galata çevresinde bulunan ve Osmanlı ekonomisi, maliyesi ve siyaseti üzerinde son derece etkili Rum, Ermeni ve Musevi banker ve tüccarları, Tanzimat reformlarının getirdiği haklar, özellikle yeni ticaret yasalarının

yürürlüğe girmesi, Osmanlı ekonomisinin giderek daha çok Batıya açılmasıyla büsbütün güçlenmişlerdir. Ayrıca, Batılı ülkelere tercümanlık, devlet ve halkla ilişkilerde aracılık eden, ticari temsilcilikler alan Levanten ve gayrimüslimler bu gelişmelerden verimli bir biçimde yararlanmış, değişimlerin yarattığı ivmeyle koşut giden zenginleşme ve devre damgasını vuran aydınlanma fikri, kısa sürede yaşadıkları bölgenin fiziksel yapılanmasına yansımıştır.

Tanzimat sonrası devirde giderek etkisini arttıran reformlarla birlikte İstanbul yavaş yavaş geleneksel yapısını bırakıyor, modern bir şehre dönüşüyordu. Pera'daki elçilikler, dönemin siyasal ve ekonomik havası içerisinde nüfuzlu ve etkili odak noktaları olarak hem yabancılara hem de Batıyla organik bağına güçlendiren yerli gayrimüslimlere cazip gelmiş, zaman içerisinde çevrelerinde mahalleler oluşmuştur.

Özellikle 1831 ve 1870 Pera yangınları başta olmak üzere (Akın 2006, s.35) büyük yangınlar sonrasında bölge daha düzenli olarak ve hızla yapılanmaya başlamış, yabancıların, Levanten ve gayrimüslimlerin Müslüman kesime oranla daha gelişkin imkanlara sahip olmaları ve Batıyla sıkı bağları nedeniyle yerleştikleri Galata ve Pera bölgesinde yüksek bir yaşam düzeyi sağlanmıştır. 1857 tarihli nizamnameyle İstanbul'un 14 belediye dairesine ayrılması ve Beyoğlu-Galata bölgesini kapsayan Altıncı Daire-i Belediye'nin örnek teşkil edeceği düşünülmesi, çağdaşlık anlamında ilk defa sağlanan kentsel altyapı hizmetleriyle birlikte 19. yüzyıl boyunca Galata ve Pera' yı her yerden ayrıcalıklı kılmıştır.

Elçiliklerin renkli çekim noktaları oluşturan saray ve konaklarının yanı sıra görkemli konutlar, çok sayıda yabancı gezgin ve misafiri ağırlayan oteller, postane, telgrafhane, tiyatro gibi yapılar, mağazalar, pastaneler Pera'yı özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Avrupa başkentlerinin küçük bir örneği haline getirmiş, 20. yüzyıla girerken daha önceleri ıssız olan Feriköy, Kurtuluş, Pangaltı, Şişli gibi yerler şehre dahil olmuş, buralara da öncelikli olarak gayrimüslimler ilgi göstermişlerdir (Akın 2006, s.37).

Elçilik mensupları ve Levantenlerle sosyalleşen Rum, Ermeni ve Museviler, bu bölgelerde Batılı anlamda ilk burjuvazisini oluşturarak devrin Avrupalı yaşam biçimini kendine has özellikleriyle buraya taşımışlar, sürekli bağlantı içinde bulundukları Paris, Londra gibi Avrupa şehirlerinde görülen kurum ve kuruluşları bu

bölgede meydana getirmeye çalışmışlar, sosyal gelişimi büyük ölçüde etkileyen batı kültürünü, inşa ettikleri yapılara yansıtmaya gayret etmişlerdir.

Bu bağlamda gayrimüslim ve yabancıların ürettiği mimari yapılanma çerçevesinde, kamusal yapı bazında dini yapılardan sonra gelen en dikkate değer yapı türü okullar olmuştur. 19. yüzyıl boyunca Batılı ülkelerde hızla gelişen sanayileşme, kapitalizm ve yeni dünya ekonomisi araçlarını eşbeceri ve verimlilikle işler hale getirmek arzusu ve hırsıyla dolu gayrimüslimler, kendi toplumlarının dönüşümünü ve yeniden üretimini sağlayacak bireyleri kurdukları okullarda yetiştirmişlerdir.

Bu okullar devir için büyük ivme yaratan Aydınlanma, Batılılaşma ve modernizm gibi kavram ve fikirlerin simgesi olmuşlar, konumlandıkları kentsel doku içerisinde devrin ideolojisini yansıtmışlardır. Bu eğitim kurumlarına öncülük eden Kamondo, Zarifi, Zografos gibi ailelerden başka, okullardan çıkan mezunlar içinde sivrilene bir çok isim, hem kendi milletleri, hem Osmanlı Devleti için o dönemi konjonktürü içerisinde toplumsal, ekonomik ve siyasi bakımdan etkili roller üstlenmişlerdir.

Tüm bu sürecin nasıl işlediğini, Tanzimat sonrası bir imparatorluk parçalanır, yeni bir devlet kurulur, batıdan gelen değişim ve dönüşümler eşliğinde yeni uluslar doğar, kimlikler belirginleşirken, toplumsal yapının devinimi ile kentsel yapının dönüşümünde modernizmin kaçınılmaz koşulu eğitimin ve eğitim yapılarının yerini anlamak açısından Galata-Şişli güzergahında gelişen yeni kentsel doku içinde eğitim kurumları tezin konusu olarak belirlenmiştir.

Sadece tezin sınırlandığı Galata ile Şişli arasında kalan bölgede değil İstanbul'un genelinde değişik milletlerden çok sayıda cemaat yaşamış olmakla birlikte hem nüfus hem nüfuz yoğunluğu bakımından bu tezde Rum, Ermeni ve Musevi olmak üzere üç gayrimüslim cemaat esas alınmıştır. Galata'dan başlayıp Şişli'ye uzanan güzergah üzerinde kentsel gelişim ve biçimlenmede etkili eğitim kurumları olarak günümüze ulaşabilmiş ve halen yer aldıkları bölgede varlıklarıyla kentsel kimliğe katkıyı sürdürebilenler de bu üç gayrimüslim cemaatin binalarıdır.

Ayrıca Tanzimat sonrası dönemde İstanbul'un farklı bölgelerinde kentleşme anlamında bir çok değişiklik ve yenilik olmakla birlikte, tezin kapsamının Galata-Şişli bölgesiyle sınırlı olması sebebiyle şehrin diğer bölgeleriyle detaylı kıyaslamaya gidilmemiştir. Tez kapsamı içinde kalan bölgede odaklanılarak Galata-Şişli güzergahı üzerindeki değişim, gelişim ve etkileşimler ele alınmıştır.

1.2 Araştırma ve Çalışma Yöntemi

19. yüzyıla ait araştırma ve çalışmaların sayısı son yıllarda artmakla birlikte bunlar daha çok ekonomik, tarihsel ve sosyolojik içerikte olup mimarlık tarihine doğrudan atıfta bulunmazlar. Tezin başlangıç aşamasında kaynak taraması yapılırken konuyla ilgili ve/veya bağlantılı tez, araştırma ve kitapların aşağı yukarı benzer çizgide gittiği görüldüğünden, bu tezde elde bulunan verilerin, yeni verilerle desteklenerek mimarlık tarihi açısından yorumlanmasına çalışılmış; mimarlık tarihi ile binaların hizmet ettiği toplumun sosyal tarihi arasındaki ilişkiyi kurmak bağlamında okul binalarında kullanılan mimarlık dilinin ve hem parçası olup hem temsil ettikleri devre ait kentsel dönüşümün daha iyi değerlendirilebilmesi için bölgedeki eğitim kurumlarının toplumsal işlevi, tarihsel ve fiktisel arka planı üzerinde özellikle durulmuştur.

Tezin konusunu oluşturan binalar günümüzde de kent merkezinde şehir yaşamının bir parçası olarak ve göz önünde varlıklarını sürdürmelerine karşın eldeki bilgiler şaşırtıcı biçimde yetersizdir. Bunda binaların bir kısmının halen okul olma işlevini resmi olarak taşımakla birlikte eğitim ve öğretimi öğrenci yokluğu nedeniyle fiilen sürdürememelerinin payı büyüktür. Binalar bir müdür yardımcısı, bir sekreter, hatta çoğu zaman bir bakıcı gözetiminde boş durmaktadır ve bilgi belge aktarımını sağlayacak devamlılıktan yoksundurlar. Ayrıca tez kapsamının dahil görüldüğü konjonktürel hassasiyet sebebiyle de bu tür çalışmalarda bilgiye ulaşmak güç olmaktadır. Okulların bir bölümüne ait bilgi, belge, fotoğraf, çizim gibi materyalin nerede olduğuna dair Patrikhane Kütüphaneleri çalışanları dahil, kimse bir şey bilmemektedir. Bilinenlerin ise önemli bir kısmı çeşitli sebeplerle esirgenmekte, kalanlara ulaşabilmek için ise çok geniş zamanlara yayılan ısrarlı çabalar gerekmektedir.

Günümüzde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış olan okulların binalarında inceleme yapmak ve fotoğraf çekebilmek için İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü'nden İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğü kanalıyla izin alınmış olmasına karşın, okulların bir kısmından herhangi kayda değer bir belge alınamamış, bazı okul idarecilerine yılın herhangi bir gününde ulaşılamadığından binalara girmek bile mümkün olmamıştır. Artık okul işlevini yitirmiş ve özel vakıf mülkiyetine geçmiş

binalarda da güvenlik gibi sebeplerle veya binalar metruk halde olduğu için verimli inceleme yapmak güç olmuştur.

Tez çalışmasında yaşanan bir diğerk zorluk araştırma sahasının çok sayıda dilde doküman taraması gerektirmesidir. Okullarla ilgili belgelerin genellikle göç eden cemaatle yurtdışına çıkarıldığı, Yunanistan, Amerika, Fransa, İngiltere, İtalya gibi ülkelerin üniversitelerinde, özel arşivlerde ve yurtdışına göçmüş kişilerin kurduğu vakıflarda saklandığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yapılan girişimlerin bir kısmında başarı sağlanmış, Yunanistan, İngiltere ve Fransa'dan iyi niyetli ve paylaşımcı birkaç araştırmacı ve bilim adamının çalışmalarına ulaşılması son dakikalarda mümkün olmuştur.

Mevcut ve genellikle birbirini tekrar eden kaynaklarda okullarla ilgili eksik ve kimi yerde tutarsız bilgilere rastlanmış ve tezin katalog bölümünde Galata-Şişli hattındaki gayrimüslim okullarının sayısı, niteliği, mimari özellikleri, tarihçesi gibi bilgileri olabildiğince detaylandırılmıştır. Bilgi kaynağı olarak kütüphaneler, özel arşivler, patrikhane arşivleri, yurtiçi ve sadece yurtdışında yayımlanmış araştırmaların yanı sıra özellikle boşlukları doldururken Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belge, bilgi, çizim ve haritalar kapsamlı biçimde kullanılmış, çeşitli nedenlerden dolayı eksik kalan çizimler için Dilek Şaman'ın 1988 tarihli tezindeki çizimlerden yararlanılmıştır.

Tez yazımı sırasında karşılaşılan zorluklardan biri, okul isimlerinin transkripsiyonuyla ilgilidir. Çalışılan bölgenin kozmopolit yapıda olması dillerin de yer yer iç içe geçmesine sebep olmuştur, okullar hem Türkçe, hem ait oldukları cemaatin ana dilinde isimler taşımaktadır. Cemaat üyeleri genellikle her iki ismi de veya kendi içinde de farklı isimleri kullanmaktadır. Kaynaklarda farklı farklı isimlerin geçmesi, okulların bir kısmının açık olmasına rağmen günümüzde eğitim vermemesi, bir kısmının kapanması, bir kısmının zaman içinde başka adlarla anılmaya başlanması, farklı dilde kaynaklarda farklı isimler ve farklı transkripsiyon kullanılması, döneminde önem arz etmesine karşın artık binası bile kalmadığından bazı okulların pek bilinmemesi gibi sebeplerden dolayı, isim transkripsiyonuyla ilgili tüm okulların yazımını standartlaştıracak ortak bir zemin bulunamadığından, okul isimleri, metin içindeki bilginin kullanımına göre düzenlenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde bölgedeki kentsel gelişimin toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullarını oluşturan ve sosyal dönüşümü üreten mekanizma olarak eğitim kurumlarının süreçteki yerini kurgulayan Tanzimat kavramı ve modernite projesi üzerinde durulmuş, çağ dönüşümünün İstanbul'daki Galata ve Pera örneğiyle kentsel bazda ortaya çıkışı anlatılmıştır. Bölgedeki kentsel gelişim aktarılırken 19. Yüzyılda yeni bir işlev ve kamusal yapı olarak ortaya çıkan okul binaları özelinde gayrimüslim cemaatlere ait eğitim yapıları eksen alınmıştır. Bölgedeki özellikle yabancı okullarıyla karşılaştırma yapılmış, 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başlarında bölgede biriken yapı stoku içerisinde bu okulların konumu belirlenmeye çalışılmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde okul binalarının kentsel dokuyu biçimleyen ortamda varlık sebebi olarak gayrimüslim cemaatlerin kimlik arayışları ve eğitim kurumlarının buradaki rolü değerlendirilmiştir. Yerli okulların yabancı okulları örnek aldığı tezinden yola çıkarak ve kentsel oluşumda kayda değer önemde ve ölçekte yer tutmaları nedeniyle yabancı okullara burada kısmen değinilmiş, Rum, Ermeni ve Musevi okullarıyla ilişkileri üzerinde durulmuştur.

Tezin dördüncü bölümü cemaat okullarının tek tek incelendiği katalog bölümüdür. Okulların tarihçelerinden sonra plan kurgusu ve cephe düzenlemelerini içeren yapı analizleri çıkarılmış, veri ve çözümlemeler, fotoğraf, çizim ve haritalarla desteklenmiştir.

Son bölümde mevcut tüm veriler bir bütün halinde değerlendirilerek varılan sonuçlar açıklanmıştır.

2. OSMANLI İMPARATORLUĞU' NUN MODERNİTE PROJESİ : TANZİMAT

2.1 Tanzimat ve Siyasi Hedefleri

Tanzimat kavramı, Batılı devletlerin etkisi ve baskısıyla Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde gerçekleştirilen Batılılaşma hareketlerini niteleyen bir kavram olarak hala tartışmalı bir biçimde değerlendirilebilmekle birlikte, içeriğinin bundan ibaret olmadığı artık daha net kabul görmektedir¹. Bu sebeple esasen çökmeye yüz tutmuş büyük bir devletin yönetsel, toplumsal, siyasi ve ekonomik bakımdan çağa uygun yeni ilkeler ışığında yeniden yapılandırılma girişimi olarak tanımlanması, 19. yüzyılda meydana gelen değişimleri anlamayı kolaylaştıran bir yaklaşım sunabilir (İnalcık 2006, s.14).

Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme hareketleri Tanzimat fermanı ile başlayan dönemden çok öncelere gider (Ortaylı 2005a, s.13). Osmanlı Devleti Batıda oluşan yeni dünyanın etkilerini para devrimi biçiminde ekonomik olarak 17. yüzyıl başlarında hissetmeye başlamasına karşın² bunun gelip geçici bir bunalım olmadığının kavranması, savaşlarda yenilgilerin artmasıyla ve özellikle Karlofça (1699) ve Pasarofça Antlaşmaları (1718) sonrasında olmuştur. Osmanlı Devleti bu antlaşmalarla hem toprak kaybına uğramış hem de Avrupa ile ilişkilerinde eski gücünü yitirmiştir. Çözüm olarak düşünülen ilk yenilikler ise askeri alandadır. Bu zamana gelene kadar ise, fark edilen bozulmalara çözüm eski kaynak ve kanunlarda, gelenekçi yapıda aranmış, eski düzene dönebilmek niyetiyle yapılan kimi girişimler durumu iyileştirmemiştir. Ayrıca uzaktan ticaret ve kültür yoluyla etki eden Batılı fikirlerle Balkan halkında uyanışlar başlamıştır (Berkes 1978, s.39).

¹ Tanzimat ile ilgili karşılaştırmalı değerlendirmeler için bkz: İnalcık, "Tanzimat Nedir?", *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, I, 1940, s. 237-263; Barkan, Ö.L., 1939, "Tanzimat Tetkiklerinin Ortaya Koyduğu Bazı Meseleler", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Dergisi*, 1,1, s.288-329.; Karal E.,Z, 1940,"Tanzimat'tan Evvel Garplılaşma Hareketleri", *Tanzimat I*, Maarif Vekaleti Neşriyatı, s.13-30.; Berkes,N.,1970, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları; Karpaz, H.K., 2006, *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, İmge Kitabevi, İst, İ. Ortaylı'nın kaynakçada verilen kitapları.

² Bu konuda kapsamlı bilgi için bakınız: Berkes, N., 1970. *Türkiye İktisat Tarihi*, Gerçek Yayınevi, cilt I-II, İstanbul.

Sözü edilen uyanışlar, 19. yüzyılın sonlarında diğer reformlarla birlikte çağa göre yapılanan eğitim faaliyetleriyle birleşerek toplumsal, ekonomik ve politik yapıda dönüşümlere etki ettiği için, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprağa, çiftçi kitleye ve tarım ekonomisine dayanan timar sistemi ile ona bağlı arazi rejimini içeren kendine özgü sosyoekonomik düzeninin 17. yüzyıldan sonra geçirdiği değişimler, önemlidir³. O zamana kadar iyi işleyen bu rejimin bozulması, 18. yüzyıl sonlarına gelindiğinde imparatorluğu tükenişe götüren ana etkenlerden kabul edilmektedir (İnalcık 2006, s.16; Barkan 1940, s.358).

Balkan yarımadasında köylü, kuşaktan kuşağa aktarılan toprağı yüzyıllardır işlemekle birlikte toprağın asıl sahibi derebeyine kölelik eden bir yapı içindeydi. Osmanlı Devleti'nin yönetimi altına girdikten sonra devlet bu düzeni değiştirmiş, timar sahibi yaptığı sipahiye derebeyinden farklı olarak, topraklarında sürdürülen tarımsal hayatla hükümet arasında bir çeşit sorumlu memur statüsüne koymuştur. Burada köylü gibi timar sahibi sipahi de araziye özel mülkü muamelesi yapamazdı. Böylece köylü üzerindeki şartsız tahakküm kalktığından, köylü rahatlamış oluyordu. Osmanlı idaresinin, Balkan köylüsü lehine değişiklikler yarattığı için bölgede kabul görmesi bu bakımdan önemli bir noktadır. Önceki pratiklere göre daha adaletli işleyen bu sistem sayesinde geçmiş yönetimlerin altında sıklıkla meydana gelen kargaşalar son bulmuş idi (Barkan 1940, s.362; İnalcık 1993, s.9; Sezgin 1999, s.337).

Kanuni devrinin sonlarına doğru timar sisteminin bozulmasıyla birlikte devlete ait topraklar çiftlik sahibi bir ağalar-çorbacılar denilen zümrenin eline geçerek bölgede yaşayan köylünün iyice feodalleşmiş bir yapı içinde perişan duruma düşürülmesine yol açmıştır (İnalcık 2006, s.20). Toprağı işleyen köylü artık hem devlete vergi ödüyor, hem de toprak kirası olarak mahsulünün bir kısmını da, iltizam uygulamasında devletin zaafırları dolayısıyla çeşitli yollardan toprak sahibine dönüşmüş beye veriyordu⁴. Bu şekliyle devlet arazisi, sıradan sayılamayacak bir uygulamayla özel mülk haline dönüşmüş oluyordu (Barkan 1940, s.330).

³ Konuyla ilgili kapsamlı bilgi için bkz: Komisyon, Tanzimat I, 1940, İst; İnalcık H. ve Seyitdanlıoğlu, M., 2006, Tanzimat, Phoenix Yayınları; Lewis, B., 1988, Modern Türkiye'nin Doğuşu, İst; Tunaya T.Z., 1960. Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri, İst; Berkes, N., Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu-Batı Yayınları, İst., vd.

⁴ Bu konuda ayrıca bilgi için bakınız: Barkan Ö.L., 1940, Tanzimat I, s.358; Uzunçarşılı İ.H., "Osmanlı İmparatorluğu Teşkilatı", *Türk Tarihinin Ana Hatları* eserinin müsveddeleri, kısım II, s.38.

Mülk haline gelmiş toprakları köylünün zararına sömürenler, o yörenin nüfuz ve servet sahibi ileri gelenleri idi. Kendileri genellikle kasaba ve şehirlerde ikamet eden yeni ağa, bey ve ayanlar çok sayıda köy alıp satabiliyorlardı. Devlet arazisiyle birlikte zaman içinde siyasi nüfuz da elde etmişlerdir. Ayanlığın padişah, sadrazam veya vali tarafından verilmesi, sonradan olmuş bir uygulamadır (İnalcık 2006, s.22).

Bu yapısal değişim o hale gelmiştir ki, valiler emirlerini ancak ayanlar aracılığıyla uygulatabiliyorlardı. Ayanlık da babadan oğla geçiyordu, askeri kuvvetleri vardı fakat işlerini daha çok eşkıyaya gördürüyorlardı ve giderek birbirlerinin topraklarını zapt ettirmeye kadar işi vardırırmışlardır (D'ohsson 1824, s.286).

Memleketin halini düzeltmek isteyen III. Selim 1806 yılında duruma el koymak için ordu gönderdiği zaman Rumeli ayanı ayaklanmış, padişah ordusunu geri çağırarak zorunda kalmıştır. Bir çok karışıklığın arkasından 1808 yılında imzalanan Sened-i İttifak ile ayanlar merkeze itaat etmek şartıyla durumlarını garanti altına almışlar (İnalcık 2006, s.24), böylece orta çağda sınırları, kurallarıyla dirlik ve düzenin teminatı sayılabilecek timar sisteminin deforme edilmiş, yozlaştırılmış şekliyle bu feodal oluşum, resmiyet kazanmıştır. Takip eden yıllarda da iltizamın kaldırılması gibi çabalar olmuşsa da köylünün bu şartlarla ezilmesi devam etmiş, Tanzimat yenilikleriyle de bu mesele köylülerin lehine çevrilememiş, dolayısıyla devletin devamını sağlayacak temel kaynaklarından biri sorunlardan arındırılamamıştır.

Dolayısıyla timar sisteminin çöküşü, 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü sağlayan ve yönetimdeki kurumları mali açıdan destekleyen ciddi bir sosyoekonomik dayanağın yavaş yavaş erimesi, köylü arasındaki düzen ve istikrarı kollayan sosyal yapının parçalanmasına neden olmuştur (Karpat 2006, s.228).

Örneğin o dönemde ciddi sorunlar yaratan Bulgar ve Sırp isyanları da şehirlerden değil köylü sınıflardan çıkmaktaydı. Balkanlarda köylü, ayan ve ağaların ekonomik sömürsünden kanun ve etkin uygulamalarla korunamadığı andan itibaren devletin otoritesinden uzaklaşmıştır. Ayrıca Balkan halkındaki milli uyanış, Fransız İhtilali'nden önce 18. yüzyılda manastırlarda dil ve tarih üzerine yapılan çalışmalarla başlamıştır. Arkasından Fransız İhtilali ile doğan fikirler, Batıyla deniz ticareti yapan Yunanlıların aracılığıyla Balkanlara girmiş, Avrupa ile doğrudan bağlantıya geçen Balkan aydınlarının sayısı arttıkça milliyetçi hareketler hız kazanmıştır (Karpat 1973, s. 37; Jusdanis 1998, s.43).

İmparatorluğu gittikçe yıpratın diğır sebeplerle birlikte milliyetçi fikirlerin taraftar bulmasındaki temel etkenlerden birinin, Balkanlardan başlayarak reayanın yüzyıllardır işlediğı topraklardaki kiracı konumundan çıkamadığı gibi artık büsbütün feodal bir yapı kazanmış ayan ve ağalık pratiğinin baskıları altında ekonomik olarak iyice ezilip perişanlıktan bir çıkış yolu aramak olduğı netlik kazanmaktadır (İnalcık 2006, s.27). Toprak rejiminin işlevini yitirmesi ve buna dayalı sosyal düzenin bozulması imparatorluğun aşağı yukarı her yerinde eşit biçimde gelişirken, yeni sosyal düzenlenmeler ile yeni düşünce biçimleri önce batı bölgelerinde ortaya çıkmıştır. Bunda da Batı ile kurulan ticari ve kültürel ilişkilerin yoğunluklu olarak yine bu bölgelerde gelişmeye başlaması etkilidir (Karpat 2006, s.241).

Avrupa’da Rönesans, reformlar ve Aydınlanma felsefesi üzerine temellenerek yaklaşık olarak 17. yüzyıl civarında ortaya çıkan, zamanla tüm dünyaya yayılan modernite dediğimiz toplumsal değerler sistemi ve organizasyonu (Giddens 1990, s.4), süreç sonunda ister istemez Osmanlı Devleti’nin iç koşullarını da şekillendirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun, düşünsel olarak Aydınlanma Çağı’na, politik olarak Fransız Devrimi’ne ve ekonomik olarak da Sanayi Devrimi’ne bağlı moderniteden bu koşullar altında kaçınması mümkün görünmemekteydi. Toprak rejiminin işe yaramaz hale gelmesinin yıkıcı sonuçları ve savaşlarda ciddi toprak kayıplarına uğranmasıyla en sonunda etkili önlemler alınması gerekliliğı iyice idrak edilmiş, merkezileştirilmiş bir devlet otoritesini eksenine alan, devleti, toplumu ve tüm kurumları ile modernleştirecek zorlu bir sürece 19. yüzyıldan başlayarak girilmiştir.

Osmanlı tarihinin, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Türklerin tarihi olmasının yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti Devleti çevresinde mevcut yirmiden fazla ülkede yaşayan, farklı dinlerde ve farklı dilleri konuşan çok sayıda ulusun tarihini kapsadığı göz önüne alındığında, bu zorluk daha iyi anlaşılır (Ortaylı 2006a, s.184).

İlk etapta savaşlarda arka arkaya ve kesin yenilgilerin artması ve ayanların kontrolündeki eyaletlerde çıkan isyanları bastırmanın güçleşmesi, askeri ve idari yapının zaaflarını işaret etmekte, merkezin, hakimiyet alanında gücünü tazelemesi gerektiğini açık seçik ortaya koymaktaydı.

Bu açıdan bakıldığında örneğin Sened-i İttifak eyaletlerde iyice güçlenmiş ayanların, devlet iktidarına direnmelerini, 1838 tarihli Gülhane Hattı ise merkeziyetçi devlet

idaresinin otoritesini kullanarak meseleye el koymasını ifade eder. Bir tarafta eyaletlerde güçleri iyice köylünün aleyhine semirmiş ayan ve ağaların menfaat ve sömürü temelli hayat görüşlerinde direnmeleri; diğer tarafta ise merkezi yönetim şeklini, o günün şartlarında devletin devamlılığını dış ve iç konjonktüre göre teminat altına alabilecek tek yol olarak gören Batıya açık yöneticilerin idealidir. Bunlardan ilki gelenekçi, ikincisi modernidir ve tüm Tanzimat devri boyunca iki paradigma birbiriyle kıyasıya çatışmıştır (İnalcık 2006, s. 83).

Buna göre başlangıç olarak 1839 ve daha sonra bazı şartları daha net ortaya koyan 1856 fermanlarıyla ilan edilen reformların amacı, artık yarı bağımsızlaşmış ve hemen hemen kendi başına hareket etmeye başlamış yerel yöneticileri merkezi otoritenin doğrudan denetimi altına almak, tebaanın sosyal ve ekonomik şartlarını iyileştirmek ve dini fark gözetmeden herkesin eşit haklara sahip olduğu bir sistem yaratmak olarak özetlenebilir (Ortaylı 2005a, s.93).

Sözü edilen bağlamda milletlerin devlet tarafından resmen tanınması ve Osmanlı toplumsal kurumlarına dahil edilmesi de Tanzimat döneminde giderek öne çıkacaktır. 1839 fermanı, din ayrımı olmaksızın tamamen Osmanlılardan oluşan bir Osmanlı milletinin varlığının ilanıya başlar, ancak hemen ardından imparatorluğun Müslüman ahalisiyle diğer milletler arasında iyi ilişkiler kurulmasının gerekliliğini ifade eder (İnalcık-Seyitdanlıoğlu 2006, s.1). Daha sonra çeşitli reformların getirdiği değişiklikler, 1856 Islahat Fermanı, Babıali Hariciye Nazırı'nın "Düvel-i Muazzama" temsilcilerine yönelik 1867 tarihli memorandumu ve 1876 Kanun-i Esasi ile netleşir. Bu belgelerde Osmanlı devletinin bütün tebaasının eşitliği ilkesi ilan edilir ve devamında reform bildirgeleri toplumsal kurumların bütünüyle laikleştirilmesini öngörür (Ortaylı 1985a, s.19).

Bu değişimlerin oluştuğu genel çerçeveye baktığımızda, Batı Avrupa'da meydana gelen ekonomik gelişme ve siyasal güçlenişin Osmanlı üzerindeki etkileri çok çeşitli olmakla birlikte, imparatorluğun, gelişmekte olan bu yeni kapitalist uygarlığının karşısına çıkış koşulları parlak değildir. Kökleri 16. yüzyıla uzanan uygulamalar sonucu içeride devlet gücünü tutmak, dışarıda savaşlar yapmak için gerekli finansal kaynaklardan yoksun, kolayca dışarıdan borçlanmaya hazır bir idare; belirli bir siyasal kanunu olmayan bir rejim; dış ticareti yabancı kapitale, iç ticareti azınlık kapitaline bağımlı bir ekonomi; içinde Türklerden başka milliyetlerin doğmakta olduğu siyasal bir topluluk; çiftçisinin çoğunluğu yoksulluğun en aşağı seviyesinde,

faizciliğin alıp başını gittiği, siyasal güçleri saray, Babıali, asker, ayan, ağa ve derebeyi arasında çekişmeli bir devlet; gelir, vergi toplama, tarım, ticaret ve endüstrisi hala ortaçağdan kalma tekel ve imtiyaz usulleriyle yönetilen bir ülke olarak 19. yüzyılda Tanzimat reformlarıyla Batılı ülkelerin karşısına çıkmanın sonuçları, yukarıda bir kısmı sıralanan aksaklıkların izlerini taşımıştır (Berkes 1970, s.370).

Batılı dünya büyük bir devinim içindeydi. 17. yüzyıldan başlayarak yapılan keşifler 19. yüzyılda uygulama sahası bulmuş, yeni üretim araçları toplumsal, ekonomik ve politik yapıları hızla dönüştürmeye başlamıştı. Sanayi devriminin dinamik ve yaratıcı sürecinin artan bir ivmeyle toplumlarda müthiş bir motivasyon ve uygulamalara bağlı olarak refah yarattığını ilk defa Damat İbrahim Paşa'nın Paris'e gönderdiği Yirmisekiz Çelebi Mehmed'den başlayarak Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde görev yapan elçi ve delegeler kavramışlardır. Tanzimat devri tarihçi ve düşünürlerinin hemen hepsinin eserlerinde bu meselelere değinilmiştir (Lewis 1988, s.72; Irmak ve Çağlar 1973, s.56).

III. Selim'in öldürülmesinin ardından kapatılan Londra, Paris ve Viyana sürekli elçiliklerinin 1834-36 yılları arasında yeniden kurulmasıyla buralarda görev alan genç diplomat ve memurlar, Batı kültürü ve fikrini doğrudan deneyimleme fırsatı bulmuşlardır. Tanzimat devrinde reformları uygulayan lider ve devlet adamlarının pek çoğu bu elçiliklerde görev almış memurlar ve onların çocuklarıydı. 1834' te babasıyla Paris'e gidip St. Louis Fransız Lisesi'nde eğitim alan Ahmet Vefik Paşa, buna bir örnektir (Sayar 1986, s.284). Ayrıca Tanzimat'ın üç büyük ismi 1834' te Paris ve Londra'da bulunan Mustafa Reşit Paşa, 1836' da Viyana'da bulunan Ali Paşa ve 1840' da Londra'da bulunan Fuat Paşa ile onların çalışma arkadaşları Sadık Rıfat Paşa (1837-Viyana), Mehmet Şekib (1841-Viyana) ve İbrahim Sarı Paşa (1834-Londra), verilebilecek temel örneklerdir (Lewis 1988, s.89; Ortaylı 2005a, s.236).

Daha 1791-1808 yılları arasında geçen olayları yazan vakanüvis Asım Efendi, Hristiyanlardan hoşlanmamasına karşın orduda yapılacak yeniliklerden memnunluk duymaktadır ve Rusya'yı örnek vererek Batının bilim ve tekniğini alarak zayıflıktan kurtulduğunu ve büyük bir devlet konumuna yükseldiğini anlatır (Asım 1878, s.265). Cevdet Paşa kendi yazdığı Cevdet Tarihi adlı eserinde "... kısası, her biri bir devleti yıkmaya yetecek nedenlerin hepsi, o zamanki durumda meydana gelmişti. Doğal koşullar altında bunların hiçbirinin çaresi yoktu. Geçmişin devletleri içinde bazı

güçlülere uğradığı halde bunları savuşturabilenler bulunduğu, tarihçilerin bilmediği bir şey değildir. Fakat bir devletin aynı zamanda bu kadar tehlikeli, bu kadar çeşitli uçurum kenarlarına geldikten sonra kurtulduğu tarihte görülmemiştir..” (Irmak ve Çağlar 1973, s.55) demesi buna başka bir örnektir. Tanzimat’ın, kendi devrinde önemli görevler üstlenen devlet adamı, tarihçi ve aydınlarından olan Cevdet Paşa, yazdığı bu değerli eserinde Batıdan alınacak yenilikçi bilimsel ve teknolojik araçlarla devleti yeniden canlandırmak gerekliliği üzerinde durmuştur.

Modernleşme sorunu, artık sadece askeri kurumların yenilenmesi veya sanayi devriminin getirdiği ekonomik zorlamaların göğüslenmesiyle halledilemezdi. Artı değer yaratmanın yollarını bulacak, pratiğe dökcek, kullanacak ve bundan uygarlık üretecek toplumsal ve siyasal bir dönüşüm kaçınılmaz görünüyordu. Esasen 19. yüzyıl boyunca tüm bunlara göre zemini düzelten, toplumu biçimleyen, çağın taleplerine koşut bir insanlık paradigması oluşturan da, yine çağa uygun fikir ve pratiklerle yapılanan eğitim olmuştur (Tekeli 1985, s.457).

2.2 Tanzimat ve Eğitim Sorunu

Toplumlarda eğitim sistemi, kültür, değer, ideoloji, bilgi ve hüner aktarımı sağlayarak toplumsal biçimlenmenin yeniden üretilmesinin en temel mekanizmalarından birini oluşturur. Kuşkusuz kültür, ideoloji, bilgi ve hüner aktarımı sadece eğitim kurumları aracılığıyla gerçekleşmez ancak bir toplum yapısal bir dönüşüm sürecine girmişse, eğitim sistemi de yeni yapının yeniden üretilmesini sağlayacak şekilde bir dönüşüme uğrar (Tekeli 1985, s. 456).

18. yüzyıldan başlayarak Batılı devletlerle teması olan toplumlar bir şekilde ister istemez yaşam tarzında ve kurumlarında değişikliklere gitmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı da sadece iç dinamiklerine bağlı bir vizyon değişikliği geçirdiği için reformlar yapma yolunu seçmiş değildir. Osmanlı İmparatorluğu’nun yenilgi tanımaz, güçlü imparatorluk nosyonuyla sarsılmaz bir özgüven içinde küçük gördüğü batılı devletlere bakışı, 1683 II. Viyana Kuşatması ve 18. yüzyıldan başlayarak yaşadığı askeri yenilgiler ile toprak kayıpları sonucunda farklılaşmış, Batıda meydana gelen hareketlenmeler ve gelişmeler önem kazanmıştır. Hemen her savaşta yendiği ordulara karşı arka arkaya yenik düşmesi, yer aldığı coğrafi konum sebebiyle

zaten temasta bulunduğu Batılı devletlere ilgisini arttırmıştır. Yenilgilerini, Batılı subayların iyi eğitilmiş, kendi askerlerinin ise teknik konularda geri kalmış olmasına bağlayan Osmanlı yönetimi çare aramaya başlamıştır. 18. Yüzyılın sonlarında Avrupa uygarlığıyla teknolojisinin üstünlüğü artık kabul görüyordu. Ancak o tarihe gelene kadar Koçi Bey'in Sultan IV. Murat'a sunduğu risalesi, Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın Sultan III. Ahmet'e sunduğu *Nasayihü'l vüzera ve'l-ümera* layihası gibi raporlarda (Aksüt 1939, s.16; Karal 2006, s.69) devrin yeniliklerini öğrenmekten ziyade, klasik medeniyetin kurum ve geleneklerine bağlı kalmak gerekliliğı (Berkes 1978, s38; Ortaylı 2005b, s.179) üzerinde duruluyordu.

İlk defa Sadrazam İbrahim Paşa'nın Paris'te elçi olarak görevlendirdiğı Yirmisekiz Çelebi Mehmet'ten başlayarak bir çok elçi ve delege çeşitli Avrupa ülkelerine gönderilerek gözlemlerini bildirmeleri istenmiştir. Sultan III. Selim'in Avusturya'ya gönderdiği Ebu Bakir Ratip Efendi ile Fransa'ya giden İshak Bey'in raporları ışığında Avrupa yöntemleri araştırılmış, tersaneler için İsveç ve Fransa'dan uzmanlar getirtilmiştir. 1773' te Batılı uzmanların ders verdiği Mühendishane-i Bahri-i Hümayun ve 1795' te Mühendishane-i Berri-i Hümayun, Batılı okullara benzer ilk eğitim denemeleri olarak açılmış, arkadan 1806 yılında Tıbhane-i Amire, 1827' de Cerrahhane-i Mamure, 1834' te Mekteb-i Ulum-ı Harbiye ile Muzıka-i Hümayun, 1838' de Darü'l-ülümü'l Hekimiyye-i Osmaniye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Aliye-i Şahane bunlara eklenmiştir (Karal 2006, s. 71; Kodaman1999, s.xı).

Bu okullar, ağır bedeller ödemenin sonucunda bile olsa yine de pragmatik sebeplerden dolayı, subaylara askerliğin gerektirdiğı becerileri kazandırmak, askeri sınıfı yeniden biçimlendirmek için kurulmuştur ve bu tarafıyla da, kural olarak başlangıçta gayrimüslimlerin orduya dahil edilmediğı bir düzende, devletin tebaasını oluşturan milletlerin kendi bölümlenmeleri içinde eğitim alanında gerçekleştirdikleri dönüşümlerden farklıdır. Reformların askeriyeden başlaması, yükseköğretimden başlamasını gerektirmiş, çocukları yükseköğretime hazırlayacak bir ortaöğretim bulunmadığından, okula okuma yazma bilmeden giren çocuklar, örneğin Tıbhane ve Harbiye'den 14 yıl sonra mezun olabilmışlerdir (Tekeli 1985, s. 466).

Tanzimat'ın eğitim sistemine getirdiğı değışiklerin diğeri bir yönlendirici etkeni de yeni bir hukuk ve yönetim anlayışının egemen olmasıdır. Tanzimat'ın ilanından önce başlayan ve Tanzimat'ın ilanından sonra da köklü biçimde devam eden idari reformlarla merkezi bir yönetim şekli ortaya konuluyordu. Merkezileşmenin temel

özelliklerinden biri bürokrasinin oluşması idi (Velidedeoğlu 1940, s.140). Klasik Osmanlı düzenindeki ‘divân’ın sembolik olarak varlığı devam etse de, işlevselliğini yitirerek yerine Avrupa tarzı ‘hükümet’in gelmesiyle birlikte, öngörülen hukuki, mali ve idari yenilikler, defterdarlık, bakanlık, çeşitli görevler üstelenen kurullar gibi görev tanımları ortaya çıkmış ve tüm bu kalemler, Osmanlı sivil bürokrasisinin doğmasına yol açmıştır (Seyitdanlioğlu 2006, s.280). Bu sadece bir örgütlenme sorunu değil, bir çok teknolojinin kullanılmasını lüzumlu kılan bir altyapı sorunudur da. Bir işlevin edinilmesi, o işleve ilişkin eğitim kurumlarının açılmasını gerekli kılmıştır.

Ayrıca yeni açılmaya başlanan yüksek okullarda verilen yüksek öğretimi alacak düzeyde öğrenci bulunamaması da bu eksikliğin ortaöğretim yolu ile bir an önce giderilmesi gerekliliğini iyice ortaya koymuştur. 1838 yılında yeni kurulan ve günümüz Türkçesi ile Yararlı İşler Meclisi demek olan Meclis-i Umur-u Nafia’nın hazırladığı rapor, o tarihte eğitim meselesine ne kadar bilinçle yaklaşıldığını açık ve net biçimde gösterir: “...Bütün sanatlar ve hirfetler(meslekler) bilim ile meydana gelir. Dinsel bilgiler insanı ahirette kurtuluşa hazırlayan bilgiler olduğu halde, fenler insanoğlunun dünyadaki hayatının gelişmesine yarar. Örneğin, astronomi bilimi denizlerdeki gemilerin seferlerini kolaylaştırmaya, ticareti geliştirmeye yarar. Matematik bilimi savaş işlerinin, militer idarenin düzenlenmesini sağlar. Buhar gibi yeni ve yararlı araçların sanat ve hirfetlerin yapımında getirdiği kolaylıklar hep çağdaş bilimlerin ürünüdür. Bütün bu yenilikler, bilimlerin gelişmesiyle, yayılmasıyla, yeni bilimlerin doğuşuyla olmuştur. Yüz kişinin göreceği işi bir kişiye yaptıran nice araçlar hep bilimler sayesinde meydana gelmiştir. Halkı cahil olan ülkelerde kazanç ve kar sağlanmaz; pratik olarak meydana getirdikleri sanayi ilerlemez. Cahil insanlar devletin ve yurtseverliğin ne olduğunu da bilmezler. Bir devlette bilimlerin ve ihtisaslaşmanın öteki bütün amaç ve özelemlerin başında geldiğine şüphe yoktur” (Cevad 1922, s.8).

Raporda bundan sonra geçmişte okullar ve bilimler geliştiği halde sonradan ihmal edildikleri, harbiye, deniz ve kara mühendisliği, tıbbiye gibi okullar açıldığı halde bu okullara bir kitap okuyacak kadar bile bilgisi olan öğrenci bulunamadığı, alınan öğrencilerin bu okullarda verilen eğitimi takip edecek yeterlilikten uzak olduğu anlatılmaktadır. İlköğretim okullarının yetersizliğinden dolayı bu sona gelindiği, ana-babaların çocuklarını bu okullara vermektense bir sanata vermeyi yeğ tuttuklarında

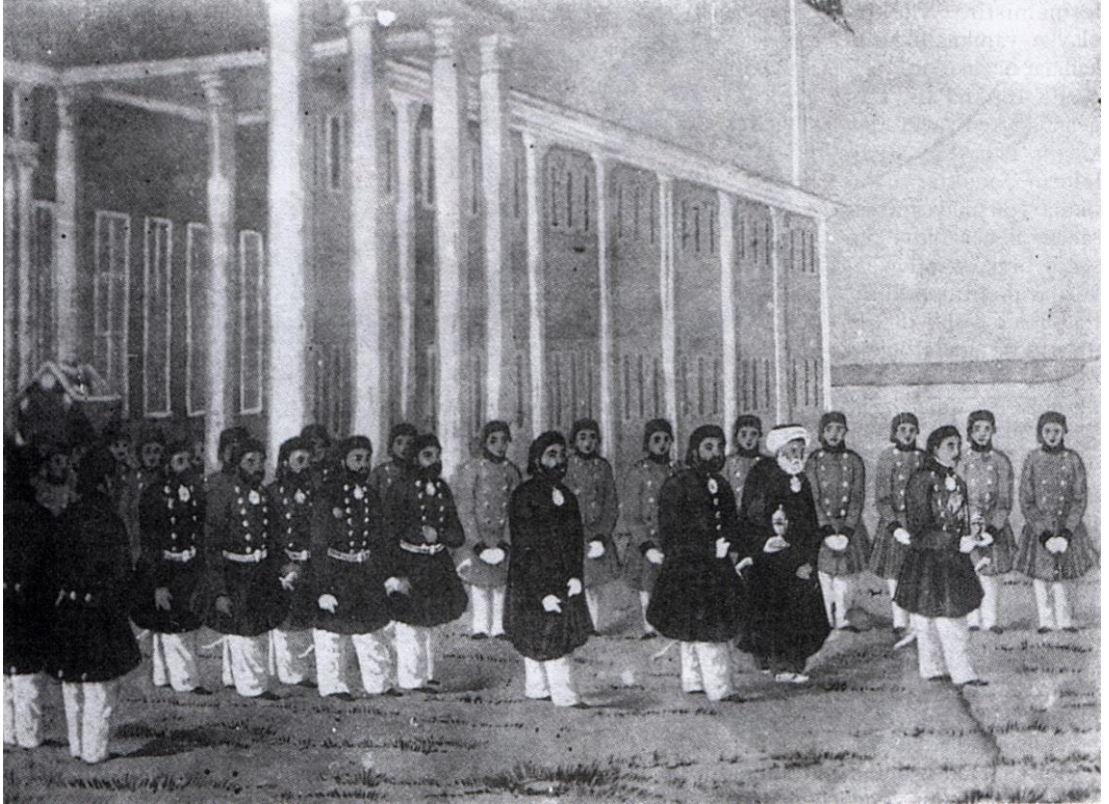
da fen eğitimi olmadan o mesleklerde de başarı sağlanamayacağı, okullara yeni bir düzen verilmesi gerekliliği ifade edilmektedir. Raporda aynı zamanda mahalle mekteplerindeki hocaların bilgi düzeylerinin incelenmesi, sınıf usulü konması, okuma yazmayı öğrenmeden çocukları okuldan almanın yasaklanması, ders programlarının düzenlenmesi gibi konular üzerinde de durulmuştur (Berkes 1978, s.177).

Aynı yıl ilk ve orta eğitim sorunu yine ilk defa ele alınmış, “rüşd” kelimesinden yola çıkarak “rüşdiye” isimli okulların açılması planlanmıştır. Tüm bu son derece modern fikirlerin varlığına rağmen II. Mahmut hayatta iken fazla bir ilerleme kaydedilmemiş, sadece Sultan Ahmet Camii ile Süleymaniye Külliyesi’nde Mekteb-i Maarif-i Adliye (1839) ve Mekteb-i Ulum-u Edebiye adında iki orta dereceli okul açılmıştır. Bu okulların ders programları gelenekseldi fakat amaçları devlet memuru ve tercüman yetiştirmek olduğundan ilk yenilikler olarak Fransızca ve bazı modern konuların da eğitimi verilmeye başlanmıştır⁵ (Lewis 1988, s.85). Bu okullar, açılan ilk rüşdiyelerdir (Kansu 1931, s.3).

Bundan sonra da sivil bürokrasinin daha çok alt kademe memurlarının yetişmesine yarayacak ortaöğretim kurumlarının gelişmesi son derece yavaş cereyan etmiştir. İlköğretimde sadece dini eğitim verilmeye devam edilmesi, yüksekokullarda ihtiyaç duyulan nitelikli öğrenci tıkanıklığının da devam etmesi demektir. Bunun nedenleri Tanzimatçıların ihmalinden çok o zamanki muhafazakarların tutumları ile siyasi olayların yoğunluk kazanmasında bulunmaktadır (Berkes 1978, s.179). Tanzimat devrinde her alanda ortaya çıkan eski-yeni, medrese-mektep, dini-laik, ulema-aydın, batı-doğu gibi ikilikler, eğitim alanında da kendini göstermiş ve Cumhuriyet devrine kadar da tamamen çözülemeden devam etmiştir (Kodaman 1999, s.7). Meşrutiyet dönemi parlamentosunda bile ilkokullarda sadece Kur’an öğretilmesini teklif eden parlamento üyesi bulunmaktaydı (Berkes 1978, s.176). Eğitimin devletleştirilmesi tutumu II. Mahmut ile başlamasına karşın, ilkokullar için medrese dışında öğretmen yetiştirecek ilk okul 1848’ de Darülmualimin (Öğretmen Okulu) adıyla kurulmuştur. Kadın öğretmen yetiştirecek ilk Darülmualimat ise 1870’ de açılmıştır. Bu okullarla medrese arasındaki fark hadis ve tefsir derslerinin hafifletilip fen derslerinin eklenmesidir (Berkes 1978, s.226).

⁵ Ayrıca *maarif*, *fen* ve o devirde ‘fenle ilgili işler’ anlamına gelen *naflia* kelimeleri de ilk defa II. Mahmut devrinde kullanılmıştır, daha sonraki tarihlerde ‘aydın’ anlamında *münevver* kelimesi çıkmıştır, bakınız Berkes, N., 1978. Türkiye’de Çağdaşlaşma, s.174 .

Tanzimat'ın ilk yıllarında en eski fen okulu olan Mühendishane, Tıbbiye ve Harp Okulu yenilenmiştir. Yüksek eğitim alanında ilk defa 1827 yılında açılan Tıbhane-i Amire ile 1828-29 tarihli Cerrahane'nin birleştirilerek 1838 yılında Tıbbiye'ye dönüştürülmesi önemli bir adımdır⁶ (Sakaoğlu 1994c, s.368) (Şekil 2.1). Türkiye'deki modern tıp eğitiminin çekirdeği olmuştur. Tıbbiye'nin açılışının ardından II. Mahmut'un çıkardığı bir kararname, hangi dinden olursa olsun, bütün Osmanlı uyruklu kişilerin Tıp Okuluna kabul edileceğini söylüyordu. 1846'da Viyana'da eğitime devam etmek üzere gönderilen dört okul mezunundan biri Müslüman, biri Ermeni, ikisi ise Katolik Rum idi (Ünver 1940, s.943).

Şekil 2.1: II. Mahmut'un(1808-1839) Galata Sarayı Ocağı (sonraları Mekteb-i Sultani veya Galatasaray Lisesi) binasında açılan Mekteb-i Tıbbiye'yi ziyareti

Mustafa Reşit Paşa'nın sadrazam olduğu 1846 yılından sonra eğitim alanında yapılan girişimlerin bir parça hızlandığı görülür. O yıllarda kurulan Meclis-i Muvakkat (Geçici Meclis) ve onun aldığı kararlar doğrultusunda kurulan Meclis-i Maarif-i

⁶ Enderun olarak hizmet veren Galata Sarayı Ocağı, Tophane yangınından sonra 1820 yılında II. Mahmut'un emriyle kagir olarak yenilendi. 1834'te Enderun'un kapanmasından sonra binası 1838'de Mekteb-i Tıbbiye'ye verildi.

Umumiye, devlet kurumları içinde eğitim işlerinden doğrudan sorumlu olacak ilk kurum olarak karşımıza çıkar. Bu tarihten itibaren Islahat Fermanı(1856)'na kadar açılan rüşdiye sayısının artması dışında⁷ Batılı fikirleri şiddetle savunan Reşit Paşa himayesinde eğitim ve öğretim konularında karar verecek Mekatib-i Umumiye Nezareti (1847), Encümen-i Daniş (1851) gibi kurumlar açılmıştır (Cevad 1922, s.45). Ancak Kırım Savaşı başta olmak üzere ağırlaşan siyasi çalkantılar sebebiyle eğitim alanında kayda değer bir faaliyet olmamıştır⁸.

17 Mart 1857 tarihinde ise kültür ve eğitim çalışmalarını bir bütün olarak ele alması planlanan Maarif-i Umumiye Nezareti kurulmuştur. Bu kurum günümüzdeki Milli Eğitim Bakanlığı'nın temelini oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda eğitim işlerinin medrese karşısında iyice batılı yöntemlerle yapılmasının resmen benimsendiğini de gösterir (Unat 1964, s.21). Eğitim işlevi hükümet içinde ilk kez ayrı bir birime bağlı olarak yer buluyordu (Tekeli 1985, s.467).

Maarif Nezareti, bu dönemde öğretim derecelerini ve eğitim sistemini düzenleyen bazı kurallar getirmiştir. Buna göre Harbiye, Bahriye ve Tıbbiye dışında tüm okullar Nezaret'e bağlı olacaktı. Okullar sıbyan, rüşdiye ve çeşitli fenlere ait okullar (mekatib-i fûnun-u mütenevvia) olmak üzere üçe ayrılıyordu. Sıbyan okulları dini öğretim alanı içinde bırakıldığı için Müslüman ve gayrimüslim çocukları ayrı okutulacak, buna karşılık ortaöğretim yapan rüşdiyelerde birlikte öğrenim görecektlerdi. Üçüncü derecedeki okullarda her türlü ilim ve fen okutulacak, bu okullarda da dini ayırım yapılmayacaktı (Berker 1945, s.46).

Nezaret için görev tanımı yapan belgelerde bu dönem için en dikkat çekici olan karar, ikinci ve üçüncü derecedeki okullarda öğretimin "lisan-ı Osmani" ile yapılacağı olmasıdır. Bu, eğitimin millileştirilmesi fikrinin devlet kademelerinde benimsendiğini gösteren resmi bir karardır (Kodaman 1999, s.17).

Bu dönemde Maarif Nezareti dışında kültür ve ilim konularında çalışmalar yapacak bazı dernekler meydana getirilmiştir. Bunların içinde örneğin Fuat Paşa himayesinde, Münif Paşa başkanlığında 1862 yılında kurulan Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye, düşünce alanında getirmek istediği yenilikler açısından önemlidir. Cemiyetin görevi her türlü ilim ve fenne dair kitap, makale, telif ve çeviri yapmak, belirli günlerde de

⁷ Beşi İstanbul'da, 25'i vilayetlerde olmak üzere toplam 30 rüşdiyenin açılmasına karar verilmiştir (Kodaman 1999, s.14).

⁸ Bu dönem ve Islahat Fermanı ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Berkes, N., 1978.Türkiyede Çağdaşlaşma; İnalçık-Seyitdanlıoğlu, 2006,Tanzimat, vd.

halka açık dersler vermektir (Cevad 1922, s.70). Cemiyet, aynı yıl ilk bilim dergisi olan Mecmua-yı Fünun'u çıkartmış, çağdaş Batı düşüncelerini anlatmayı amaçlayan fen, felsefe, ekonomi ve hukuk alanında yazılar yayımlamışlardır (Berkes 1978, s.232).

Yine 1865 yılında Maarif Nezareti idaresi altında yabancı dillerde yazılmış ilmi kitapları Türkçe'ye çevirmek üzere kurulan Tercüme Cemiyeti de bu yönde bir görev yüklenmişti. Tüm bunlar Osmanlı eğitim kurumlarında Batı bilimlerinin okutulmasının öneminin ciddiye kavrandığını ve bu tutumun gelişi güzel değil, düzenli bir biçimde Türkçe'ye yapılmış çevirilerle ve Maarif Nezareti kanalıyla sürdürülmesinin istendiğini gösterir (Kodaman 1999, s.20).

Ayrıca Batı ilminin yerinde takip edilmesi için Tanzimatçılar tarafından 1855'te Paris'te Fransız hocalarla Paris Harbiye İdadisi'nin programını izleyecek 60 öğrencili bir Mektebi Osmani açılması (Tekeli 1985, s.467) da aynı tutumun ürünüdür.

Laik eğitim yoluyla Osmanlılık ideolojisini yayılması taraftarı olan Fransız hükümetinin tavsiyesiyle 1867 yılında Fransız eğitim bakanına Osmanlı eğitim kurumlarının daha sistemli biçimde örgütlenmesi için bir proje hazırlanmış, bu projede Osmanlı tebaası tüm milletlerinin birlikte eğitim görebileceği okullar açılması, fen, tarih, hukuk ve idari bilimler okutacak bir üniversite açılması, genel kütüphaneler açılması gibi önerilerde bulunulmuştur (Berkes 1978, s.233).

Bu projenin yol göstermesiyle 1869 yılında çıkan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile tüm eğitim sistemi tekrar bir düzene sokulmaya çalışılmıştır. Düzenlemeye göre ilk derece toplam sekiz yıllık sıbyan mektepleri ile rüşdiyelerden oluşuyor, arkasından idadi ve sultaniler geliyordu. Üçüncü derece Mekatib-i Aliye denen yüksek okullardı ve bunların başında Darülmuallimin (Erkek Öğretmen Okulu), Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu), Darülfünun ve çeşitli askeri teknik okullar sayılabilir. Sultanilerin ilk örneği Mekteb-i Sultani, günümüzdeki Galatasaray Lisesi olup bu okullar ancak 1880li yıllardan sonra yaygınlaşabilmişlerdir (Ortaylı 2005a, s.188) (Şekil 2.2).

1869 Nizamnamesi, eğitim alanındaki ilk sistemleştirme ve kanunlaştırma hareketidir. Okulların sınıflara ayrılması, öğretim yöntem ve tekniklerinin geliştirilmesi, öğretmenliğin gerekli formasyonla birlikte bir meslek olarak ele alınması, milli eğitimin merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması, sınav usul ve

esaslarının belirlenmesi, bilim kurullarının geliştirilmesi gibi konular bu nizamnamede ele alınmıştır (Unat 1964, s.25).

Burada Tanzimat'ın getirdiği ve özellikle 1856 Islahat Fermanı'yla ve peşi sıra daha yoğun biçimde vurgulandığı haliyle Osmanlılık ideolojisi kapsamındaki eşitlik ilkesi doğrultusunda devletin kuracağı okulların tüm tebaaya hizmet etmesi gerekliliğinin altını çizmelidir. Tanzimat fermanında eğitimle ilgili hükümler bulunmamasına karşın Islahat Fermanı'nda bu konu vurgulanmış, Osmanlı toplumundaki tüm milletlerin okul açma hakkı tanınmıştır (Karal 1961, s.261). Ancak imparatorluk sınırları dahilindeki eğitimin padişah tarafından belirlenecek karma bir “Meclis-i Maarif” tarafından denetlenmesi koşulu getiriliyordu. Öte yandan fermana sözü geçen okullar 1839’ dan beri Müslümanlar için zaten açılmakta olduğundan 1856 Islahat Fermanı'nın daha çok gayrimüslimlere kültür bağımsızlığı, okul açma hakkı, ek olarak da Türk okullarına girme serbestisi tanıdığı anlaşılmaktadır (İnalçık ve Seyitdanlıoğlu 2006, s.8; Berkes 1978, s.211).

Bu tarihe kadar gayrimüslim cemaatler okul açmıyor değillerdi. Ancak sistemli ve organize bir gelişmeyi mümkün kılacak kanuni düzenleme veya altyapı henüz oluşmadığından, iptidai çözümler ve koşullarla çocukların eğitimini sağlama gayretindeydiler. Yasal dayanakları bulunmadığı için bu okulların tamamına yakını o tarihe kadar ya ruhsatsız işliyor ya da ruhsatını geç alıyordu. Islahat Fermanı ve arkasından gelen yasal düzenlemelerle, eğitim faaliyetlerini geniş çaplı hale getirmeye başlamışlardır. Bu durum karşısında Osmanlı hükümeti de modernleşme çalışmalarını hızlandırma ihtiyacı duymuştur. Bu tarihten sonra merkezi bir maarif teşkilatı kurma, arkasından yeni nizamnameler çıkararak uygulamaları hızlandırma çabaları, hep bu hareketlenmelerin sonucudur (Ayas 1948, s.496).

Eğitimin bu şekilde merkezi bir denetim altına alınması isteği daha 1857 tarihli “Maarif-i Umumiye Nezareti”nin kuruluşuyla daha belirginlik kazanmıştır. 16. yüzyıldan beri vakıfların denetiminde olan okullar devlet tarafından bir elde toplanıyordu. 1861 yılında Maarif Nezareti tarafından gönderilen belgede rüştiyeler ve üstü tüm okullara Müslim ve gayrimüslim tebaanın karma olarak devam edeceklerinin söylenmesinin yanı sıra eğitim dilinin de “lisan-ı Osmani”⁹ olacağı üzerinde durulmuştur. Böylece eğitimin millileştirilmesi fikrinin iyice benimsendiği

⁹ Burada lisan-i Osmani'den kastin (o zamanki) Türkçe olduğu anlaşılıyor. Bu konuyla ilgili tezde verilen hemen tüm kaynaklarda her ikisi de aynı anlamda aynı paragraf içinde sıklıkla geçmektedir.

anlaşılmaktadır (Kodaman 1999, s.17; Akyüz 1982, s.119; Ergin 1940, s.602). Mekteb-i Sultani, Tıbbiye, Mülkiye gibi kurumlar böylelikle lisan-ı Osmani'yi iyi öğreten ve kozmopolit Osmanlı bürokrasisinin yetiştiği kurumlar halini almışlardır. Bu okullara her dini gruptan kaç öğrenci alınacağı Babıali tarafından kontenjanlarla da belirlenmiştir (Ortaylı 2005b, s.26; Mülâyim 1994, s.503).

Bu okullar arasında Mekteb-i Sultani, hem dış ilişkiler hem de Osmanlılık ideolojisini simgelemek bakımından önem taşır, çünkü diğer Türk okullarından farklı olarak Batılı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'na reform projeleri bağlamında sunduğu teklifler arasından seçilerek kabul edilmiştir. 1867 yılında Sultan Abdülaziz Paris'i ziyaretinde oradaki okulları gezmiş, döndüğünde, İstanbul'da böyle bir okul açılması için onay vermiştir. Padişahın da desteğiyle, öğretim programı ve yöntemlerinin Fransa'daki eğitim ilkelerine paralel hazırlanması karara bağlanmış, 25 Mart 1868'de Paris'te, okul için bir anlaşma imzalanmıştır(Sakaoğlu 1994, s.369).

Şekil 2.2: Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi)
(Sakaoğlu 1994, s.370)

Bu tarihten sonra eğitim sisteminde Fransız etkisi de artmıştır. Okulun yönetimi genellikle Fransız hocaların elindeydi. Mekteb-i Sultani Batıya, özellikle de Fransız etkisine açıklığıyla tipik bir Tanzimat kurumu olmuştur. Lisenin kuruluşunda rol oynayan Sadrazam Ali Paşa ile Hariciye Nazırı Fuat Paşa, Osmanlı çatısı altında eşit haklar ve çıkarlar çerçevesinde bir okuldan mezun olacak Müslim ve gayrimüslim tebaanın birleşerek ayaklanmalara, imparatorluğun çöküşüne ve dış etkilere karşı koyabileceğini savunuyorlardı. Buradaki eğitim Osmanlılık ideolojisini üretecekti. (Düzenli 1996, s.21; Tekeli 1985, s.468). Osmanlıcı bir eğitim, yüksek dereceli bir okulda deneniyordu. Mekteb-i Sultani ve Mülkiye gibi okullar her din ve dilden cemaatler arasında Osmanlı aydınları yaratmıştır (Ortaylı 2005a, s.191).

Öte yandan Galatasaray Sultanisi'nin kurulmasına yardımcı olmayı, okul idaresine karışılmaması şartıyla kabul eden Fransız hükümeti ile ciddi anlaşmazlığa düşülen bir nokta kayda değerdir. Buna göre Ali ve Fuat Paşaların kafasındaki Osmanlılık kimliğini yaratmak üzere, Müslim ve gayrimüslim çocukların bir arada okuması fikri gerçek anlamda laik bir eğitim demektir ve bu konuda Fransız hükümetinin tereddütleri vardır. O dönemde Fransa'da dahi değişik dinlerden çocukların bir arada okuduğu bir okul yoktur ve Fransız hükümeti, başta Katolikler olmak üzere Osmanlı Devleti'ndeki dini cemaatlerin tepki göstereceğini düşünmektedir. Bu kaygıları yersiz değildir; gerçekten de lisedeki eğitim uygulamaları planlandığı biçimiyle yerleşene kadar epeyi mücadele edilmiştir. Hemen hemen tüm gayrimüslim cemaatlerin dini liderleri çocukların diğer dinlerden çocuklarla bir arada okumasını başta yasaklamış, zaman içerisinde onları tatmin edecek düzenlemelerin yapılmasıyla tepkiler azaltılmıştır¹⁰.

Son tahlilde okulun paralı ve pahalı olması, devlet okulu olmasına karşın Fransız yönetiminde olması, her millettten çocuğu barındırması ve türlü çeşitli itirazlar alması öğrenci sayısının bir yılda 600'e ulaşmasını engellememiştir. Bunda devletin, mezunların yüksek okullara ve devlet memurluklarına kabul edileceğini taahhüt etmelerinin etkisi büyüktür. Lise ders programı Fransız öğretmenler ve Fransa'dan gelen ders materyalleriyle, Fransız modeline göre hazırlanmıştır. Ancak ülkenin özel koşulları da göz ardı edilmemiştir. Başlangıçta beş yıllık tasarlanan eğitim süresi, bu dersleri takip edecek alt yapıyı verecek özellikle Müslüman ilkokulları hala meydana

¹⁰ Bu konuda detaylı bilgi için bkz Düzenli, G., 1996."Mekteb-i Sultani'den Bugüne Galatasaray Lisesi", *Toplumsal Tarih Dergisi*, no 26, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.20-42.

getirilemediğinden üç yıllık hazırlık sınıfıyla sekiz yıla çıkarılmıştır. Öğretimin büyük bölümü Fransızca olup, Ermenice, Bulgarca, Rumca, İngilizce, İtalyanca, Almanca seçmeli olarak konulmuştur. (Düzenli 1996, s.22). Ayrıca Lisan-ı Osmani, Fransız edebiyatı, Ahlak, (hukuk, tıp ve eczacılık eğitime yeterli olacak kadar) Latince, Umumi tarih ve Osmanlı tarihi, coğrafya, matematik, kozmoğrafya, mekanik, fizik, kimya, ekonomi, tabiat tarihi, hukuk, edebiyat tarihi, güzel konuşma sanatı ve resim olarak planlanmış, sonraki yıllarda Arapça ve Farsça'nın eklenmesi, hazırlık sınıflarında idadi derslerinin okutulması gibi değişikliklere gidilmiştir (Ubicini 1876, s.214).

1869 Nizamnamesi'nin ilanı gayet iyi niyetlerle yapılmış olmasına karşın uygulamada hala istenen verim alınamıyordu. 1850lerden beri Encümen-i Daniş toplantılarında ismi geçmesine ve girişimlerde bulunulmasına rağmen bir türlü işler hale getirilemeyen Darülfünun gibi bir yüksek öğretim kurumu da özellikle bu nizamnamede somutlaşsa da bir açılıp bir kapanarak cumhuriyet dönemine kadar bir ağırlık göstermeden ömrünü tamamlamıştır¹¹.

Tanzimat bu nitelikleriyle, yeni eğitim sistemi için atılımlar yapılan ancak tüm bu çabalara rağmen eğitimin sistemli biçimde yaygınlaştırılması sonucuna ulaşamadığı bir dönemdir. Altyapıdaki eksikliklerin etkin biçimde halledilmesi cumhuriyet dönemini bulmuş; yeni ve modern bir eğitim sistemini destekleyecek sosyal sınıf bazında toplumsal değişimler ise Müslüman kesim içinde daha geç tarihlerde Meşrutiyetin ilanından sonra olgunlaşmaya başlayabilmiştir (Tekeli 1985, s.470).

1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi'de eğitim ile ilgili yer alan maddeler, yeni düzenlemelere gidilmesini hızlandırmıştır. Eğitim ve öğretim işlerinin devletin görevleri arasında olduğu 16. Maddede açıkça belirtildikten başka, 114. Maddede ilk öğretim mecburi tutulmuş, 15. Maddede yasalara uymak koşuluyla her 'Osmanlı'nın genel ve özel eğitime hakkı olduğu ifade edilmiştir (Kili-Gözübenli 1957, s.5). Ancak 1877 Osmanlı-Rus Harbi'nden başlayarak ülke içindeki kargaşalı ortam, yapılacak iyileştirme düzenlemelerinin ertelenmesine veya hedeflenen sonuçlara ulaşamamasına neden olmuştur (Kodaman 1999, s.29).

Abdülhamit devrinde eğitim alanında, önceki döneme kıyasla rüşdiye, idadi ve sultanilerde gelişmeler olmuş bu okulların sayısı artmıştır. Öte yandan hala din

¹¹ Darülfünun ve yüksek eğitim ile ilgili bkz:Dölen E., 1985. "Darülfünun", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 2, s.476-484.

eğitimiyle devam eden ilkokullarda pek bir değişiklik olmamış, bu yüzden 1908' den sonraki yıllarda yapılan eleştiriler, daha çok ilköğretimin geri kalması çizgisinde yürümüştür (Berkes 1978, s.360). Geçmişle kıyaslandığında eğitim sisteminin temel ilköğretime dayanması gerektiği, dolayısıyla eğitimde reform yapılacaksa ilkokulların dışarıda bırakılmasının çabaları boşa çıkaracağı artık bu devirde anlaşılabilmiş görünmektedir. Kağıt üzerinde her türlü karar alınmış olmasına rağmen çeşitli nedenlerle bunlar uygulamaya geçirilememiş, ancak bu çalışmalar II. Meşrutiyet devri için hazırlık olmuştur (Kodaman 1999, s.89). Genel bir bakış açısıyla Abdülhamit devrinde siyasi, ekonomik ve toplumsal olaylardaki genel atmosfer de göz önüne alındığında dönem, eğitim ve öğretimde sadece nicelik olarak yayılma şeklinde değerlendirilmiştir (Sakaoğlu 1985, s.481).

Abdülhamit devri, ortaöğretim veren rüşdiyeler açısından, gelişmeler oldu dense de kaynaklara bakıldığında karışık ve sıkıntılı bir hal sergilemektedir¹². Siyasi ve ekonomik koşullara göre bir çok okul kapatılırken, bazı bölgelerde yenilerinin açıldığı, devletin açamadığı yerde özel rüşdiyelerin açılmasının teşvik edildiği, ders programlarının değiştirilirken her kesimi bir potada toplayacak Osmanlıcılık siyasetine karşın giderek dini eğitime ağırlık verildiği ortaya çıkmaktadır.

1869' a kadar çok sayıda rüşdiye açılmışsa da vilayetlerde rüşdiyelerden daha yüksek okul bulunmadığı gibi İstanbul'da da 1868'de açılan Galatasaray Sultanisi'nden başka, rüştiyeden daha yüksek bir eğitim kurumu yoktu. 1869 Nizamnamesi'nde idadilerle ilgili konular karara bağlanmıştır. Buna göre rüşdiyelerden mezun olacak Müslim ve gayrimüslim çocuklar bir arada idadilerde okuyabilecekti. Bu okulların hangi şartlarda, nasıl açılacağı, ders programları, personel gibi konular nizamnamede ele alınmıştır. 1876 yılında taşrada bir, İstanbul'da ise beş idadi bulunmaktaydı. Bu okulların açılmamasına temel sebep olarak ekonomik yetersizlikler gösterilmektedir. Daha sonra mali kaynak bulunarak İstanbul ve taşrada idadiler açılmıştır¹³ (Said 1928, s.156).

Ders programları bakımından yıllar içinde çeşitli düzenlemeler yapıldığı görülür. Örneğin, 1969 Nizamnamesi'ne göre Türkçe kitabet ve inşa, Fransızca, Kavanin-i Osmaniye (Osmanlı kanunları), mantık, İlm-i Servet-i milel (ekonomi), coğrafya,

¹² Bu dönemde okulların durumuyla ilgili kararlar, okul sayısı ve uygulamaları içeren detaylı bilgi için bkz: Kodaman B.,1999. Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.91-146.

¹³ Açılan okul sayıları, yıllara göre artış ve oranları için bkz: Kodaman, age, s.129.

Tarih-i Umumi, İlm-i mevalid (doğa bilimleri), cebir, hesap ve defter tutma, Hendese ve ilm-i mesaha, hikmet-i tabiyye, kimya ve resim derslerinden oluşan 3 yıllık programları, daha bir tek bu düzeyde okul açılmadan 1873 yılında değişikliğe uğrayarak, mantık, ilm-i mevalid, ilm-i servet, hikmet-i tabiye ve kimya dersleri yerine Arapça, Farsça, İngilizce, Almanca, Jimnastik ve trigonometri dersleri konulmuştur (Kodaman 1999, s.117). 1896 yılından sonra bunlara ahlak ve fıkıh eklenmiş, 1902 yılında öğretim süresine göre mevcut derslerin ağır olduğu iddiasıyla idadilere devam edilecek yıl sayısı, 1904'ten sonra kimi dersler yine kaldırılırken din ve ahlak bilgisi derslerinin saati arttırılmıştır (Kodaman 1999, s.133).

Sultanilerle ilgili yapılan düzenlemeler oturana kadar İstanbul'da Mektebi- i Sultani, yüksek eğitim veren Tıbbiye, Mülkiye ve Harbiye gibi okullarda olduğu üzere farklı cemaatlerin çocuklarını eğitmeye devam etmiştir. 1877 yılında II. Abdülhamit tarafından okula müdür atanan Ali Suavi'nin verdiği bir rapora göre okulda 162 Müslüman, 377 gayrimüslim okumaktadır. Müslüman öğrencilerden 16'sı, 52 Bulgar'dan 3'ü, 122 Rum'dan 3'ü okul ücretini tam öderken 94 Ermeni çocuğun hepsi devletten burslu okumaktadır. Ayrıca okul yönetmeliğine göre maddi gücü yetmeyenlere devlet bursu sadece Osmanlı uyruklulara mahsusken bu haktan 4 Rus, 16 Fransız, 8 İtalyan, 2 İngiliz ve 2 Yunanlı olmak üzere toplam 32 yabancı uyruklu öğrenci yararlanmaktadır (Şehsuvaroğlu 1968, s.39). 1876 yılından sonra okula hep Türk müdürler atanmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra okuldaki Müslüman öğrenci sayısı giderek artarken gayrimüslim çocukların sayısı düşüş göstermiştir¹⁴.

Tanzimat sonrası ortaya çıkan yeni idari, sosyal, ekonomik ve siyasi biçimlenmeler sonucu, toplumun sınıfsal yapısı da değişime uğramıştır. Devlet idaresinde merkezileşme ve bürokrasi geliştikçe ihtiyaç duyulan işlevlere göre ortaya çıkan yeni görevlerin idamesini sağlayacak yeni bir memur sınıfı ve memurlar için yeni eğitim kurumları ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimi ve dış ilişkilerdeki gelişmelerin yansımalarıyla öne çıkan ticarete büyük bir hareketlenme olmuş, tüccarlıkla uğraşan kesim bunu eğitim kurumlarına yansıtmıştır. Daha önce geleneksel devlet modeli içinde etkin bir rol oynayan ilmiye sınıfı, her alanda mücadelesini vermesine karşın, modernitenin getirdiği yaşam biçimleri, siyasi, ekonomik ve toplumsal örgütlenmeler içerisinde geri plana düşmekten kurtulamamıştır.

¹⁴ Bu konuda detaylandırılmış bir tablo için bkz: Kodaman, age, s.139.

Geçmiş yüzyıllardan farklı olarak seçkin ve az sayıda kişinin eğitiminden çok yeni orta sınıfları yetiştirmeye yarayacak çok sayıda kişinin eğitilmesi, yani kitlesel eğitim ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Hoca-öğrenci bazındaki birebir ilişkiye dayanan eğitim biçimi bırakılmış, bir hoca-çok öğrenciye dayanan bir eğitim sistemi gelmiştir. Sınıf kavramı, kara tahta ve sıra ortaya çıkmış ve eğitimdeki dönüşümün simgesi bunlar olmuştur (Tekeli 1985, s.460).

Bir taraftan her cemaatin, pâdişah tarafından seçilecek üyelerden oluşan bir maarif meclisinin denetiminde öğretim şekli ve öğretmenleri belirlenen, kendi inançları, gelenekleri ve kültürlerine uygun okullar açabilmesi sağlanırken, öte yandan gerekli sınavları geçebildikleri takdirde devlet tarafından açılan okullara kabullerine olanak tanınmıştır. Ancak devrin siyasal ve toplumsal koşulları içinde bu ve benzeri uygulamalar, devletin tüm uyruklarını birleştirecek bir Osmanlı eğitimi yaratmaktan çok, bir Türk eğitiminin yanı sıra farklı ulusların eğitim koşullarını yaratmıştır. Bu çizgiler çerçevesinde gayrimüslimler, kendi eğitimlerini geliştirebilecekleri haklara sahip olmuşlar, bu dönemde dilde, kültür, tarih ve başka alanlarda ulusal bilinçte belirgin bir gelişme meydana gelmiştir. Osmanlılık adı altında ortaya çıkan ideal de sonuç itibarıyla tüm uyrukları barındıran bir bilinç olarak gelişmek yerine, ileride çıkacak Türkçülük akımına zemin oluşturmuştur (Eren 1979, s.418).

2.3. Tanzimat ve Kentsel Değişim : İstanbul Modeli' nde Galata ve Pera' nın Yeri

İstanbul, 19. yüzyıl boyunca çok büyük değişimler geçirmiş, özellikle Tanzimat reformları bağlamında ülkenin idare ediliş biçimi, uygulamaya konan yeni ekonomik sistemler, imparatorluğu meydana getiren milletlere tanınan haklar, nüfus yoğunluğu ve dağılımındaki değişimler, yönetsel, bürokratik ve sosyal organizasyonlardaki hareketlenme, yerli sermayenin dağılımındaki yeni dengeler gibi sebeplerle yeni bir toplumsal yapı ortaya çıkmaya başlamıştır. Nüfus artışı ve ağır ağır tüm topluma yayılan paradigma değişikliği, kentin yeniden biçimlenmesi açısından büyük önem taşır. Yavaş yavaş yeni bir toplumsal düzene doğru dönüşüm, yeni yaşam biçimlerini getirmiş, tüm bu değişimler kentsel gelişim ve biçimlenmeye yansımıştır. İlk işaretleri 18. yüzyılın başlarında filiz vermekle birlikte 19. yüzyıl sonunda şehir ve özellikle Galata ile Pera, baştan başa bambaşka bir şekle bürünmüştür.

ticari iskeleler sıralanmaktaydı. Karşı kıyı Galata’da ise “Frenk” limanı da denilen büyük ticari liman yer almaktaydı¹⁵.

İstanbul’un alınmasına kadar İstanbul’dan bağımsız denebilecek bir yapı sürdürmüş olan Ceneviz kenti Galata, 1453’ ten sonra da pek çok ayrıcalığını korumuş, bölgede yerleşen Türkler azken, ticari ilişkilere bağlı olarak Rum, Ermeni ve Yahudilerin o tarihlerde de yaşadığı yerlerden olmuştur. Galata esas olarak Fransız, İngiliz, Hollandalı, Venedikli, Cenevizli ve diğer “Frenk”lerin şehri olmayı Avrupalı gemilerin en çok yanaştığı liman olma özelliğiyle uzun yıllar sürdürmüştür (Mantran 1991, s.18).

Şekil 2.4: Galata’dan Tarihi Yarımada’ya bakış, 17. yüzyıl, Guillaume-Joseph Grelot.

İstanbul’un geleneksel kent özellikleri, kentsel işlevler değişmediğinden 18. yüzyıla kadar herhangi bir farklılaşma göstermemiş, Ayasofya, Atmeydanı, Topkapı Sarayı kentin röperleri olmaya devam etmiştir. Kıyılardaki liman oluşumları Bizans’tan beri kenti besleyen noktalar olarak yerlerini korudukça da her şey aynı kalmıştır. Şehirdeki nüfus yoğunluğunun 18. yüzyılda artmaya başlamasıyla kentsel yayılma da ona koşut biçimde ortaya çıkmıştır. Ayrıca döneme ait Tarihi Yarımada’yı betimleyen gravürlerde yönetim merkezindeki anıtsallıkla halkın yaşadığı kesimdeki küçük ölçek dikkat çekicidir (Şekil 2.4).

¹⁵ 15. Yüzyıl sonunda tarihçi Tursun Bey, Galata’yı ‘Frenkistan’ ismiyle anmaktaydı (İnalcık 1994, s.353).

Galata'da ise yeşili giderek azalan, küçük ölçekli, sıkışık düzenli farklı bir yapılanma göze çarpar (Şekil 2.5). 19. yüzyıla gelene kadar da Pera bölgesinde yapılaşma bitmekte ve hemen kırsal alan başlamaktadır. Sur dışında Pera Bağları denilen bağ bahçeler, geniş mezarlıklar yer almaktaydı (Şekil 2.6). Bugünkü Beyoğlu'nda yapılan ilk binalar II. Bayezid'in 1485' te yaptırdığı Galata Sarayı, yerleri tam bilinmemekle birlikte Kanuni döneminde Aloisio Gritti'nin sarayı ve II. Selim döneminde Frenk Beyoğlu adıyla anılan Yahudi banker Don Yasef Nasi'nin sarayıdır (İnalçık 1994, s.350) (Şekil 2.7).

Şekil 2.5: Galata surları üzerinden karşı kıyıya bakış, Antoine-Ignace Melling.

Avrupa'dan gelen elçiler ilk olarak Eminönü semtindeki eski Yahudi Mahallesi'nde kiraladıkları binalarda kalırken ilk defa 1535 yılında Fransa hükümeti, elde ettiği bir ayrıcalıkla günümüzdeki Fransız Konsoloslugu'nun bulunduğu noktaya ilk elçilik binasını yaptırmıştır. Arkasından yıllar içinde diğer elçilikler bölgeye yerleşmişlerdir (Sakaoğlu 1994, s.149). Elçiliklerde çalışan yerli gayrimüslim ve yabancıların kaynaşması ile ortaya çıkan yeni bir grup, Galata'nın ticaretle uğraşan tüccar, banker ve sermayedarları için Batılı ülkelerle ilişkilerini kolaylaştıran, katkıda bulunan, Osmanlı kenti içinde giderek daha çok örnek alacakları, benimseyecekleri Batılı nosyonu temsil eden bir çekim noktası oluşturmuştur. Özellikle Tanzimat devrinde çıkan yasalarla ekonomik, politik ve sosyal nüfuzu güçlenen, ikamet edecekleri yeri seçme, mülk edinme, inşaat yaptırma konusunda daha serbest koşullara kavuşan

Yahudi, Ermeni ve Rumlar giderek bölgeyi tercih eder olmuşlardır (Ortaylı 1974, s.214; Rodrigue 1997, s.174; Akın 2002, s.32; Karpat 2006, s.501).

Şekil 2.6: 1537’de Galata ve Pera’yı gösteren bir minyatür (Matrakçı Nasuh’un Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han adlı yapıtından)

19. yüzyılda İstanbul’un nüfusunda sayı, etnik, sosyal ve dini yapılanma bakımından değişiklikler olmuştur. 19. Yüzyılın başlarında yapılan bir sayıma göre İstanbul’un nüfusu 359.000 iken (yüzyılın ortalarında şehirde Ubcini’ye göre (1977, s.139) 722.000 kişi yaşamaktaydı. Bunun 380 bini Müslüman, 205 bini Ermeni, 100 bini Rum ve 37 bini Yahudi idi. Bu nüfus, kısaca şehir denilen Tarihi Yarımada Suriçi bölgesiyle, sur duvarları dışında kalan Kasımpaşa, Hasköy, Galata, Pera, Tophane, Fındıklı, Üsküdar ve Eyüp gibi semtlere eşit dağılmıştı. Yangın, salgın hastalıklar gibi doğal felaketlerin yanı sıra yeni doğan ekonomik fırsatlar, gelişen ulaşım imkanları ile şehir içi dolaşım, yaşama ve yerleşim koşullarında kanunlarla yapılan değişiklikler sonucu, şehir içi göçle birlikte dış mahallelerin gelişmesi hızlanmıştır. 1897 yılına gelindiğinde toplam nüfus 1.059.466’ya çıkmıştır (Karpat 2006, s.511).

19. yüzyıl boyunca Kadıköy, Üsküdar ve Tarihi Yarımada'da da büyük değişimler meydana geliyor ve yeni binalar inşa ediliyordu. Örneğin Sarayburnu'nda yıkılan surlarla birlikte yeni inşa edilen Jasmund tasarımı Sirkeci Garı'nda son bulan demiryolu ve vapur seferleri konulmasından sonra varlıklı kesimin ilgi göstermesiyle Bakırköy, Yeşilköy, Florya gibi semtler gelişme göstermiştir. 1840lardan başlayarak ve özellikle II. Abdülhamit devrinde eski şehrin her yerinde köşk ve konaklar inşa ediliyor, Suriçi meydanları Batılı tarzda yeniden biçimlendirmek için Fransız mimarlara projeler çizdiriliyordu¹⁶ (Anonim 1994, s.555; Karlık 1994, s.511). Ancak yarımada'daki kentsel yerleşim neredeyse tamamıyla Suriçi bölgede olduğu için burada kentin büyümesi sınırlı kalmıştır. Esas gelişme sur dışındaki Bakırköy ve Yeşilköy'de olmuştur. Ulaşımın kolaylaşmasıyla gayrimüslim nüfusu daha çok çeken bu semtlerde çok sayıda Ermeni ve Rum Okulu açılmıştır¹⁷ (Tekeli 2006, s.390).

Pera bölgesi ise öncelikle Galata'nın bir uzantısı iken 19. yüzyıl ortalarından itibaren Levantenlerle birlikte Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatlerin tercih ettiği şehirde bir çok Batılı anlamda kentsel örneğin ilk ortaya çıktığı bir merkeze dönüşmüştür (Akın 1994, s.215). Kırım Savaşı sürerken organizasyon ve finansmanın Pera ve Galata üzerinden yürütülmesi, askerlerin burada konaklaması bölgeye hareketlenme getirmiş, 1856'da oluşturulan İntizam-ı Şehir Komisyonu'nun yazdığı rapora göre 14 bölgeye ayrılan şehir içinde ilk olarak, Paris şehrinin örgütlenmesine öykünülerek Beyoğlu ve Galata Altıncı Daire-i Belediyesi adı altında bu bölgede diğer belediyelere örnek teşkil edecek biçimde çalışmalar yapılmasına karar verilmiştir (Akın 2002, s.98).

Kentin değişimini belirleyen bir diğer düzenleme Ebniye Nizamnameleridir. Bunlardan ilki 1848 yılında hazırlanıp 11 Ocak 1849'da gözden geçirilmiş, bir diğeri 1864 yılında, sonuncusu ise 1882 yılında uygulamaya konmuş, yüzyıl boyunca süren kentsel değişimi, inşaata yönelik sistemli örgütsel düzenlemelerin kurulması, malzeme seçimi, kullanımı, boyutları, nitelikleri, fiyatlarının belirlenmesi, temini,

¹⁶ Mimar Bouvard'ın planlama çalışmaları için bkz: Akbulut, 1994. Bouvard, Joseph Antoine, s.315. Ayrıca İtalyan Storari tarafından tasarlanan Divan Yolu'nun genişletilmesi, Aksaray, Salmatomruk, bir Ermeni semti olan Basmahane'nin parselasyon çalışmaları gibi düzenlemeler için bkz: Çelik, 1996, Değişen İstanbul, s.129.

¹⁷ Artan nüfusla birlikte gayrimüslim cemaatler, sadece Bakırköy, Yeşilköy ve Florya'da değil, yaşadıkları diğer yerler olan Kumkapı, Samatya, Balat, Fener ve Hasköy gibi semtlerde de çok sayıda okul açmışlardır. Tarihi Yarımada, Suriçi bölge ve civarında 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra açılan Ermeni ve Rum okulları için bkz: Seropyan, 1994a, Ermeni Okulları, s.187; Mülâyim., 1994, Rum Okulları, s.348.

binaların yüksekliği, sokak genişlikleri, arsa parsellemeleri gibi konularda kurallara bağlamıştır (Ergin 1922, s.1341).

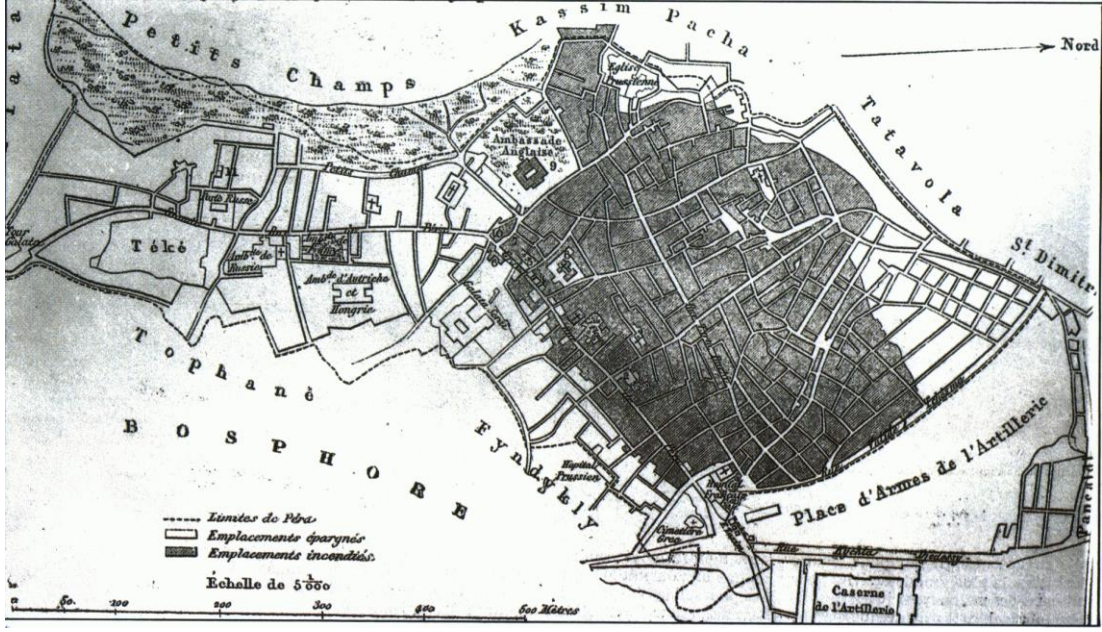
Şekil 2.7: 19. yüzyıl başlarında yapılmış bir haritada Galata Sarayı (Millas 2006, s.245).

Ayrıca Haliç'in iki yakasını bağlayarak ulaşımı yepyeni ve hızlı bir boyut getiren ilki 1836 ve 1845 tarihli Galata köprüleri altyapı bakımından şehrin gelişimine katkıda bulunmuştur. Galata Köprüsü Tarihi Yarımada'daki Sultanhamam ve Kapalıçarşı çevresindeki ticaret bölgesini Galata'daki ticaret ve finans bölgesine bağlar. Karşısı daha çok üretim ve iç üretimin toplanma merkezi olarak çalışırken, Galata ithalat, ihracat ve finansman işlerinin yürütüldüğü bir merkezdir. Galata'da 1865 yılında sur duvarlarının yıkılmasıyla Yenikapı Caddesi, Şişhane Sokak, Büyük Hendek Sokak, Boğazkesen Caddesi, Karaköy ile Azapkapı arasında Yorgancılar Caddesi, Karaköy-Tophane bağlantısını sağlayan Galata Caddesi yeni biçimlenmelere olanak vermiş, 1863 yılında araba geçişine uygun hale getirilen Galata Köprüsü'yle birlikte bölgeye ulaşımı kolaylaştırmıştır. Taksim ile Pangaltı arasında iki yanı ağaçlıklı genişçe bir yolun açılması ve bu yolun Şişli'ye kadar uzatılması 1869 yılında tamamlanmıştır (Tekeli 2006, s.388).

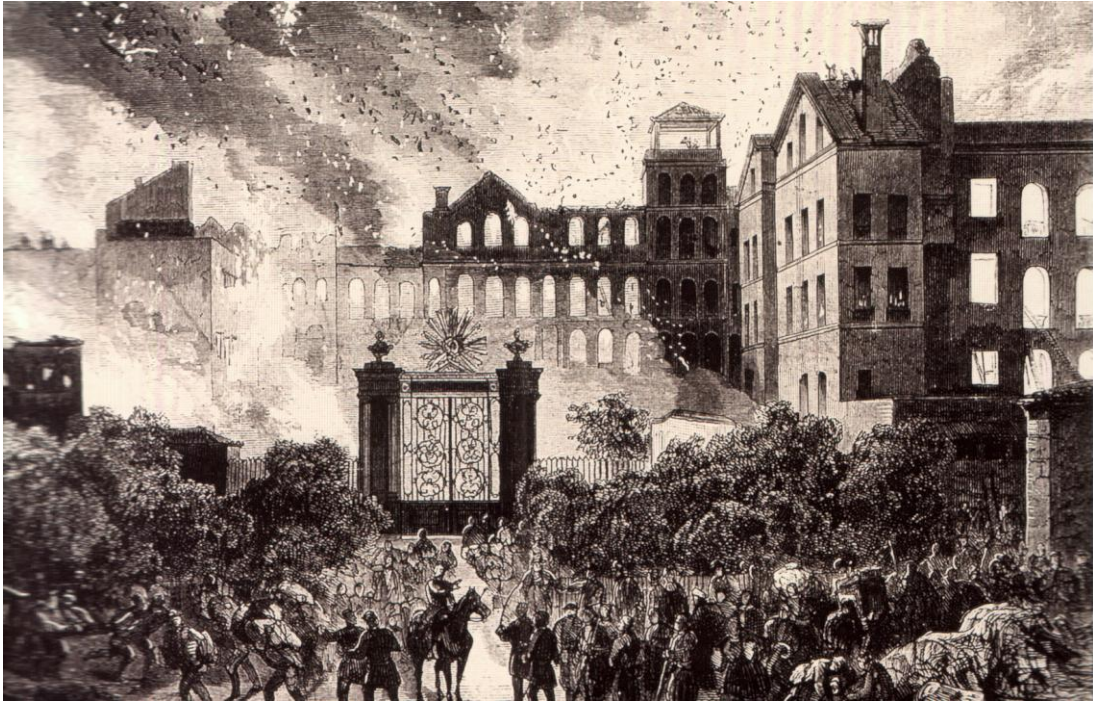
19. yüzyılın ikinci yarısına gelene dek İstanbul'un diğer semtleri gibi Galata ve Pera da büyük yangınlara sahne olmuş, daha önce ahşap olan yapılar, yangınlarla ortadan kalktıkça nizamnamelerin de yönlendirmesi ve yangın yerlerinin Batılı usul ve yöntemlerle planlanma çabalarına uygun olarak kagirleşme mümkün olmuştur. Yabancı ve gayrimüslim mimarlar yangın yerlerinde kentte daha önce görülmemiş tipte yapılar yapmış, bu yapılar Galata ve Pera'dan başlayarak kenti yeniden biçimlendirmiştir. Yangınlar arasında 1870 tarihli Pera yangını, fiziksel anlamda bir dönüm noktasıdır¹⁸ (Şekil 2.8 ve Şekil 2.9)(Akın 1994, s.217 ve Akın 2002, s.337). Beyoğlu bölgesinde günümüze ulaşan kentsel biçimlenme, ızgara yol sistemi etrafında kurgulanmış çok katlı, sıkışık/bitişik nizam kagir binalardan meydana gelen Batılı normlara yakın/uygun yapılaşma, bu tarihten sonra gelişmiştir.

Yangınlar bu tarihten sonra da küçüklü büyüklü devam etmiş, büyük kayıpların ardından bölgeyi terk eden ailelerin Feriköy, Şişli, Maçka, Teşvikiye, Nişantaşı gibi yeni meydana gelen semtlere taşınmasıyla kentleşme kuzey yönünde gelişme göstermiştir. Padişahın Dolmabahçe Sarayı'na geçmesi süreci hızlandıran bir faktördür. Ticari merkezin Galata'da iyice olgunlaşmasıyla özellikle zenginleşen

¹⁸ Taksim-Galatasaray arasında Tarlabası tarafında 3000'den fazla bina kül oldu. Yangın alanını yeniden düzenlemek için önerilen ve Cadde-i Kebir'e paralel Tarlabası Caddesi'ni ana arter kabul eden yol planı, bina sahiplerinin tepkileri nedeniyle uygulanmamıştır. Bilgi için bkz: Çelik 1996, Değişen İstanbul, s.65. Farklı kaynaklarda yanan bina sayısı 5000, hatta 8-10.000 olarak verilmektedir Bkz: Millas, 2007. Crossroads of Cons, s.320; Akın 2002, Galata ve Pera, s.336.

Şekil 2.8: Haziran 1870 tarihli Pera Yangını. Koyu renkli alan tamamen yanmıştır (Gülersoy 1993, s.42).

Şekil 2.9: 5 Haziran 1870 tarihli Pera Yangını. Taksim'den İngiliz Sefareti'ne varan yangından kaçan halk Galatasaray Sultanisi'nin bahçesine sığınırken (Millas 2006, s.320)

gayrimüslim kesim Beyoğlu-Şişli hattı ve çevresindeki semtlere rağbet ediyordu (Tekeli 2006, s.391). 1858 Nisan'ında başlayıp 1860' da tamamlanan Galata, Pera ve Pangaltı arasındaki parselasyon planına göre elçilikler, konutlar, önemli okullar, eğlence ve dinlenme mekanları Pera-Taksim istikametinde, ticaret ve işyerleri ise Galata'da yoğunlaşmaktaydı (Akın 2002, s.23).

Kent içindeki gayrimüslim nüfus hareketliliğinde etkili nedenlerden biri de değişen paradigmanın bir yansıması olarak geleneksel millet sisteminin bağlayıcı etkisinin zayıflaması olmuştur. Etnik ve dini gruplar arasında ekonomik ve sosyal etkileşim arttıkça bir semte bağlı kalma zorunluluğu da esnekleşmiş ve gayrimüslim halkın bir bölümü bu şekilde geleneksel semtlerden ayrılarak Galata ve Pera'dan kuzeye doğru Şişli, Kurtuluş, Maçka ve Pangaltı gibi yerlere taşınmıştır. Bu yer değiştirmelerin diğer nedeni 1877'den sonra Balkanlardan ve Rusya'dan göç edenlerin İstanbul'da özellikle Pera ve Galata'nın kuzeybatı ve doğusuna, Kasımpaşa, Hasköy, Balat, Eyüp, Söğütözü, Feriköy, Şişli, Beşiktaş ve Ortaköy'e yerleşmeleridir. Yeni gelenlerin ardından bir kısım yerli nüfus yine buralardan ayrılıp kuzeye taşınmıştır. (Karpas 2006, s. 501). Pangaltı ve Kurtuluş, zamanla işçi sınıfı mahallesinden orta sınıf semtine evrilmiştir (Tsilenis 2006, s.118).

Bu eğilimler, yapı etkinliklerinin Levanten ve gayrimüslimler tarafından gerçekleştirilmesini de kaçınılmaz kılmıştır. İlk başlarda yerli Ermeni ve Rum kalfalara oranla yabancı/levanten mimarların çoğunlukta oluşu da kentteki Franko-Levanten sayısı ile orantılı yükselen Batı sermayesinden kaynaklanmaktaydı (Tsilenis 2006, s.116). Ancak 1912 yılına gelindiğinde İstanbul'daki 130 mimarlık ofisinin tamamına yakını Ermeni ve Rum mimarlarına aitti (Cervati 1912, s.800).

Klasik dönemde Osmanlı topraklarında ve özellikle de başşehirinde anıtsal binalar sınırlı işlevde olup ancak padişah ve/veya yüksek idari mevkilerde bulunan devlet adamları tarafından yaptırılabilirdi. Şehrin imgesi bağlamında sultanın göstergesi camiler ve Topkapı Sarayı ile özdeşleştirilen şehir görkemi, silueti etkileyen Selimiye Kışlası, Boğaz Sarayları, Tarihi Yarımada'da Batılı bir anıtsal yapı olması bakımından Darülfünun gibi yapılara kaymış, ardından karakollar, saat kuleleri, fabrikalar, hastane binaları ve okullar kente modern biçimini kazandıran Batıdan etkilenmiş anıtsal ölçekli yapılar olarak gelişmiştir (Akın 2002, s.20).

Yeni çağın yeni işlevleriyle birlikte kentsel simgeler de farklılaşmış, özellikle sermayenin el değiştirmesiyle birlikte yapı ölçekleri değişmiştir. Yangın bölgelerinde, özellikle de Beyoğlu'nda, yer darlığı ve rant artışından dolayı parseller küçülüp sıkışmakla birlikte kat sayısı artmakta, taş, tuğla ve beton gibi daha sağlam ve oyuncaklı malzemelerin kullanıma girmesiyle zenginleşen orta sınıf tasarrufunda yapılan apartman, han gibi yapılar gösterişli birer anıtsal yarışa dönüşmektedir (Akın 2002, s.32).

Bölgede giderek yoğunlaşan yeni üretim yapı stoku içinde yeni bir kamusal işlev olarak okul binaları dikkat çekmeye başlar. Geçmişte anıtsal simge özelliğini geleneksel biçimde taşıyan dini yapıların bir parçası formundaki okullar, devrin dönüştürmesi ve kitlesel eğitimin önem kazanmasıyla ölçek olarak da büyümüştür. Artık okullar, kendi başına birer kurumsal yapı olarak, hatta tüm cemaatin gelişen, belirginleşen ve olgunlaşan milli ideolojisini, kimliğini, varlığını, çağdaş fikirlerini simgeleyen anıtsal sözcüler olarak ortaya konmaktadır. Bunun en temel örneklerinden biri Pera bölgesinde Rumlar için başta gelen eğitim kurumu olan Zoğrafyon Lisesi'dir. Açılan proje yarışması için Atina Teknik Üniversitesi profesörlerinden bir seçici kurul oluşturulmuş, kurul Perikles Fotiadis'in kazanan proje önerisini "bilimde uzman bir adamın yaratacısı" ve "okul binasına uygun gerçek bir Yunan stili" olarak nitelemiştir. Dönemin Pera'sında bir dergide¹⁹ çıkan şu sözler, yavaş yavaş birikmeye başlayan cemaatlere özgü yapı stoku içinde bu tip kamu hizmeti veren yeni binaların cemaat tarafından nasıl görüldüğünü örnekler:

"... bu harikulade binanın inşasını sağlayan bağışçılara cemaatimizin derin ve samimi minnettarlığının yanı sıra, okulun genç mimarı Bay Fotiadis'in bilimsel ve metodik zekasına duyduğumuz hayranlık haklı çıkmıştır. Nispeten dar ölçülerde bir arsa üzerine tasarım yaparken mekanı son derece ekonomik kullanmayı hedeflemiş, başşehirimizde binlercesi içinde bir eşi daha bulunamayacak kadar harikulade ve ferah bir yapı ortaya çıkarmıştır..."

Özellikle Galata-Pera bölgesinde gelişen gayrimüslim burjuvazi, elde ettiği büyük sermaye ve bankerlik mesleğiyle hükümet ve devlet ricali üzerinde kazandığı gücü de değerlendirerek devrin fikirlerine uygun "milli" ve hatta kişisel varlığını, içinde yaşadığı bölgenin yapı faaliyetlerinde etkili biçimde ifade edebilme gayretindedir. Rum, Ermeni ve Yahudi burjuvazisi bir yüzyıl boyunca edindiği Batılı eğitim ve

¹⁹ *Nea Epitheorisis*'in 1893 Eylül sayısından aktaran Tsilenis 1999, *The Architecture of Constantinople...*, s.189.

kültür sonucu babadan oğula aktarılan, ait olduğu milletin toplumsal, politik ve ekonomik çağdaşlaşmasına liderlik etmek bilinciyle kolektif kalkınmayı ve yükselmeyi sağlamak üzere eğitim kurumlarına maddi ve manevi büyük yatırımlar yapmıştır (Eksertzoğlu 1999, s.35). Bu yatırımlarla, uluslaşma yoluna girmiş milletlerin ekonomik ve ideolojik gücü görece görkemli kurum binaları ile yaşadıkları kentsel çevrede bir simge oluşturmuştur. Her bir yerli gayrimüslim millet, üzerlerine kanat germiş bankerlerinin liderliği altında gelişirken, örneğin imparatorluğa hakim olan kapitalizm karşısında gücünü kaybederek kapanan Rum loncalarının mal varlığını İstanbul içindeki ve çevresindeki okullara devretmeleri rastgele yapılmış bir seçim değildir (Mansel 1995, s.278). Ayrıca zamanın gözde mimarlarına inşa ettirdikleri Barok'tan Art Nouveau'ya dönemin eğilimlerini yansıtan, eklektisizmin tüm çeşitlemelerini sergileyen zengin bezemeli han, konak, köşk gibi yapılarla da ağır bir bireysel prestij sağlarken aynı zamanda ait oldukları cemaatin bir üyesi olarak dolaylı yoldan cemaati temsil etmişler, varlıklarını ortaya koymuşlardır.

Rum ve Ermeniler, 19. Yüzyılın ilk yarısında da okul, hayır kurumları, kültür ve spor merkezleri gibi Avrupa esintili kamusal ve yarı kamusal binalar inşa etmekteydiler. Ancak bunlar hem sayıca azdı, hem de sıkı kısıtlamaların el verdiği ölçüde yapılabilmekteydi. Öte yandan 1856 Islahat Fermanı'nın ardından 1869 tarihli yabancılara mülkiyet hakkını tanıyan kanun gibi netleşen düzenlemeler ve tanınan bazı haklarla, örneğin, Ortodoks kiliselerin bile geleneksel biçimi değişmiştir. Taksim'deki Agia Triada Kilisesi gibi dini yapıların daha yüksek yapılabilmesi, kubbeli olması, çan takılması, yüksek duvarlar arkasından çıkıp çevredeki yapı dokusuna dahil edilmesi mümkün olmuştur. (Tsilenis 2006, s.115; Pamukçıyan 1994, s.193; Barkan 1980, s.350).

Bu dönemde yapılan okullarda da neoklasik üslup egemendir. Tercih edilen neoklasik üslup, özellikle Rum okullarında klasik Yunan mimarisi ve sanatına güçlü göndermeler yaparak Rum cemaatinin kimlik oluşumunu destekleme görevi yüklenir²⁰ (Darling 2004, s.224).

²⁰ Colonas, bir makalesinde İstanbul'daki okul binaları için, “.. mimarilerinde yaygın olarak kullanılan neoklasizm, çağdaş Helenistik devlet mimarlığının etkilerinin yanı sıra, Rum toplumunun metropolisle olan ideolojik bağını da yansıtmaktadır...” der. Bkz: Colonas, 1999b, İstanbul'da Rum Mimarlar, s.85.

Yeni kentsel biçimlenmelerde özellikle 1850lerden sonra çıkan inşaatla ilgili nizamnamelerin teşvik edici yönünü göz ardı etmemek gerekir. 1882’de çıkan sonuncu Ebniye nizamnamesi, yerleşim alanlarının yeniden düzenlenmesinde okul binalarıyla ilgili yeni bir bilinci ortaya koyar. Buna göre yeni oluşturulacak mahallelerde parselleme yapılırken karakolhanenin yanı sıra bir de okul binası için yer ayırmak mecburidir (Tekeli 2006, s.386). 19. yüzyılın başından beri açılmakta olan okullar için ilk zamanlar, bulunabilen uygun evler kiralanıp veya satın alınıp eğitim verilebilecek şekilde imkanlar ölçüsünde tadilat yapılırken zamanla işlevine uygun okul binaları inşa edilmeye başlanmış, son olarak da yasal olarak kent planlamasında yer edinmiştir.

19. yüzyılın sonuna gelindiğinde Galata’dan Şişli’ye kadar yabancı misyonerlere ait olanlarla birlikte batı şehirlerine özenen cephe düzenleri, bezeme ve plan tipleri arasında artık fiziki çevrede varlık göstermeye başlayan işlevine uygun tasarlanmış okul binaları dikkat çekiyordu.. Bunlardan St. Benoit Fransız Lisesi (Şekil 3.1), St. George Avusturya Lisesi, Alman Lisesi (Şekil 3.6), İtalyan Lisesi (Şekil 3.7), Galileo İtalyan Lisesi (Şekil 3.5), İngiliz Kız Lisesi (Şekil 4.23), St. Pulcherie Fransız Lisesi (Şekil 3.3), Notre Dame de Sion Fransız Kız Okulu (Şekil 3.2), St. Michel Fransız Okulu (Şekil 3.4) binalarıyla birlikte günümüze ulaşabilen, verdikleri eğitim ve bir kısmı özellikle gayrimüslim cemaatler içinde sebep oldukları toplumsal değişimle öne çıkan misyoner okullarıdır (Öztürk 2007, s.67; Alan 2001, s.189).

Genellikle finansal sorunlar yaşanması nedeniyle okulların çoğunluğu uygun bulunan bir ev ya da konağın kiralanması veya satın alınmasıyla açılmakla birlikte, 1831 ve 1870 Pera yangınlarından sonra yapılan yasal düzenlemeler ile toplumsal, siyasal ve ekonomik konjonktürün sağladığı olanaklarla daha kalıcı binalar inşa edilmeye başlanmıştır.

Sadece Osmanlı topraklarında değil Batı’da da işlevine uygun, kitle eğitimi verebilecek türden okul tasarımları 19. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. İlk okul yapıları genellikle bir koridorun birbirine bağladığı sınıflardan ibaretken 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra plan şemalarında gelişmeler olmuş, öğrenci sayısı ve okula atfedilen öneme göre kat sayısı artarken sınıfların arasına daha teknik çalışmaların yapılacağı laboratuvar, atölye gibi daha geniş ve teknik donanımlı mekanlar eklenmiştir (Tanner ve Lackney 2005, s.3).

Öte yandan Avrupa’da manastırlarda yüzyıllardır devam eden bir yüksek eğitim pratiği söz konusudur. Manastır yapıları, sadece boyut ve işlevi bakımından değil, bina tipi olarak yüklendiği tarihsel söylem açısından da son derece güçlü bir mimari dil taşır. Bu etkiyi Moda’daki St. Joseph Fransız Lisesi (1870), Galata’daki St. Benoit Fransız Lisesi (1583), Harbiye’deki Dame de Sion Fransız Kız Lisesi (1856)

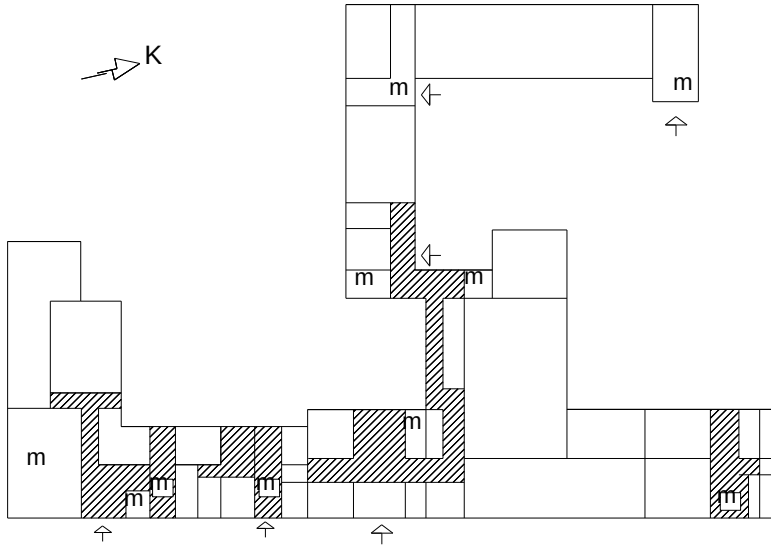

Şekil 2.10: Notre Dame de Sion Fransız Okulu, yüzyılın başı (üstte) ve 2008 yılı (altta)

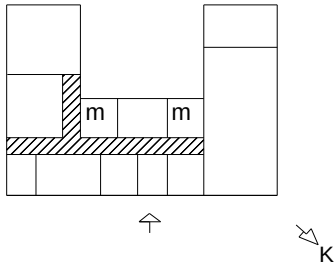
ve hatta Galata Sarayı Ocağı’nın (1491) devamı olarak inşa edilmiş Galatasaray Lisesi binalarında görmek mümkündür (Şekil 3.1; Şekil 2.10 ve Şekil 2.12).

19. YUZYIL YABANCI OKUL PLAN TIPOLOJILERINE ORNEKLER

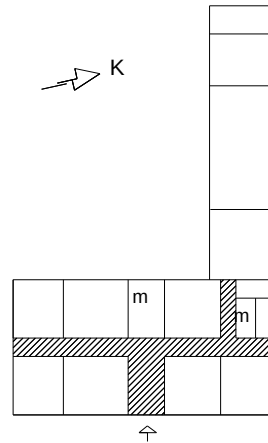
NOTRE DAME DE SION FRANSIZ KIZ LISESI (1856)

ST. PULCHERIE FRANSIZ OKULU
(1891)

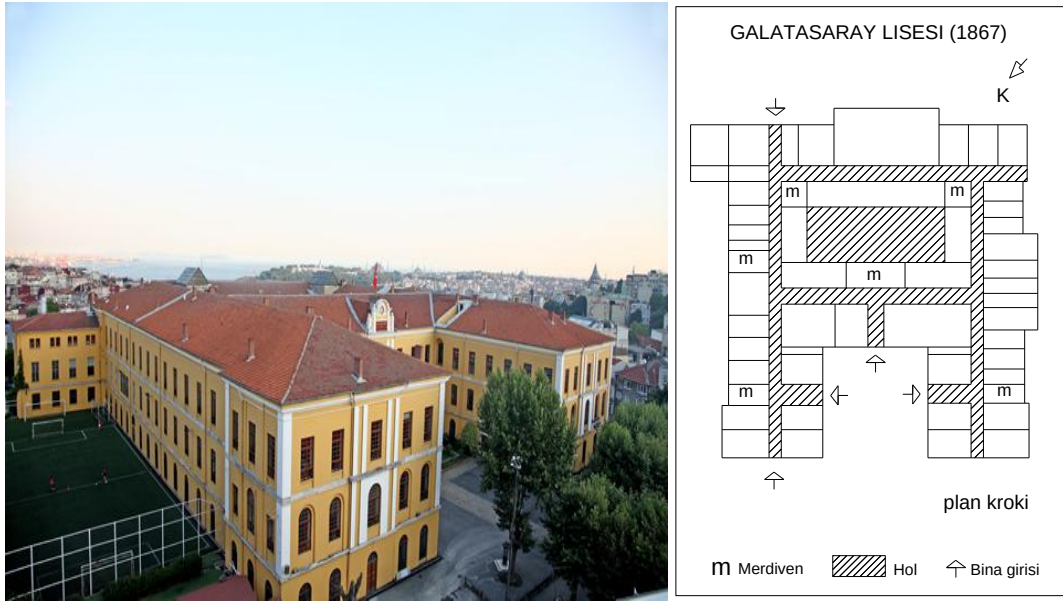

ST. MICHEL FRANSIZ OKULU
(1896)

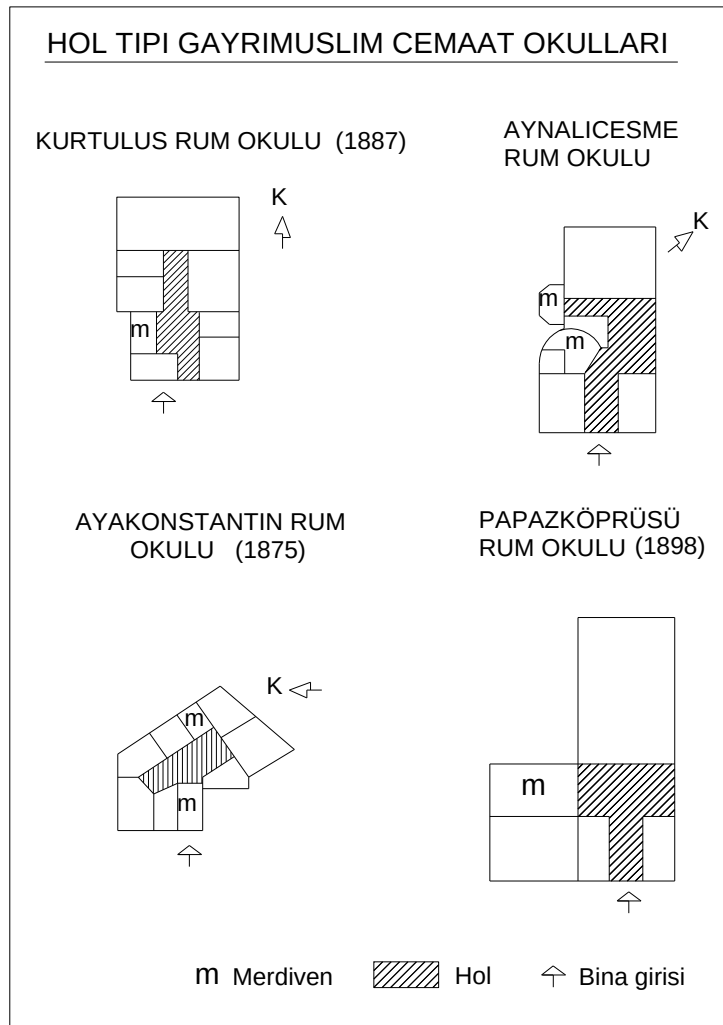

m Merdiven Hol Bina girişi

Şekil 2.11: 19. Yüzyılda inşa edilmiş okul plan tiyolojiierine örneker

Şekil 2.12: Galatasaray Lisesi (Mektebi Sultani) ve plan krokisi

Şekil 2.13: Gayrimüslim cemaat okulları plan tipleri

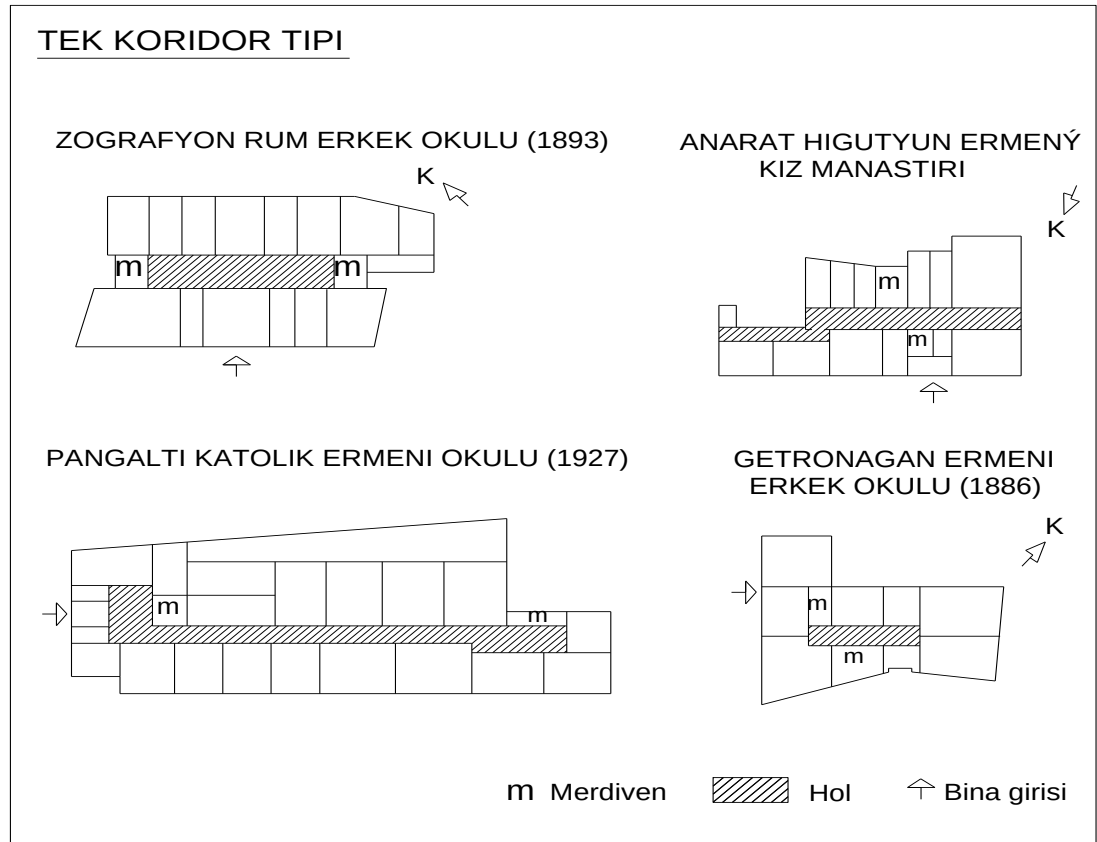
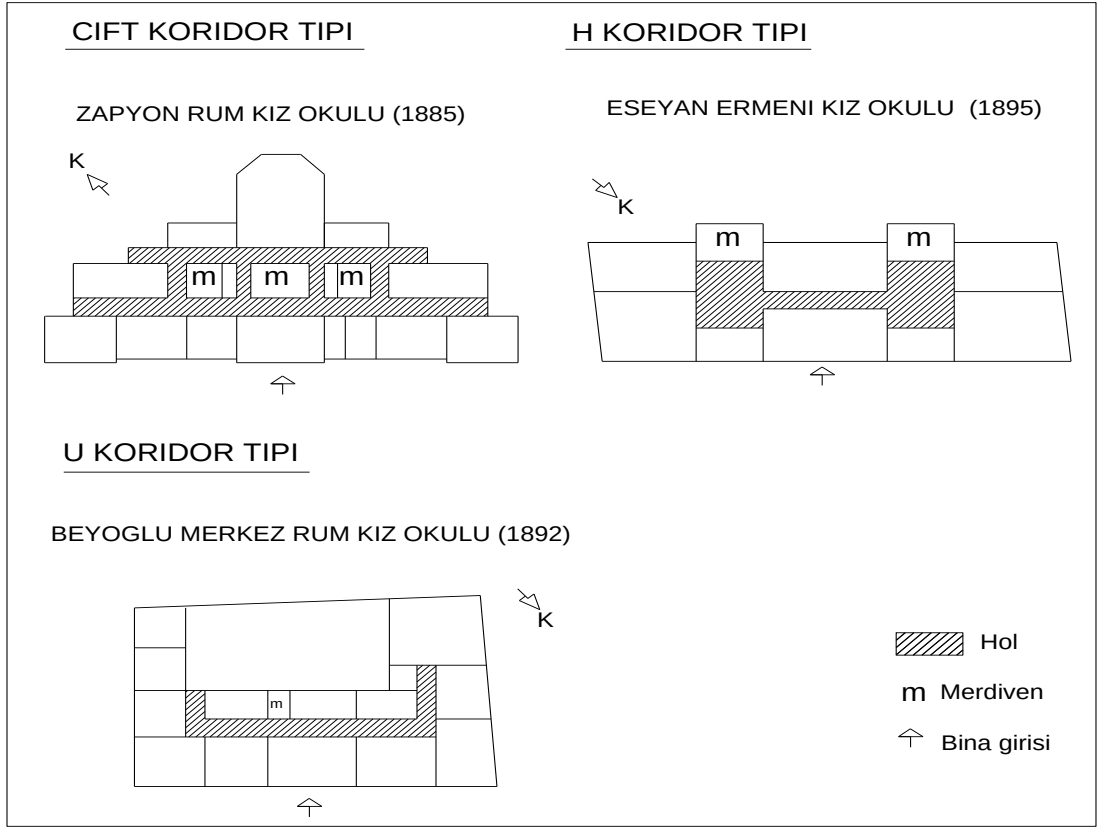
Öte yandan Notre Dame de Sion Okulu, ihtiyaca göre ve koşullar elverdiği ölçüde eklenerek gelişip büyüyen planlama sürecine de örnek gösterilebilir. 1856 tarihli D'Ostaya haritasında Saint-Esprit Kilisesi önünde okul binalarının bir kısmı bulunmakla birlikte, 1925 tarihli Pervititch Haritası'nda son haline tamamlandığı görülür (Şekil 2.14).

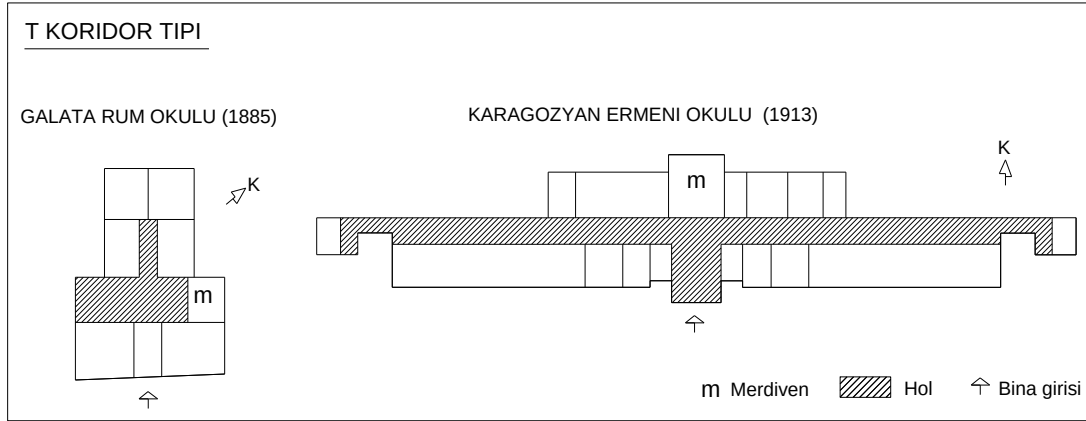
Şekil 2.14: 1856 D'Ostaya (solda) ve 1925 Pervititch Pangaltı (sağda) haritalarında Notre Dame de Sion Okulu

Gayrimüslim cemaat okullarının tasarımı ve inşası da büyük ölçüde finansal imkanlar ve öngörülen eğitimin niteliği, öğrenci sayısı ve en çok da okula atfedilen simgesel değer gibi kriterlere bağlı olarak gerçekleştirilmiştir. Zoğrafyon Erkek Lisesi, Zapyon Kız Lisesi, Esayan Ermeni Kız Lisesi, Merkez Kız Lisesi, Getronagan Lisesi ve Pangaltı Ermeni Katolik Lisesi gibi “modernleşen toplumların yeni imajını yansıtması” beklentisiyle (Colonas 1999a, s.374) çokça titizlenilen okulların inşasına özellikle dikkat edilmiş, bazıları için proje yarışmaları açılmıştır.

Bu okullar konum olarak da tez konusu kentsel bölge içinde ayrıcalıklı ve son derece kıymetli merkezi noktalardadır. HacıHristo Rum-Fransız Lisesi’ni de kattığımız zaman, Eseyan Ermeni Kız Lisesi ile Zapyon Rum Erkek Lisesi Sıraselviler Caddesi’nin Taksim’e açılan ucunda cephe düzenlemeleri, anıtsal ölçekleri ve sokakları biçimlendirişleri ile semtin bu bölümünde daha önce görülmemiş bir karakteristik ortaya koyan adeta bir okullar adası meydana getirmektedirler (Şekil 4.40).

Şekil 2.15: Gayrimüslim cemaat okullarının plan tipleri

Şekil 2.16: Gayrimüslim cemaat okullarının plan tipleri

Biraz aşağıda Maç Sokağı'nın bir yanında Merkez Rum Okulu, karşısındaki St. Pulcherie Fransız Lisesi ile (Şekil 4.27); Turnacıbaşı Sokak'ta Zoğrafyon Lisesi tam karşısındaki Galatasaray Lisesi ile; Galata'da ise Galata Rum Okulu (Şekil 4.8), özellikle yarısı kesilmeden önceki haliyle Getronagan Lisesi (Şekil 4.134), hemen üstünde Dibek Sokak'taki *Alliance* Okulu (ve hatta yandaki St. Benoit Fransız Lisesi) ile görkemli, batılı ve anıtsal bir benzer kentsel etki yaratmaktadır (Şekil 4.77).

Okulların hemen hepsinin cephe düzenlemelerine, ilettikleri simgesel mesaj bağlamında özen gösterilmekle birlikte plan tipolojilerinin arsa sınırlamalarına göre geliştiği açıktır. Buna göre bina ölçeği büyüdükçe çok sayıda öğrenciye grup organizasyonları içinde eğitim vermeyi mümkün kılan lineer plan tipini, çeşitleme ve eklemelerle uygulamak kolaylaşmıştır. Bu binalar aynı zamanda daha küçük ölçekli okullara göre daha kurumsallaşmış okullara aittir. Cephe düzenlemeleriyle birleştiğinde, anıtsal ölçek, plan kurgusu, kütlesi gibi kriterlerle de mimari dil olarak bu kurumsallaşmayı yansıtır. Günümüzde nüfus azalması nedeniyle bir çok cemaat okulu kapanırken, eğitim işleviyle kullanımı devam eden okullar, genellikle yine bu okullar olmuştur (Şekil 2.11; Şekil 2.15 ve Şekil 2.16).

Kurtuluş Rum Okulu, Aynalıçeşme Rum Okulu, Ayakonstantin Rum Okulu ve Papazköprü Rum Okulu gibi görece dar parselasyonlu arsalarda uygulanan planlar ise yerel mimaride kullanılan tipolojiye daha yakın hol tipindedir (Şekil 2.13). Bu okullar, konumları itibariyle de daha az öğrenciye eğitim vermektedir.

Bir bütün olarak ele alındığında kamusal yapı olarak cemaat okullarında tercih edilen mimarlık dili, ölçeğe, kentsel çevre içindeki konumuna ve barındırdığı eğitim kurumuna atfedilen ideolojik değerlere göre değişen oranlarda Batılı stillere ağırlık verebilmekte veya yerel yapı geleneklerinin etkilerini yansıtabilmektedir. Bu anlamda içinde üretildikleri kültürel bütünün, geleneksel bağlar ve modern açılımlarıyla, hemen her yönünü bölgedeki kentsel değişime birer kamu yapısı olarak okulları üzerinden de yansıtmış oldukları söylenebilir.

Galata ve Pera'nın 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren oluşturmaya başladığı ve yapı bağlamında büyük oranda değişmeden günümüze ulaşan şehir dokusu, özellikle yerli gayrimüslimlerin özlemini duyduğu, uygarlık yolunda kaçınılmaz ve en doğal bulduğu Batılı yaşamsal çevreyi hem sosyal hem kentsel düzeyde ve en gösterişli, en sesli biçimlerde tüm bileşenleriyle kendi kentsel gelişimine katmak, kendi kentini meydana getirmek için gösterdiği yoğun ve derin çabanın ürünüdür. Okullar cemaatleri temsil edebilen döneme ait modern kamusal yapılar olarak, bu gelişimin içinde yerlerini almışlardır.

3. GAYRİMÜSLİM CEMAATLER VE EĞİTİM

II. Mahmut devrinde (1808-1839) eğitimle ilgili devrin kıstaslarına göre kayda değer girişimlerde bulunulmasına karşın 1839 tarihli Tanzimat Fermanı'nda resmi ve özel öğretim kurumlarına ilişkin hüküm bulunmamaktadır. 1856 tarihli Islahat Fermanı ise gayrimüslim cemaatlerin eğitim haklarını vurgulamıştır²¹.

Bu haklar çerçevesinde Osmanlı hükümeti, her milletin tabi olduğu ana kurum olarak patrikhaneler ve hahambaşılığa tanınan imtiyazlar babında artık gayrimüslimlere kendi eğitimlerini düzenleme imkanı sunmakla, en tepedeki dini liderleri, diğer toplumsal kurumlar için olduğu gibi milli eğitim düzeyinde de reformların gerçekleştirilmesinin kefilini tayin etmiştir. Böylece hükümet, bir yandan aldığı kararlar ve bir kısmını uyguladığı Müslim ve gayrimüslim çocukların aynı okullarda birlikte öğrenim görmesi gibi reformlarla Osmanlılık ideolojisi altında tüm tebaanın bütünleştiği bir toplum yaratmaya çalışırken, öte yandan Osmanlı maarifinin milletler temelinde bölünmesi yoluyla her milletin giderek dini temelden uzaklaşarak ulusal nitelik kazanmaya başlayan eğitimini meşrulaştırmıştır (Agnastoupulu 1999, s.19).

Tanzimat'tan sonra ortaöğretimden başlayarak resmi devlet okullarında ayrılan kontenjanlarla gayrimüslim çocukları Müslüman çocuklarla birlikte okumaya teşvik edilmişse de gayrimüslim cemaatler tereddütlü davranmışlardır (Koçak 1985, s.485). Bundan daha çok kendilerine tanınan haklardan yararlanarak Batılı devletlerin de yardımıyla daha önceden başlamış oldukları eğitim faaliyetlerini, yeni hukuki kazanımlar çerçevesinde genişletme yoluna gitmişlerdir. Çocuklarını kendi açtıkları okullarda okuturken, hem girilmesine izin verilen devlet okullarından hem de yabancı okullarından yararlanmak istiyorlardı. Buna karşılık hükümet, hukuki düzenleme ve teftişlerle bu okulları denetim altında tutmak istemiştir (Koçak 1985, s.486).

²¹ "...bundan başka her bir cemaat-ı maarif ve hiref ve sanayie dair milletçe mektepler yapmağa mezun olup fakat bu makule mekatib-i umumiyyenin usul-i tedrisi ve muallimlerin intihabı azası taraf-ı şahanemden mansub muhtelit bir meclis-i maarifin nezaret ve teftişi tahtında olması.." ferman için bakz: İnalcık-Seyitdanlıoğlu, 2006, "Islahat Fermanı", *Tanzimat*, s.8.

Eğitim sistemi içerisinde yabancı okulların etki ve nüfuzunu unutmamak gerekir. 15. yüzyılda II. Mehmet döneminde başlayarak başka devletlere bir lütuf olarak sunulan kapitülasyonlar, 19. yüzyılda artık iyice zayıflamaya yüz tutmuş bir imparatorluğun tutunabilmek için vermek zorunda bırakıldığı ödünlere dönüşmüştür. Başlangıçta ticari olan imtiyazlar, giderek dini, siyasi ve toplumsal bir içerik kazanmış, böylece ekonomik ayrıcalıkların yanında Katolikliğin, Protestanlığın, Ortodoksluğun hamiliği, Hristiyanların kutsal yerlerinin korunması, gayrimüslimlere tanınan can, mal, ırz, namus, öğretim eşitliği gibi meseleler üzerinden yapılan taleplerle iyice kapsamlaştırılmıştır.

Ülke sınırları içinde açılan yabancı okullara dini nitelikli kuruluşların önderlik ettiği görülür. Bunlar vatandaşı bulundukları veya aynı mezhepten olan devlet tarafından himaye edilen misyoner kuruluşlardır. Buna göre genel olarak Katoliklerin hamisi Fransa ve Avusturya, Protestanlarınki ise Amerika ve İngiltere idi.

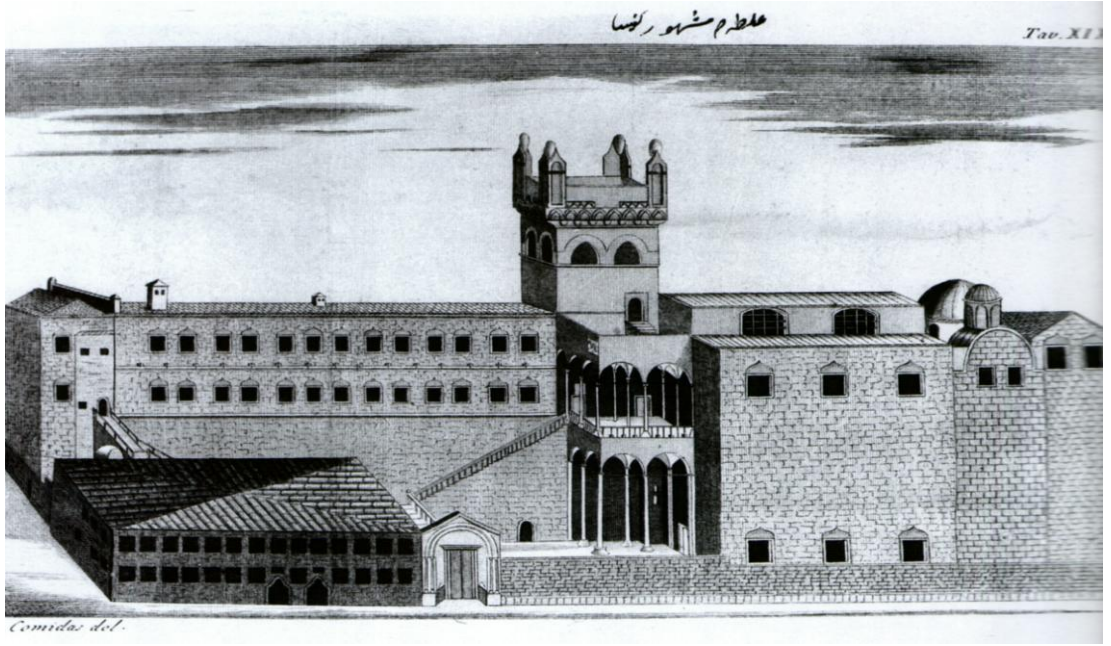
Osmanlı Devleti'nde 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi çıkana kadar yabancı okulların açılmasıyla ilgili bir düzenleme bulunmaması, önceki dönemi tamamen kontrolsüz bırakmıştır. Batılı devletlerin birbiriyle çekişmeli diplomatik ilişkileri, yabancı ve gayrimüslim cemaatler arasında, Katoliklerin bölgede gittikçe büyüyen bir mezhep halinde örgütlenmesinden doğan endişe ve üstünlük kurma mücadelesi, Osmanlı iktidarının iç ve dış gelişmeleri etkin biçimde yönlendiremeyişi, gayrimüslimlerin dışarıdaki Hristiyan dünya ile doğrudan ve kontrolsüz ilişkileri, devletlerin Osmanlı gayrimüslim halkı üzerinde himaye hakkını talep ve tavırları bu süreci son derece zorlu ve belirsiz hale getirmiştir (Akyüz 1982, s.42; Vahapoğlu 1990, s.73).

1856 Islahat Fermanı ile ülke içindeki gayrimüslimlere kendi eğitimlerini belirleme hakkı tanınması, hami pozisyonundaki ülkelerin, bu cemaatlere hizmet götürmek amacıyla çeşitli dernek ve misyoner kuruluşlar aracılığıyla okul açtırmalarına olanak vermiştir. Yeniden yapılacak kilise, hastane, okul ve mezarlıklar için izin alınması hükmü bulunmasına karşın, bu okullar için ruhsat alınmakta genellikle gecikildiği görülür²².

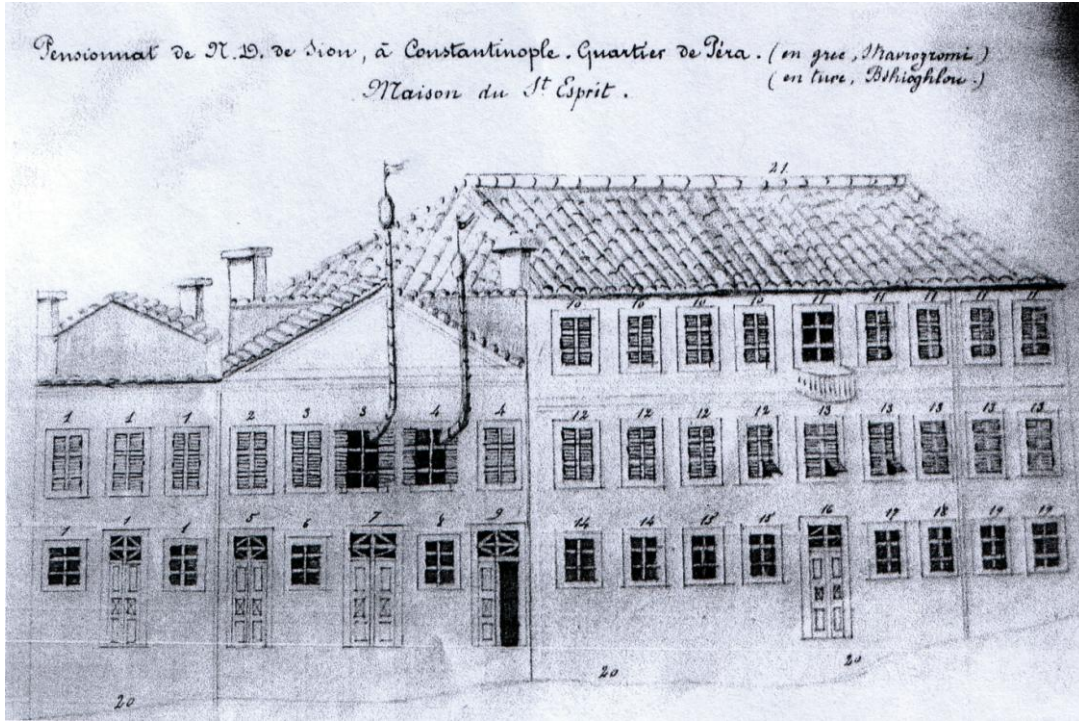
²² 1869'da çıkan Maarif Salnamesi'nin 1/29. maddesinde yabancı okulların ruhsat alma zorunluluğunun açıkça belirtilmesine karşın okulların çoğu 1880ler, 1890larda ruhsat çıkarmışlardır. Devletin ise ruhsat alınmasını güçleştiren bir tutum izlediği anlaşılmaktadır. Bkz: Ortaylı, 2007, *Batılılaşma Yolunda*, s.113. Ayrıca bkz: Anonim, 1912, *Souvenirs d'un Revenant*, s.121.

Yabancı okulları, ilişki içinde oldukları kiliselerin çıkardıkları bültenlerde ifade edildiği şekliyle dini propaganda yanında, temsil ettikleri ülkelerin ticari ve kültürel nüfuzunu yerleştirmek amacındaydılar. Bu okullar sadece İstanbul'a değil, imparatorluğun dört bir yanına yayılmış, Osmanlı hükümetinin idari, mali, hukuki yenilikleri yerleştirme çabaları içerisinde doğan boşlukları eğitim anlamında, verdikleri iyi hizmetle doldurmuşlardır (Anonim 1912, s.120).

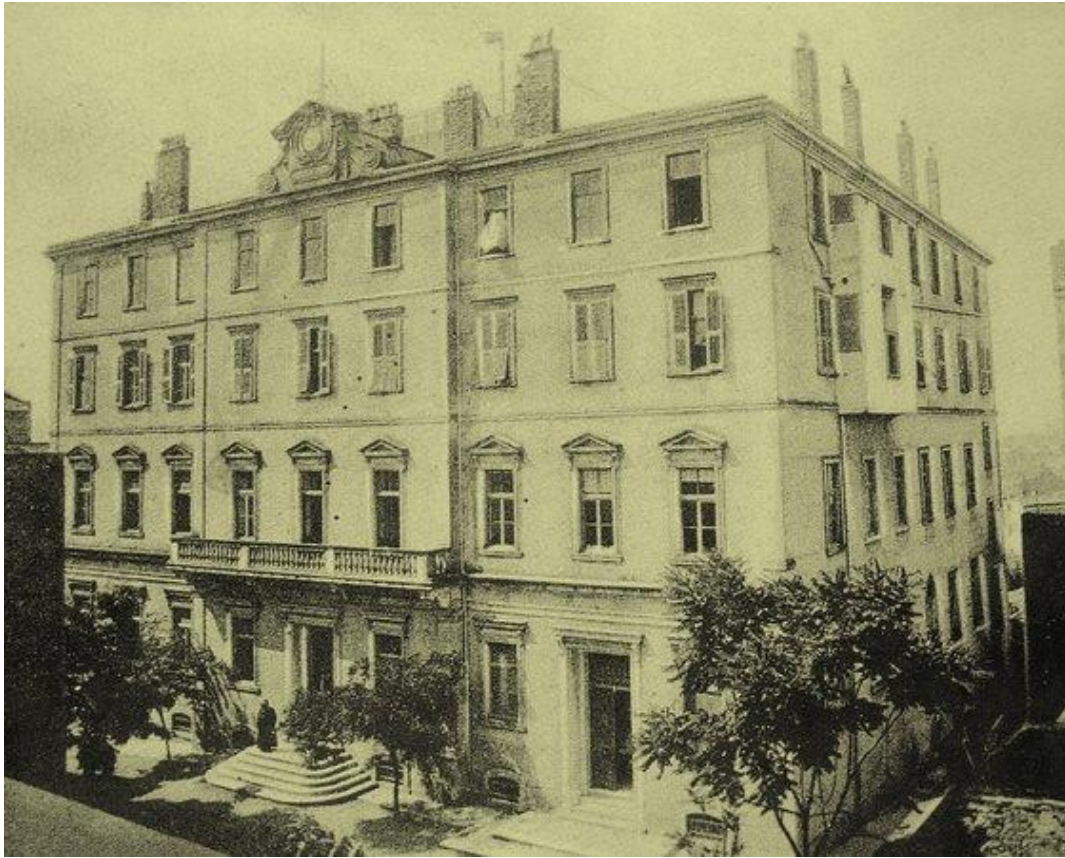
İstanbul'daki ilk Fransız tarikat okulu St. Benoit Fransız Okulu, 16. yüzyılın ikinci yarısında Galata'da kurulduğundan beri Galata-Şişli güzergahında sayısız yabancı okul açılmıştır. Notre Dame de Sion Fransız Kız Okulu, St. Pulcherie Fransız Okulu, St. Michel Fransız Okulu, bugün kapanmış St. Jean Baptiste Okulu ve St. Elisabeth Okulu gibi okullar Fransızca'nın ağırlığını ortaya koyduğu gibi bölgede ayrıca Alman, İtalyan, Avusturya, İngiliz ve Amerikan Okulları da yer almaktaydı (Akın 2002, s.252).

Şekil 3.1: St. Benoit Fransız Okulu (1583), Carbognano, 1761.

Şekil 3.2: Notre Dame de Sion Fransız Kız Okulu

Şekil 3.3: St. Pulcherie Fransız Okulu (1890)

Şekil 3.4: St. Michel Fr. Lisesi (1896)

Şekil 3.5: İtalyan Lisesi (1870)

Şekil 3.7: İtalyan Lisesi
Tomtom Sokak

Şekil 3.6: Alman Lisesi (1870)

Bu okulların yarattığı devinim ve dönüşüm, öyle etkiliydi ki, parlak geleceği Batılı dünya paradigmalarında heves ve istekle arayan Osmanlı gayrimüslimleri (Jusdanis 1998, s.46) dahi bir anlamda yaratılan ivmeden tedirgin olmuş ve ciddi bir yozlaşma, yitme kaygısına düşmüşlerdir²³ (Vassiadis 2007, s.28; Artinian 2004, s.55). Daha 1830larda patrikhane, kurduğu bir komiteyle Rum okullarında çocuklara Katolik, Protestan veya ateist fikirler aşılayacak yaklaşımları elimine etmeye niyetlenmiştir (Vassiadis 2007, s.32).

Gayrimüslim cemaatler yüzyılın sonunda kendi okullarını açarken laikleşme ve giderek uluslaşmaya dönen yeni kimlik edinme sürecinde, çok sayıda açılıp kısa sürede verdiği eğitimin kalitesiyle öne çıkan yabancı okullarına kendi içlerinden çıkan daha iyi alternatifler üretme ihtiyacı duymuşlardır. Kendi cemaatlerinin niteliklerini taşıyan okullar açma bilinci pekişirken, bu okulları hem model almışlar hem onlara rakip olmuşlardır (Millas 2006, s.318). Dolayısıyla 19. yüzyıl toplumsal reformları içerisinde gayrimüslimlerin dönüşümü özellikle eğitim alanında hem yabancı etkisi altında, hem yanında hem de bir noktadan sonra karşısında olması bakımından üzerinde durmayı gerektiren niteliktedir.

3.1. Rum Cemaati ve Eğitim

Tarihte Rumların Batı ile ilişkileri, Doğu Roma, yani Bizans'ın kuruluşundan itibaren yüzyıllar boyu devam eden Hıristiyanlık içi tüm çatışmalara karşın şöyle veya böyle kesintisiz sürdürülmüş, bu ilişkiler farklı sebeplere dayanıyor görünmekle birlikte eğitim, her zaman araç olarak kullanılmıştır.

İstanbul' un II. Mehmet tarafından alınmasından sonra Ortodoks kilise ve Rum halka, tanınan imtiyazlarla kendi sistemlerini ve kurumlarını yeni bir yapı içinde devam ettirme olanağı sunulmuştur. Kilise, dini görevlerin yanı sıra Ortodoks halkın eğitim, evlilik, boşanma, miras gibi hukuki meselelerinin sorumluluğunu da yüklendiğinden cemaat içinde bir otorite artışı da söz konusudur (Jusdanis 1998, s.41) belki ancak elbette Osmanlı Devleti'ne tabi bir kilisenin koşulları dünya konjektürü bakımından Bizans'takinden farklı olacaktır ve genel anlamda bir güç

²³ Robert Kolej'in kurucusu Hamlin, daha 1840larda İstanbul'daki faaliyetlerinin Ermeni patriği tarafından engellendiğini, patriğin defalarca memleketlerine geri dönmelerini ve Ermeni çocukların eğitimine karışmamalarını söylediğini anlatır. Bkz: Hamlin, 1893, *My Life and Times*, s.221.

kaybı kaçınılmazdır. Dolayısıyla Patrikhane'nin ve ruhani kesimin daha az etkin olduğu 300 yıl boyunca Batıdaki Hristiyan kurumları içinde okullar da Doğudaki Hristiyan okullarından daha üstündü. Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesinden yana olanlar, eğitim ve ideolojik destek arayışıyla hep Batı'ya gitmişlerdir. Ayrıca Katolik kilise Ortodokslarla ilişkileri iyi tutmak için çeşitli uygulamalar yapmış, örneğin Ortodoksların Papa'ya tabi olmakla birlikte tüm gelenek, ayin ve alışkanlıklarını sürdürebilecekleri 'unit' mezhebini üretmiş, bu yolla gerçekten de yüzyıllar içinde en azından sempatizanlarını yaratmıştır. Ayrıca 16. yüzyılın ikinci yarısında Patrikhanenin Protestan kilisesi ile yakınlaşmasına önlem olarak 1577' de Roma'da açılan *Collegio Greco*, yüksek düzeyde klasik Yunan ve hümanizma etkili eğitimiyle çağdaş Yunan aydınlanma hareketinde etkili olmuş, 16. yüzyılın sonuna kadar İtalya'daki Rumların yanı sıra Yunanistan yarımadası ve İstanbul'dan 125 öğrenciyi burslu okutmuştur (Millas 2003, s.206; Macar 2002; s.33).

Batının 16. yüzyılda antik Yunanistan'ı Avrupa uygarlığının kaynağı olarak görüp övmeye başlaması, Osmanlı İmparatorluğu milletleri arasında Rumların Batıyla ilk ilişkileri kuran, dolayısıyla Aydınlanmacı etkileri ilk yansıtan ve geliştiren millet olması bir diğer önemli noktadır. Çeşitli Avrupa şehirlerinde bu sebeple de Yunan eğitim merkezleri açılmıştır²⁴ (Tsoucalas 1977, s.449).

Batının, altı çizilmemiş de olsa eğitim konusunda geçmişten süregelen etkisine verilebilecek bir diğer örnek Patrik Kirillos Lukaris'tir. Patrik Lukaris (1572-1638), 1590-1642 tarihler arasında Venedik ve Padua'da Rum çocukları için açılan ve eğitimde sağladıkları fikir özgürlüğü ile ön plana çıkan kolejlerden birinde öğrenim görmüştür. Katolik anlayışa karşı çıkarken Protestan kiliseyle mektuplaşmış, kurduğu bir çok okulun yanında 1608 yılından sonra kapanmış patrikhane yüksek okulunu yeniden etkin hale getirip matbaa kurdurmuş, kendi döneminde cemaat içinde bir Aydınlanma havası estirmiş, ancak yine tutucu Rum din adamları ile kendisini tehlikeli gören Katolik elçilerin girişimleri sonucu boğdurulmuştur. Patrik Lukaris'in Batıda gördüğü eğitimin sebep olduğu açılımlar, kendi döneminde sorun teşkil etmiştir (Küçük 1985, s.1012; Millas 2003, s.208).

²⁴ II. Mehmet'in İstanbul'u almasından sonra Avrupa'ya kaçan Fener aristokratları, geri döndükten sonra da çocuklarını Batıdaki okullarda okutmaya devam etmişlerdir, bkz: Ortaylı, 2007b, *İstanbul'dan Sayfalar*, s.144.

Bütün Ortodoks cemaatler (19. yüzyıla ait bir kavram olmakla birlikte) Rum milletine dahil ve Patrikhane'ye tabi idiler. Osmanlı Devleti'nde hukuki statü bakımından Ortodoks cemaatlerin en yüksek temsilcisi İstanbul'daki Patrikhane idi. Cemaatlerin iç idaresi, toplumsal yaşam bazında eğitim, dernekleşme, evlilik kurumu gibi örgütlenmeler patrikhane sorumluluğundaydı. Sayılan uygulamalar Tanzimat devrinde yasal çerçeve kazanmış olmakla birlikte hiçbir reform ve uygulama geçmişin pratiklerinden bağımsız değildir; elbette uzun bir süreçte biçimlenmiştir. Her devirde Osmanlı Devleti nezdinde kurumsal bir kimlik kazanmaları açısından tüm bu örgütlenmeler, Patrikhane tarafından onaylanmak durumundadır. Ayrıca Patrikhane, iktidarının devamı için tüm bu örgütlenmeleri kontrolü altında tutmak ister. Tanzimat'tan önceki yıllar boyunca bu anlamda çekişmeler Osmanlı Devleti ile Patrikhane arasında gelişmekten çok Katolik, Protestan ve Ortodoks kiliseleri arasında oluşmuş, ılımlı ilişkileri yürütmek, dengeleri korumak için de yüzyıllar boyunca çeşitli dönemlerde eğitim ve okullar bir araç olarak kullanılmıştır. Eğitim her devirde, tüm Batılı kiliseler tarafından misyoner etki yaratmak, varlıklarını sürdürmek, ilişki kurmak için kullanılan en temel yollardan biri olagelmıştır. Bu yüzden eğitim sistemlerindeki dönüşümlerin, hatta değişimlerin ilk nüvelerinin, Avrupa uygarlığının kaynağı olma hasebiyle Batı ile hem kültürel hem ekonomik ilişki kurabilmiş, ticaret burjuvazisinin ilk geliştiği Rum Ortodoks milletlerinden başlaması şaşırtıcı değildir. İlerleyen zaman içinde devlet içindeki cemaatlerin millet olma anlayışı ulus bilincine kayar ve özellikle Rum tüccarlar aşağıda anlatıldığı şekliyle ulus devleti, ekonomik çıkarlarını koruyacak bir yapı olarak görüp bu bilinçte bir oluşum için eğitimin laikleşmesine çabalarken, Patrikhane zannedilebileceği gibi her zaman bu hareketin yanında olmayacak, tam tersine, hem *Helenotomanizm* fikrinin gelişmesine bağlı olarak hem de iktidarına karşı tehdit olarak algıladığı için bazı gelişmelerin karşısında duracaktır (Eksertzoğlu 1996, s.13; Millas 2003, s.214; Anagnostopulu 1999, s.27).

Dolayısıyla mesele sadece Patrikhane-Osmanlı Devleti ve Rum cemaati-Müslüman cemaat arasındaki ilişkiler ekseninde kalmamıştır. Devletin toplumsal kütlesini meydana getiren milletler, bir Osmanlılık anlayışı içinde de evrilerek veya yine Tanzimat devrinde ortaya atılmakla birlikte tamamen güçsüz olmayan bir Osmanlılık kimliğini göz ardı edemeyerek, eğitim alanında da özellikle milliyetçi ideolojilerin

gündeme gelmeye başladığı 18. yüzyıl sonlarından başlayarak²⁵ daha çok eski-yeni, aydınlanmacı-muhafazakar ekseninde ve uluslararası düzeyde çatışmalar yaşamıştır.

Ancak verilen tüm bu örneklerle karşın Batının etkisi, Osmanlı Rum tebaası üzerinde erken yüzyıllarda yaygın sonuçlar yaratacak kadar etkili değildi. Kırılma, toprak imtiyazına dayanan tımar sistemin bozulmaya başladığı 17. yüzyılda işaret vermeye başlamıştır. İmparatorluğun ekonomik ve toplumsal düzenini meydana getiren sistem, 15. ve 16. yüzyılın görece bir emniyet ve düzenlilik içinde geçmesini sağlamıştır. 17. yüzyılda baş gösteren ekonomik ve teknolojik değişimler toplumsal yapıyı etkilemiş, statü ve mevki belirlemede yeni kıstaslar ortaya çıkmıştır. Bunlar içinde giderek kapitalistleşen Batılı ülkelerin nüfuslarının da çoğalmasıyla Osmanlı Devleti ile artan yoğunlukta ticari ilişkiler kurması çok önemli bir faktördür (Ortaylı 2007b, s.145). Osmanlı toplumunu oluşturan zümreler içinde bu zamandan sonra tüccarlar ağırlık kazanmaya başlamışlardır. Tüccar sınıfı yükselişe geçmiştir ve ticari ilişkileri yürüten ana sınıf Ortodoks Rumlar olup önce servet, ardından Osmanlı bürokrasisi içinde siyasi statü ve Patrikhane üzerinde nüfuz kazanmışlardır. Kazandıkları servet sayesinde çocuklarını eğitim için Batı ülkelerine göndermiş, aynı zamanda Osmanlı sınırları içinde okullar kurmuşlardır (Karpas 1973, s.37; Jusdanis 1998, s.43). Batıda klasik döneme duyulan ilgi, Hristiyanlık öncesi Yunan dünyasına duyulan merakı da körüklüyordu. Yunan Aydınlanmasının (*Neo-Hellenic Enlightenment*) en erken temsilcileri, klasik dönem felsefe ve bilimini öğretenler idi. Bu öğretmenlerin aydınlanma fikirlerini teşvik etmeleri, daha sonraları Osmanlı topraklarında Rum Okulları açılması sürecinde etkili olmuştur (Soldatos 1989, s.162).

Kurulan ticari ilişkilerle birlikte edinilen Batılı yaşam pratiğinin Rumlar üzerinde son derece yaratıcı etkileri olduğu görülür. Ekonomik gelişme, kendi etnik cemaatlerine tarihsel bir geçmiş sunan ve geleceği Aydınlanmanın getirdiği açılımlar doğrultusunda yorumlayan yeni bir entelektüel kesim yaratmıştır. Bu kesim Batı ülkelerini, örnek alınması, hatta taklit edilmesi gereken bir model biçiminde algıliyordu. Ticaretle uğraşan kesim Batının genişleyen ekonomisiyle kurdukları ilişkileri, ancak sivilleşmiş bir ulus devlet yapısının üreteceği alan içinde, Osmanlı

²⁵ 1780lerden önce de Makedonya'nın Selanik, Kastorya, Siatista gibi ticaret merkezlerinde kayda değer okullar vardı. 18. Yüzyılda Batı Avrupa düşünce ve felsefesi, Osmanlı'nın Balkanlardaki Rum tebaası içinde ilgi bulmaya başlamıştı. Bilgi için bkz: Vassiadis, 2007, *The Syllagos Movement of Constantinople...*, s.29; Clogg, 1981, *The Greek Mercantile Bourgeoisie...*, s.85 ve Mackridge, 1981, *The Greek Intelligentsia*, s.63.

sistemine ait hiyerarşide adeta ayrılmaz bir birime dönüşmüş kilisenin kapsayıcı kontrolünden bağımsız hareket ederek yürütebileceğini düşünüyordu (Karpas 1983, s.151; Berkes 1970, s.368).

Ulus-devlette otorite, millette olduğu gibi Osmanlı bürokrasisi ile kilisede değil, sivillerde olacaktı. Entelektüellerin amacı ilk olarak kilisenin kültürel üretim üzerindeki yargılayıcı yetkisini kaldırmak, sonra da devlette bağlayıcı bir unsur olarak iş görececek seküler bir kültür yaratmaktı (Jusdanis 1998, s.44). Dış ülkelerle giderek yoğunlaşan ilişkiler kuran tüccarlar ise bu girişimleri sonucunda ekonomik kazancın yanı sıra Avrupalı kültürel bir pratik ediniyor, bunu da yaşadığı yere yansıtmaya çabalarına girişiyordu. Tüccarlar Avrupalılaştı; 19. yüzyılda artık bir burjuvazi oluşmaktaydı ve Avrupa kültürünü kendi memleketlerinde bir ideoloji ve yaşam biçimi olarak hem de bu ideoloji ve yaşam biçimini yansıtırak gerçekleştirmesini mümkün kılacak kentsel dokuyu yeniden üreteceklerdi. Bunu da öncelikle kültürel kurumlar olmak üzere eğitime destek vererek sağlamışlardır. Meydana gelen yeni burjuva sınıfının tamamının entelektüel eğilimli olduğu söylenemese de zenginlikleriyle entelektüel çevreyi canlı tutmuş, eğitim hareketlerinin sürekliliğini ve çok sayıda okul açılmasını sağlamışlardır.

Yunan entelektüelleri Avrupa’da yaşadıkları deneyimlerden kültürün milli bütünleşme için vazgeçilmez bir önem taşıdığını anlamışlardı. Böyle bir varlık yaratmak için eğitimi kilisenin denetiminden çıkarmak gerektiği görüşündeydiler (Jusdanis 1998, s.53). Özellikle eğitimle iki temel gereksinimin, kimlik bilinci ile Avrupa’yla temas ve onun gibi olma ihtiyaçlarının karşılanması gereken böyle bir dönemde, eğitimin, reformların ruhuna uygun olarak, hem içeriği hem de taşıyıcıları itibarıyla laik olması gerekiyordu. Bunun da ötesinde Rum eğitimi, sosyoekonomik gerçekliklerin yarattığı yeni işler, yabancı dil öğrenme gerekliliği gibi yeni koşullar çerçevesinde, imparatorluk içinde sayıları hızla artan yabancı okullarla rekabet edebilmek için gerçekçi hedefler barındırmalıydı (Anagnostopulu 1999, s.22).

Tanzimat’tan sonra dinsel önyargılardan bağımsız eğitimin yaygınlaşması temelinde laikleşen eğitimin Rumlar için taşıyıcı kolu İstanbul Helen Filoloji Derneği olmuştur. 1861 yılında *Elliniki Filologiki Eterya* adıyla kurulan, daha sonra bazı politik endişelerle *Ellinikos Filologikos Sillogos Constantinupoleos* (İstanbul Helen Filoloji Cemiyeti) adını alan ve kısaca Rum Silloğu diyeceğimiz dernek, çok çeşitli kültürel

Şekil 3.8: Rum Silloğu, günümüzde yıkılmıştır.
(Millas 2006, s.342)

çalışmalarının yanı sıra bir çok okulun açılmasında öncü rol oynamıştır (Ergin 1940, s. 655) (Şekil 3.8).

Burada Rum Silloğu'nun üstlendiği rolü anlatabilmek için bir noktayı daha açıklığa kavuşturmak gerekir. 1829' da Yunan milli devletinin kurulması Rumlar için yeni bir kırılma noktası oluşturmuştur. Osmanlı Devleti ile işbirliği içinde olan Patrikhane ve idari alanda söz sahibi Fenerliler denilen kesimin bir bölümü ortaya çıkan yeni ideolojinin karşısında yer almış, 1821 yılına denk düşen Yunan İhtilali ile yeni bir Yunan devleti kurulmasına hiç sıcak bakmamıştır. Yeni ideolojinin sözcüleri de bu muhafazakar kesimi geleneksel ayrıcalıklara sahip aristokrasi ve ruhban sınıfı olarak algılayıp karşıt düşmüştür. Böyle olmasına rağmen Osmanlı yönetimiyle Patrikhane arası soğumuş, Fenerliler artık voyvodalık ve tercümanlık işlerinde görevlendirilmemişlerdir. 1829 yılında Yunan devletinin kurulmasıyla birlikte ise o zamana kadar Osmanlı tebaasını oluşturan cemaatlerden biri olarak algılanan Rumlar, birden yabancı bir devletin uzantısıymış gibi değerlendirilmeye başlanmış, iki tarafın arasına mesafe girmiş, karşılıklı kuşku ve güvensizlik doğmuştur.

Öte yandan İstanbul'daki muhafazakar Rumlarla yeni kurulan ulusçu Yunan devleti arasında da kaynaşma olmamış, Yunan Devleti İstanbul'daki Patrikhaneden bağımsız yeni bir kilise kurmuş, iki kilise arasındaki ilişkiler ancak 1800lerin ortasında normalleşmiştir. Yine de Patrikhane çevresi, Yunanistan'ın tüm Yunanlıları ve yaşadıkları toprakları yeni kurulan devlete katmak olarak özetlenebilecek 'Megali İdea'sını benimsememiş, Rum cemaat içinde önemli bir kesim Osmanlı çatısı altında 'Helenotomanizm' fikriyle yaşama düşüncesine sıcak bakmıştır. Bu görüşlerin taraftarları 19. yüzyılın ortalarından itibaren yeniden güven kazanarak devlet kademelerinde görev almaya başlamışlardır (Millas 2003, s.214).

Buna karşılık dini bir kimliği ifade eden Ortodoks Rumluğun tüm Aydınlanma, Batılılaşma ve uluslaşma hareketleri içinde Bulgarlar tarafından reddedilerek Patrikhane ile Bulgar Eksarhlığı arasında sürtüşme çıkması, büyük çatışmalar ve büyük gayretler ve hatta 1877-78 Rus Harbi ertesinde Bulgar devletinin kurularak Bulgarların Rum Ortodoksluktan bir yerde istifa etmeleri gibi olaylar sebebiyle Patrikhane bir yandan ciddi sarsıntılar geçirirken bir yandan da Rum milletinin uluslaşmaya uygun çerçevesi çizilmekte, cemaat daralmakta, daha sıkı bir bütünleşmeye gidilmektedir (Eksertzoglou 1996, s.13). Dolayısıyla 19. yüzyıl boyunca ve hatta sonrasında da devrim ve dönüşümler yaşanırken fikirlerin berraklaşıp kemikleşmesi zorlu süreçlerden geçmiş ve hatta uzun vadeli karmaşa, çatışma ve kaynamalar sonucunda yerleşikleşmiştir.

Tüm bunların ışığında Osmanlı Devleti içindeki Rumlar arasında eğitimin yaygınlaştırılması, artık dini nitelikte olmayan, yani laik, türdeş ve herkesçe ayırt edilebilir bir milli alan yaratarak eğitim vasıtasıyla Rumlara ortak, laik, din dışı bir kimlik kazandırılmak istenmiştir. Rum Silloğu bu anlamda lokomotif işlevi görmüştür. Dini kurumların dışında eğitim mekanizmaları oluşturmaya çalıştığı için, önerdiği eğitimin içeriği ve hedefleriyle Patrikhanenin anlayışıyla çok uyduğu söylenemezdi (Anagnostopulu 1999, s.22; Eksertzoglou 1996, s.14). Buna rağmen Sillog, 9 Ocak 1872 tarihinde Patrik VI. Anthimos tarafından Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ortodoks Rumların kamusal eğitiminin merkezi olarak resmen tanınmıştır ve hatta sonraları ekonomik ve başka türlü sorunlarla karşı karşıya kaldığında Patrikhane'nin koruması altına girmiştir (Eksertzoglou 1996, s.15).

Patrikhane, kendi otoritesini zayıflatan mekanizmaların etkinliklerini kendi bünyesine katarak meşrulaştırmaktaydı. Örneğin, derneğin çeşitli bilimsel komisyonlarına din adamlarını katmıştır. Böylece derneğin dini otoriteye mecburi itaati, derneğin Osmanlı içindeki bağımsızlığının Patrikhane iktidarıyla sınırlı olduğunu ortaya koymuş olmaktadır. Buna rağmen Sillog sayesinde 1880lere gelindiğinde tamamen dini kurumlar etrafında şekillenmeyen bir eğitim ağı oluşturulabilmiştir (Anagnostopulu 1999, s.28). Genele bakıldığında biri dini kurullarla biçimlenen geleneksel diğeri ise dünyevi anlamda modern yaklaşımların öne çıktığı iki paradigmanın birbiriyle çatıştığı bir toplum düzeni Osmanlı İmparatorluğu ömrünü kesin biçimde tamamlayana kadar devam etmiştir (Ortaylı 2007, s.144). Rum milletinın eğitim alanındaki dönüşümünde Patrikhane ile Rum Silloğu, bu ikiliği temsil etmesi açısından örnektir.

Öte yandan Rum Silloğu'nun ulusal yönelimlerine vurgu yapılmakla birlikte bir misyon olarak uluslaşma sürecine hizmet etmek 1871 tarihli nizamname değişikliğinde öne çıkmakta ve sonrasında gelişmektedir; derneğin kuruluş aşamasında eğitim ve kültür hakkındaki anlayışı daha az sistematik bir düşüncenin ürünüdür. Başlangıç aşamasında ilk nizamnameye göre derneğin amacı, eğitimi Osmanlı devletinde Ortodoks halkların bütününe ve kadınlara da yaymak, cehalet ile mücadele etmek idi (Eksertzoglou 1996, s.9). Bu yaklaşımın temel kaynağı derneğin kurulmasını ve sağladığı finansmanla onyıllar boyu devamını mümkün kılan güçlenen tüccar kesim, daha doğru bir terminolojiyle çizgileri belirginleşmeye başlayan orta sınıf olarak burjuvazidir.

19. yüzyılda yükselen Rum burjuvazisi açtığı okullar, okulları ve eğitim faaliyetlerini destekleyici ciddi unsurlar olarak çeşitli kültür ve yardım dernekleri ile kendi kurumlarını yaratmayı başarmıştır. Üstelik bunu dini otoriteden olabildiğince bağımsız biçimde gerçekleştirmektedir. 19. yüzyılın Rum burjuvazisi Tanzimat sonrası yeni dünya görüşlerinin yeşerdiği bir ortamda Patrikhane' nin karşısına aynı cemaati ilgilendiren farklı bir güç odağı olarak çıkmaktadır. Eğitim kurumları, sözü edilen toplumsal arka planın yansımaları bulduğu en iyi örneklerden olmuştur. Batılı yaşam pratiğini ortaya koymak için her bakımdan yeni alanlara yönelmekte, mekansal olarak da kaçınılmaz biçimde gelenekselin dışına çıkıp bir anlamda meşruiyetlerini buldukları Avrupalı sistemin filizlendiği Galata-Pera çevresinde Batılı yaşam biçimini yeniden üretebileceği yeni kentsel çevreler yaratmaktadır.

Yeni kentsel çevrede yeni yaşam biçimlerini üretecek olan insanlar açılan eğitim kurumlarında biçimleneceklerdir. Tarihinde Patrikhane'nin tasarrufuna bırakılmış eğitim-öğretim faaliyetleri, basit yaklaşımlarla kiliselerin nartekslerinde, avluların bir köşesinde yürütülmekteydi. 1839 Tanzimat Fermanı'nın kabaca sınırları işaret etmesinin ardından 1856 Islahat Fermanı ve 1860larda biçimlenen milletlere özgü milli nizamnamelerin içinde 1862 tarihli Rum Ortodoks milletine ait nizamnameyle (Davison 1963, s.128) birlikte modernleşmenin gereği eğitim kitleleşmeye başlamıştır. Bu çerçevede yüksek eğitime yönelik temel eğitimi verecek okullar Galata-Pera çevresinde daha modern yaklaşımlarla kayda değer hale gelmiş ve Galata-Şişli istikametinde ilerlemiştir.

Okulların açılmasını, yapısal inşasını ve devamlılığını sağlayan, hem mütevellî heyetlerinde aktif görev alarak hem de Rum Silloğu örneğinde olduğu gibi çeşitli kültür kuruluşlarına yaptıkları büyük ölçekli bağışlarla dönemin önde gelen tüccar ve bankerlerinin yanı sıra çeşitli devlet kademelerinde görev yapmış kimseler olmuştur. Bunlardan Tıbbiye'de görev alan, hocalık yapan saray doktoru Stefanos Karatheodoris'in oğlu Aleksandros Karatheodoris 1876 Kanuni Esasi'nin hazırlanmasına katkıda bulunmuş, 1878 Berlin Konferansı'nda devleti temsilen delegelik yapmıştır. Hristakis Zografos, Yeorgeos Zarifis, Stefanovik Skilitsis, Andreas Vallianos, Menelaos Negropontes, Konstantinos Karaponos, Stefanos Zafirooulos gibi isimler devrin önde gelen ve hükümete borç veren bankerleri olmakla kalmayıp devlet yönetimiyle iyi ilişkileri olan, kimisi bütçe komisyonlarında yer almış, cemaat içinde öne çıkan isimlerdir (Yıldırım 1994, s.462; Eksertzoğlu 1999, s.31).

Yüzyılın sonlarında Zografyon Rum Erkek Lisesi'ne dönüşen Panayia Okulu (Özil 2001, s.68), Galata Rum Okulu, Zapyon Rum Kız Lisesi ve Merkez Rum Kız Lisesi 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin başkentinde, devrin paradigmasına uygun olarak toplumsal ve ekonomik dönüşümleri yansıtan ve elbette eğitim verme işleviyle cemaati dönüştürerek yeniden üreten kurumlardır. Yer aldıkları kentsel doku içerisinde temsilcisi oldukları yeni dünya görüşünü yansıtmak amacıyla tasarlanmışlar (Colonas 1999b, s.85, Türker 1999, s.28, Tsilenis 1999, s.190), Avrupai yaşam biçimini mekansal bağlamda ifade ederken yeni dünya ideolojisini kendi bakış açıları doğrultusunda mimarlık alanında da üretmeye çalışmışlardır.

3.2 Ermeni Cemaati ve Eğitim

Bizans devrinde de meşhur Ermeni Bizans imparator ve kumandanları olmasına rağmen Ermenilerin, o devirdeki adıyla *Konstantinopolis*'e ne zaman geldikleri net değildir. Genel kabul, şehirdeki Ermeni varlığının 384 yılında Ermenistan'ın Bizans ile İran arasında bölünmesiyle başladığı yönünde olup ilk Ermeni cemaatin 572 tarihinde varlık göstermesinin yanı sıra ilerleyen tarihlerde Bizanslılarla aralarında geçen bir takım dini ihtilafların ardından bir kısım Ermeninin Ortodoks mezhebine geçtiği bilinmektedir.

Ermenilerin Galata'ya da tam ne zaman yerleştikleri kesin değilse de, günümüzde Getronagan Lisesi ile kucak kucağa yükselen Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi'ndeki bir kitabede, aynı yerde 1350 yılında inşa edilmiş Surp Sarkis Kilisesi'nden söz edilmektedir. Bu kilisenin adı başka kaynaklarda da geçtiğinden Ermenilerin Galata'ya en geç 14. yüzyıl başlarında geldiği tahmin edilebilir. Engürülü Apraham isimli bir rahibin İstanbul'un fethi üzerine 98 kıtalık Ermenice bir mersiyeyi Galata'da yazmış olması, Ermenilerin daha o tarihlerde bölgedeki kültür faaliyetlerine başlamış olduklarını göstermektedir. 1478 yılına ait sadece erkeklerin sayıldığı bir istatistiğe göre Tarihi Yarımada dediğimiz bölge sınırlarında kalan İstanbul'da 1860, Galata'da ise 310 Ermeni yaşamaktaydı (Pamukeciyan 1994, s.190).

İstanbul'da ilk Ermeni matbaasının 1567 yılında Roma'dan gelen Tokatlı Apkar Tıbir tarafından kurulması, ardından yıllar içinde aralıklı olarak başka matbaaların açılması (Seropyan 1994c, s.181), Ermenilerin Batı dünyasıyla ilişkilerini yansıtmaları açısından bir diğer önemli noktadır. 1695 yılında Tovmas ve Ğugas Vanantsi tarafından künyesinde "Tüccarların, özellikle Ermeni tüccarların kullanımı için" ibaresiyle basılan dünya haritası (*Hamadaradz aşğharhatsuyts*), ilk basımı Amsterdam'da 1668 tarihli olup 1698 yılında yapılmış bir İstanbul baskısı da bulunan Ananya Şiragatsi'ye ait *Aşğharhatsuys* (Ortaçağ Coğrafyası) gibi çalışmalar Ermenilerin batıda yapılan bu konularla ilgili bilimsel çalışmaları takip ettiğine işaret eder. Ermenilerin 16. yüzyılda başlayıp giderek gelişen bir zanaate dönüşen basım işleri, 14.-15. yüzyıllarda Cenevizlilerle yürüttükleri ticaretin 17. yüzyılda dünya çapında iyice ilerlemesiyle koşut özellikler taşır. Basılan eserler hem dünya çapında yapılan ticaretin sağladığı olanaklardan yararlanmakta hem de ticaretin daha verimli yürütülmesine yardımcı olmaktadır. Kapitalizmin gelişmeye başlamasıyla birlikte

Ermeni ticaretinin de doğudan batıya kayarak İstanbul'da yerel sermayenin artmasını sağlaması, matbaacılıkta 17. yüzyılın sonlarında Vanantetsi kardeşlerin yaptığı gibi sermaye yatırımcılığı olarak değerlendirilebilecek girişimlerde bulunulması Ermenilerin erken tarihlerden başlayarak sermayeyle kültür üretimi arasında nasıl bağ kurduğunu örneklemektedir (Zekiyan 2002, s.58).

Ermenilerin kayda değer ilk eğitim faaliyetleri de İstanbul'da bu tarihlere denk düşmektedir. Osmanlı topraklarında yaşayan Ermeniler önceleri dini bakımdan Bizans döneminde Ortodoks Rumluğa geçmiş bir grup dışında sadece Gregoryen(Apostolik) idiler. İstanbul'un alınışının ardından Sultan II. Mehmet, diğer cemaatlere olduğu gibi Gregoryen Ermenilere de dini serbesti tanımıştı. Ancak Papa XXII. Jean zamanında *Dominicaine* misyonerlerinin çalışmaları sonucu ve daha sonra Katolikliğe geçmiş Sivaslı Rahip Mikhitar'ın (1676-1749) çabalarıyla Katolikliği kabul eden Ermeniler, Türkiye'deki Katolik Ermeni cemaatinin kaynağı olmuşlardır. Mezhep değiştiren Ermenilerin Katolik inançlarına sadık kalabilmeleri için Latince öğrenmelerinin gerekliliğine dayanarak Katolik Ermenilere Latince öğretecek okullar açılmaya daha o tarihlerde başlanmasına karşın (Polvan 1952, s.72; Haydaroğlu 1990, s.8) 1714-15 yıllarına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu ile Vatikan'a yapılan ayrı bir cemaat olarak tanınma talebi kabul edilmemiş, Katolik Ermenilerin ayrı bir cemaat olarak tanınması 1830 yılını bulmuştur. Haziran 1846 tarihinde ise İstanbul'daki 40 kadar Protestan, ilk Ermeni Protestan kilisesini kurmuş, değişen şartlara bağlı olarak bir yıl sonra da ayrı bir cemaat olarak resmen tanınmıştır (Pamukciyan 1994, s.193).

Diğer yandan İstanbul'un alınışından 1790 yılına kadar memleketin çeşitli yörelerinde sadece dini bilgiler veren, kısa ömürlü, Ermeni çocuklarının eğitime yönelik yapılanmalar mevcuttu. 1701'de Pera'da Sivaslı Mikhitar'ın, 1706'da Üsküdar Surp Haç Kilisesi yakınlarında Papaz Apraham'ın, 1718'de Patrik Hovhannes Bitlisli Golod'un yine Üsküdar'da açtığı okullar bir çeşit kurs tipinde kişisel çaba ürünüdür. 1790 yılında ise Şınorhk Mıgırdiç Amira Miricanyan'ın Kumkapı Fıçıçı Sokak'ta açtığı okul, Ermeni cemaatine ait ilk resmi okuldur ve bu örneğin arkasından on yıl içinde diğerleri gelmiştir (Seropyan 1994a, s.187).

Varlıklı Ermeni kent aristokrasisini oluşturan amira sınıfının çocukları²⁶ Batılı eğitim almak üzere Avrupa'ya, özellikle de Roma'ya gidiyordu. 1761 yılında sarayın baştabibi olan Garabed, Padova Üniversitesi'ni, 1770'te baştabib olan Boğos Şaşıyan ise Roma Tıp Okulu'nu bitirmişti. Viyana Üniversitesi'nden mezun Hovagim Oğullukyan'ın yazdığı tıp kitapları 1783 ve 1785 yıllarında yayımlanmıştır (Artinian 2004, s.53). Ayrıca Katolik misyoner faaliyetlerinden feyz alan Gregoryen din adamları, eğitim alanında daha çok girişimlerde bulunmuşlardır. Ermeni Patriği Hovhannes Golod'un 1718'de Üsküdar'da açtığı din okulundan kısa sürede otuzun üstünde din adamı yetişmiştir (Ormanyan 1927, s.1935).

Golod'un arkasından patrik olan öğrencisi Hagop Nalyan, Kumkapı'da 1755'te çok sayıda değerli din adamı ve öğretmen yetiştiren Patrikhane Yüksek Okulu'nu kurmuştur. İstanbul'da 17. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Batı edebiyatından çevirilerin de basıldığı matbaa çalışmalarının ardında Latin misyonerlerin Ermeni Cemaati içindeki çalışmaları olduğu söylenir. 1715-1764 yılları arasında İstanbul'da coğrafya, mantık, felsefe, dilbilgisi ve dini konularda yüz kırktan fazla kitap basılmıştı (Asadur 1901, s.137).

19. yüzyılın başlarına kadar cemaate hizmet eden okul ve yaşlılar evi, yetimhane, hastane gibi hayır kurumlarının giderlerini amiralar karşılamaktaydı. Ancak 19. yüzyılın ilk yarısında esnaflar da eğitim kurumlarına finansman sağlamaya başladılar²⁷.

Batıda yüksek öğrenim gören ilk Osmanlı Ermenileri, Katolik Mıkhitaristlerin yerleştiği İtalya'ya gitmişlerdi. 19. Yüzyılın ilk çeyreğinde Roma, Padova ve Pisa Üniversitelerinden yirmiden fazla Ermeni mezun olmuştur. 1834 yılında Mıkhitaristlerin Padua'da kurdukları, daha sonra Paris'e taşınan Muradyan Koleji'ne çok sayıda Osmanlı Ermenisi kayıt yaptırdı. Okul mezunlarının Katolik olan büyük çoğunluğu, özellikle eğitim ve Batı kaynaklı kitapların Ermenice'ye kazandırılması alanında Ermeni reform hareketine ciddi katkı sağlamışlardır (Artinian 2004, s.73).

²⁶ Ermenice'de amira sözcüğü, Arapça prens demek olan amir kelimesinden türeyen Türkçe emir kelimesinden gelmektedir. Ermeni cemaatinin önde gelenlerine verilen bir unvandır. Detaylı bilgi için bkz: Artinian, 2004. *Osmanlı Devleti'nde Ermeni Anayasası'nın Doğuşu* (1839-1863), s.34.

²⁷ İki grup arasında Ermeni milletin merkezi idaresinde güç sahibi olma mücadelesi, Tanzimat sonrası dönemde bir çok çekişmelere sebep olmuş, eğitim faaliyetleriyle birlikte toplumsal olayları da etkilemiştir. Kapsamlı bilgi için bkz: Artinian, age, s.41, 60-71.

İstanbul'daki okulların modernleşmesi konusunda ilk ciddi girişim, 1840larda Paris'te öğrenim gören genç Ermeni aydınlarından geldi. Bu yıllarda Paris'e amiraların ve varlıklı ailelerin çocukları ile öğrenimi hayırsever amiralar tarafından desteklenen parlak çocuklardan oluşan iki grup öğrenci gitmiştir. Fransa'da başlayıp diğer önemli Avrupa ülkelerini de etkileyen 1848 tarihli demokratik-anayasacı ihtilaller ve *Auguste Comte, Lamartine, Victor Hugo, Alfred de Musset, Michelet* ve *Guizot* gibi düşünür ve yazarların fikirlerinden derinden etkilenen öğrenciler, kendi memleketlerinde çok iyi durumda olmadığına inandıkları halkları için bir şeyler yapmak istediler. 1849 yılında cemaat içinde eğitim faaliyetlerini yaygınlaştırmayı amaçlayan Ararat Cemiyeti'ni (Araratean Enkerutian) kurdular. Dernek dini veya siyasi bir amaç gütmendiğinden oluşum içinde Gregoryen ve Katolik Ermeniler birlikte sorunsuz yer almışlardır²⁸.

Muradyan Okulu mezunları geri döndüklerinde başta Kumkapı, Samatya, Ortaköy, Üsküdar olmak üzere İstanbul'un çeşitli semtlerinde eğitimi destekleyecek dernekler kurmuşlardır. 1859 yılında İstanbul'da 4376 erkek ve 1155 kız olmak üzere toplam 5531 çocuğa 197 öğretmenin eğitim verdiği 42 Ermeni okulu bulunuyordu (Ormanyan 1927, s.2640). İlkokullarda öğrencilere dilbilgisi, okuma, aritmetik, coğrafya, tarih ve din bilgisi dersleri, ortaokullarda ise başka derslerin yanı sıra cebir, fizik, tarih, müzik, Türkçe, Ermenice, Fransızca okutulmaktaydı (Keçyan 1887, s.109). 20. yüzyılın başlarına kadar diğer gayrimüslim cemaat okullarında 'hükümetin resmi dili'nin öğretilmesi cemaatler içinde sorunlu karşılanabilirken (Ergin 1940, s.841) 1850lerde Ermeni okullarında Türkçe'nin ders olarak okutuluyor olması dikkate değerdir.

Toplumsal sınıfları ne olursa olsun Avrupa'ya giden Ermenilerin çoğu hayata görece kolay atılacakları alanlarda eğitim almışlardır. Devrin yine Avrupa'da öğrenim görmüş meşhur eğitimcisi Nigoğos Zorayan çocuklara tarım, mekanik, sanayi, ticaret ve tıp dallarında uzmanlaşma çağrısı yapıyordu. Dönemin Ermeni basını da pratik

²⁸ Dernek, 7 Haziran 1849'da Paris'te yayımladığı bildiride amacını şöyle açıklıyordu: "...Ancak bir ulusun seçkinleri ulus sözcüğünün gerçek anlamını kavrayabilir... Ulusumuzun bu sefil duruma düşmesinin en önemli nedeni cahilliktir... *Araradyan Ingerutyun*'un başlıca amacı Ermeni ulusunun eğitim düzeyini yükseltmesidir...Ancak kanımızca böyle bir eğitimin sağlanması için dört duvardan ibaret bir okul yeterli değildir. Donanımlı ve erdemli kadın ve erkek öğretmenler yetiştirmek için derneklere ihtiyaç vardır...", bildirgenin tam metni 23 Haziran 1850 tarihli *Arşaluyis Araradyan* (Ararat Şafağı), sayı 366'dan aktaran Artinian, age, s.77.

alanların seçimini desteklemekteydi (Artinian 2004, s.75). Ermeniler açısından Tanzimat devrinin yeniliklerinden biri gazeteciliktir. Esasen Tanzimat devrinde ne yenilik yapılmışsa Ermeni cemaati bunu derhal kendisine de uyarlamış görünmektedir. Osmanlı Devleti'nin ilk resmi gazetesi olan Takvim-i Vekayi 1831 yılında basılmaya başlamış, bir yıl sonra gazeteye Devlet-i Ali Osmani Gazetesi (Lıro Kir Medzi Derutyan) başlığı altında Ermenice bir bölüm eklenmiştir. Arkasından Ermeni harfli Türkçe'yle basılan başka bir gazete gelmiştir (Asadur 1901, s.207). 1840'ta yayımlanan Ararat Şafağı (Arşaluys Araradyan)'nın sloganı "Bir ulusun aydınlanması eğitim ve bilgiyle olur" idi (Alboyacıyan 1910, s.257). İstanbul'da 1832-1855 yılları arasında 26 gazete/dergi yayımlanmıştır²⁹. Tüm bu günlük veya haftalık yayınlar sonucunda, muhtemelen aynı devrede yapılan bir çok edebi çevirinin de etkisiyle yazı ve eğitim dili olarak klasik Ermenice yerine günlük kullanılan Ermenice'nin geçirilmesi konusunda kültür tartışmaları baş göstermiştir (Artinian 2004, s.85).

Bu yıllarda Batıda öğrenim görüp yurda dönmüş genç Ermeni aydınlar grubunun cemaatin geçirdiği dönüşümlerde giderek daha etkili hale geldiği görülmektedir. 19. yüzyılın ortasında Ermeni milletin sivil ve ruhani işlerinin yönetimi için iki ayrı idari meclis seçilmiş, böylece patriğin otoritesi, amiraların nüfuzu sınırlandırılmıştı. Ancak bu meclislerin görev tanımlarını yapan, sınırlarını çizen ve organizasyonun nasıl işleyeceğini tarif eden yazılı kurallar belirlenmediği için sorunlar yaşanıyordu. Reşit Paşa'nın danışmanı Babıali Baştercümanı Hagop Gircikyan'ın Ermeni Yüksek Sivil Meclisi'nin başkanı sıfatıyla 1854 yılında meclisin ve alt kurullarının nasıl çalışacağı konusunda açık tanımlar ve kurallar getirme teklifi ile başlayan süreç (Artinian 2004, s.90), 1863 yılında bir Ermeni Anayasası'nın (Nizamname-i Millet-i Ermeniyen) kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır³⁰.

Ermeni Anayasası, cemaatin yönetimine sivilleri katıyordu, dolayısıyla laik bir yaklaşım resmen kabul edilmiş oluyordu. O zamana dek kültür ve eğitim konusunda her zaman son sözü söyleyen ruhban kesime karşılık sivillerin sözü öne plana çıkıyordu. Anayasanın belirlediği yeni tanımlara göre iyi eğitilmiş yedi sivil den oluşan bir maarif komisyonu atanmış, komisyona cemaatin eğitim kurumlarını

²⁹ Gazetelerin listesi için bkz: Artinian, age, s.82-83.

³⁰ Ermen Anayasası'nın içeriği için bkz: Artinian, age, s.207-263.

finanse etmek, ders kitapları hazırlatmak, öğretmenlerin mesleki ve yaşam standartlarını yükseltmek gibi görevler verilmiştir (Artinian 2004, s.113).

1828 yılında İstanbul Ermeni Patrikliği'nde eğitimi merkezileştirmek için kurulan komisyon, 1853'te Batıda yükseköğrenim görmüş gençlerden meydana gelen komisyon ve Ermeni cemaatinin anayasası kabul edilen "Nizamname-i Millet-i Ermeniyan"ın 1863'te kabul edilmesinin ardından okullarının yönetimleri için de seçimle belirlenen bir eğitim kurulu oluşturulması, Ermenilerin sürekli bir arayışla ilerleyen eğitim ve kültür faaliyetlerini düzenleme girişimleridir. Ayrıca açılan küçüklü büyüklü okulları desteklemek ve okulu olmayan yerlerde okul açmak amaçlı kültür kurumları veya dernekleri de 19. yüzyıl boyunca faaliyet göstermiştir. 16. yüzyıldan başlayarak kullandıkları matbaa ile yaptıkları çok sayıda ve önemli kültürel yayınlarla (Seropyan 1994c, s.182; Mülâyim 1994, s.503) cemaatlerinin bilinçlenmesini ve aydınlanmasını sağlayacak koşulları yaratmaya gayret etmişlerdir.

19. yüzyıldaki modernleşme sürecinde Ermeniler dinsel cemaat kimliğinden ayrılarak daha laik bir etnik kimlik edinirken dil meselesinin önemini koruduğu görülür. Neredeyse Latince ve klasik Yunanca gibi klasik Ermenice (kırapar) de eski bir dil haline gelmişti ve günlük konuşma diline dayanan, yabancı sözcüklerden arındırılarak yeni bir dil geliştirilmesi fikri Batılı görüşlü aydınlarla muhafazakarlar arasında sürekli bir çatışmaya neden oluyordu (Artinian 2004, s.85; Ormanyan 1927, s.2640). 1873 yılında başkentteki cemaat okullarında görev alan öğretmenlerin katılımıyla eğitimle ilgili konuların ele alınacağı aylık toplantılar düzenlendi³¹. Bu toplantılarda hangi metotlarla eğitim yapılacağı, ne tür kitapların kullanılacağı, eğitimin önemi gibi konular konuşulmaktaydı³². Ayrıca çocukların makine olmadığı, akli başında bireyler oldukları söyleniyor, ders saatleri konusunda çocukları bunaltmamak için yarım saat ders yaptıktan sonra bir saat teneffüs koymak gibi

³¹ Davetiyede şunlar yazılıydı: "Saygıdeğer Efendi,...Kurulumuz başkentimizdeki cemaat okullarımızda eğitim, öğretim, pedagoğluk görevini üstlenen kişilerin listesini yayımlamayı uygun görmüştür. Sizlerle eğitimciliğin niteliklerini içeren bir raporla Galata'daki toplantı odasında karşılıklı görüşmeler yapmak istemekteyiz. Pazar gününden itibaren Paskalya pazarına kadar saat 6'dan 10'a kadar sürecektir. 13 Mart 1873, Sekreter H.Reisyan, Başkan H.Handadyan", Çeraz 1876, *Azkayin Tasdiaragutyun: Varjabedagan Joğovi meç Khosudz Carer* (Cemaat Eğitimi: Öğretmenler Toplantısında Konuşmalar), s.17.

³² 8 Temmuz 1873, II. Oturum raporu: "... İnsanlık için eğitimden daha önemli bir problem yoktur. İnsanlık yabaniikten eğitim ile kurtulmuştur. Eğitim sayesinde devrimler olacaktır. Savaşları eğitim durduracaktır. Avrupa'daki bir çok ülkede, Amerika'da eğitime çok önem verilmektedir. Sayısız eğitim kurumları vardır. Sayısız kitap ve sayısız yayın yayınlamaktadırlar. Bu ülkelerde aydın insanlar yetişmektedir. Bu ülkelerle kıyaslandığımızda çok gerideyiz. Bu konuları biz daha yeni tartışmaya başladık...". Çeraz, M., 1876, age, s.46.

önerilerde bulunuyorlardı³³. Sonbahardan sonra 1874 Mart ayına kadar yapılan toplantılarda daha çok dil konuşulmuş, Ermenilerin ana dilleri olan Ermenice yerine günlük hayatta daha çok Türkçe kullandıklarından başlayarak³⁴ Kırapar-Aşharhapar (eski Ermenice-günlük Ermenice) sorunları, Asharhapar'ın eğitim dili olup olamayacağı gibi noktalar üzerinde durulmuşsa da bu toplantılarda verimli olacak net bir karara varılamamıştır (Çeraz 1876, s.198).

Avrupa Aydınlanması fikir ve değerlerinin öne çıktığı ülkelerle ticari ilişkiler yürüten veya buralarda eğitim gören cemaat üyeleri geri döndüklerinde Batıya açık bir zümre meydana getirirken, İstanbul'da yerleşik cemaat, Osmanlı kurulu düzeniyle çok ciddi tersliklere düşmeden, reformların öngördüğü değişimlere bağlı gelişen kültürel aydınlanma ile sorun yaşamıyordu (Libaridian 2004, s.56). Doğu Anadolu'da ise Tanzimat reformlarının yarattığı değişim ve oturmamışlıklardan, yönetimi merkezde meşgul eden Rus Harbi gibi sebeplerden kaynaklanan istikrarsız ve tedirgin bir ortam mevcuttu. Kendileriyle yeterince ilgilenilmediğini düşünen doğu Ermenileri hem Bab-ı Ali'ye hem de İstanbul Ermeni Patrikliği'ne tepki duymaktaydı. Taşradaki Ermeni aydınları bu tepkilerini bölgede çıkardıkları gazetelerde dile getirmişlerdir. Böylece İstanbul'daki Ermenilerin kültürel milliyetçi yaklaşımlarına karşılık doğudan gelen siyasi bir Ermeni milliyetçiliği ortaya çıkmıştır (Somel 2007, s.74).

Ayrıca 1877-78 Rus Harbi sonrasında Berlin Kongresi'ne Osmanlı hükümetinden ayrı Ermeni bir temsilci grubunun gitmesi ve müzakere edilen talepler doğrultusunda Berlin Anlaşması'nda alınan bazı kararlarla Ermeni halkının uluslar arası ilişkilerde iyice bir nesne haline gelmesi gibi sebeplerle de gerginlikler yaşanmaya başlanmıştır³⁵. Bu gelişmeler Osmanlı Ermenilerinin toplumsal ve siyasi gelişmeleri içerisinde eğitim faaliyetlerini de etkilemiştir. Osmanlı idaresiyle sorunların artmasında, Amerikan Protestan okullarından mezun olan Ermenilerin farklılaşan dünya görüşlerinin yeri vardır³⁶. Protestan misyoner okullarını bitiren gençler

³³ 17 Haziran 1873, I. Oturum raporu, Çeraz, age, s.41.

³⁴ 9 Eylül 1873, VII. Oturum raporu, Çeraz, age, s.83.

³⁵ Bu konuda kapsamlı bilgi için bkz: Gürün, K.,2005, *Ermeni Dosyası*, s.151-164. Ayrıca bkz: Kirakossian A.J.,2003. *British Diplomacy and the Armenian Question from the 1830s to 1914*, s.83-283 ve Shaw, 1976. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, s.202-205.

³⁶ Misyoner okullarının gayrimüslim cemaatler üzerindeki etkisi için bkz: Kieser, 2005. *Iskalanmış Barış. Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*, s.116-126; Somel, 2002. "The Religious Community Schools and Foreign Missionary Schools", *Ottoman Civilization*, s.396-398; vd.

mezhep değiştirmeseler bile Amerikan eğitiminin kazandırdığı 6zg6r ve eleştirel bir d6ř6nce yapısı geliştiriyor, içinde bulundukları Ermeni cemaatiyle birlikte Osmanlı yapısını da beğenmiyorlardı. Bu kişiler arasından bir çoğu 1880 sonrasında Ermeni cemaat okullarına 6ęretmen atanmışlardır (Somel 2007, s.72).

Aydınlanma ve Batılılaşma hareketlerinin sonucu olarak ortaya çıkan laikleşme s6reci Ermeniler için de kilisenin ve din adamlarının k6lt6rel hakimiyetinin sona ermesi ve halk kitlelerinin entelekt6el bağlamda 6zg6rleşmesi anlamına gelmiştir. Ancak halk eğitimi ve 6zg6rleşmesine y6nelik yaygın araçlar yaratmayı hedeflerken toplumun en g6s6z kesimlerine ulaşabilmek için 6zel bir çaba sarf edilen modern ve verimli okullar zincirinin oluşturulması, Katolik ve proteston misyonerlerin açtığı okullara en çok devam eden millet olarak Ermeniler açısından daha sancılı gerçekleşmiştir. Bu s6recin birden fazla y6n6 olmakla birlikte y6zyılın başından itibaren Osmanlı topraklarında eğitim vermeye başlayan Amerikan Protestan okullarının yarattığı cemaati parçalayıcı tehdidin de dini mezhep ayrışmasını bertaraf edecek, b6t6nleştirici, laik bir y6ntem seçilmesinde 6nemli olduğu s6ylenebilir (Somel 2007, s.73).

Ermeniler cemaat okullarının yanı sıra Galatasaray Lisesi ve Tıbbiye gibi h6k6metin açtığı okullara da devam ederek devlet hizmetinde 6nemli konumlara gelen bireyler yetiştirmişlerdir. Dolayısıyla k6lt6rel faaliyetlerine diğer milletlerden daha erken başlamış g6r6nen Ermeniler, 19. y6zyıla gelindiğinde farklı mezhep ve dinlerin, 6zellikle de Katolik ve Protestan misyonerlerin daha çok etkisinde kalmakla, farklı 6lkelerin himayesine girmekle, birbirine zıt bambaşka fikir ve nosyonların peşine d6řm6ř, bunun sonucu olarak, bir istatistik yapılmadıysa da, belki her millettten daha fazla d6nyaya dağılmışlardır.

İstanbul'daki ve Anadolu'daki Ermeni okullarının tamamı Ermeni Patrikhanesi'ne bağlı olmayıp bir kısmı cemiyetlere, bir kısmı da şahıslara aitti. 1893 yılından başlayarak Maarif Komisyonu'nun denetiminde işleyen Ermeni okulları, cumhuriyetin ilanına dek bu şekilde devam etmiş, bu okullarda okuyan 6ęrenci ve eğitim veren 6ęretmen sayısı, savaşların getirdiği g6lere g6re azalma veya artış g6stermiştir. 1900 yılında sadece İstanbul'daki Ermeni okulu sayısı 40 idi.

Meşrutiyet devrinde hükümetin açtığı okullara devam eden çok sayıda Ermeni öğrenci bulunmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de Ermenilere ait sadece İstanbul'daki okullar kalmıştır (Ergin 1940, s.1741).

3.3 Musevi Cemaati ve Eğitim

Yahudiler, tarihin çeşitli dönemlerinde dünyanın farklı bölgelerinden gelip İstanbul'a yerleşmiş olmakla birlikte, kentteki varlıkları Roma devrine kadar uzanır³⁷. Türkiye topraklarında hahambaşının otoritesi altında tek bir cemaat olarak tanınmalarına rağmen, farklı tarihsel, dinsel ve coğrafi kökenlere sahiptirler. İstanbul'un alınmasından sonra gönüllü veya zorunlu olarak kente yerleştirilen Yahudiler, Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında Selanik'ten sonra en önemli Yahudi Cemaatinin çekirdeğini oluşturmuşlardır (Molho 1999, s. 78).

II. Mehmet'in, yerleşik Yahudilere İstanbul'da oturmak, havra ve okul açmak ve ticaretle uğraşmak hakkını vermesini takiben, Mora'daki Yahudileri de kente çağırmasıyla İstanbul'daki hahamhane önem kazanmaya başlamış, bir süre sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm Yahudilerin idare merkezi olmuştur (Haydaroğlu 1990, s. 9).

1376'da Macaristan'dan, 1394'te Fransa'dan gelen, 1492'de İspanya'dan ve 1497'de Portekiz'den sürülen Sefarad Yahudileri, Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmışlardır. Yangın, sel ve salgın hastalık gibi doğal felaketlerin de etkisiyle İstanbul içinde çeşitli defalar yer değiştirmek zorunda kalan Yahudiler, önemli demografik değişimler geçirmiş, göç, toplumsal örgütlenme biçimlerini de etkilemiştir. İstanbul'da Romanyot ve Sefarad Yahudilerinden başka Karay veya Karaimler ve Aşkenaziler de bulunmaktaydı (Molho 1999, s.79; Niyego 1999, s.11). Aşkenaziler, Alman ve Orta Avrupa (Mantran 1991, s.50), Karaimler Bizans İmparatorluğu döneminde Kırım'dan gelmiş Yahudilerdir (Vahapoğlu 1990, s.23). Sefaradların cemaatin çoğunluğunu oluşturmalarına ve sürüp gitmiş cemaat içi iktidar çekişmelerine karşın diğer Yahudi grupları nicelik bakımından küçük de olsalar Sefaradlar arasında erimeden varlıklarını sürdürmüşlerdir (Molho 1999, s.79).

³⁷ Bizans devrinde İstanbul Yahudileri 4. ve 5. yüzyıllarda Beyazıt'taki Bakırcılar Çarşısı civarında yaşarken 422'de buradan çıkarılmalarıyla Galata civarına yerleşmişlerdi. Bkz: Sharf A.,1971. *Byzantine Jewry from Justinian to the Fourth Crusade*, s.153; Shaw S.J., 1991. *The Jews of the Ottoman Empire and The Turkish Republic*, s.17.

Sefaradların, İspanyolca-İbranice karışımı, Ladino denen kendilerine özgü bir dilleri vardı ve İber Yarımadası'nda her bakımdan standartları yüksek bir hayat sürmekteydiler. Eğitimli, yabancı dil bilen, kültür düzeyleri yüksek ve Avrupa'daki dindaşlarıyla bağlantılarını koparmamış olan Sefarad Yahudileri, Osmanlı İmparatorluğu ile koşut biçimde parlak devirlerini 15. ve 16. yüzyıllarda yaşamışlardır. Tıp ve maliye alanında son derece yetkindiler. Bu niteliklerini 17. yüzyıldan sonra yitirmişler, Osmanlı Devleti içindeki en ileri unsur olma konumlarını kaybetmişlerdir (Ortaylı 1985b, s.1001; Rodrigue 1997, s. 41; Molho 1999, s. 78).

17. yüzyıl etnik ve dini cemaatler arasındaki mesleki rekabetin de kızıştığı, loncalarda Rumlarla Ermeniler, Yahudilerle Müslümanlar arasındaki dengelerin farklılaştığı bir yüzyıl olmuştur. Yahudilerin güçsüzleştiği yüzyıllarda Rum ve Ermeni milletlerinin ekonomik ve idari kademelerde Yahudilerin yerini almaya başladıkları görülür (Braude 1980, s.426). Babıali'ye borç veren, ülkenin kambiyo işlerini yürüten, bir çeşit bankerlik olan sarraflık mesleğinde statü sahibi millet Yahudiler iken, 17. yüzyıldan başlayarak bu statülerini Ermenilerin lehine kaybetmeye başlamışlardır. 1758 yılında Konstantiniye Darphanesi'nin idaresi bu işi eskiden beri yapmakta olan Yahudilerin elinden alınıp Ermeni bir banker ailesi olan Düzyanlara verilmiş, neredeyse bir yüzyıl boyunca hükümete hizmet eden bankerler arasında Yahudilere görev verilmemiştir. 19. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise yeniçeri ocağı kaldırılırken, ocağın tüm ihtiyaçlarını karşılayan Yahudi banker Bahor Carmona da boğdurulmuş, 17. yüzyılın ikinci yarısında aynı görevi üstlenmiş Zonanolar sınır dışı edilmiştir. Böylece Yahudi milleti ile devlet katında ilişkileri sürdürecektir neredeyse kimse kalmadığından cemaat sessizleşmiş, içine kapanmış, her alanda ve eğitimde de gerilemiştir (Şeni-Le Tarnec 2000, s.18).

Kimi kaynaklarda Sabetay Sevi olaylarının da bu gerilemede etkili olduğu söylenmektedir³⁸. 1666-1676 yılları arasında kendini mesih ilan edip taraftar toplayarak cemaatin iç ilişkileriyle birlikte Osmanlı Devleti'nin cemaate yaklaşımının değişmesi bakımından Yahudi tarihinde önemli etkileri bulunan ve ciddi sarsıntılar yaratan Sabetay Sevi'nin olaylarına kadar okullarında verilen eğitim, dini konuların dışında hesap, geometri, tarih ve coğrafya konularını içerirken,

³⁸ Sabetaycılık olaylarının etkileri için bkz: Benbassa E.,Rodrigue A., 2003. *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*, s.163-171.

Tanzimat dönemine gelindiğinde, öğretilen bilimsel konular gramersiz İbranice ile dört işlem hesabından ibaret kalmıştı (Ergin 1940, s.635; Mantran 1991, s.52; Ortaylı 2007, s.222).

Öte yandan cemaat içinde Sefarad, Aşkenazi ya da Karay olmaktan kaynaklanan bir bölünmüşlük söz konusudur ve bu bölünmüşlük, Yahudilerin gelişmesini, reformların gerçekleştiği Tanzimat sonrası dönemde bile geciktirmiştir. Tanzimat'tan sonra gayrimüslim milletlerin elde ettiği serbestiden Yahudiler hemen yararlanmamışlardır. Bunda başka nedenlerle birlikte Yahudilerin öteki gayrimüslimler gibi pek de milliyetçilik nosyonu ile hareket etmemelerinin payı vardır (Molho 1999, s.84).

Değişik kökenlere sahip Yahudi gruplarının dini inanç ve alışkanlıklarını yaşayış biçimlerindeki kemikleşmiş farklılıklardan başka kendi içlerinde birlik sağlayamamalarında 19. yüzyıl boyunca hangi ülkede yaşıyorlarsa o ülkenin ulusal ve geleneksel hayatıyla daha çok bütünleşmeleri, Yahudilerin kimlik oluşturma sürecini diğer milletlerden farklılaştırmıştır. 18. yüzyıla dek Yahudi yaşam tarzının esasını dinsel gelenekler oluşturmaktayken, Aydınlanma ve Fransız Devriminin etkisi ile modernizasyonun Yahudi çeşitlemesi *haskala*, yavaş yavaş gelişmekte olan yeni dünya koşullarında Yahudi toplumunun da bir dönüşüm geçirmesine yol açmış, bu sürecin başlangıcında da bir bocalama devresi yaşanmıştır (Rodrigue 1997, s. xvi). 19. yüzyılın büyük bölümü, özellikle Türkiye Yahudileri için, hem bölgesel olarak kendi aralarında hem de Avrupa'daki dindashlarıyla, ortak gelecekleri ve çıkarları adına temel konularda fikir birliğine varamadıkları bocalama dönemidir. Yabancı dil öğrenmenin din değiştirmek anlamına geldiği gibi bir takım inanışları nedeniyle uzun süre hükümetin açtığı yeni okullara veya yabancı ülkelerdeki Yahudi cemaatlerinin İstanbul'da açtıkları okullara dahi ilgi göstermemişlerdir (Ergin 1940, s. 636).

Tüm etnik ve dini azınlıklara açık olan Tıbbiye, Ebe Mektebi ve Galatasaray Lisesi gibi devletin açtığı okullara Yahudiler uzun süre gitmemiş, hatta İstanbul'daki Yahudilerin, reformlardan yararlanarak eğitim ve kültür seviyelerini yükselten diğer cemaatlerden geri kalmamaları için 1854' te açılıp Abraham de Camondo'nun parasal desteğiyle yürüyen ilk modern Yahudi okulu Escuela, Fransızca öğrenmenin günah olduğu şeklindeki yaygın inanış nedeniyle gericilerin hedefi olmuştur (Benbassa-Rodrigue 2003, s.201; Molho 1999, s. 80).

Eğitimin yenilenmesi doğrultusunda örgütlü çabalardan biri olarak Osmanlı makamları, Yahudilerin, çocuklarını devletin açtığı okullara yollamasını sağlamak için çağrıda bulunmuş, bu çağrıların yanıtsız kalması üzerine 1847 yılında Sultan Abdülmecid'in emriyle Tıbbiye'ye bir haham atanarak Yahudi çocuklarının beslenmeleri özel olarak düzenlenmiş, ancak bundan sonra aynı yıl okula 300 Müslüman, 40 Rum ve 29 Ermeni ile birlikte 15 Yahudi çocuğunun kayıt yaptırması sağlanmıştır (Molho 1999, s.84; Ergin 1940, s.604).

Diğer gayrimüslim milletlerde olduğu gibi Yahudilerde de tutucu din adamları ile ilerici kesim sürekli bir çatışma halindeydi. 21 Mart 1865 tarihinde uygulamaya konan Yahudi Nizamnamesi ile dindar kesimin baskıları azaltılmaya çalışılmıştır (Shaw 1991, s.167).

19. yüzyılın ortalarında, dünyanın diğer bölgelerindeki Yahudilerden sosyal ve kültürel bakımdan çok daha ileri giderek seçkinleşen Avrupa Yahudileri, son derece geri kalmış gördükleri “Doğulu” dindaşlarını uygarlaştırmak üzere, Batı tarzı eğitim verecek eğitsel ve teknik kurumlar oluşturacak bir örgüt kurmuşlardır. 1860 yılında Paris'te kurulan *Alliance Israélite Universelle*'in (Evrensel Yahudi Birliği) amacı, Yahudilerin bulundukları ülkelerde mesleki, kültürel ve toplumsal gelişmelerini sağlayarak, uygar toplumlar arasındaki yerlerini almalarını olanaklı kılmaktır (Rodrigue 1997, s. xvi; Molho 1999, s.84).

Yahudilerin 19. yüzyılda Osmanlı topraklarında modernleşmesi ve reformların uygulanması, Yahudi eğitiminin yenilenmesiyle doğrudan bağlantılıdır. 1875 yılından başlayarak İstanbul'da ve Anadolu'da okullar açan *Alliance Israélite Universelle*'e başta yoğun tepki gösterilmesine karşın, ilerleyen yıllarda Yahudi çocukları bu okullara devam etmişlerdir (Ergin 1940, s.852)³⁹.

Örgüt, 1875 yılından 1912 yılına kadar İstanbul'da altısı erkekler ve beşi kızlar için toplam onbir okul kurmuştur. Örgütün yenilikçi çabaları zaman içinde sonuç vermiş, tutucuların okullarındaki eğitimi bile etkilemiştir. Bu bakımdan İstanbul'daki Yahudilerin modernleşmesine en önemli katkısı, *Alliance Israélite Universelle* özellikle açtığı okullarla yapmıştır (Molho 1999, s.85). Yahudiler yüzyılın başına

³⁹ *Alliance*'ın yaptığı çalışmalarla ilgili kapsamlı bilgi için bkz: Rodrigue, A.,1997. *Türkiye'de Yahudilerin Batılılaşması*; Silberman P., 1973. *An Investigation of the Schools Operated by the Alliance Israelite Universelle from 1862 to 1940*, s.73-116.

kadar dinsel çekinceleri nedeniyle taşla biçimlemeyi içeren her türlü meslekten kaçınmış görünmektedirler. Yapı alanında usta, kalfa ve mimar pek yetiştirmemişler, inşaat ve mimarlık alanında iddialı olmamışlardır (Niyego 1999, s.44). El becerilerini kullanarak yapacakları meslekleri de Alliance okullarında öğrenmeye başlamışlardır. Ancak bu da zorlu bir süreç olmuştur çünkü Osmanlı Yahudileri arasında el becerilerine dayalı mesleklerin tutunmasını ve statü kazanmasını sağlayacak bir zanaatkar geleneği mevcut değildi (Rodrigue 1997, s.162).

Alliance Israélite Universelle'in Türkiye'de ve dolayısıyla İstanbul'daki temel etkinlik alanı olan okulların toplumsal gelişime katkısı, örgütün okullarından mezun olarak yüksek eğitime yönelen veya iş hayatına atılarak çağdaş standartlarda eğitim almış, daha bilinçli bir Yahudi toplumu yaratmasıyla olmuştur. 19. yüzyılın sonuna doğru oluşmaya başlayan Yahudi burjuvazisi, varlığını bu girişime borçludur (Rodrigue 1997, s.174).

Ancak yeni ortaya çıkan bu sınıfın hedefleri ve beklentileri arttıkça bu okullarda verilen eğitim yetersiz kalmaya başlamıştır. *Alliance Israélite*'in yüksek okul gereksinimini karşılayacak yeterli girişimlerde bulunmaması, 20. yüzyılın başlarında artık varlıklı ailelerin çocuklarını Galatasaray'a veya yabancı okullarına yönlendirmelerine neden olmuş, kuruluşun okulları giderek daha çok yoksul Yahudi ailelerin çocuklarına eğitim verir hale gelmiş ve kurum, yeni Yahudi burjuvazisi üzerindeki etkisini yitirmiştir.

Alliance Israélite okullarının ders programı, Türkiye'deki Yahudi çocuklarına standart bir ilk ve orta eğitim olanağı sağlamaktaydı. Çıraklık ve muhasebe programı, ziraat okullarıyla birlikte kimi yeni zanaat dallarını da getirdiyse de yoksul kitleyi tam üretken kılamamıştır. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu şartlarda Batılılaşma hareketi çerçevesinde iç pazarı büyük ölçüde Batıya bağımlı hale geldiğinden ve iş bölümünün etnik yapıda olması, el becerilerine dayalı mesleklere karşı dini hassasiyetlerle gösterilen olumsuz tutumun köklerinin kolayca değişemeyecek kadar derinlerde olması gibi nedenlerle kurum, arzulandığı ölçüde kalıcı toplumsal değişimler yaratmada tam etkin olamamıştır. Ancak yine de Yahudi cemaatinin toplumsal gelişiminde hayati bir rol oynadığının altını çizmek gerekir (Rodrigue 1997, s.177).

Sosyal yaşama yansımalar bakımından bir diğer önemli nokta, mezunların yeterli derecede öğrendiği Fransızca ile, Türkiye'deki Yahudi toplumuna bir çok kapının açılmış olmasıdır. Batılılaşma hareketi çerçevesinde Batılı diller ve özellikle Fransızca, yükselmek için vazgeçilmez bir araçtı. Ayrıca kurumun çağdaş normlara dayalı eğitim sisteminde muhafazakar kesimlerden gelen bir çok engele rağmen son derece kararlı bir tutum sergilemesi, cemaatin laikleşme sürecini hızlandırmıştır. Çağdaş eğitim sistemiyle cemaat içinde o zamana dek görülmeyen bir canlılık meydana gelmiş, bireye bir dizi toplumsal ve kültürel olanak sunularak, arzu ettiği yönde gelişmesi sağlanmıştır.

Fransızcanın Yahudiler arasında yaygınlaşması, gelenek ve alışkanlıklarda dönüşüm yaratmış, düşünme, konuşma, giyim kuşamla birlikte yaşam tarzlarında dikkat çekici değişiklikler meydana gelmiştir. Günlük hayatın Avrupalılaşması, yeni eğitim sisteminin en gözle görülür sonuçlarından biriydi (Ovadya 1994, s.403; Rodrigue 1997, s.179).

1860lardan başlayarak Fransızca yavaş yavaş Yahudi İspanyolcasının önüne geçerek günlük hayata egemen olmuş, *Robert L.Bee* 'nin (1974, s.105) “çift-kültürlülük” diye adlandırdığı bir sonuç ortaya çıkmıştır. Batı Avrupa'da yaşayan Yahudiler, dini kimliklerini daima korumakla birlikte içinde yaşadıkları topluma tamamen adapte olmuşlardı. *Alliance Israélite* 'in kurduğu eğitim sistemiyle gelen çağdaşlaşma ise, Türkiye Yahudilerinin içinde yaşadıkları toplumun dili ve kültürünü benimsemesini sağlamak yerine, Batıya yönelmeleriyle sonuçlanmıştır. Fransız kültürü, 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar Türkiye Yahudilerinin son derece vurgulu bir özelliği idi (Rodrigue 1997, s.181).

Alliance Israélite Universelle 'in çalışmalarının ürünü olarak açılan Galata Kız Okulu sözü edilen sürecin yansıdığı bir diğer eğitim kurumudur. İstanbul'un cemaat temelinde örgütlenen şehir dokusu yüzyılın sonlarında değişen maddi değerlere göre biçimlenmeye başlamış, zenginleşerek geleneksel semtlerini terk eden gayrimüslim tüccar ve bankerler arasında bazı Yahudiler de Hasköy ve Balat'tan ayrılıp Pera ve Galata'da maddi güçleri ve siyasal-kültürel nüfuzları git gide artan yabancı temsilciliklerin etrafında gelişen mahallelerde yerleşmişlerdir⁴⁰ (Akın 2002, s.194).

⁴⁰ Yahudilerin 19. yüzyıl sonunda Hasköy, Balat gibi geleneksel semtlerinden Galata, Pera, Ortaköy, Kadıköy, Moda ve Kuzguncuk'a taşınması konusunda ayrıca bkz: Shaw,S., 1991. *The Jews of the Ottoman Empire and The Turkish Republic*, s.209; Rodrigue, age, s.143.

1862 yılında 237.293 nüfuslu Galata'nın 110.000'i kayıtlarda geçtiğine göre yabancı uyruklu, beşte biri kadarı Müslüman, geri kalanı ise çeşitli farklı etnik kökenlere sahip Hristiyanlardı. Galata'da yaşayan Yahudiler ise 22.865 kişiyle bölge nüfusun yaklaşık yüzde onuna karşılık gelmekteydi. Bu rakam İstanbul'da yaşayan toplam Yahudi nüfusun da yarısıydı (Rosenthal 1982, s.390; Karpat 1985, s.147).

19. yüzyılın son çeyreğinde Romanya, Polonya ve Rusya'dan (özellikle Rus Harbi'nden sonra) antisemitizm ve fakirlik sebebiyle İstanbul'a göç eden Yahudilerin bir kısmı da Galata'ya yerleşmiş, ancak, Hasköy ve Balat'tan sonradan göç eden orta sınıf Yahudilerle birlikte, kendi Aşkenazi ve Sefarad grupları içinde, kendini daha seçkin ve Avrupalı bulan Galata'nın daha eskiden beri yerleşik Yahudileri tarafından tereddütle karşılanmışlardır. Yeni gelenler geleneklerine daha bağlıydılar ve bu da Batı yönelimli, "modern" Yahudi imajını yücelten varlıklı ve entelektüel kesim tarafından beğenilmiyordu (Benbassa 1993, s.164).

Daha önceki yıllara ait güvenilir istatistiki bilgi pek bulunmamasına rağmen 1904 senesine gelindiğinde Galata'da okula giden 1030 Yahudi çocuktan 585'i, Yahudi okullarına devam ediyordu⁴¹. Kız çocukları içinse formel eğitim verecek herhangi bir okul olmadığından 19. Yüzyılın son çeyreğine kadar varlıklı ailelerin kızları ya evde ya da yabancı okullarında eğitim almışlardı. Yoksul çocukların bir kısmı ailelerine yapılan yardımlarla Protestan okullarına çekiliyordu. Hasköy'de kızlar için ilköğretim 1875'te, Galata'da ise 1876'da açılmıştır. Öğrenci ailelerinin çoğunun ekonomik durumu bozuk olmakla birlikte, Galata okullarına devam eden çocuklar, Balat ve Hasköy okullarındaki çocuklara göre daha iyi durumdaki ailelerden geliyordu. Bu, hem kızlar hem oğlanlar için geçerliydi ve Galata okullarında öğretim bakımından daha iyi sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca daha varlıklı ailelerin çocuklarının okuduğu Galata Okulu'nda diğerlerine kıyasla çocuklar daha uzun kalıyordu (Rodrigue 1997, s.169).

Yoksul öğrenciler okulu bitirmeden ayrılma eğilimindeydi. Okul müdürleri tarafından hazırlanan raporlardan anlaşılmaktadır ki, *Alliance*'ın ilk açtığı okulların ilk sınıflarından ayrılan çocukların seçtiği neredeyse tek yol küçük çaplı zanaat ve ticaret iken, bu durum örneğin İstanbul'da 1880lerde değişmeye başlamış, çocuklar

⁴¹ Bu rakama dini eğitim veren (biraz Yahudi İspanyolcası, İbranice okuma yazma ile temel aritmetik bilgileri öğreten) geleneksel okullara giden çocuklar dahildir bkz: AIUA, Fransa XVII, F.8, M.Fresco'nun 1903-1904 tarihli yıllık raporu.

eğitimlerine başka okullarda devam edebilmiştir. Ekonomik koşullardaki düzelmeye bağlı olan bu durum, varlığını *Alliance* okullarının çalışmalarına borçlu bir Yahudi burjuvazisinin 19. Yüzyılın sonunda oluşmaya başladığının göstergesiydi (Rodrigue 1997, s.174). 1925 yılında İstanbul'daki varlıklı ailelerin %60'ı bir *Alliance* okulundan mezun olmuştu⁴². 20. Yüzyılın başlarında artık Yahudi aileleri çocuklarını daha çok Galatasaray veya yabancı okullarına gönderiyordu. Varlıklı ailelerin kenar mahalle sayılan semtlerden daha çok Galata'ya taşınması ve *Alliance*'ın yeni sınıfın ihtiyaçlarını karşılamak üzere orta derecenin üstü eğitim verecek okullar açma girişiminde bulunmaması sebebiyle, *Alliance* okulları giderek sırf yoksul çocuklara hizmet verir olmuştur (Rodrigue 1997, s.176).

19. yüzyıl boyunca Yahudilerin çağdaşlaşmasını mümkün kılacak reformları başta eğitim aracılığıyla sağlamak üzere yaşamın her evresine geçirmek için temel rolü oynayan Camondo ailesi, reformlar, Batılılaşma fikri ve hedefleri bağlamında tüm yüzyılın pratiğinde görülen çelişki ve ikilikleri kendi bünyesinde de barındırmaktadır ve bazı uygulamaların niçin sonuç vermediğini ya da niçin mevcut sonuçları verdiğini buradan takip etmek mümkün olabilir.

Yahudi milletin 18. yüzyıl sonunda düştüğü olumsuz durum, 19. yüzyılın ortalarına doğru düzelmeye yoluna girmiştir⁴³. Galata-Pera bölgesinin kentsel gelişimine yaptırdıkları binalarla katkıda bulunan gayrimüslim bankerlerden biri olan Camondolar, bankalarını 1802 yılında Galata'da kurmuşlar, servetlerini burada edinmişler, açılmasına ön ayak oldukları eğitim kurumlarıyla Yahudi milletine burada hizmet etmişlerdir (Şeni ve Le Tarnec 2000, s.21)

Camondo ailesi bir yandan Tanzimat'ın önde gelen isimleri Reşit Paşa, Ali ve Fuat Paşalarla özel danışmanları, dostları ve bankerleri olarak sıkı ilişkiler kurarken bir yandan da, hükümetin dış borçlanmaya ağırlık vererek iç kredi kaynaklarını küçümsediği gerekçesiyle yüzyılın ortasında Fransa'ya göç etmiş, Fransa'nın artan nüfuzuna bağlı olarak Osmanlı hükümetinin finans operasyonlarını Paris'ten yürütmüştür.

Bir yandan Galata'daki bankalar caddesine kendi yaptırdıkları Camondo merdivenleriyle bağlanan konaklarını Osmanlı Yahudilerine hizmet versin diye

⁴² Bene Berit Cemiyeti yayını Hamenora, no.7 (Eylül 1925), s.216.

⁴³ Bu süreçte Saray'a hizmet veren Ermeni ve Yahudiler arasındaki çekişme ve çatışmalar için bkz: Shaw, S., 1991. *The Jews of the Ottoman Empire and The Turkish Republic*, s.148-149.

Galata Alliance Erkek Okulu'na bir süreliğine tahsis ederken, bir yandan da yaşamlarının önemli bir bölümünü İtalya ve Fransa'ya taşımış, bu ülkelere bağlılık duymuşlardır.

Galata ve Pera bölgesinde yaşayanlar için yarı resmi dil Fransızca ve İtalyanca idi. Camondo ailesi de yüzyıl ilerlerken kullandığı diller ve hayata geçirmeye çalıştığı uygulamalarla devrin toplumsal değişimlerini yansıtmaktadır. Bir taraftan banka defterlerini yıllar içinde sırasıyla İbranice, İtalyanca ve Fransızca tutarken, diğer taraftan, Yahudi milletin içinde bulunduğu tecrit ve gerilikten yaşadıkları ülkenin resmi dili olan Türkçe'yi öğrenmekle çıkabileceklerini öne sürerek ve anavatanları Türkiye ile bütünleşebilmek için Türkçe öğrenmelerinin lüzumunu vurgulayarak cemaatin tüm okullarına Türkçe öğretmeni alınması için bildiri yayınlatmış, bu uygulama için büyük çaba sarf etmişlerdir (Şeni ve Le Tarnec 2000, s.61).

Verilen örnekler Camondo ailesi üzerinden devrin pratiklerinin geliştiği çelişkili ortamı yansıtmaktadır. Yeni kavram ve anlayışların meydana çıktığı, kimliklerin henüz tam oturmadığı siyasi, ekonomik ve toplumsal çalkantılar içindeki bir çağda 19. yüzyılın büyük bölümü, Yahudi milleti için hem bölgesel olarak kendi aralarında hem de Avrupa'daki dindaşlarıyla ortak gelecekleri ve çıkarları adına temel konularda fikir birliğine varamadıkları bir dönemdir. Bu, ürettikleri kentsel çevreye de yansımıştır. Diğerlerinde olduğu gibi Yahudilerde de iş dünyasında öne çıkmış ve iyi eğitim alarak Batı vizyonu edinmiş cemaat ileri gelenleri, cemaatin geri kalan kesimi için liderlik yapmış, prestij sağlamış, örnek meydana getirmiştir. İnşa ettirdikleri çok sayıda ticari bina ile konak ve apartmanlar kullanılan mimari dil ve arka planda yatan fikriyle devre uygun birer zenginlik ve statü sembolü olabilirken, okul yapıları günümüze ulaşmış olmakla beraber hem –diğer cemaatlerin okullarıyla karşılaştırıldığında da - az sayıdadır hem de kıyas götürmez derecede mütevazıdır. Eğitim konusunda ve okul seçiminde başta muhafazakar kesimin son derece zorlayıcı direnişleriyle duraklasalar da yüzyıl sonuna gelindiğinde kendi kavramlarını ve vizyonlarını geliştirecek kendilerine ait yüksek eğitim veren okullar inşa etmektense, rekabete dayalı eğitim veren yabancı eğitim kurumlarının yanı sıra Müslüman kesimle aynı okullarda okumayı tercih etmiş görünmektedirler⁴⁴.

⁴⁴ 1905 yılında İstanbul'daki Yahudi erkek çocukların %30.21'i *Alliance* okullarına gidiyordu. Bu okullarda 1808 kız çocuğuna karşılık erkek öğrenci sayısı 1420 idi. 1470 çocuk, *meldar* denilen dini eğitim veren geleneksel okullara gidiyordu. 570 öğrenci küçük özel okullarda, kız-erkek karışık 500

Bölgedeki kentsel gelişim toplumsal bir dönüşüm ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu toplumsal dönüşümün kaynağı Batı güdümlü olsa bile yeniden üretimini, kalıcılığını ve devinimini sağlayacak olan eğitim kurumlarıdır; küçüklü büyüklü eğitim kurumları sadece ürettikleri toplumla değil, ürettikleri Batı tarzı yaşam ve yeni sistemin, kullandığı yapı diliyle adeta sözcülüğünü yapan okul binaları ile de kentsel gelişimin parçası olmuşlardır.

Yahudiler, hem Camondo ailesi gibi yeni çağın fikirlerine ve yaşama biçimlerine Osmanlı başkentinde meşruiyet kazandıracak yeni yapı ve sembollerini hayata geçiren cemaat liderleri aracılığıyla kentsel oluşuma doğrudan katkıda bulunmuş, hem de tüm diğer gayrimüslim milletlerin uyum içinde düzenledikleri aynı kentsel çevrede harekete geçen potansiyelle toplumsal bir atılım sağlarken, *Alliance Israélite* aracılığıyla, kurulan okullarda verdiği eğitimle bu toplumsal yapıya katılabilecek ve yeniden üretimi sürdürebilecek bireylerini yetiştirmiştir.

öğrenci Protestan okullarında, bir o kadar da Fransız okullarında okuyordu. Bkz: Benbassa-Rodrigue, 2003. *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*, s.215.

4. TANZİMAT SONRASI CEMAAT OKULLARI

Tanzimat'ın ilan edildiği tarihten sonra Galata-Şişli güzergahında çok sayıda gayrimüslim cemaat okulu açılmış olmakla birlikte bunlardan çok azı günümüze ulaşabilmiştir. Günümüze ulaşan ve binasıyla bölgedeki kentsel doku içerisinde bütünlüğünü koruyan toplam 18 okuldan 10'u Rum, 6'sı Ermeni ve 2'si Yahudilere ait olup katalog içinde kronolojik olarak sıralanmışlardır.

Sıralamada cemaatlere ait bina sayısı da dikkate alınmıştır. Buna göre en çok binası bulunan Rumlardan başlanılmıştır. Katalog içinde okullarla ilgili bulunduğu ilçe, adres, kurucusu ve kuruluş yılı gibi bilgiler verildikten sonra okullarla ilgili bilgiler tarihçe ve mimari başlıkları altında detaylandırılmıştır.

4.1 Rum Okulları

4.1.1 Zografyon Rum Erkek Okulu

İlçesi : Beyoğlu
Adresi : Turnacıbaşı Sokak
Kurucusu : Fermeneci Loncası
Kuruluş Yılı : 1846

Tarihçe:

19. yüzyıl başlarında o zamanki adıyla Pera'da kilise kurmayı gerektirecek büyüklükte bir Rum Ortodoks cemaati oluşmasıyla birlikte İstanbul Başpiskoposluğu'na bağlı Stavrodromi Rum Ortodoks kilise bölgesi⁴⁵ dahilinde Panayia Kilisesi (Panayia ton Eisodion) 1804 yılında inşa edilmiş, ardından cemaat çocuklarına eğitim vermek için 1808'de Panayia Okulu açılmıştır (Roidis 1913, s.49).

⁴⁵ Stavrodromi, Dört Yol Ağızı demektir ve Galatasaray'da bugünkü İstiklal Caddesi, Hamalbaşı ve Yeni Çarşı Caddelerinin kesiştiği bölgeye Rumların verdiği addır. Bölgeye daha kapsamlı olarak Pera denmesine karşın, Pera kilise bölgesi(enoria) yoktur.

ΕΝΟΡΙΑΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ
ΕΝ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΩ.

Agidy. 156.

Theodore Roosevelt

[illegible]

re Bogodipura

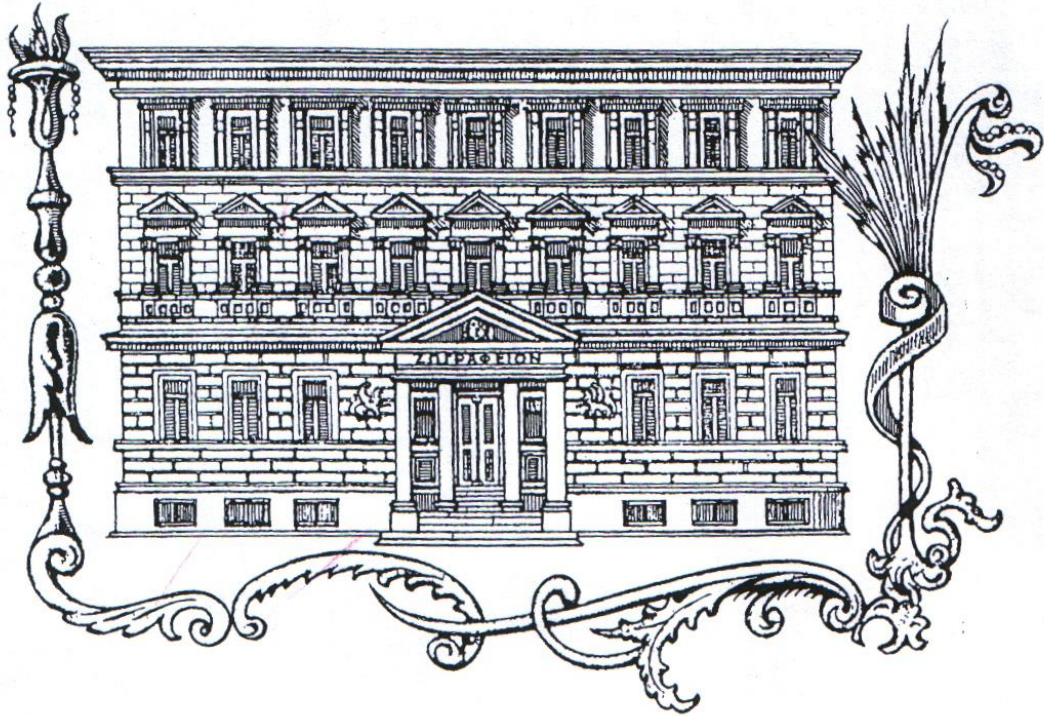
D. Rappadi's
V. L. L. L.

82

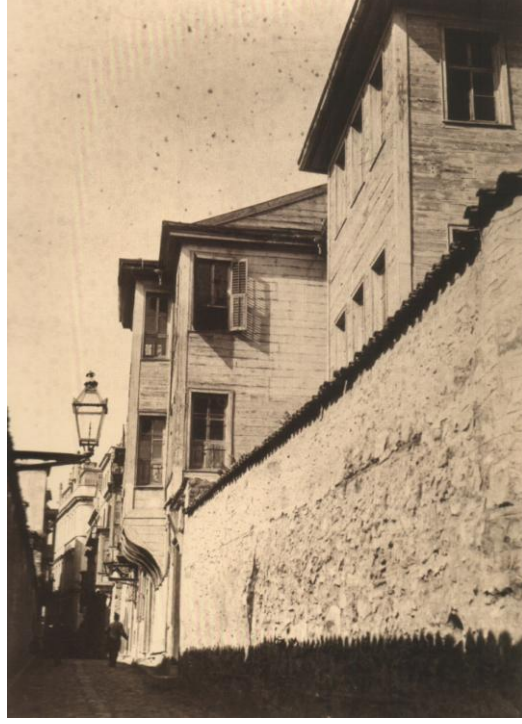

ΖΩΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙΟΥ. 1893.

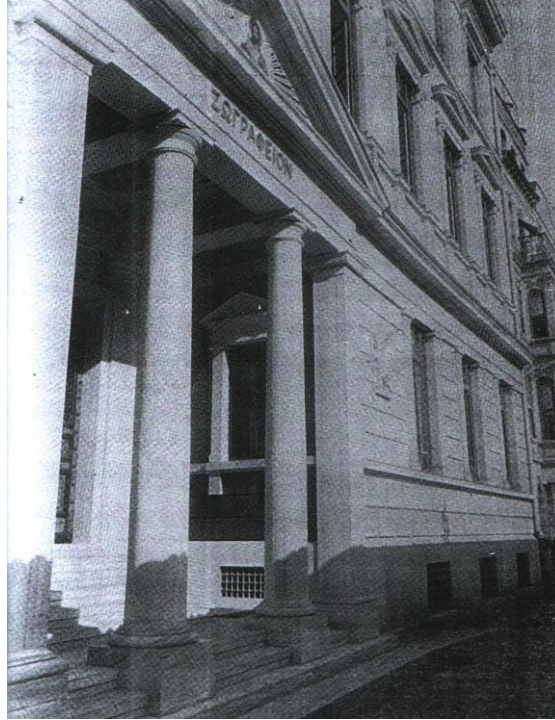
Şekil 4.2: 1893 tarihli okul mühürü (Millas 1996, s.348)

Şekil 4.3: Okulun logosu (Millas 1996, s.366)

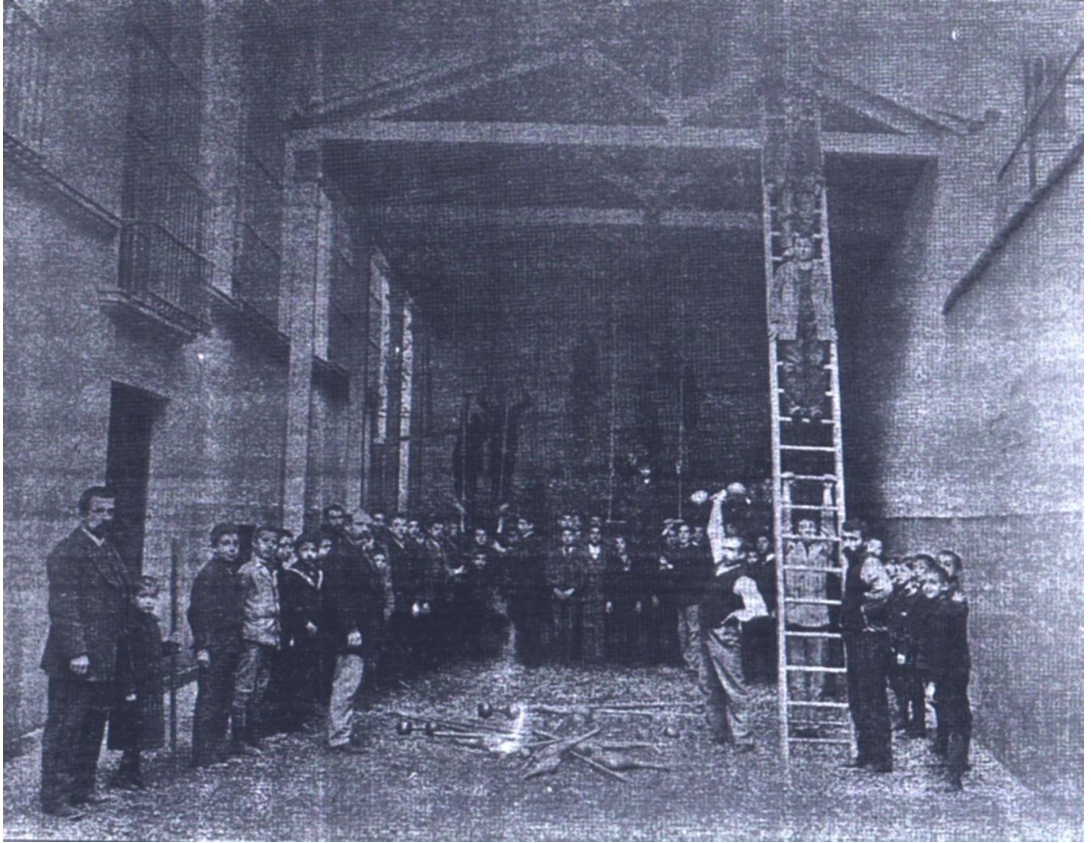
Şekil 4. 4: Turnacıbaşı Sk Eski okul binası (Millas 2006, s.445)

Şekil 4.5: Yeni bina, giriş, 1893 yılı (Fotiadis albümü)

tarihten itibaren Panayia Cemaat Okulu (Enoriaki Sholi tis Panayias) olmuştur (Roidis 1913, s.50; Ozil 2001, s.44).

Panayia Cemaat Okulu Turnacıbaşı Sokak'ta eğitim ve öğretime devam etmiş, 1889 yılına gelindiğinde cemaatin, dolayısıyla da okulun müteveli heyetinin önde gelen isimlerinden Hristaki Zografos'un büyük miktardaki bağışlarıyla artık çürümeye yüz tutmuş ahşap binanın yeniden yapılmasına karar verilmiştir (Millas 1996, s.362; Eksertzoglou 1999, s.38). Ayrıca çocuklara daha iyi bir eğitim vermek üzere ilâve sınıflar açarak okulu liseye dönüştürmek gereği ortaya çıkmıştır. Dönemin iş dünyasında muhasebe ve başta Fransızca olmak üzere iyi derecede yabancı dil bilen elemanlar aranmaktaydı. İstene düzeyde nitelikli eğitim, yabancıların açtığı okullarında verilmekteyse de bu okullarda yürütülen yoğun misyonerlik faaliyetleri Rum cemaatini rahatsız etmekteydi⁴⁷.

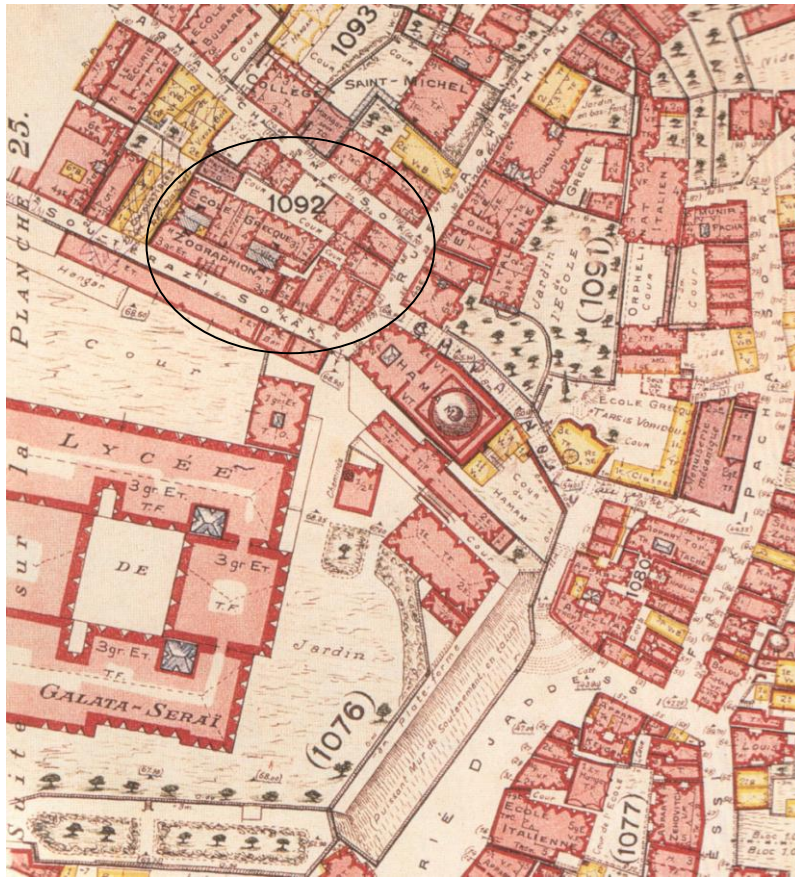

Şekil 4.6: 1893 yılı, okulun spor salonunda bir etkinlik
(Mihail Vasiliadis Arşivi)

⁴⁷ www.zografion.org/turkish_main.htm , alındığı tarih 20.08.2008.

Şekil 4.7: 19. yüzyıl sonunda okul öğrencileri öğretmenleriyle birlikte (Okul Arşivi)

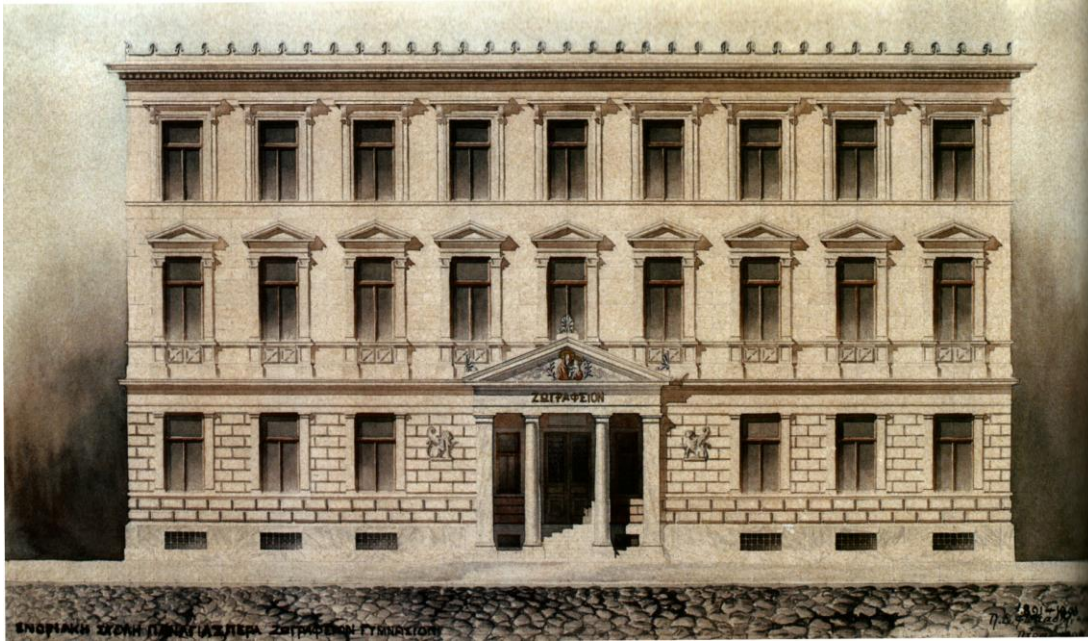
Şekil 4.8: Okulun konumu, Pervitch Sigorta Haritası, no 32, Mart 1927.

9 Temmuz 1890 tarihinde yeni yapılacak binayla birlikte okulun adının Zoğrafyon Lisesi olmasına karar verilmiş, 26 Ramazan 1309 tarihli fermanın çıkmasının ardından mimar Perikles Fotiadis'in yönetiminde 6 Mayıs 1892 tarihinde inşaat başlamış, 19 Eylül 1893 tarihinde Patrik Neofitos tarafından okulun açılışı yapılmıştır (Millas 1996, s.366) (Şekil 4.1; Şekil 4.2 ve Şekil 4.3).

Zografyon kelime olarak Zografos'un kurduğu okul anlamına gelmektedir. 1820'de Kuzey Epir'de dünyaya gelen Hristaki Zografos, İstanbul'da erken yaşta atıldığı iş yaşamında kısa sürede ilerleyerek kentin en önemli bankerleri arasına girdi. Zografos, cemaat işlerinde her zaman aktif rol oynamış, uzun yıllar cemaatin Muhtelit Milli Meclisi'nin başkanlığını yürütmüş, Rum Silloğu dışında başka derneklerin de eğitim ve hayır işlerini desteklemenin yanı sıra devletin mali meselelerinde sözü dinlenen etkili bir kimlik olmuştur. 19. yüzyıl boyunca bölgedeki Rum cemaatinin ekonomik ve toplumsal dönüşümünde en etkin eğitim kurumu olan Panayia Okulu, beş yıllık ilkokul ve beş yıllık ortaokuldan oluşan kapsamlı bir ilköğretim programıyla çalışırken Hristaki Zografos'un maddi katkılarıyla 1893 yılından itibaren lise düzeyinde eğitim vermeye başlamış ve okul onun adını almıştır (Eksertzoglou 1999, s.12) (Şekil 4.5, Şekil 4.6 ve Şekil 4.7).

Zoğrafyon Lisesi'nin inşası için 1890 yılının şubat ayında bir proje yarışması açılmış, seçici kurulunu Atina Üniversitesi'nden profesörlerin oluşturduğu yarışmayı Perikles Fotiadis (1859-1960) kazanmıştır. Lisenin yeni binası, "ulusun eğitimi" için gerekli, çok önemli bir proje olarak görülmektedir⁴⁸. Binanın yeri, ışık, güneş, havalandırma-ısıtma sistemi, öğrenci sayısına göre kullanım alanları oluşturulması gibi kıstaslar Batılı ülkelerde tasarlanan okul binalarında bir süredir göz önüne alınmaktayken, Fotiadis'in projesi bu anlamda İstanbul'da yapılan ilk uygulamalardan biri olmuştur. Yarışma jürisi, kazanan projeyi "fen alanında bilgili birinin yaratısı" ve bina tasarımını da "okula uygun gerçek Grek üslubunda" diye değerlendirmiştir. Okulun açılışında mimarın kendisi de bina için "ulusun bir bezemesi" nitelemesini kullanmıştır (Türker 1999, s.28; Tsilenis 2006, s.114) (Şekil 4.9).

⁴⁸ Zoğrafyon Lisesi, Rumların İstanbul'daki en eski ve en prestijli okulu olan Fener Mektebi'nden sonra ikinci sırada değerlendiriliyordu. Okul, 19. Yüzyıl boyunca eğitim faaliyetlerindeki yeri ve önemini korumuştur. Fener Mektebi ile ilgili bilgi için bkz. Vassiadis, 2007, *The Sillogos Movement...*, s.28-30.

Şekil 4.9: Okulun öncephesi (Perikles Fotiadis çizimi) (Colonas 2005, s.24)

Şekil 4.10: Atina Üniversitesi giriş cephesi, C. Hansen tasarımı
(Atina Üniversitesi arşivi)

Şekil 4.11: Okulun öğrencileri kapı önünde, 1900 yılı
(Millas 2006, s.451)

Şekil 4.12: Cephede girişin iki yanındaki rölyef detayı.

Projenin yarattığı etki, ayrıca dönemin dergilerinden birinde yayımlanan şu sözlerden anlaşılmaktadır⁴⁹: “...*Toplum, bu okulda eğitim gören ve başkentimizdeki onbinlerce yapı içinde bir eşdeğerini daha bulmak mümkün olmayacak kadar yüce ve muhteşem olan bu binayı ortaya koymayı başaran genç mimar Bay P. Fotiadis’in bilimsel ve metodik dehasına takdir duyguları ifade etmektedir...*”. Tasarımda Hansen’in Atina Üniversitesi’nin geniş neoklasik cephesinden esinlenilmesi de okul binasına atfedilen ulusal simgeselliği gösterir⁵⁰ (Şekil 4.10).

Okulda din dersleri geri planda kalırken dil eğitime, özellikle de Yunan diline ağırlık verilmekteydi. Öğrencilerin sonradan arzu ettikleri bir alanda uzmanlaşmalarına el verecek genel bir bilgi birikimiyle mezun olmaları amaçlanırken insani ve ahlaki değerlerin çocuklara verilmesinin yanı sıra o dönemde önem kazanan ticaret ve ticaret hukuku gibi konular da ders programına dahil edilmekteydi.

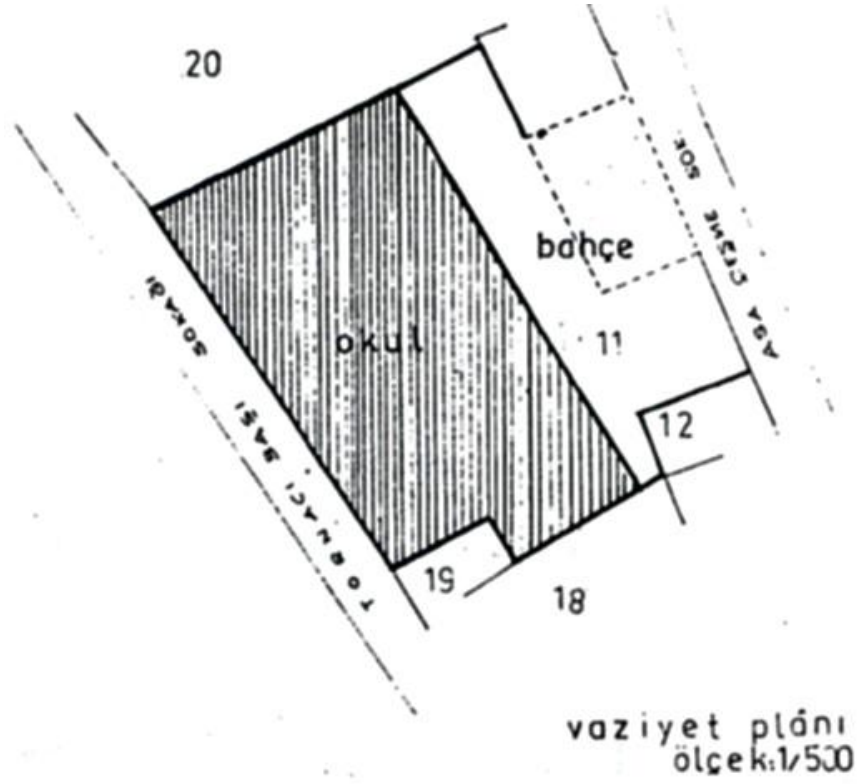
Sadece Beyoğlu’ndan değil, Tarihi Yarımada dediğimiz bölgeden, Galata, Kurtuluş, Beşiktaş ve Ortaköy başta olmak üzere farklı semtlerden öğrenci gelmekteydi (Şekil 4.11). Kitlese eğitim fikir ve uygulamalarının çok yeni olduğu bu yıllarda, okul raporlarından öğrencilerin sisteme alıştırılması, yoksul ailelerin, çocukları okul yerine işe göndermelerinden kaynaklanan devamsızlıklar, çocuklara okul disiplini ve alışkanlıkları kazandırılması, ebeveynlerin çocuklarının eğitimiyle ilgilenmesi gibi konularda sorun yaşandığı görülür⁵¹. Nitelikli öğretmen bulma, öğretmenlerin başka işlerde de çalışması gibi sorunlar nedeniyle üst sınıf öğrencilerinin alt sınıflara ders vermesi olarak tarif edilebilecek allilodidaktik metodu gibi yöntemler uygulanmaktaydı⁵² (Özil 2003, s.21). Okul günümüzde de eğitim ve öğretime devam etmektedir.

⁴⁹ *Nea Epitheoretis* adlı derginin Eylül 1893 sayısından aktaran Tsilenis S., 2006. “Rum Cemaatinin İstanbul’un Biçimlenişine Katkısı, Perikles D. Fotiadis Kalfa Örneği”, s.114.

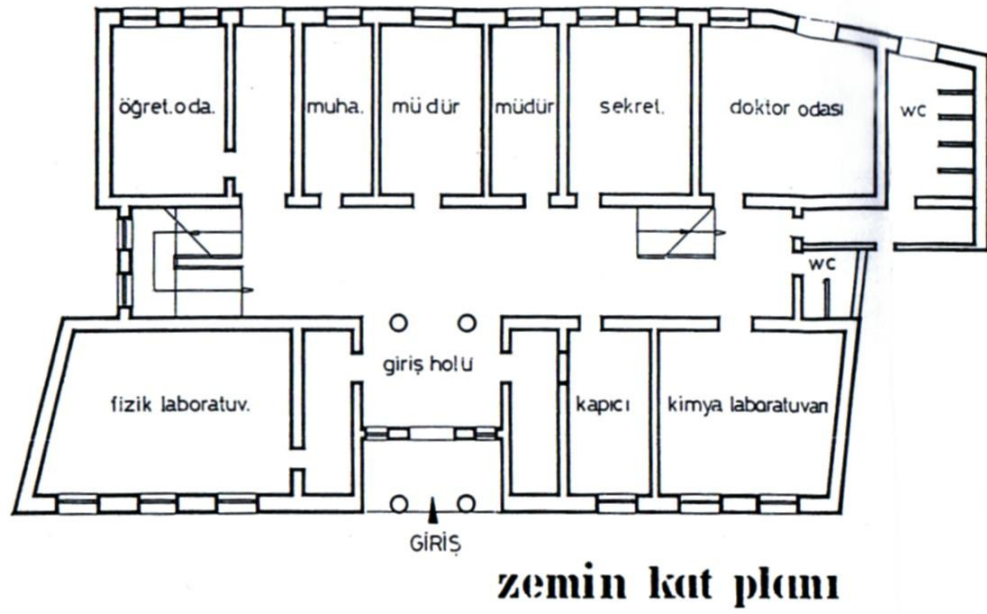
⁵⁰ Danimarkalı mimar Christian Hansen, saray mimarı olarak Atina Üniversitesi’ni inşa etmiş, bina bittiğinde Yunan neoklasizminin en parlak örneklerinden biri sayılarak Atina’daki kamu binalarına örnek teşkil etmiştir. “..Binanın asil basitliği ve kullanılan insan ölçeği, klasik Yunan sanatı ve mimarisinin kalitesini ortaya koymuş, Yunan ulusal bilincini güçlendirmiştir..”. Detaylı bilgi için bkz: Darling, 2004, *Architecture of Athens*, s.224.

⁵¹ Özellikle 1861’den sonra Rum okulları içinde öğrenci devamlılığı en üst seviyede sağlanabilen semtler Pera, Kurtuluş ve Boğaz’daki bazı okullar idi. Bkz: Vassiadis 2007, age, s.31.

⁵² Bu yöntem Lancaster sistemi olarak da bilinir. 19. Yüzyıl başlarında Britanya’da kamusal eğitimin başladığı yerlerde donanım ve öğretmen noksanlığına çare olarak geliştirilmiştir.

Şekil 4.13: Okulun vaziyet planı (okul arşivi)

Şekil 4.14: Okulun zemin kat planı (Şaman 1988, s.109)

Şekil 4.15: Ana giriş detayı

Şekil 4.16: Turnacıbaşı Sokak'tan görünüm.

Mimari:

Okul, Galatasaray'da, kuzeyde İstiklal Caddesi, güneyde ve batıda eski adıyla Suterazisi, yeni adıyla (1934 yılından sonra) Turnacıbaşı Sokak, doğuda ise Gazeteci Sokak (Ağa Çeşme Sokak) ile sınırlanmış yapı bloğunun batı kenarında, yanındaki binalara bitişik nizamda konumlanmıştır (Şekil 4.8 ve Şekil 4.16).

1927 tarihli Pervititch Haritası'nda okulun Ağa Çeşme Sokak'tan bir girişi olduğu görülmekle birlikte günümüzde burası kapanmıştır (Şekil 4.8). Cephe hizasından geri çekilerek belirlenen ve halen kullanılmakta olan Turnacıbaşı Sokak girişine üç basamakla çıkılan bir sahanlıktan ulaşılır (Şekil 4.18). Sahanlıkta dört dor sütunu, girişin üzerindeki üçgen alınlığı taşır. Alınlığın tepesinde ve köşelerde palmet yaprağından akroterler dikkat çeker. Alınlık tablasında anteminyonlarla çevrili figür Meryem Ana'nın kucağındaki çocuk İsa'yı simgelemektedir (Şekil 4.15 ve Şekil 4.17).

Şekil 4.17: Okulun Turnacıbaşı Sokak'tan cephe detayı

Şekil 4.18: Okulun ana girişi, 1893 ve 2008 yılları
(1893 yılı fotoğrafı Perikli Fotiadis albümünden)

Şekil 4.19: Okulun ana girişi

Şekil 4.20: Okulun ana giriş holü

Yapı cephesi yatayda belirgin silmelerle bölünmüş olup kat kat yükselen rijid bir etkiye sahiptir (Şekil 4.9). Alınlığın oturduğu çifte silme, giriş kat bitimini belirlediği gibi birinci kat pencere eteklerindeki geometrik bezemeli panolara da zemin oluşturur (Şekil 4.11 ve Şekil 4.18). Bu katta pencere eteklerini sınırlayan kaideler üstünde yükselmiş karma düzen başlıklı plastır dikmelerin taşıdığı üçgen başlıklarla çevrelenmiş pencereler bulunmaktadır (Şekil 4.16).

Ana cephede girişin iki yanında yer alan sfenksler, Yunan mitolojisine ve antik Yunan devrine gönderme yapan güçlü neoklasik rölyeflerdir. Okulun açıldığı dönemde, değişen toplumsal paradigmalara uygun olarak “..cahilliğin karanlığa karşı zaferini simgelemek üzere..” (Demircioğlu 2008, kişisel görüşme) cepheye konulmuşlardır⁵³ (Şekil 4.12).

Zemin katta pencerelerin dikmelerini plastırlar temsil eder ve araları düzgün kesme taş görünümlü sıvadır (Şekil 4.11). Yükseltilmiş bodrum katı sade ve küçük dörtgen pencerelerle aydınlatılmıştır (Şekil 4.18).

Üçüncü kat pencereleri sade profillerle çevrelenmiş olup dördüncü kat silmesi pencere atkılarına oturur. Sonradan eklenmiş olan dördüncü kat dışarıdan neredeyse zor algılanmaktadır (Şekil 4.16).

Zemin kat plan düzenlemesinde giriş aksı kuzey-güney yönelimli bir koridorla kesilir (Şekil 4.14). Koridorun iki ucunda üst katlarla bağlantıyı sağlayan merdivenler yer almaktadır (Şekil 4.20). Pervititch haritasından, merdiven kovalarının üstünün başlangıçta camla örtülüyken sonradan çatıyla kapatıldığı anlaşılmaktadır (Şekil 4.8).

Zemin katta girişi holü hizmetli odalarıyla çevrelenmiş olup karşı kanatta idari odalar sıralanmıştır (Şekil 4.19 ve Şekil 4.20). Ayrıca bu kattaki laboratuvarlar, içlerindeki özgün masa, sıra ve ders materyalleriyle birlikte korunmuştur (Şekil 4.21).

Birinci katta kütüphane, bilgisayar ve doğa laboratuvarı yer alır. Üst katlar dersliklere ayrılmıştır (Şekil 4.22).

⁵³ Sfenksin en bilinen anlamlarından biri insan zekasının kaba hayvansal güce baskın gelmesidir. Alman filozof Hegel 1800lerde, dişi bir aslanın vücuduyla insan başının birleşiminden oluşan kanatlı Yunan sfenksinde hayvan bedeninden çıkan insan başının doğaya üstün gelen ancak yine de zincirlerinden tam kurtulamamış insan aklını simgelediğini söylemiştir. Detaylı bilgi için bkz: Hajar, 1999, “*Culture: Folk Wisdom of the Sphinx*”, s.228 ve Scafella, 1987, *The Sphinx*., s.185.

Şekil 4.21: Zemin katta, özgün haliyle korunan eski laboratuvar

Şekil 4.22: Birinci kat koridoru ve derslikler.

4.1.2 Merkez Rum Kız Okulu

İlçesi : Beyoğlu
Adresi : Taksim, Maç Sokak
Kurucusu : Panayia Kilisesi cemaati
Kuruluş Yılı : 1850
Mimarı : Dimitrios Panayiotides

Tarihçe:

1844 yılında Panayia Kilisesi yönetim kurulu, kızlar için muhtemelen Telgraf Sokak'ta olduğu tahmin edilen bir okul kurmuştu. Okulun ilk müdiresi Kalliopi Perifenaki idi. 1850 yılında *Sir Straford de Cliff* tarafından Galatasaray'da açılan İngiliz Kız Okulu'nun (*the English High School for Girls*)⁵⁴ fikir olarak verdiği ilhamla okulun geliştirilmesi doğrultusunda Spandonis ve Paleologos'un teklifleriyle çalışmalar yapıldı (Şekil 4.23 ve Şekil 4.24). 1864 yılında ortaokul sınıfları eklenerek kurumun adı Beyoğlu Merkez Rum Okulu'na çevirilmiştir. Okulun mezunları ilkokulun küçük sınıflarında öğretmenlik yapabiliyordu. Yunan hükümetinin ve Rus hanedanının desteğiyle kısa sürede şehirdeki en iyi okullardan biri olmuştur (Vassiadis 2007, s.30).

1884'te alınan bir kararla yeni kanuna göre yetim ve kimsesiz çocuklara hizmet vermeye devam eden okulun binası artan öğrenci sayısına göre yetersiz kalmaya başlayınca Eleni Zarifi ağabeyi Stefanos Zafirooulos'un hibe ettiği arsa üzerine, Nikolau Zarifis, Pavlos ve Zani Stefanoviç Skiliçi'nin destekleriyle Mimar Paleologos gözetiminde günümüze ulaşabilmiş okul binasının yapılmasını sağlamıştır. Mimarı Dimitrios Panayiotides olarak geçmektedir (Millas 2006, s.430).

Başbakanlık Osmanlı Arşiv'inde bulunan belgeye göre okulun ruhsatı 18 Ekim 1891 tarihlidir (Ek B.1 ve Ek B.2). Açılış töreni Ekim 1892' de yapılmıştır. Eski ahşap okul binası yıkılarak okula gelir sağlayacak daireler inşa edilmiştir. 1909-10 öğretim yılında 24 kadın öğretmeni ve 842 öğrencisi bulunmaktaydı (Millas 1996, s. 377; Millas 2006, s.319; Zarifi 2005, s.78) (Şekil 4.25 ve Şekil 4.26).

⁵⁴ İngiliz Kız Okulu ile ilgili bilgi için bkz: Pears, 1916, *Forty Years in Constantinople*, s.95.

Şekil 4.23: İngiliz Kız Okulu (British High School),
bugün Beyoğlu Anadolu Lisesi (okul arşivi)

Şekil 4.24: Beyoğlu Merkez Rum Okulu. Ana giriş holünde asılı pano:

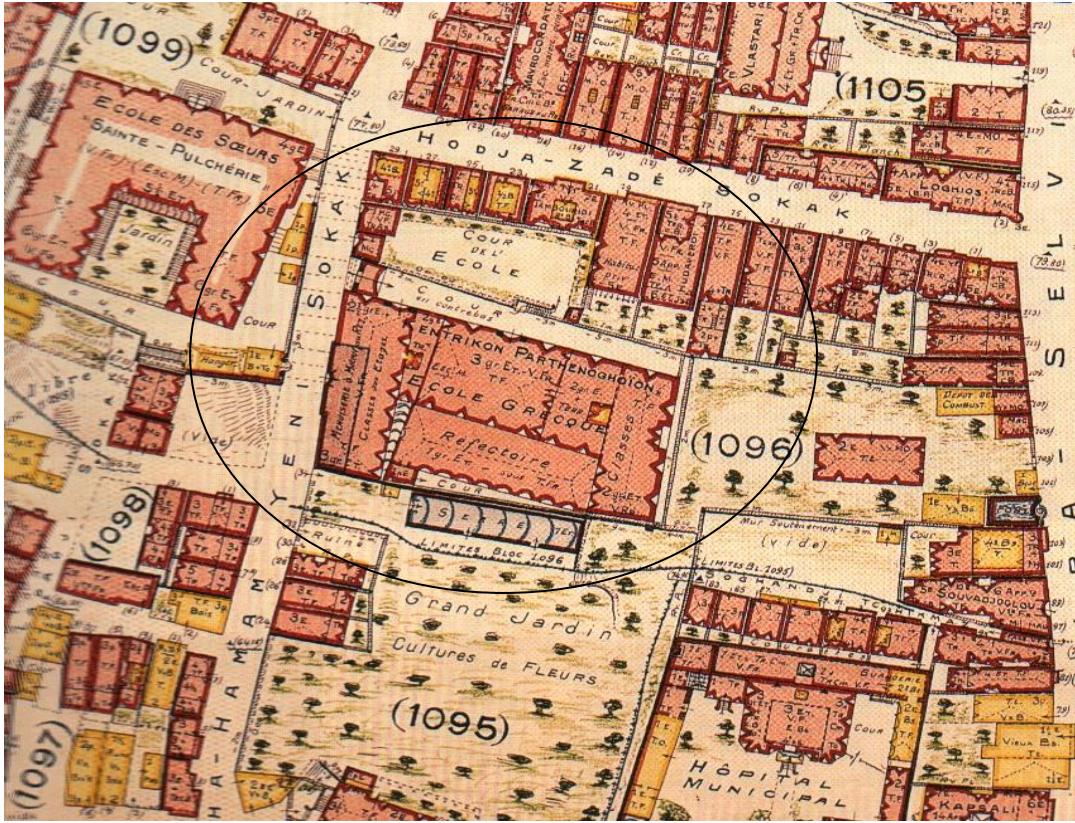
“İşbu okul binası Beyoğlu Rum Ortodoks Cemaatinin temerrüleri ile K. Spandoni ve Y. Paleologos’un himmet ve nezaretleri altında sekiz ay içindetemelden inşa edilip İstanbul yoksul kız çocuklarının meccanen tahsiline tahsis edilen ilk okuldur. 1 Mayıs 1850”

Şekil 4.25: 3 Ekim 1911 tarihli bir okul makbuzu (Millas 1996, s.378)

Şekil 4.26: Son sınıf öğrencileri ve öğretmenleri, 1909 yılı (Millas 2006, s.431)

Şekil 4.27: Okulun konumu, Pervititch Haritası, Nisan 1927, no 35

Lise sınıfları 1952 yılında açılmış olup binada, 1948-51 yılları arasında öğretmen okulu, 1953-56 yıllarında da yuva kısmı faaliyette bulunmuştur (Frangopoulous 2006, kişisel görüşme). Günümüzde okul açık tutulmakla birlikte öğrencisi kalmamıştır.

Mimari:

Rum Merkez Kız Lisesi, kuzeyde Hocasade Sokak, batıda Maç Sokak, doğuda Sıraselviler Caddesi ve güneyde Liva Sokak (Olivo Hastane Sokak) ile çevrelenmiş yapı bloğunun kuzeybatı köşesinde yer almaktadır (Şekil 4.27).

Okul dikdörtgen biçimli bir plana sahiptir ve ana girişinin yer aldığı Maç Sokak'a dar cephesiyle açılır. Bu sokaktan bir pasajla okul girişine ulaşılmakta olup Hocasade Sokak tarafında arazi eğimine uygun olarak merdivenlerle çıkılan beton bir avlu bulunmaktadır. Ana giriş kapısı okul arşivinden alınan çizimde bezemeli görünmekle birlikte günümüzde kapı bezemesi, üzerindeki basit bir alınlıktan ibarettir (Şekil 4.29; Şekil 4.30 ve Şekil 4.31).

Şekil 4.28: Maç Sokağı'ndan görünüş.

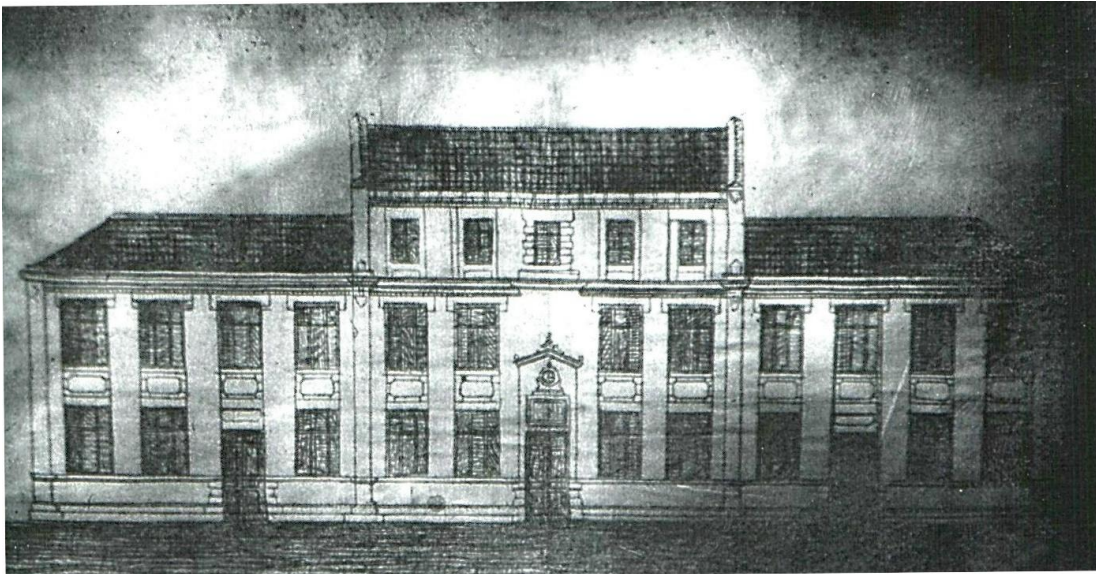

Şekil 4.29: Hocaade Sokağı'na bakan kuzey cephesinde yan giriş

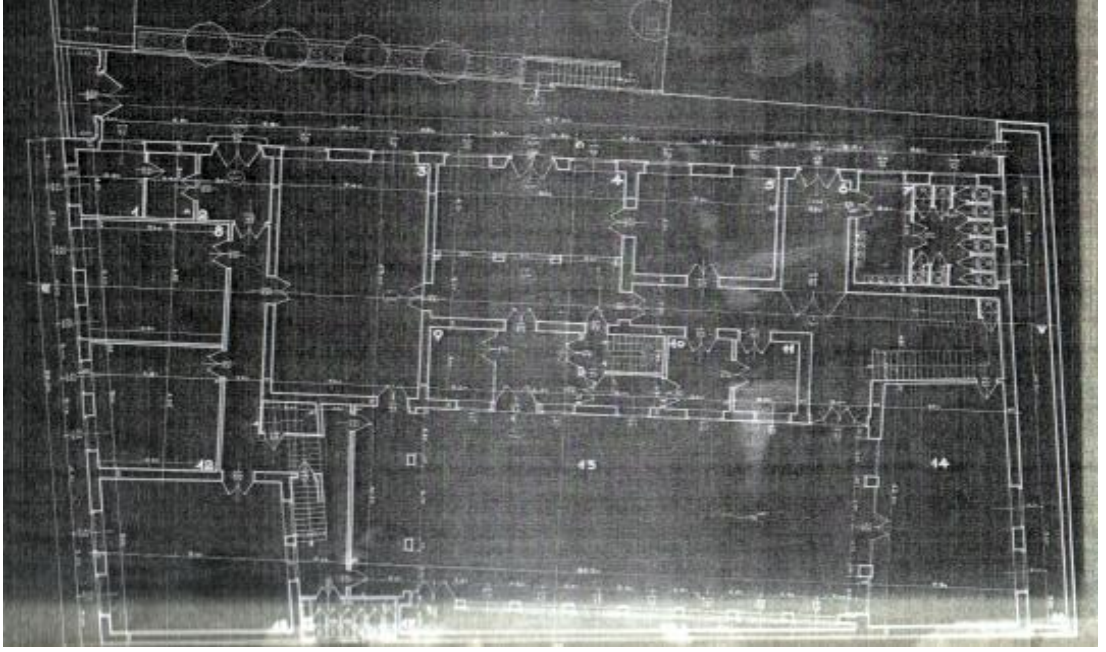
Bina cephelerinde her katta geniş açıklıklı, kare kayıtlı pencere dizileri yer alır. Düz sıvalı, sövesiz, atkısız pencereleri ile bina, yapıldığı döneme göre modern çizgilere sahiptir (Şekil 4.28 ve Şekil 4.29).

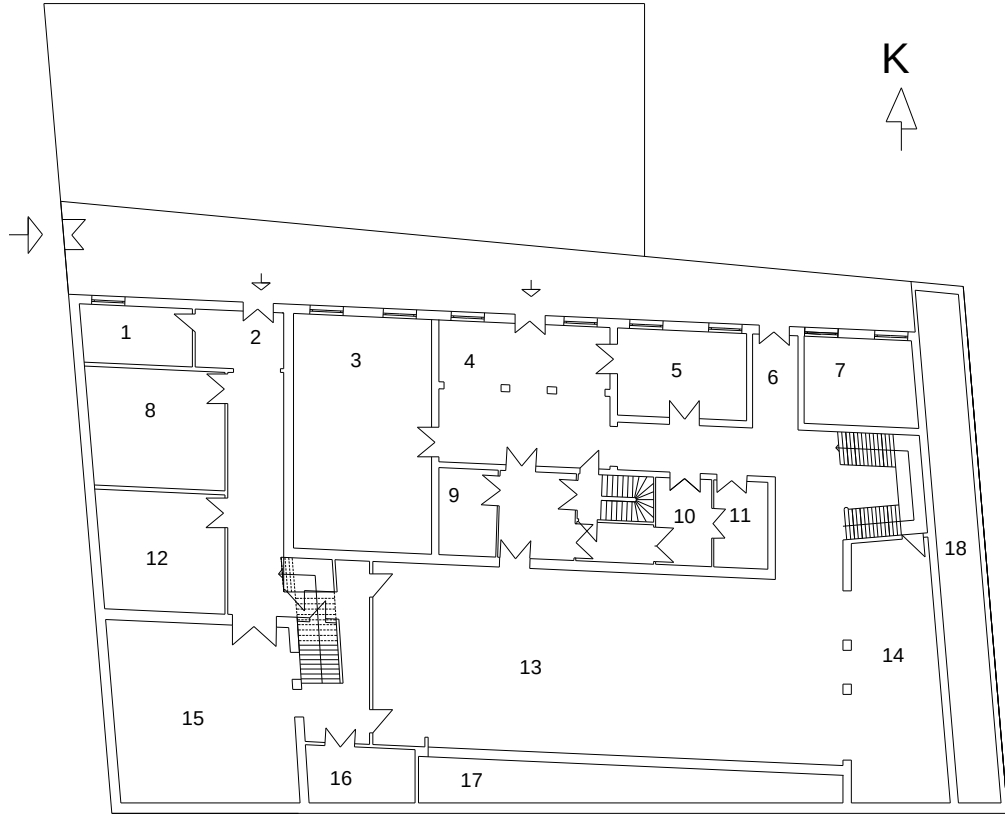
Şekil 4.30: Kuzeydeki taş avludan ana giriş cephesinin görünümü

Şekil 4.31: Okulun ana giriş cephesi çizimi, tarihsiz, imzasız (okul arşivi)

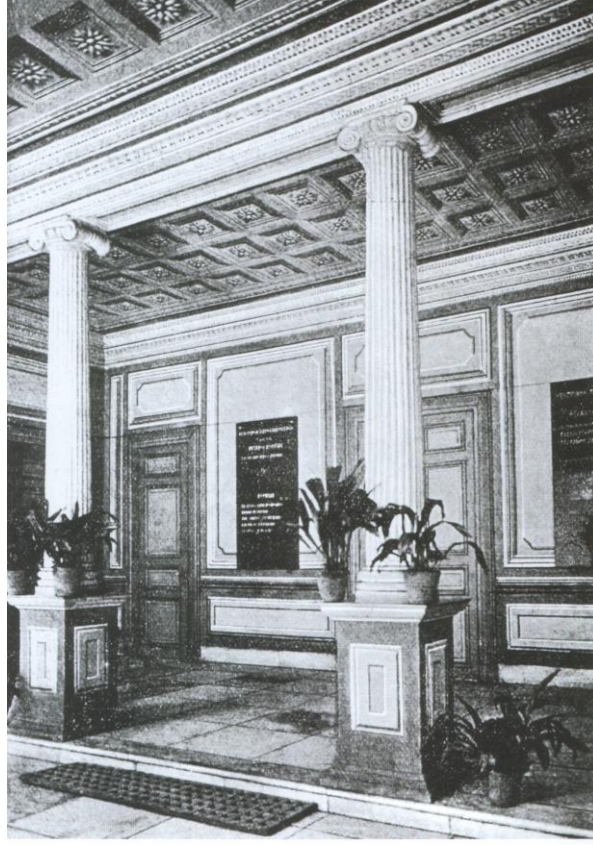

Şekil 4.32: Okulun zemin kat planı (okul arşivi)

Merkez Rum Okulu zemin kat plan krokisi

Şekil 4.33: Merkez Rum Okulu zemin kat plan krokisi

Şekil 4.34: Okulun ana giriş holü, 1905 yılı
(Millas 2006, s.430)

Şekil 4.35: Okulun ana giriş holü, 2007 yılı.

Dikdörtgen bir zemine oturan plan şeması, birinci kattan itibaren açık tarafı güneye bakan U formunda devam eder (Şekil 4.28). Zemin katta batı ve doğu kanatları arasında kalan jimnastik salonunun çatısı, birinci kat hizasında son bulur (Şekil 4.38). İlk bakışta rastgele bölümlenmiş odalar dizisi gibi görünmekle birlikte yakından incelendiğinde zemin kat planının, her biri üst katlara kendine ait merdivenlerle bağlanan, kesin sınırları olmayan üç bölümden oluştuğu gözlemlenebilir (Şekil 4.32 ve Şekil 4.33). Ana giriş holünün arkasında kalan merdiven kovanı, ikinci kata kadar çıkar. Batı tarafındaki merdivenler hem bodrum katına inmekte, hem birinci kata çıkmaktadır. Doğudaki merdivenler ise sadece birinci kata çıkmaktadır.

Merdivenler son derece sade ve işlevseldir (Şekil 4.36). Bina içindeki mekan bölümlenmelerinin arasına adeta saklanmışlardır. Ana giriş holü, düz çizgili, kare kayıtlı geniş pencere dizileri ve sade sıvalı bina cephesinden sonra içeride kare bölümlenmeli floral tavan süslemeleri ve ionik başlıklı iki sütunla farklı bir karşılama yapmaktadır (Şekil 4.34 ve Şekil 4.35). Holün iki yanından kapılarla okulun diğer bölümlerine geçilir.

Şekil 4.36: Merdivenlerden görünüm

Şekil 4.37: Birinci kat koridoru

Zemin katta plan krokide 4 ile işaretlenmiş ana giriş holüne açılan ana kapı ve 6 numaralı doğu kapısı kullanılmamaktadır (Şekil 4.33). Sadece Maç Sokak tarafındaki 2 numaralı kapı açıktır. Giriş, burada uzun bir koridorla bodrum katı ve birinci katla bağlantı sağlayan arka merdivenlere ulaşır. 8 ve 12 numaralı odalar okuldan alınan planda gardrop olarak geçmektedir. 15 numaralı oda fizik, kimya laboratuvarı, 13 numara jimnastik salonu, 14 numara yemekhane, 7 ve 16 nolu odalar tuvalet, 5 numara müdüriyet, 3 numara musiki salonu, 9, 10 ve 11 numaralar idari odalardır. 17 ve 18 nolu bölümler bina aydınlığıdır.

Şekil 4.38: Zemin kattaki jimnastik salonu.

Jimnastik salonunun tüm tavanı ahşap kaplı olup güney duvarını boydan boya geçen kare kayıtlı geniş pencereleriyle güneş ışığı almaktadır (Şekil 4.38). Çatı biçimlenmesine göre yıkarı çekilmiş orta kısmı taşıyan abanık kemerler, üzengi noktasındaki sarkıtlarıyla birlikte ahşap tavan kaplamasına hareket getirmektedir.

Birinci kat, klasik düzende L şeklindeki bir koridorun etrafına sıralanmış dersliklerden oluşur (Şekil 4.37 ve Şekil 4.39). Bu kata koridorun iki başı ve ortasındaki merdivenlerle çıkılabilmektedir (Şekil 4.33 ve Şekil 4.36). Böylece merdivenler dar tutulmakla birlikte geniş bir tabana oturan binanın her yerinden düşey sirkülasyon sağlanmıştır. Koridor tavanlarında volta döşeme rahatlıkla

izlenebilmekte olup yerler döneme özgü yıldız desenli karo kaplıdır (Şekil 4.37). Aynı tipte zemin kaplama, dersliklerde de tekrarlanmış ve günümüze kadar bozulmadan gelebilmiştir (Şekil 4.39).

İkinci kat ise sadece orta ana bölüm üzerinde yükselmekte olup lojman olarak düşünülmüştür (Şekil 4.31). Bu katta ayrıca bir mutfak ve çamaşırlık da yer almaktadır.

Bodrum kat, binanın Maç Sokağı'na bakan kanadının güneybatı köşesinde konumlanmaktadır. Burası depo olarak kullanılmakta olup Maç Sokağı'na bakan pencerelerle aydınlanmaktadır (Şekil 4.28).

Şekil 4.39: Birinci katta bir derslik

4.1.3 Hadjichristou Rum Okulu⁵⁵

İlçesi : Beyoğlu

Adresi : Taksim, Sıraselviler Cad.

Kurucusu : Hristaki Zoğrafos

Kuruluş Yılı : 1867

Tarihçe:

1867 yılında “...Rum gençliğinin kültürel olarak gelişmesini hedefleyen dört cemaat önderi” Christodoulos Kalotaios, Miltiades Pantazis, Anastasios Tagis ve G.Hasiotis, dört lise sınıfı ve yatılı kısmı da bulunan bir ilkokuldan oluşan bir lisenin kurulması için girişimde bulundu. Daha sonra okul 1881 yılında Christos Hadjichristos’un müdürlüğü zamanında Fransız-Rum Lisesi (*Franco-Greek Lycée*)’ne çevrilerek Fransız kısmının idaresi için Paris’ten Mösyö Hans davet edilmiştir (Millas 2006, s.318) (Şekil 4.46). Bu tarihten sonra okul Hadjichristou Lycée (Hacıhristo Lisesi) olarak tanınmıştır (Millas 2006, s.437). Öğleden önce Rum, öğleden sonra Fransız öğretmenler ders veriyordu (Şekil 4.48).

Okula, Fransa’da geçerli diploması nedeniyle İstanbul dışından, Anadolu ve Rumeli illerinden de iyi aile çocukları yatılı okumak üzere geliyordu (Millas 1996, s.374) (Şekil 4.47 ve Şekil 4.49). 1877 yılı mezunları arasında Zoğrafyon Lisesi’nin mimarı Perikles Fotiadis de vardı (Tsilenis 2006, s.115).

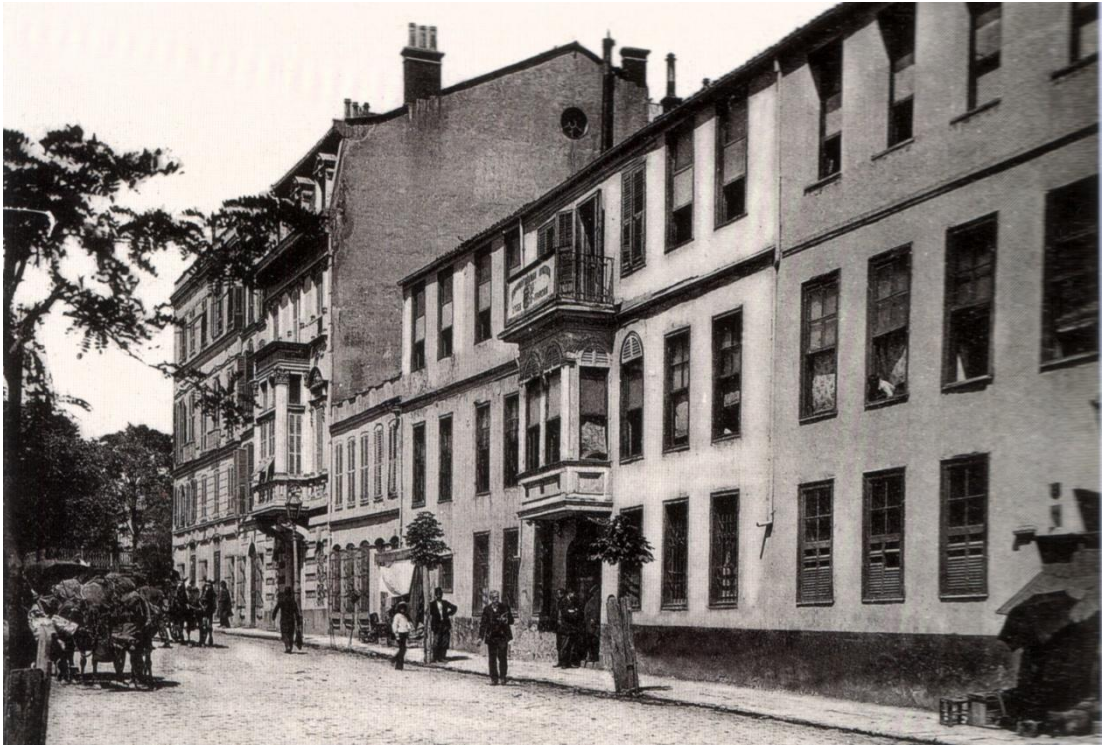
Okul, 1915’te Galatasaray, Çapanoğlu Sokak’taki ahşap bir binaya taşındı⁵⁶ (Şekil 4.42). 1917’de gündüzlüye dönmüştür. Ne zaman kapandığı, Taksim Sıraselviler Caddesi’ndeki binanın ne zaman yapıldığı ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir (Şekil 4.44; Şekil 4.45 ve Şekil 4.46) (Millas 1996, s.372).

⁵⁵ Hacıhristo Rum Fransız Lisesi

⁵⁶ Bu bina sonradan Tarsis Vareidou Özel İlkokulu’nun binası olmuştur.

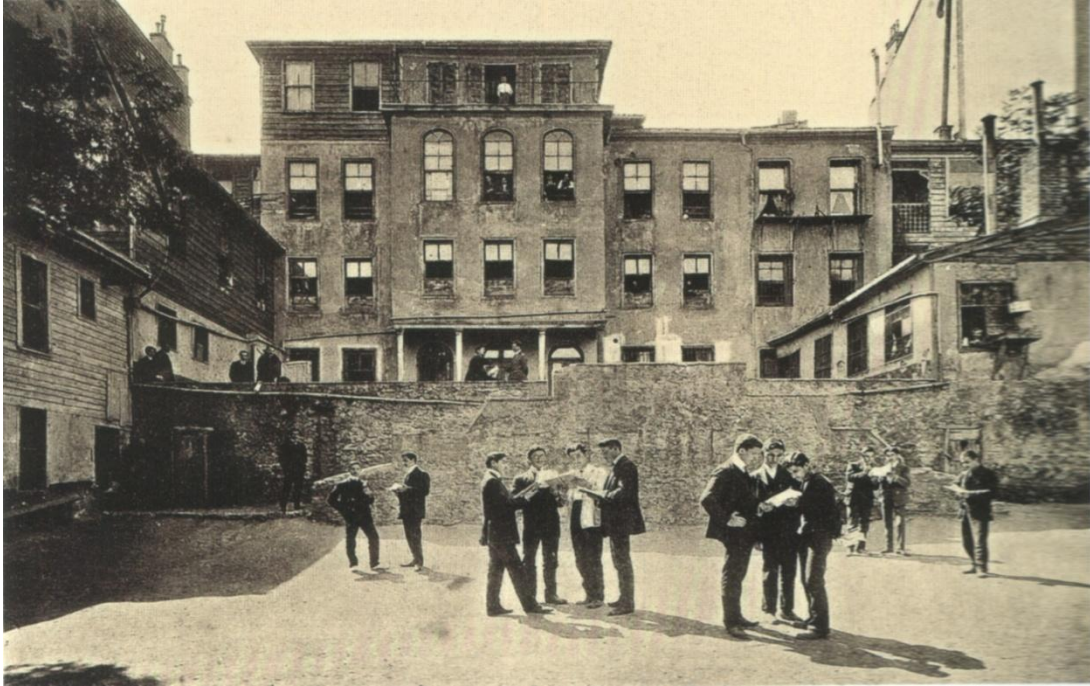

Şekil 4.40: Hadjichristou Lisesi'nin konumu. Goad Haritası, pafta no 41, 1905. (Solda Zapyon Lisesi. Karşısındaki Esayan Ermeni Okulu haritaya alınmamıştır)

Şekil 4.41: Sıraselviler Caddesi'nden görünüm

Şekil 4.42: Galatasaray'daki bina. (Millas 2006, s.446)
Sağda bugüne kalan yıkıntıları.

Şekil 4.43: Okulun arka cephesi ve avlu, 1892 yılı (Millas 2006, s.436).

Şekil 4.44: Öğrenciler teneffüste, 1892 yılı (Millas 2006, s.441).

Şekil 4.45: Çocuklar arka bahçede spor yaparken (Millas 2006, s.440).

Mimari:

Hacıhristo Rum-Fransız Lisesi, Taksim’de kuzeyde Takı Zafer Caddesi (eski Ayaspaşa Bulvarı), güneyde Kazancı Yokuşu, doğuda Osmanlı Sokak ile batıda Sıraselviler Caddesi’nin sınırladığı yapı bloğunun güneybatı kenarında yer almaktaydı. Kuzey ve güneyde yanındaki binalara bitişik nizamdaydı (Şekil 4.40 ve Şekil 4.41).

Sıraselviler Caddesi boyunca kuzey-güney istikametinde uzanan bina, caddeyi batı cephesiyle sınırlamaktaydı. Elimizdeki tek cephe fotoğrafında cephe çizgisinden geri çekilmiş gibi görünen ana giriş, birinci katta üzerindeki cumba ve ikinci katta balkon çıkmasıyla vurgulanmıştır. Ayrıca diğer okul binalarından farklı olarak duvarları ahşap çatki üzerine bağdadi sıva gibi görünmektedir (Şekil 4.41).

Cephe ana giriş aksına göre simetrik düzenlenmiştir ve katlardaki ½ oranlı pencere dizileri, birinci katta cumba, ikinci katta ise balkon çıkmasıyla bölünmüştür. Goad Haritası’ndaki çizime göre giriş kapısı kuzey-güney yönünde cepheyi ortalarken, fotoğrafta çıkmaların iki yanında kuzey yönünde dört ,güney yönünde üçer pencere görünmektedir (Şekil 4.40). Pencereler incecik ahşap söveli ve düz atkıdır.

İkinci katı birinci kattan ayıran kat silmesi belirgindir. Cumba pencereleri, iki yanındaki ilk pencerelerle birlikte beşik kemerli, ikinci katta balkon kapısı ile iki yanındaki birer pencere ahşap kepenklidir.

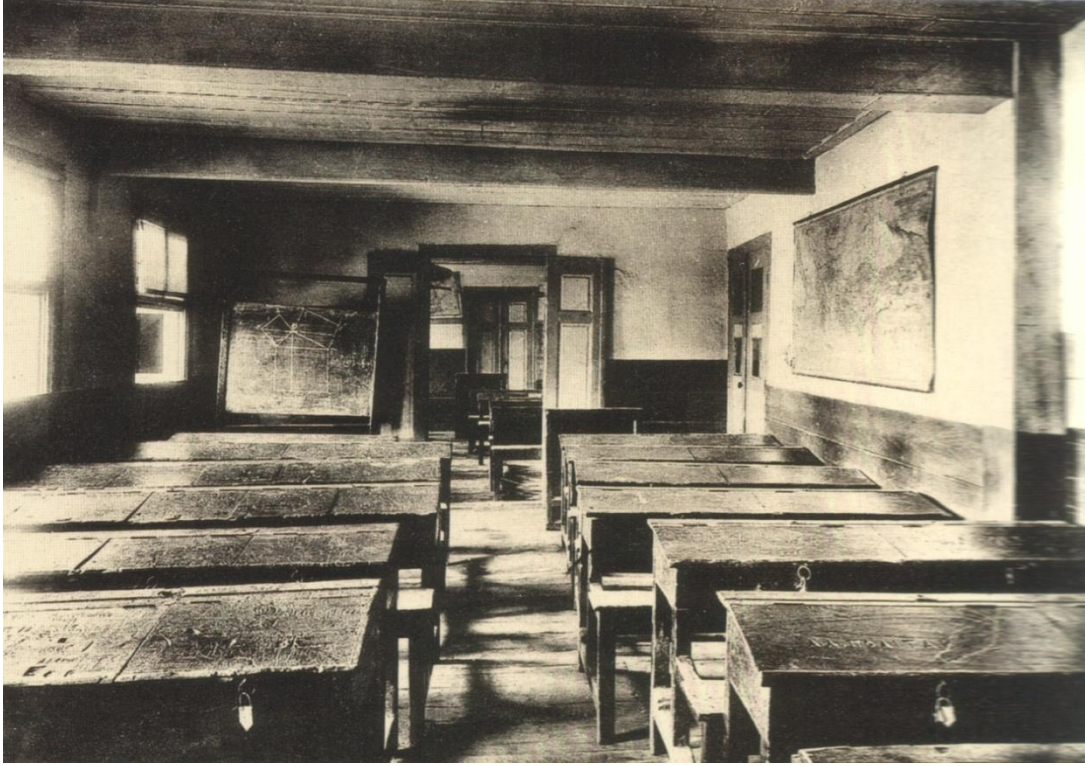
Binanın arsa üzerindeki konumlanışına göre doğuya bakan arka cephe, kuzey ve güneyden iki müştemilat uzantısıyla, merdivenle inilen iki kademeli bir orta avluyu üç yandan çevrelemektedir (Şekil 4.40; Şekil 4.43, Şekil 4.44 ve Şekil 4.45). Arka cephede birinci ve ikinci katlar, zemin katta ince kolonların taşıdığı bir çıkma yapmaktadır. Çıkma üzerinde ahşap cepheli dördüncü kat yer almaktadır. Bu kat, Sıraselviler Caddesi’ne bakan öncepheden algılanmamaktadır (Şekil 4.41).

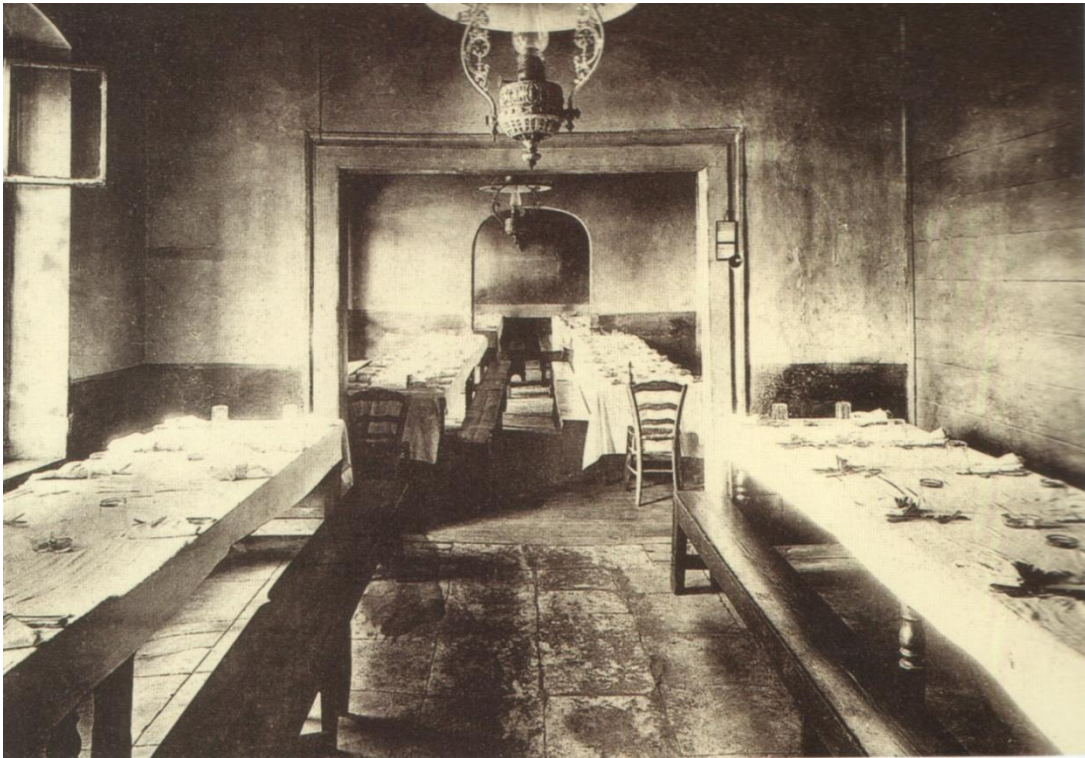
Şekil 4.46: Okul müdürünün odası, 1892 yılı (Millas 2006, s.437)

Şekil 4.47: Yatakhanelen görüntü (Millas 2006, s.438).

Şekil 4.48: Okulun dersliklerinden biri, 1892 yılı (Millas 2006, s.439).

Şekil 4.49: Yemekhane, 1892 yılı (Millas 2006, s.438).

4.1.4 Feriköy Rum Okulu

İlçesi : Şişli, Feriköy

Adresi : Abide-i Hürriyet Cd.

Kurucusu : Feriköy Rum Cemaati

Kuruluş Yılı : 1868

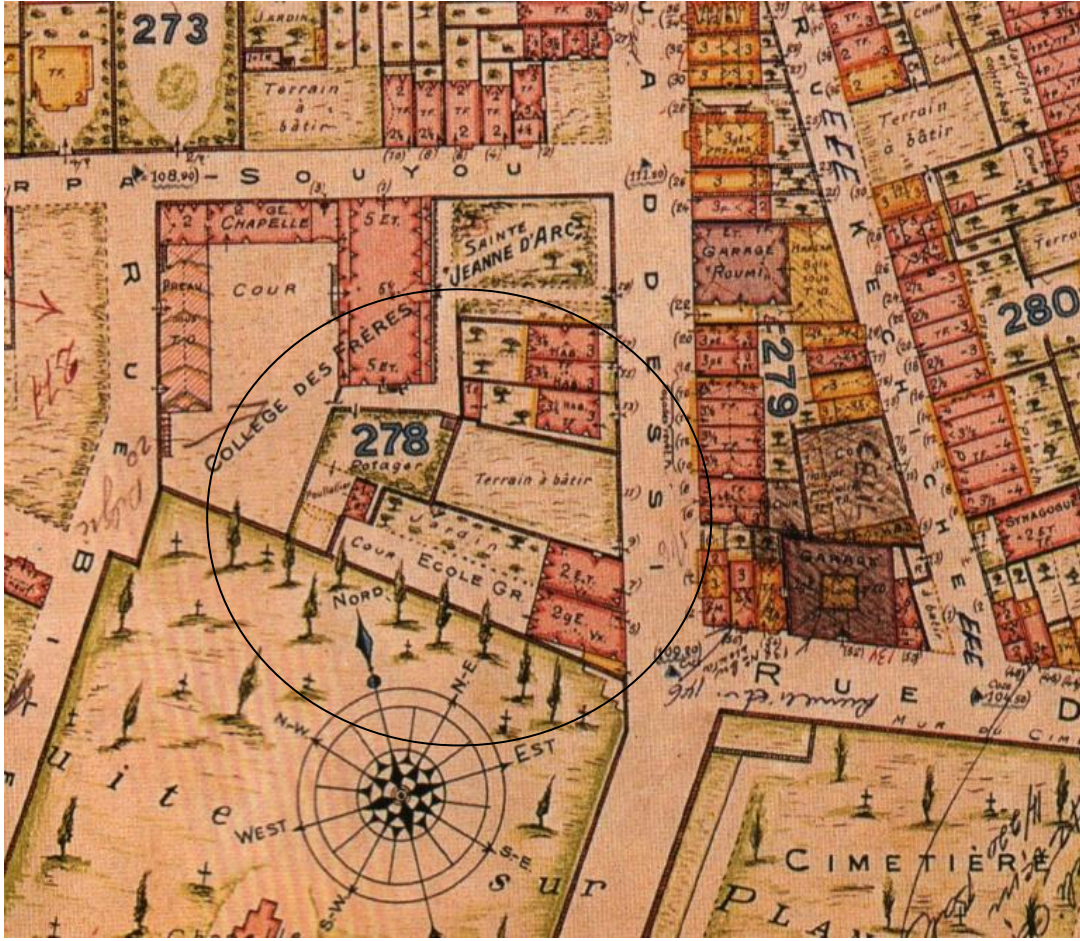
(Savvas Tsilenis ile görüşme 2006)

Tarihçe:

Tarihçesine ulaşılammıştır. Fotoğrafta görülen bina yıkılarak 1950li yıllarda yerine yeni bir bina inşa edilmiş olup okul resmen açık olmakla birlikte öğrencisi bulunmadığından eğitime devam edememektedir (Şekil 4.50 ve Şekil 4.52).

Şekil 4.50: Feriköy Rum Okulu, eski bina (Savvas Tsilenis arşivi)

Şekil 4.51: Okulun Pervititch Haritası'ndaki konumu, 1925, pafta 3.

Mimari:

Feriköy Rum Okulu kuzeyde günümüzde Saint Michel Fransız Lisesi, güneyde ve doğuda eski adıyla Şişli-Kağıthane Caddesi, yeni adıyla Abide-i Hürriyet Caddesi, batıda ise Ermeni Protestan Mezarlığı ile çevrelenmiş dikdörtgen biçimli, kuzeybatı-güneydoğu yönelimli bir arsanın güneydoğu kenarına konumlanmış idi.

Binanın girişi günümüzdeki adıyla Abide-i Hürriyet Caddesi'ne açılmakta olup Pervititch Haritası'na göre arka tarafında uzun bir bahçesi olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 4.51). Savvas Tsilenis'ten edinilen fotoğrafta da tıpkı haritadaki gibi birbirine bitişik nizamda iki bina görülmektedir (Şekil 4.50). İkisi de ikişer katlıdır. Bunlardan fotoğrafa göre soldaki, yapı formu olarak daha çok okula benzemekte, sağdaki yapı daha ziyade konut gibi görünmektedir. Öte yandan Pervititch Haritası'nda ön caddeden tek girişin konut tipli yapıdan, arka bahçeye tek çıkışın ise okul tipli

binadan verilmiş olması, binaların iç mekanlarda birbirine geçişli olduğunu düşündürmektedir. Buna göre binaların o günün şartlarında dar olanaklarla ihtiyaçları minimum düzeyde karşılayacak şekilde inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Soldaki düz çatılı bina cephesinde zemin katta beşik kemerli, birinci katta ise dikdörtgen kayıtlı üçer pencere vardır. Katlar birbirinden sade bir silmeyle ayrılmış olup çatı çizgisinde de seyrek dişli bir profil göze çarpmaktadır.

Sağ yandaki binanın genişçe beşik kemerli kapısı, üzerinde muhtemelen üçgen formlu bir balkon taşıyan kemerli bir sundurmanın gerisinde kalmaktadır. Üst katta ise sade iki dikdörtgen pencerenin arasındaki kapı, fotoğrafa göre sağdaki pencerenin köşe hizasından başlayarak genişleyen balkona açılmaktadır.

Aynı arsa üzerine inşa edilen yeni okul binası, öğrenci olmadığından boş durmaktadır (Şekil 4.52).

Şekil 4.52: 1950lerde inşa edilen yeni okul binası

4.1.5 Zapyon Rum Kız Okulu

İlçesi : Beyoğlu

Adresi : Taksim, Meşelik Sokak

Kurucusu : Hristaki Zoğrafos

Kuruluş Yılı : 1875

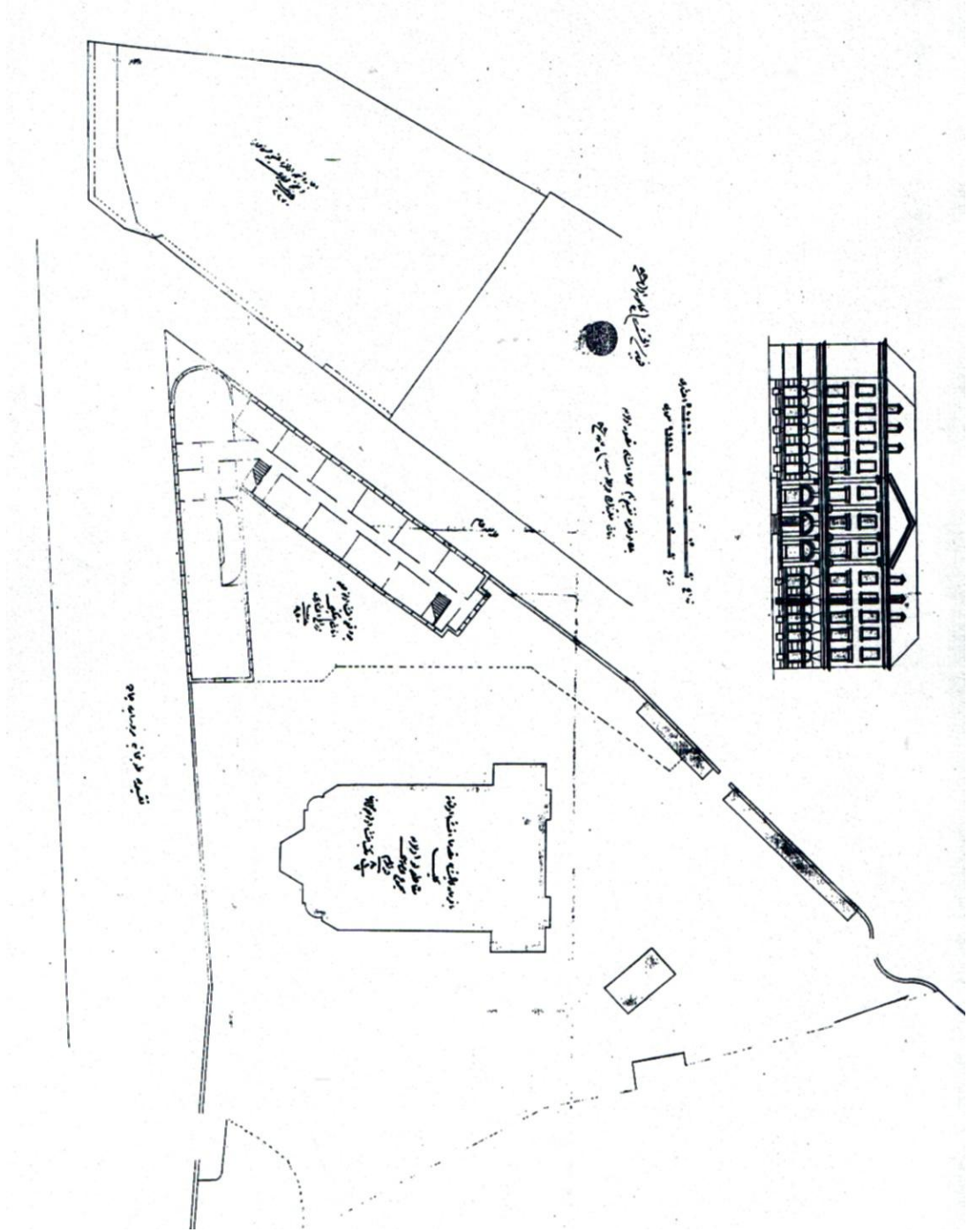
Tarihçe:

Beyoğlu semtinin büyük bir kısmının yok olmasına neden olan 1870 yangınının ardından (Şekil 2.8) 1875 yılında Hristaki Zoğrafos başkanlığında kurulan Kızların Öğretimini Destekleme Derneği'nin amacına uygun olarak Kostantinos Zappas'nın maddi desteğiyle 22 Eylül 1875 tarihinde Tepebaşı'nda, ana, ilk, orta ve lise bölümleriyle açılmıştır. Kısa bir süre sonra Meşrutiyet Caddesi 47 numaradaki binaya taşınmıştır. 31 Kasım 1876'da Kostantinos Zappas'nın isteği ve yönetim kurulunun onayıyla dernekten ayrılarak bağımsız bir okul olmuş, müdürlüğüne de Kalliopi Kehaya getirilmiştir.

2 Haziran 1879 tarihinde okulun öğretmen yetiştiren bir akademi formunda yeniden düzenlenmesi kararıyla yeni bir binaya gereksinim duyulmuş ve 1882 yılında yine Kostantinos Zappas'nın maddi katkısıyla bugünkü binanın temeli atılmıştır. 9 Aralık 1883 tarihinde padişah fermanıyla ruhsatı çıkarılan binanın inşaatını İoannis İoannidis üstlenmiş ve 1885 yılında yapımını tamamlamıştır (Ek C.1; Ek C.2, Ek C.3 ve Ek C.4) (Şekil 4.53; Şekil 4.54 ve Şekil 4.55).

9 Temmuz 1885 tarihinde açılışı yapılan kurum, ana, ilk, orta, yatılı/gündüzlü lise bölümlerinden oluşmakta olup ayrıca iki senelik öğretmen okulu işlevini de yürütmekteydi. Sonradan eklenen bir yıllık süreyle anaokulu öğretmenleri de yetiştirilmeye başlanmıştır.

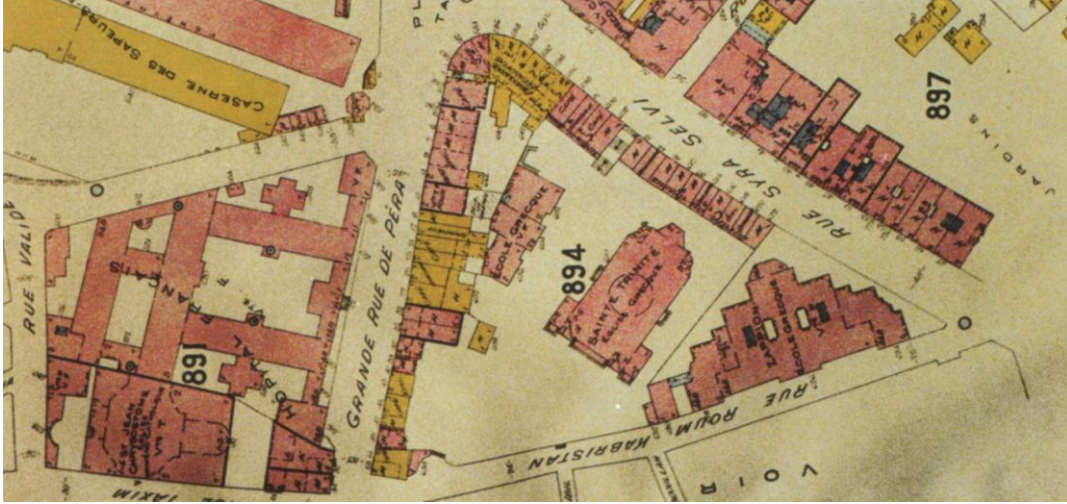
Birinci Dünya Savaşı yıllarında okul binası hastane olarak kullanıldığından üç yıl süreyle eğitime İstiklal Caddesi'ndeki başka bir binada devam edilmiştir. 1918 yılında yine kendi binasına dönen okulun mali nedenlerle 1923'te yatılı bölümü, bir yıl sonra ise öğretmen okulu kapanmıştır (Okul arşivi).

Şekil 4.53: Zapyon Rum Okulu ruhsat için verilen çizim
(BOA İrade Dahiliye.72102)

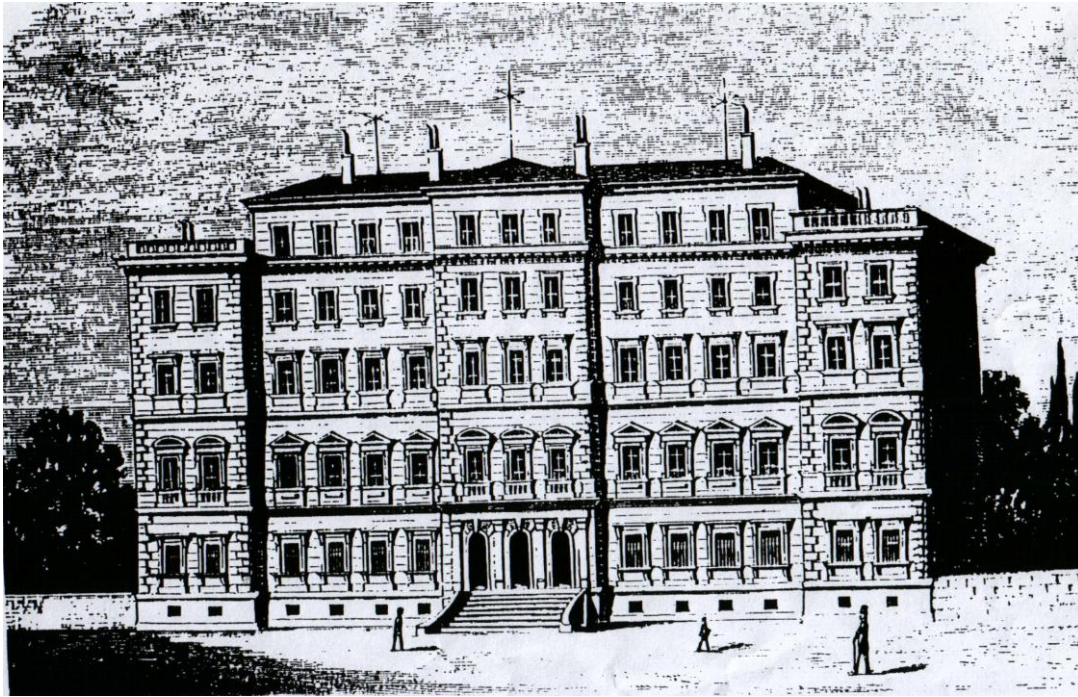
Mimari:

Zapyon Rum Kız Okulu, Taksim’de güneybatıda Meşelik Sokak, güneydoğuda Sıraselviler Caddesi ve kuzeyde İstiklal Caddesi ile sınırlanmış üçgen yapı bloğunun güneyinde konumlanmakta olup kuzeyde Aya Triada Rum Kilisesi ile komşudur. Okulun ana girişi Meşelik Sokak’tandır (Şekil 4.54 ve Şekil 4.62).

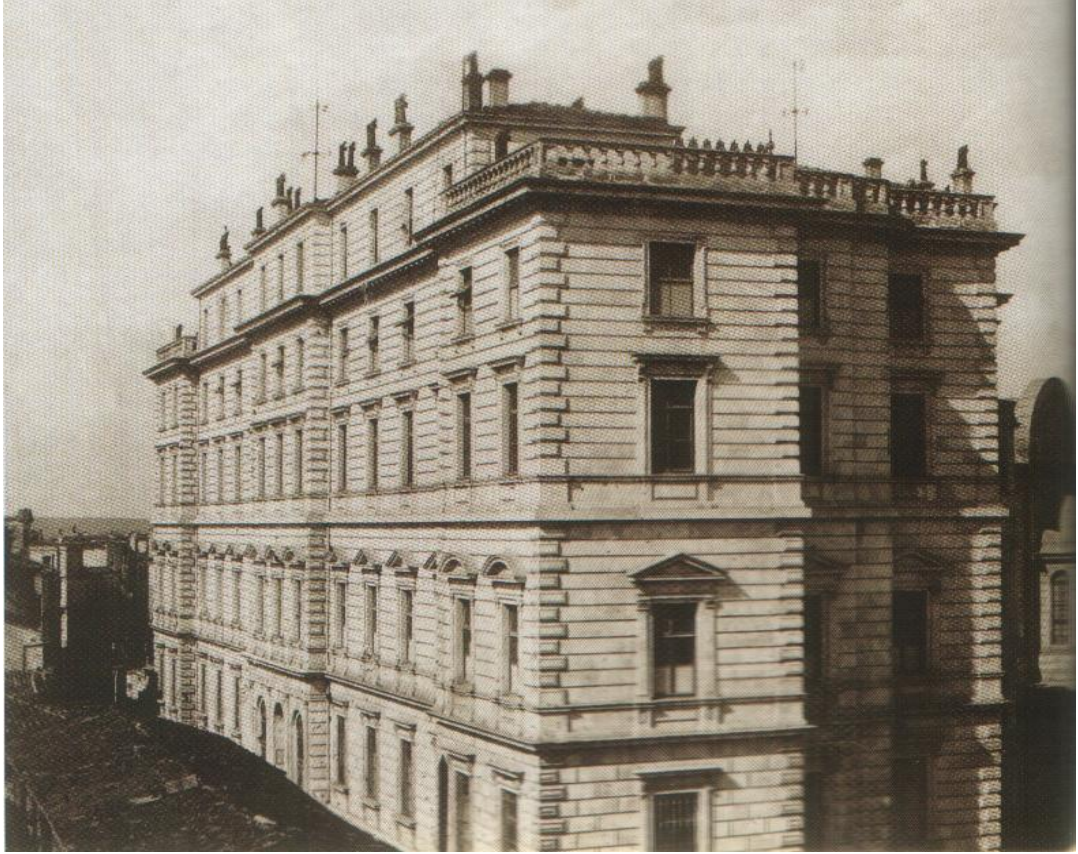

Şekil 4.54: Zapyon Rum Okulu'nun konumu, Goad Haritası, pafta no 41, 1905.

Okula ait 1887 yılında yapılmış gravürde (Şekil 4.55) ana girişe merdivenlerle ulaşıldığı görülmekle birlikte mevcut yapıda merdiven yoktur (Şekil 4.58). Yapının araziye oturuşu, sokaktaki aynı dönemde inşa edilmiş binalarla kot karşılaştırması göz önüne alındığında merdivenlerin planlandığı fakat uygulanmadığı sonucu akla uygundur. Mevcut durumda ana kapıya iki basamakla çıkılmaktadır.

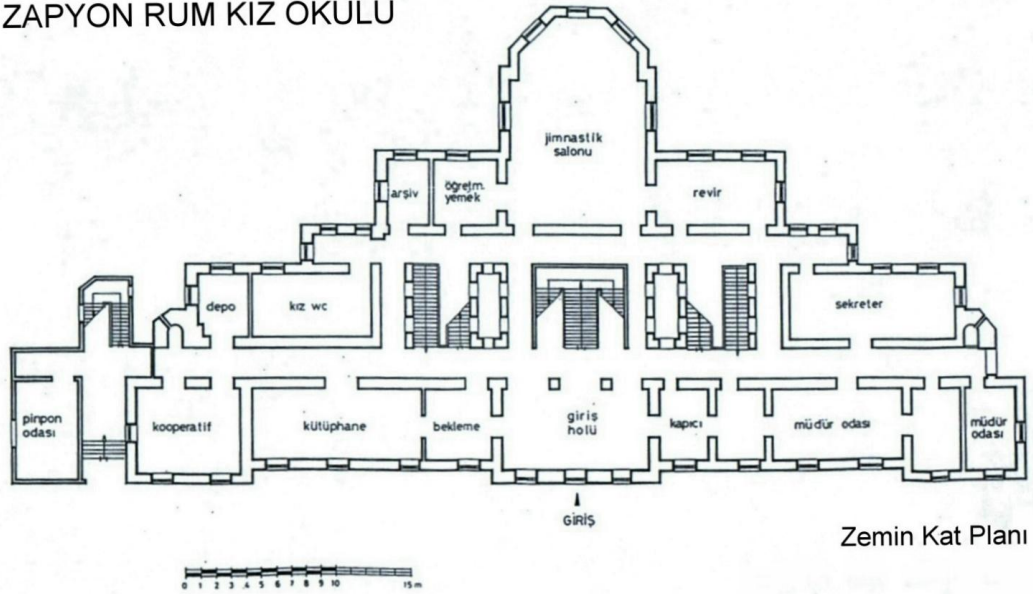

Şekil 4.55: Okulun öncephe görünümü, 1887

Şekil 4.56: Okulun ana giriş cephesi, Meşelik Sokak

ZAPYON RUM KIZ OKULU

Şekil 4.57: Okulun zemin kat planı (Şaman 1988, s.104)

Şekil 4.58: Zeyyon Rum Okulu Ana giriş cephesi, Meşelik Sokak.

Şekil 4.59: Zeyyon Rum Okulu Arka cephe, Taksim Meydanı'ndan görünüm

Şekil 4.60: Sıraselviler Caddesi'nden detay

Şekil 4.61: Arka cepheden detay

Şekil 4.62: Meşelik Sokak, kilise tarafından Sıraselviler Caddesi'ne bakış

Bina Meşelik Sokak cephesinde yerden yükseltilmiş bodrum kat üstüne beş katlı anıtsal bir binadır (Şekil 4.56). Katlar birbirinden belirgin silmelerle ayrılmış olup binanın ölçeğinden kaynaklanabilecek yatay hantallık, düşeyde ikisi geride kalan, üçü öne çıkan cephe bölümlenmesiyle kırılmıştır (Şekil 4.55 ve Şekil 4.62).

Bina kiliseyi karşılayan arka cephede kademe kademe öne çekilerek işlevsel olarak tüm mekanların doğru ışık alması sağlanmış, ayrıca cephede yine anıtsal vurguyu arttıran bir hareketlilik sağlanmıştır (Şekil 4.59; Şekil 4.60 ve Şekil 4.61).

Şekil 4.63: Arka cepheden saat detayı

Meşelik Sokak cephesinde pencereler her katta farklı bezemeye sahip olmakla birlikte üçgen, beşik kemerli ve düz atkılı tepelikler, kaideli plasterler, balusterleriyle parapet etkisi yapan pencere etekleri neo-klasik unsurlardır (Şekil 4.56 ve Şekil 4.58). Düzgün kesme taş görünümlü sıvaları çerçeveleyen rustik köşeler binanın düşey bölümlenmelerini hem çerçeveler hem de anıtsallığına ağırlık katar (Şekil 4.60 ve Şekil 4.61).

Sıraselviler Caddesi'ne bakan arka cephede ise kademeli çıkmaların yarattığı yükselen etki, kesintisiz sıva kuşaklarıyla azaltılmıştır (Şekil 4.59). Bu cephede geometrik biçimsel katılığı, sadece ikinci katta beşik kemerli pencere tepelikleri

yumuşatır. Burada da tüm pencere eteklerinde balusterli paneller görülür. Ayrıca cephede aksiyal odaklanmayı göstererek beşinci katta final yapan kemerli saat, papatya rozetler, karma başlıklı çifte plastırlarla üzerindeki floral bezemeli alınlık, tüm bu keskin geometriyi kıran barok unsurlardır (Şekil 4.63).

Şekil 4.64: Ana giriş holü

Üçgen plan şeması giriş aksına göre simetrik bir düzenlemeye sahiptir (Şekil 5.57). Güneydoğu-kuzeybatı istikametinde iki koridorla birbirine paralel üç bölüme ayrılmıştır ve üçlü merdiven çekirdeği plan şemasını ortasında çözümlenmiştir. Ana giriş holü, Meşelik Sokak'a bakan uzun kenarı ortalar. Giriş holünün iki yanında uzun kenar boyunca müdür odası, kütüphane, pinpon odası ve hizmet odaları bulunmaktadır. Sekreterlik, revir, arşiv gibi diğer idari odalar, yine giriş aksına paralel koridorlarla ayrılmış merdiven kovanının etrafında sıralanmıştır. Tavanda volta döşeme gözlemlenebilir (Şekil 4.66 ve Şekil 4.68). Kuzey yönünde çıkma yapan bölüm, spor salonudur.

Giriş holünden dört basamakla merdiven açıklığına varılır. Koridor ve merdiven holü, kaideler üzerinde yükselen iyon başlıklı sütunlarla ayrılmıştır (Şekil 4.64 ve Şekil 4.65). Binada toplantı salonunun içinde ve birinci kat merdiven balkonuna açılan kapısı önünde de iyon başlıklı mermer sütunlarla antik döneme gönderme

yapılmıştır (Şekil 4.67 ve Şekil 4.69). Girişin karşısına konumlanmış üç kollu mermer merdivenler, dersliklerin bulunduğu birinci katta son bulur. Varaklı parmaklıklarla çevrili merdiven kovası, bu katta küçük bir galeri oluşturur (Şekil 4.67). Kemerli kapılar ve dikdörtgen içmekan pencereleri arasında kalan duvarların tavana kadar yükselen barok bezemeli panoları, zemin katın beyaz boyalı sadeliğiyle tezat içindedir (Şekil 4.64; Şekil 4.66 ve Şekil 4.67). Bezemeler tavanda devam eder.

Şekil 4.65: Ana giriş ve doğu koridoru

Şekil 4.66: Arka koridor, batı yönü

Şekil 4.67: Birinci kata çıkan orta galeri

Şekil 4.68: Doğu tarafındaki merdivenler

Şekil 4.69: Toplantı salonu (Millas 2006, s.460)

4.1.6 Ayakonstantin Rum Okulu

İlçesi : Beyoğlu

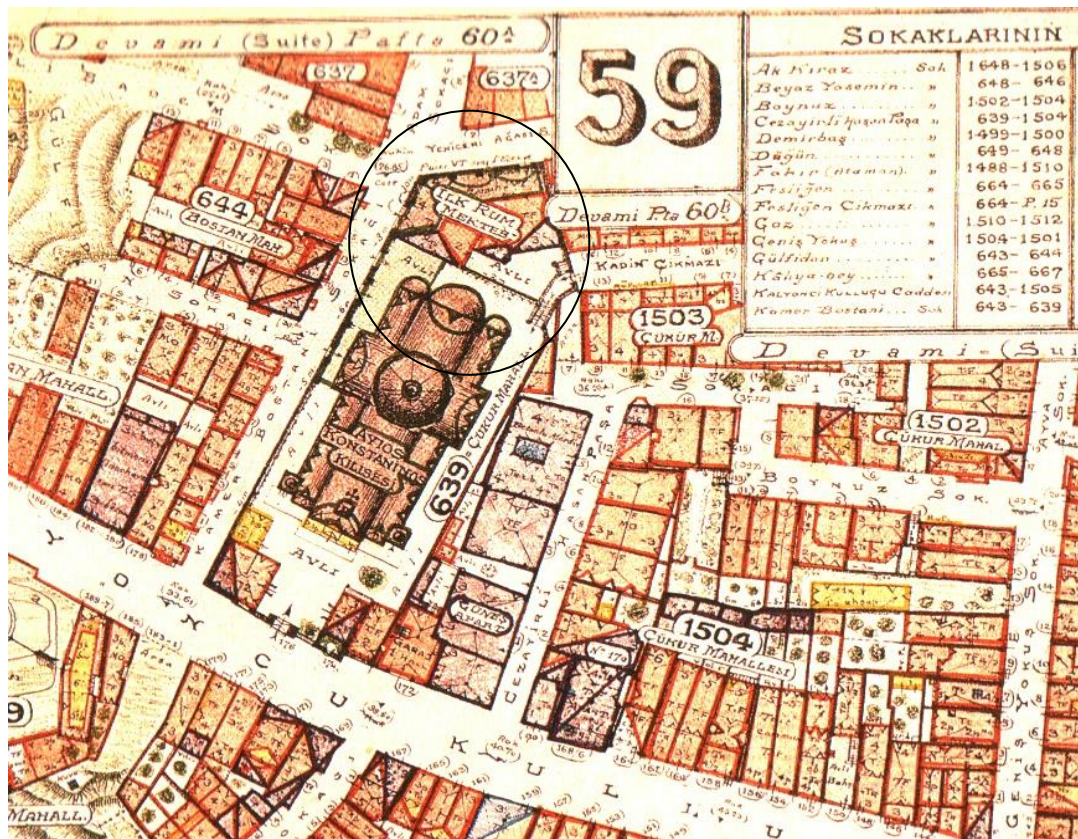
Adresi : Sakızağacı, Kemer Bostan Sk.

Kurucusu :

Kuruluş Yılı : 1875

Tarihçe:

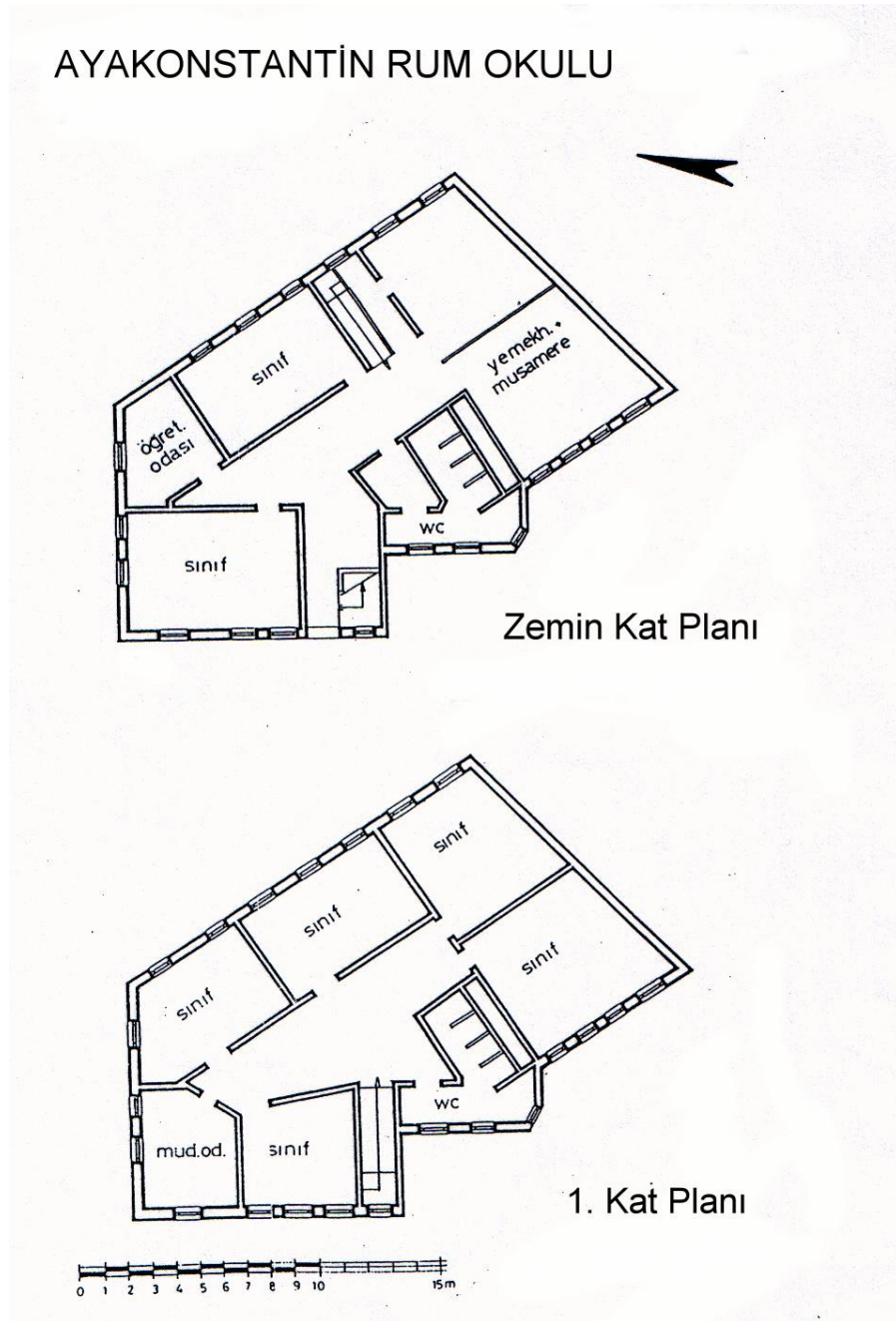
Tarihçesi ile ilgili bilgiye ulaşılammıştır.

Şekil 4.70: Okulun kilise avlusunda konumu
(Pervititch Sigorta Haritası 1944, no 59)

Mimari:

Beyoğlu Sakızağacı bölgesinde yer alan okul Ayios Konstantin Rum Ortodoks Kilisesi avlusundadır (Şekil 4.70). Kuzeyde Kemer Bostan Sokak, doğuda Yeniçeri Ağıası Sokak, güneyde Cezayirli Hasan Paşa Sokak ve batıda Kalyoncu Kulluğu Caddesi ile çevrelenmiş yapı bloğunun kuzey kenarında konumlanan kilisenin doğu avlusunda yer almaktadır. Bina günümüzde kullanıma kapalı olduğundan saha araştırması sırasında içeri girilememiştir.

Şekil 4.71: Kat planları (Şaman 1988, s.30)

Plan şeması arsaya göre biçimlenmiştir ve kilise avlusuna göre zemin katta doğu cephesinden içeri girilerek kapının hemen yanındaki merdivenlerden birinci kata çıkılabilmektedir. Katta batı-doğu yönelimli bir holün etrafında saat yönünde derslik, öğretmenler odası, derslik, ikinci bir merdiven, derslikler ve tuvaletler sıralanmıştır. Birinci katta aynı plan düzenlemesi küçük farklarla uygulanmıştır (Şekil 4.71).

Şekil 4.72: Okulun kilise avlusundan görünüşü.

Binaya kilise ile aynı kottaki avluya açılan bir kapıdan ve ayrıca yine aynı avlunun güneydoğu köşesinden inilen merdivenlerle ulaşılmaktadır. Son derece sade kagir bir yapı olup bezemesizdir ve cephelerde sadece incecik düz profilli, basık kemerli pencere dizileri göze çarpar (Şekil 4.72).

4.1.7 Galata Rum Okulu

İlçesi : Beyoğlu, Galata
Adresi : Kemeraltı Caddesi
Kurucusu : Yerosimos Evyenidis
Kuruluş Yılı : 1885

Tarihçe:

İstanbul Başpiskoposluk sınırları içindeki en eski okullardan biri Galata'da olup Kudüslü Dositeos'a göre kuruluşu 1630lara uzanmaktadır. Panagias Kafatyanon kataloglarına göre 1767-69 hesaplarında Hrisopius Kilisesi bölgesine bağlı olarak 1660 yılında çıkan yangında kül olmasından sonra, kilise karşısındaki ev alınıp okul yapılmıştır. Aynı yıl, Hioslu (Sakız Adası) Ayios Ioannis cemaat üyelerinin yazdığı kataloglarda Panayia cemaatine okul için 40 kuruş verdikleri görülür.

Gedeon'a (1976, s.202) göre 1819 öncesi tarihlerde okul için para toplandığı bilinmektedir. Okula o yıllarda kısaca "sholi" denmekteydi. Örneğin 1777 senesinde Ayios Nikolas cemaat yönetimi, Hristos ve Panayias kiliseleri cemaat yönetim kurulunun Galata okullarına 55 kuruş verilmesini kararlaştırdığını öğreniyoruz. 1855' te okulun bakımı için Haralambos Kardeşliği, 1875'te ise Eğitim Gönüllüleri Kardeşliği adlı dernekler çalışmaktaydı (Şekil 4.73).

Bu ve benzeri derneklerin amacı Galata'daki erkek, kız ve anaokulunun yeniden yapılmasını sağlamaktı (Şekil 4.74 ve Şekil 4.75) (Millas 1996, s.312). Eldeki kaynaklarda erkek, kız ve anaokulundan söz edilirken bunların farklı binalarda eğitime devam ettiğine dair bir bilgiye rastlanmayıp Eski Kaval Sokak 27 numara, günümüzdeki Kemeraltı Caddesi üzerinde mevcut binaya referans verilmektedir (Şekil 4.76 ve Şekil 4.77) (Ek D.1).

1964 tarihli Özel Okullar Rehberi'nde (Komisyon 1964, s.42), kuruluş tarihi 1885, kurucusu Yerasimos Evyenidis olarak geçmektedir. Ayrıca Beyoğlu Belediyesi ile İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nce hazırlanan farklı kitapçıklarda okulun açılış tarihi sırasıyla 1895 ve 1855 olarak verilmektedir.

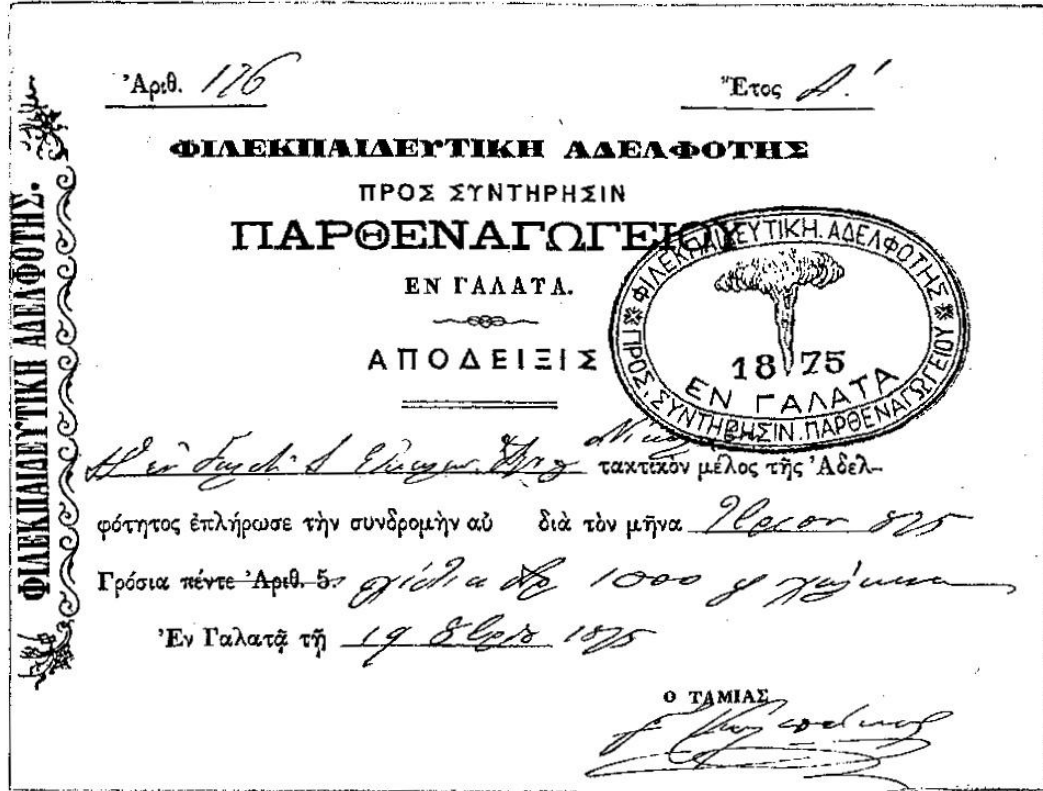
Yine okulun Türk Müdür Yardımcısı Muazzez İlder ile yapılan görüşmede alınan bilgiye göre 1903 senesi Galata Rum Okulu Mütevelli Heyeti Başkanı Epaminondos Rizos, günümüzdeki binayı inşa ettirmiştir.

Şekil 4.73: 1853 ve 1875 yıllarına ait okul mühürleri (Millas 1996, s.312)

Şekil 4.74: Kilise Eğitim Kurumları Birliği'nin 1872 tarihli yardım makbuzu (Millas 1996, s.313)

Şekil 4.75: Ayios Nikolas Kilisesi'nin Kasım 1875 tarihli 1000 kuruşluk yardım makbuzu (Millas 1996, s.313)

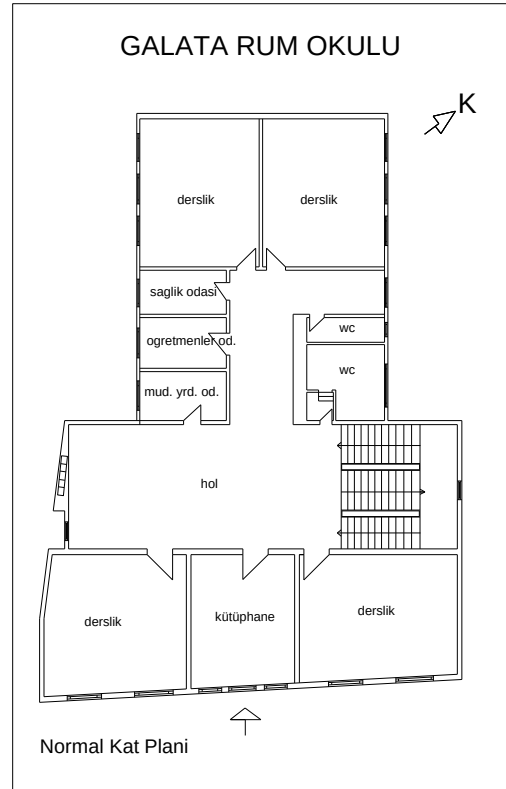
Şekil 4.76: Okulun konumu, Pervititch Haritası, Aralık 1928, pafta no 37.

Şekil 4.78: Galata Rum Okulu, Kemeraltı Caddesi, ön cephe

Şekil 4.79: Okulun ana giriş kapısı.

Şekil 4.80: III. ve IV. kat planı

Rum Cemaatine ait bir okul yapılması için dilekçe verilmiştir. Belgeden okul için bağışlanmak istenen hane arsasında Çuhacı Hacı Ömer Ağa Vakfı ile Surp Sarkis, Surp Krikor veya Cercis Kilisesi (Dabağyan 2003, s.266) Vakfı'nın da payı olduğu ve zemin bedeli karşılığı yıllık belirlenecek kiralarla boyu yaklaşık 28.5m, genişliği 22 m, yüksekliği 16.5 m geçmeyecek ve aydınlığıyla birlikte toplam 627 m²'yi aşmayacak şekilde Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesine uyulması kaydıyla ruhsat verildiği anlaşılmaktadır (Şekil 4.81 ve Şekil 4.82).

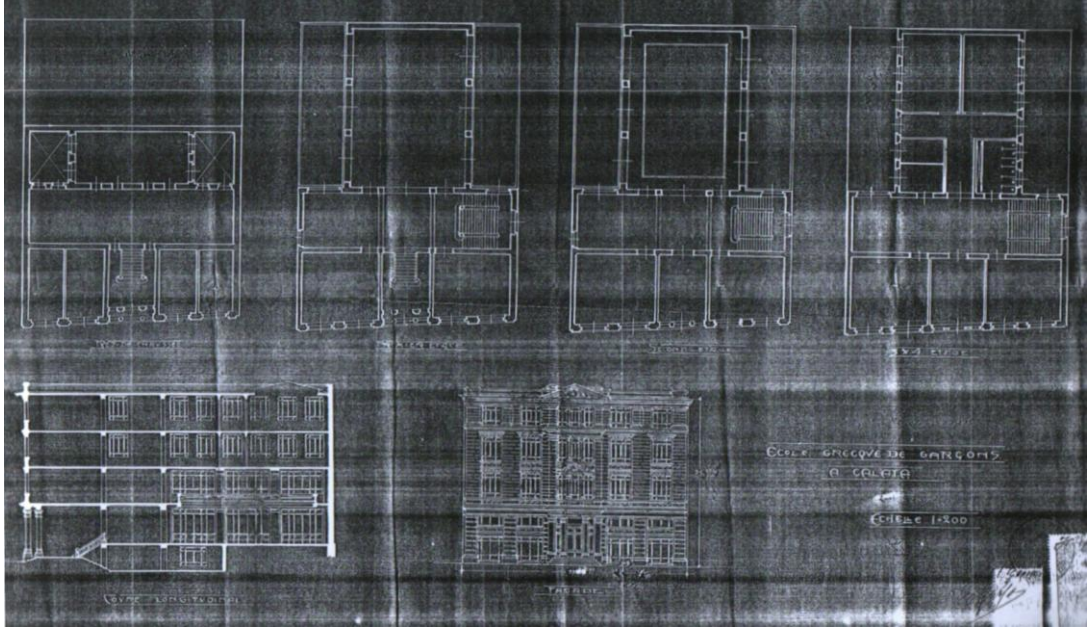
Mimari:

Eski adıyla Galata Rum Okulu, Yeni adıyla Karaköy İlköğretim Okulu kuzeybatıda Galata Mandırası Sokak, güneybatıda Eski Parmakkapı Sokak, kuzeydoğuda Galata Sokak ve güneydoğuda Kemeraltı Caddesi (eski adı Kaval Sokak) ile çevrelenmiş yapı bloğunun güneydoğu kenarında konumlanmış olup ana girişi Kemeraltı Caddesi'ndendir (Şekil 4.76, Şekil 4.77 ve Şekil 4.78).

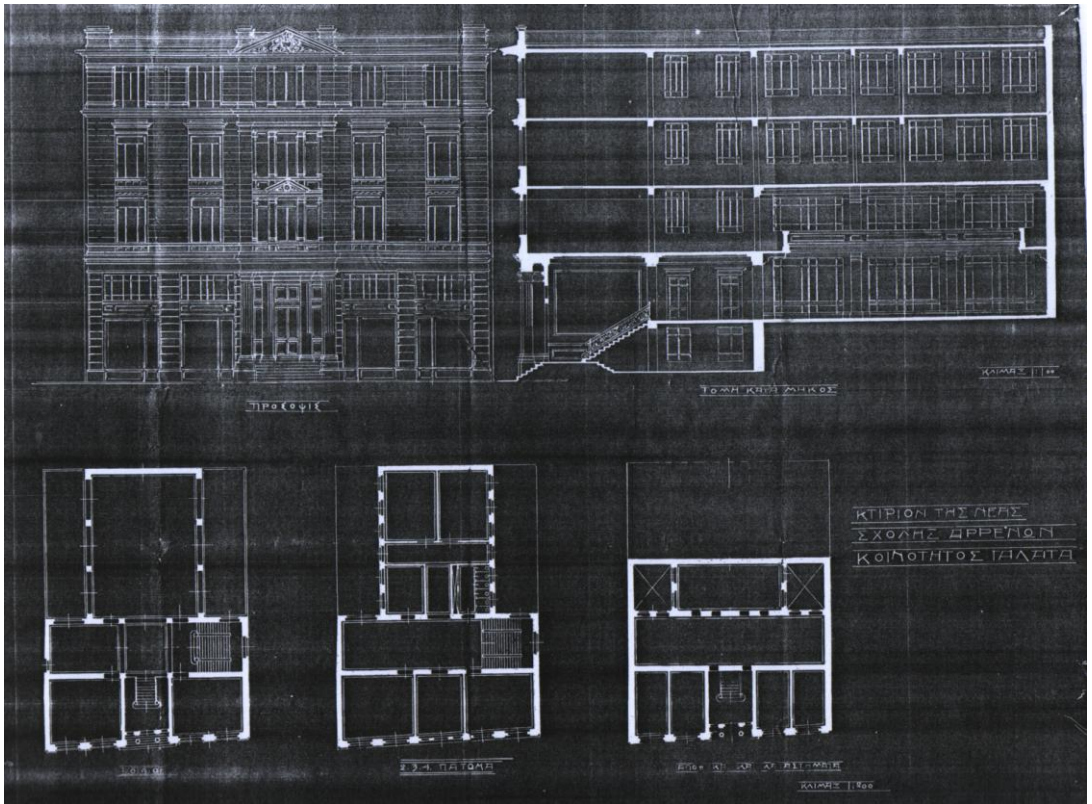
1950li yıllarda başbakan Adnan Menderes döneminde yapılan büyük yol ve meydanların açılması çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen istimlaklardan okul etkilenmemiştir. Kaval Sokak'ın Kemeraltı Caddesi'ne dönüştürülmesi için yol genişletmesi yıkımları dahilinde sokağın güney tarafındaki yapılar kesilip tıraşlanmış (örneğin Getronagan Lisesi ile Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi), kuzey kenarındaki yapılarla birlikte Galata Rum Okulu ise dokunulmadan kalabilmiştir.

Okul iki yanındaki binalarla bitişik nizamda olup koyu renkli sıvası ve üçgen alınlıklı cephe düzenlemesiyle dikkat çekici bir görüntüye sahiptir (Şekil 4.78).

Cephesi çok uzun olmamakla birlikte rustik kaplaması, klasik etkili düşey bölümlenme, sütun, üçgen alınlık ve bezemeleriyle, cadde boyunca yanındaki silik, modern beton binalar arasında anıtsal etkisi belirgindir.

Şekil 4.81: Galata Rum Okulu, üstte sırasıyla zemin kat, 1. kat, 2. kat, 3 ve 4. kat planları, altta kesit ve görünüş çizimleri (BOA, İrade-i Maarif, 1328.Ca.29)

Şekil 4.82: Galata Rum Okulu, üstte öncüphe ve kesit çizimleri
Altta sırasıyla 1. kat, 2,3 ve 4 normal kat ile zemin kat planları (BOA, İrade-i Maarif, 1328.Ca.29)

Şekil 4.83: Giriş merdivenleri zemin kat ve ara kattan görünüm

Şekil 4.84: Birinci kat holü ve merdivenler

Öncephede aksiyal düzenleme hakimdir ve dorik sütunların taşıdığı ana giriş kapısı, yukarı çıktıkça plastırlar ve üzerlerindeki üçgen alınlıklarla iyice vurgulanmıştır (Şekil 4.78). Bina plan organizasyonuna göre zeminde yerden bir kat yükseltilmiş, bu tasarım, rustik sıva, sütunlara taşıtılan ve cephe çizgisinden geri çekilmiş giriş ile cepheye yansıtılmıştır. Ana kapıdan geçtikten sonra içeride karşılaşılan merdivenler ziyaretçiyi derhal ara kata, oradan birinci kata yönlendirir (Şekil 4.83 ve Şekil 4.84). Zemin kata giriş, merdiven altında kalmış küçük bir kapıdan ibaret bırakılmıştır (Şekil 4.83).

Cephede düşey bölümleme yatayda, yükseldikçe sadeleştirilmiş kat silmeleri ile yumuşatılmıştır. Yatay bölümleme üst katlara doğru daralır. Bu uygulama, katlara atfedilen işlevsel önemi de yansıtmıştır. İlk katta öncepheye bakan merdiven kovasının iki yanında geniş birer oda yer alır. Kuzeye çıkma yapan açık salon ise müsamere salonudur ve ikinci katta aynı yerde balkonlu bir galeri bulunmaktadır. Her iki katta da bu bölümlere kare kayıtlı, camlı ahşap kanatlı kapılarla giriş verilmiştir. Tavanda kiriş sistemi görülebilmektedir (Şekil 4.81; Şekil 4.84 ve Şekil 4.85). Kuzeydoğu yönünde üç kollu geniş merdivenlerle üst katlara çıkılmaktadır (Şekil 4.84; Şekil 4.85).

Şekil 4.85: İkinci kat holü

İkinci ve üçüncü katlar öğrencilere ait laboratuvar, kütüphane, revir ve sınıflara ayrılmış olup tüm odalar T formu geniş bir orta hole açılır (Şekil 4.80; Şekil 4.86; Şekil 4.87 ve Şekil 4.88). Dördüncü kat ise lojman olarak tasarlanmıştır.

Şekil 4.86: II.ve III. kat orta holler

Şekil 4.87: III. kat kuzey kanadı holü

Şekil 4.88: Üçüncü kat orta holü

4.1.8 Kurtuluş Rum Okulu

İlçesi : Şişli, Kurtuluş
Adresi : Safa Meydanı Sok. No 67-69
Kurucusu : Tatavla Rum Cemaati
Kuruluş Yılı :1887

Tarihçe:

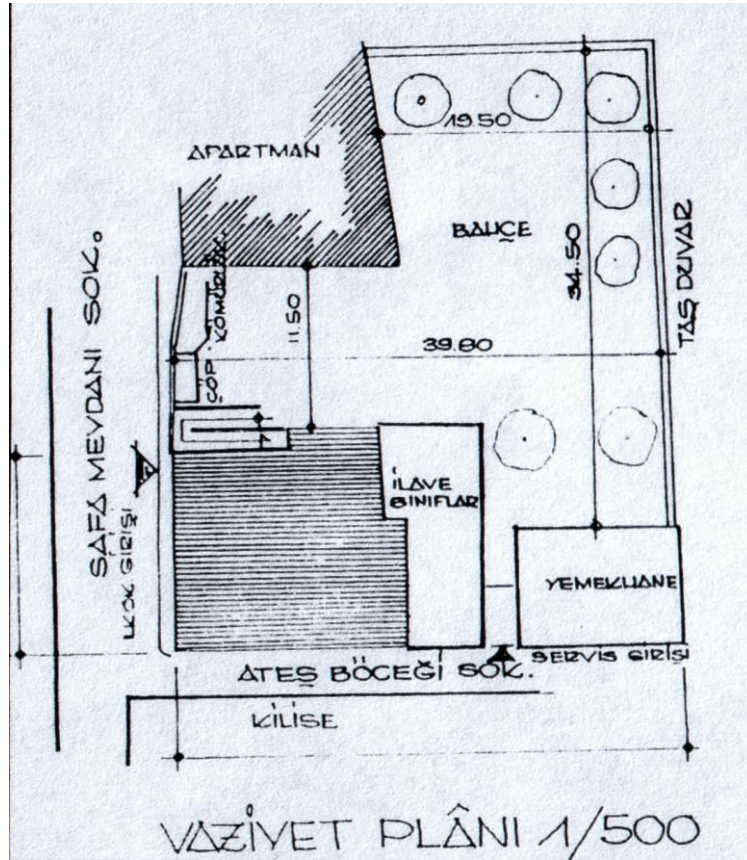
31 Mayıs 1887 tarihinde erkek çocuklara eğitim vermek üzere açılmıştır. Öğrenciler parasız okumakta olup okulun giderleri cemaat tarafından karşılanmaktaydı. Verilen dersler arasında din bilgisi, Rumca, Türkçe, Fransızca, aritmetik, ticari ilişkiler, coğrafya, ev ekonomisi, kosmografi, fen bilgisi, fizik, kimya, geometri, resim, muhasebe, güzel yazı, eliş, terzilik, müzik ve beden eğitimi yer almaktaydı. Aynı bölgede bir de 1859 yılında açılmış olan ve okuma yazma, eliş gibi konularda dersler veren bir kız okulu mevcuttu (İstekli 2005, s.69).

Öte yandan Akilas Millas'a (1996, s.419) göre okul 1886 yılında kilise karşısında aynı arsada bulunan başka bir binanın yerine inşa edilmiştir. Ayrıca Millas öğrenci yemekhanesinin o tarihlerde de bahçede olduğunu da söylemektedir (Şekil 4.90).

Erkek okulu 1927 yılında karma eğitime dönmüştür. 6-7 Eylül olaylarını takiben Kurtuluş'a göçen halkın bir bölümü bölgedeki Rum nüfusun artmasına neden olmuş, bu, aynı dönemde okuldaki öğrenci sayısına da yansımıştır. 1963 yılında okulun 525 öğrencisi bulunmaktaydı (Millas 1996, s.419). Günümüzde halen açık olmakla birlikte öğrencisi kalmadığından eğitim verememektedir.

Şekil 4.89: Okulun, Pervititch Haritası'nda konumu, 1925, pafta 14.

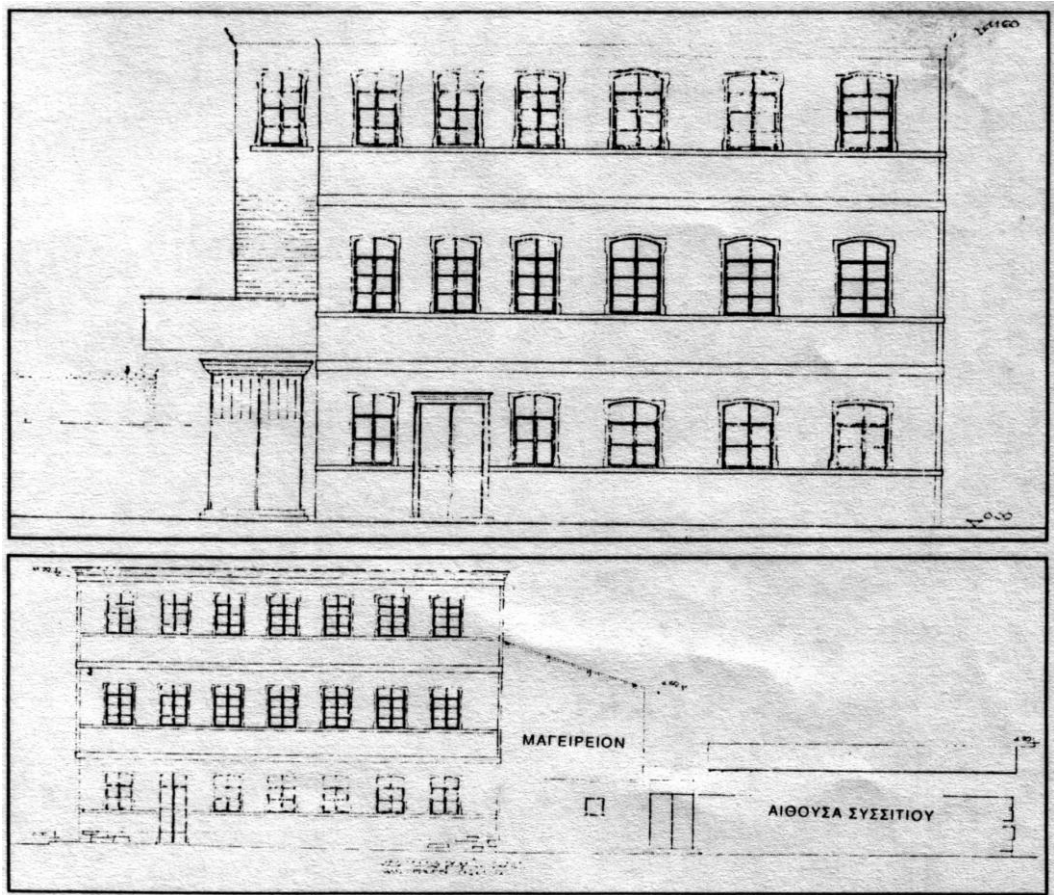

Şekil 4.90: Okulun vaziyet planı (İstekli 2005, s.188)

Mimari:

Okul, kuzeyde Ateşböceği Sokak, güneyde Dev Süleyman Sokak, doğuda Safa Meydanı Sokak ve batıda Ermeysanı Sokak ile çevrelenmiş yapı bloğunun kuzeydoğu köşesinde konumlanmıştır ve ana girişi Safa Meydanı Sokak'tandır (eski Çeşme Meydanı Sokak) (Şekil 4.89; Şekil 4.90).

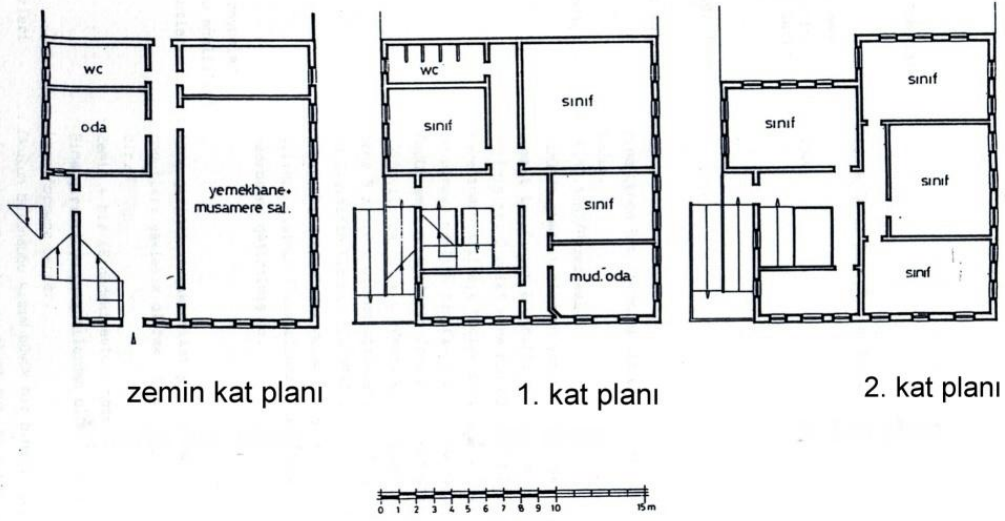
Bina kuzey ve doğu cepheleriyle sokakları, sınırlar, neredeyse kaldırım yoktur denebilir. Üç katlı, kutu gibi kagir bir yapıdır ve Ateşböceği Sokak'tan da girişi bulunmaktadır. Sade sıvalı cephelerde beyaz söveli basık kemerli pencere dizileri ile katları ayıran sade silmeler göze çarpar. Pencereleler kare kayıtlarla bölümlenmiştir (Şekil 4.91 ve Şekil 4.93 ve Şekil 4.94). Plan şemasında doğu cephesinden ana giriş, güney duvarına yaslanan merdiven kovasının da yer aldığı genişçe bir hole açılır (Şekil 4.92). Ahşap merdivenler özgündür⁵⁷.

Şekil 4.91: Okulun doğu ve kuzey cepheleri (İstekli 2005, s.193)

⁵⁷ Okul ziyaret edildiğinde sadece giriş holünden merdivenler görülebilmektedir. Fotoğraf çekilememiştir.

KURTULUŞ RUM OKULU

Şekil 4.92: Okulun kat planları (Şaman 1988, s.80)

Zemin katta kuzey cephesine bakan geniş salon, güney tarafındaki tuvalet ve hizmet odasından küçük bir koridorla ayrılır. Üst katlarda sınıflar, kuzey ve batı yönünde merdiven kovanını çevreleyen küçük koridorlara bağlanmaktadır (Şekil 4.92).

Şekil 4.93: Öncephe, Safa Meydanı Sok.

Şekil 4.94: Kuzey cephesi

4.1.9 Papazköprüsü Rum Okulu

İlçesi : Beyoğlu

Adresi : PapazKöprüsü, Kamer Hatun Mah., Bostan Sokak.

Kurucusu :

Kuruluş Yılı : 1898

Tarihçe:

Okulla ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeye göre Beyoğlu, Papazköprüsü'nde, Kamer Hatun Mahallesi, Bostan Sokak'ta bulunan, eski defterdar Baş Hüseyin Efendi Vakfı'ndan Yunanlı Üstadiyos Oyapendi'nin zevcesi, Yanya kızı Maria'ya kayıtlı 500 zira (yaklaşık 450 m2) büyüklüğünde, otuzbin kuruş değerinde bir arsa üzerine 15m eninde, 25m derinliği ve en az 12m yüksekliğinde, 2100 lira inşa bedeli Omonya Aya Nikola Maarifperver Cemiyeti tarafından ödenmek suretiyle Rum çocuklarına rüşdiye derecesinde bir okul yapılması için 1898 yılında ruhsat verilmiştir (BOA, İrade Maarif 1330.L.9) (Ek D.1).

Sözü geçen okul binası, 1925 tarihli Pervititch Haritası'nda bulunamamıştır (Şekil 4.95). Ayrıca Sula Bozis'in (2002, s.109) kitabında Beyoğlu, Yenişehir, Papazköprü muhitinde 1923 yılına kadar faaliyet gösteren ve gazeteci Stefanos Papadopoulos'un anılarında Katolik propagandası yapan okul olarak sözünü ettiği bir Petros Mumcu Rum Okulu'ndan söz edilmektedir.

Akilas Millas da Pera adlı kitabında (2006, s.425), Pera'da faaliyet gösteren çeşitli okular arasında Petros Moumtzis'nin Papazköprüsü'nde hizmet veren Ortodoks Rum Eğitim Kurumu'nu saymaktadır. İki kitapta geçen okulların aynı olduğu anlaşılmakla birlikte Osmanlı Arşivi'nden elde ettiğimiz belgede geçen okulun bu okul olduğunu ispatlayan bir bilgi bulunmamaktadır.

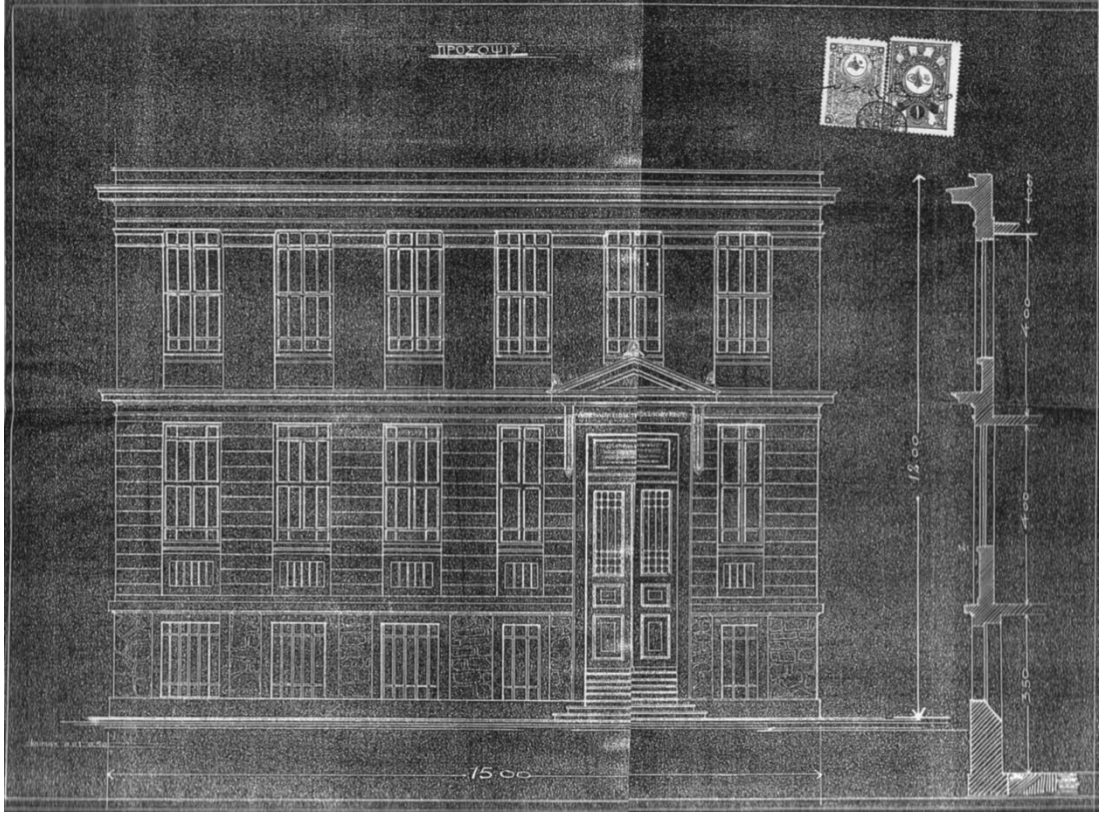

Şekil 4.95: Papazköprüsü’nde okulun bulunduğu Bostan Sokak,
(Pervititch Haritası, 1925, pafta no 15)

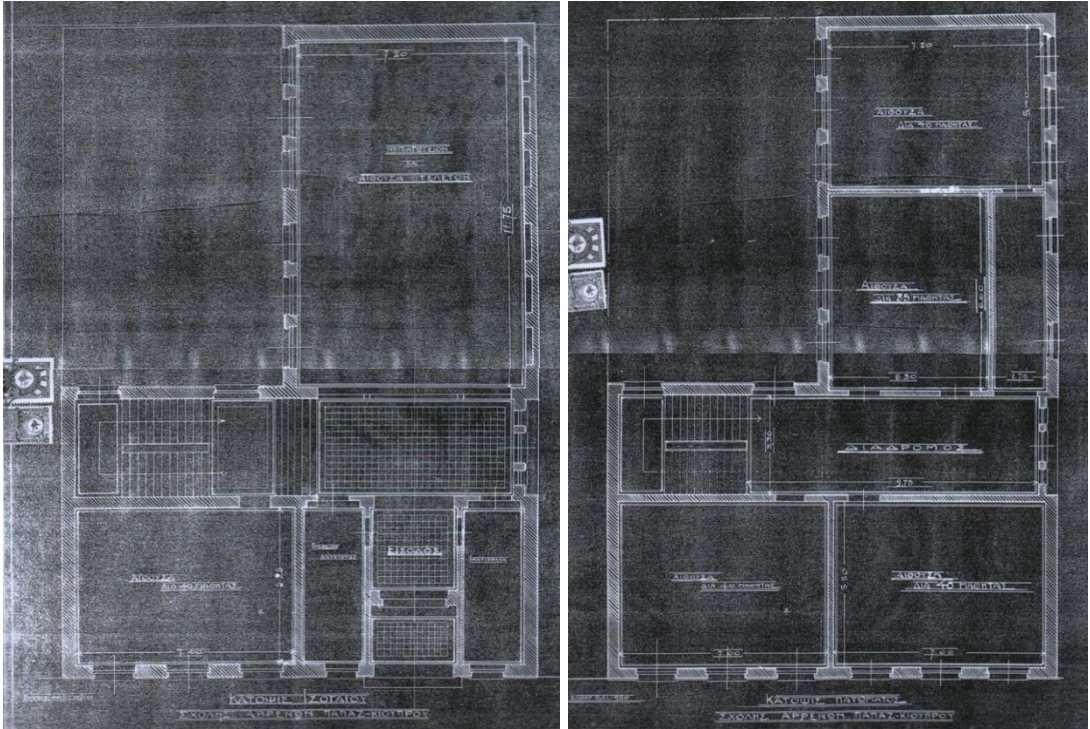
Mimari:

Okul binasının sokak içindeki tam yeri saptanamamıştır. Eldeki öncelpe çiziminden, okulun yerden yükseltilmiş bir bodrum katı üzerine iki kat olarak planlandığı görülmektedir (Şekil 4.96). Cephe 15m genişliğinde ve 12m yüksekliğindedir. Katlar cepheleri dönen yatay silmelere birbirinden ayrılmıştır. Her katta birbirinin eşi dikdörtgen, sade sövesiz pencere dizileri yer almaktadır. Yükseltilmiş bodrum kat cephesi mozaik taş duvar örgüsüyle binaya kaide etkisi yapmaktadır. Binanın çıkma profilli üçüncü kat silmesine kadar uzanan giriş kapısı, üzerindeki üçgen alınlıkla vurgulanmıştır. Sokak kotundan giriş katına yedi basamakla çıkılır.

Giriş, iki basamakla çıkılan T şeklinde bir hole açılır. Holün karşısında geniş bir salon, girişe göre sol tarafta ise merdiven çekirdeği ve bir oda yer almaktadır. Merdivenler, ikinci katta L biçimli bir hole açılır. Sağ tarafta yan yana iki sınıf, sol tarafta L şeklindeki holün giriş verdiği birbiri ardına konumlanmış iki sınıf daha bulunmaktadır (Şekil 4.97).

Şekil 4.96: Papaz Köprüsü Rum Okulu, ön cepheden görünüm
(BOA, İrade Maarif 1330.L.9)

Şekil 4.97: Papazköprüsü Rum Okulu, sırasıyla zemin kat ve 1. kat planı
(BOA, İrade Maarif 1330.L.9)

4.1.10 Aynalıçeşme Rum Okulu

İlçesi : Beyoğlu

Adresi : Aynalıçeşme, Tarlabası Caddesi

Kurucusu :

Kuruluş Yılı :

Tarihçe:

Okulun tarihçesine ulaşılammıştır.

Mimari:

Aynalıçeşme Rum Okulu, Tarlabası Caddesi üzerinde ve kuzeydoğu-güneybatı istikametinde yanındaki binalarla bitişik nizamda, cephesi ahşap kaplamalı kagir, beş katlı bir binadır. Katlar cephe düzenlemesine göre yukarı çıkıldıkça alçalmaktadır (Şekil 4.99).

Okulun ana giriş kapısı batı cephesindedir ve doğrudan Tarlabası Caddesi'ne açılır (Şekil 4.98). Günümüzde okul binası kullanılmamaktadır, kırılan camlar yerine her katta pencere açıklıkları tuğla duvar örülerek kapatılmıştır. Çift kanatlı ana giriş kapısı, basık kemer üzerinde kilittaşı belirgin ikinci bir kemer ve birinci kattaki cumbayla vurgulanmıştır. Girişin iki yanında ince rustik söveli dikdörtgen iki pencere yer alır ve pencere atkılarında kilittaşı ile üzengiler belirgindir. Pencere hizasında yerden yükseltilmiş bodrum katının yarım pencereleri bulunmaktadır.

Birinci ve ikinci katlar birbirinden sade bir kaide etkisi yaratan yatay kat silmeleriyle ayrılmıştır. Birinci kattaki cumba ortada büyük yanlarda küçük üçlü pencere grubu, alttaki girişi zenginleştirir.

Üçüncü katta cumbanın üstü demir parmaklıklı küçük bir balkon olarak düzenlenmiştir ve sade söveli bir kapı bu balkona açılır. Kapı, iki yanındaki pencerelere göre kalınca tutulmuş basık kemer atkısı ile farklılaştırılmıştır.

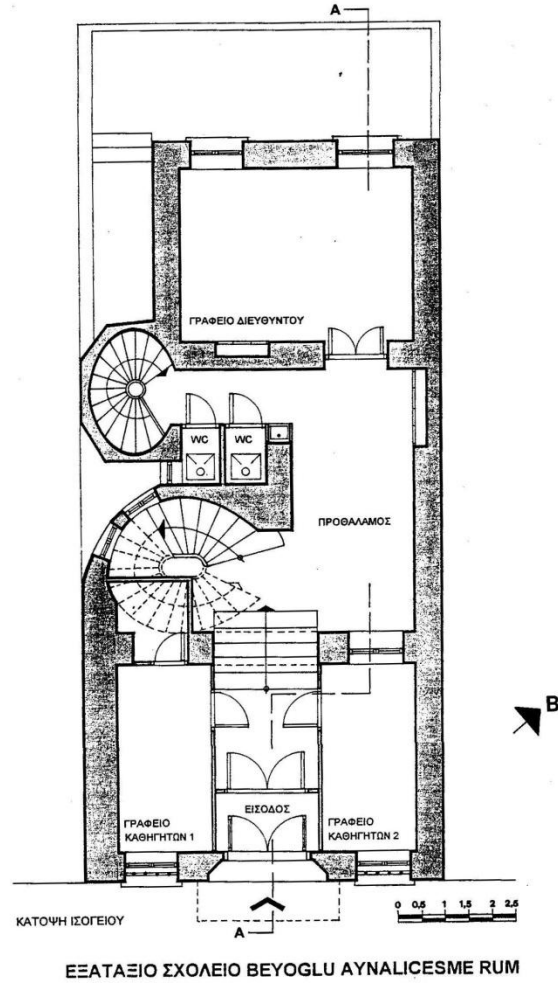
Dördüncü katta da yine sade silmeli, kilittaşlı basık kemerli üçlü pencere dizisi yer almaktadır. Beşinci kattaki üçlü sövesiz dikdörtgen pencereler, alt kattakilerden hem daha büyüktür hem de küçük kare kayıtlarla bölümlere ayrılmıştır. Tüm pencereler düşey sürmelidir.

Şekil 4.98: Aynalıçeşme Rum Okulu, Tarlabası Caddesi'nden görünüm, 2008.

Şekil 4.99: Ön cephe (Tsilenis Arşivi)

Şekil 4.100: Okulun giriş kat planı (Tsilenis Arşivi)

Savvas Tsilenis'in arşivinden edinebildiğimiz tek plan giriş katına aittir (Şekil 4.100). Plan şeması dikdörtgen olup batı-doğu yönünde üçe ayrılır.

Giriş kapısından küçük bir hole girilir. Buradan iki döner merdivenin bulunduğu orta hole altı basamaklı bir merdivenle çıkılır. Ana kapının iki yanında iki oda yer almaktadır. Ortaholün güney duvarına dayalı iki merdiven çekirdeği düşey sirkülasyonu sağlar.

4.2 Ermeni Okulları

4.2.1 Pangaltı Ermeni Katolik Okulu

İlçesi : Şişli

Adresi : Süleyman Nazif Sokak

Kurucusu : Viyana Mihitarist Manastırı Rahipleri

Kuruluş Yılı : 1811

Mimarı : Keğam Kavafyan

Tarihçe:

Şişli, Halaskargazi Mahallesi, Süleyman Nazif Sokak No 14'te, Mihitarist rahipleri tarafından kurulmuş olduğundan Mihitaryan Lisesi adıyla da bilinir. İlk kez 1811'de Kandilli'de ve bu okulun devamı olarak aynı yıl Beyoğlu'nda açılan okul maddi imkansızlıklar nedeniyle 1816'da kapatılmış, 1825 yılında Beyoğlu'nda Galatasaray ile Ağa Camii arasında, manastıra ait geniş bir alan üzerinde üç katlı bir binada 60 öğrenci ile yeniden faaliyete geçmiştir.

Okulun ilk müdürü Per Serovpe Mercanyan'ın ardından Avrupa standartlarına uygun eğitim sistemini ve programını getiren Per Vartanes Çalıkıyan görevi almıştır (Okul müdürü Şahin Çınar ile görüşme 2004). Hovsep Paşa adıyla da bilinen *Mecmua-yı Havadis* gazetesi başyazarı Hovsep Vartanyan ile Osmanlı Devleti hizmetinde bulunan Andon Tıngır (Yaver Paşa), okulun ilk öğrencilerindendir. Bu dönemde ders kitaplarının bir bölümü manastır rahipleri tarafından hazırlanmış ve yine manastır matbaasında basılmıştır (Kuyumcuyan 1994b, s.217).

Okul binası, 1839'daki büyük Beyoğlu yangınında kül olduktan sonra bir süre kiralık binalarda eğitime devam edilmiştir. 1847 yılında manastırın 33.000 kuruş ödeyerek satın aldığı Yenimahalle Sokağı'ndaki arsada kagir olarak bir bina inşa edilmiş, Per Hovsep Katırcıyan önderliğinde yeni bir ders programıyla eğitime yeni bir başlangıç yapılmıştır (Şahin Çınar ile görüşme 2004). Cemaatten gelen istek üzerine ise okulun yatılı bir bölümü 1857'de Beyoğlu Mektep Sokak 8 numarada açılmıştır.

Şekil 4.101: Okulun öğrenci ve öğretmenleri, 1867 (okul arşivi)

Şekil 4.102: Okulun öğrenci ve öğretmenleri, 1887 (okul arşivi)

1865 yılının Ekim ayı başlarında Hayr Mağakya Vrt., Yukarı Pangaltı’da Kalpakçıyanlar arazisi adıyla anılan 30.000 arşın büyüklüğündeki araziye üzerindeki binasıyla birlikte 1.001.250 kuruşa satın alarak 1866 yılının Eylül ayında okulu buraya taşımıştır (Şekil 4.101).

1869 yılında okul bütçesinin yetersiz kalması nedeniyle müdür Per Arsen Aydınyan’ın Sadrazam Ali Paşa’ya bir dilekçeyle başvurması üzerine okula her ay 20 okka et ile 40 somun ekmek verilmesi Abdülmecid tarafından emredilmiştir. 1877-1878 Rus Harbi sırasında manastır borçlarını ödeyemediği için okul kapanmış, 1884’te yeniden açılmıştır (Şekil 4.102).

Oldukça geniş olan arazi üzerinde okul, manastır ve şapel dışında kira elde etmek amacıyla sokak boyunca 1890 yılında sıra dükkanlar yapılmış, eskimiş okul binası genişletilerek yenilenmiştir (Şekil 4.108).

Öğretim programında din bilgisi, coğrafya, Ermeni tarihi, Osmanlı tarihi, bitki dünyası, evren ve astronomi, güzel yazma, siyasi ekonomi, siyasi ve ticari hukuk, Ermenice, Osmanlıca, Fransızca, Latince, Rumca, İtalyanca, Almanca, İngilizce, hat, resim, müzik, enstrümantal müzik, beden eğitimi, proje ve tasarım dersleri yer alan okul, sekiz sınıflı öğretim programına göre ilk mezunlarını 1892’de vermiştir. Okula sadece erkek öğrenciler alındığından Pangaltı’da Anarat Hiğutyun Birliği tarafından 1904 yılında bir kız okulu açılmıştır.

1904-1905 öğretim yılında okulun 135 öğrencisinden ikisinin Türk paşaların çocukları olduğu görülmektedir. Ayrıca Avusturyalı, İngiliz, Alman, Fransız, İtalyan ve Rum çocuklar da buraya devam etmekteydi.

1915-1916 öğretim yılında yiyecek içecek sıkıntısı nedeniyle yatılı ve yüksek bölümleri açılmayan, sadece gündüzlü ilk kısmıyla hizmet veren okul, 1924-1925 öğretim yılında Maarif Vekaleti tarafından resmen tanınmıştır.

1927 yılında okula mimar Keğam Kavafyan’ın çizdiği projeye göre ek bir bina inşa edilmiştir (Şekil 4.111 ve Şekil 4.112). 1928’de lise kısmı, 1932-1933 döneminde bir de ana sınıfı açılmış, öğrenci sayısındaki artış nedeniyle 1936 yılında binaya bir kat daha eklenmiştir (Şahin Çınar ile görüşme ve Kuyumcuyan 1994b, s.217).

1988-89 eğitim yılından itibaren karma eğitime geçen ve 1999 yılında yeni yasal uygulamalar gereğince ilköğretim ve lise kısmı olmak üzere ikiye ayrılmış olan okul halen eğitim ve öğretime devam etmektedir.

Şekil 4.103: Okulun ana giriş cephesi, Süleyman Nazif Sokak

Şekil 4.104: Okulun ek bina yapılmadan önce güney ve batı cephesi (okul arşivi)

Şekil 4.105: Okulun kuzey cephesi

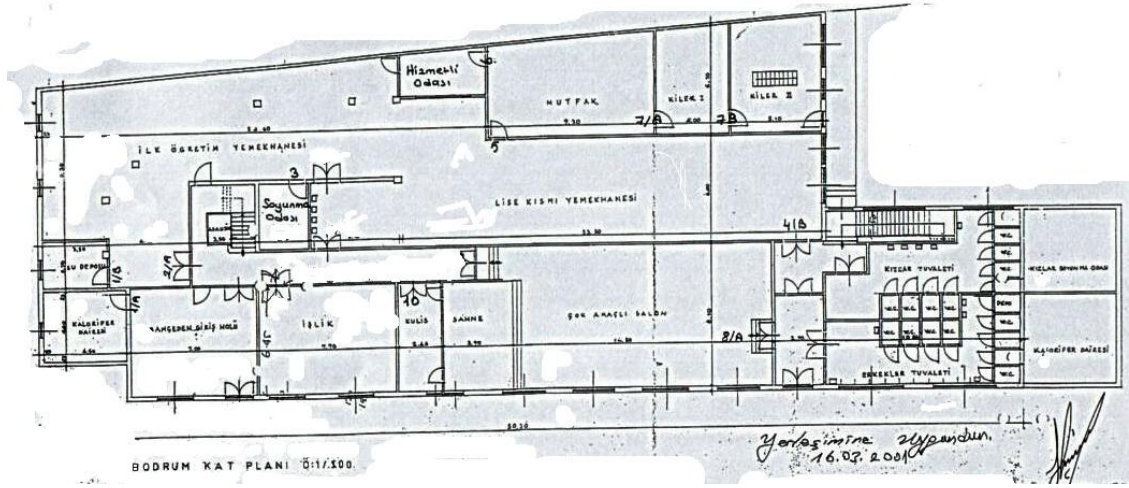
Şekil 4.106: Süleyman Nazif Sokak'tan görünüm (okul arşivi)

Şekil 4.107: Süleyman Nazif Sokak'tan görünüm, 2008 yılı

Mimari:

Pangaltı Ermeni Lisesi kuzeyde Şafak Sokak, güneyde Operatör Dr. Mim Kemal Öke Caddesi, batıda Halaskargazi Caddesi ve doğuda Süleyman Nazif Sokak (eski Hacı Mahak Sok.) ile sınırlanmış yapı bloğunun doğu kenarında yer almakta olup ana giriş Süleyman Nazif Sokak'tandır (Şekil 4.103 ve Şekil 4.106).

Şekil 4.110: Okulun bodrum kat planı (okul arşivi)

Mevcut bina ise 1927 yılında inşa edilmiş olup ana girişi Süleyman Nazif Sokak ile aynı kottadır (Şekil 4.111 ve Şekil 4.112). Bu sokaktan ayrıca bir kaç basamakla öğrencilerin kullandığı bahçeye girilmektedir (Şekil 4.105 ve Şekil 4.107).

Bina, mekan yerleşimi olarak uzun bir koridorun iki yanına dersliklerin dizildiği lineer plan tipine uyar. Ana koridorun doğu ucunda ana giriş, batı ucunda tuvaletler ile katlara açılan arka merdivenler bulunmaktadır. Zemin katta okul kapısından girdikten sonra 6 basamakla üst katlarla bağlantıyı sağlayan merdiven ve asansör kovasının yer aldığı giriş holüne çıkılır (Şekil 4.114). Giriş holü ayrıca girişin hemen solundaki idari odalar ile batı yönünde uzanan ve iki yanına dersliklerin dizildiği uzun koridoru birbirine bağlar. Derslikler, beşik kemerli, kare kayıtlı, dört kanatlı geniş kapılarla koridordan ayrılmaktadır (Şekil 4.115). Üst katlarda aynı plan düzenlemesi tekrarlanmıştır (Şekil 4.109). Bodrum katı kuzeydoğu köşesinden okul bahçesine açılır. Bu katta saat yönünde sırasıyla yemekhane, mutfak, kiler, soyunma odaları, kalorifer dairesi, tuvaletler, çok amaçlı salon, sahne, kulis, işlik, kalorifer dairesi ve su deposu yer almaktadır (Şekil 4.110).

Süleyman Nazif Sokak'a bakan öncepheyi ortalayan kemerli demir giriş kapısının iki yanında kapının kemer hizasını takip eden ikişer beşik kemerli pencere yer alır (Şekil 4.113).

Şekil 4.111: Yeni binanın temeli atılırken, 17 Nisan 1927 (okul arşivi)

Şekil 4.112: Yeni bina inşası sürerken, 1927 yılı (okul arşivi)

Şekil 4.113: Okulun ana giriş kapısı, Süleyman Nazif Sokak.

Yükseltilmiş bodrum katı bu cephede zemin kotundan başlayan küçük dikdörtgen pencerelerle aydınlanır. Birinci ikinci kat pencere dizileri dikdörtgen biçimli olup pencere üstlükleri kesintisiz çift sıra silmelerle belirlenmiştir.

Çift sıra silmeler kuzey cephesinde de devam eder. Bu cephe, batı cephesinde düşeyde tek sırayla ilişkilendirilmek istenmiş (Şekil 4.104), ancak bitişik nizamda yapılan ek bina sonrası batı yönünde sadece üst kat pencere dizisi korunmuş, kuzey cephesinin devamında ise beşik kemerli, karma bölümlemeli pencere dizileriyle süreklilik sağlanmıştır. İlk başta ek binanın birinci katta gotik çağrışımlar yapan gülpencereli üçlü pencere düzenlemesi sonraki tarihlerde değiştirilmiş görünmektedir (Şekil 4.106 ve Şekil 4.107).

Bahçeye bakan kuzey cephesi, ikinci kattaki beşik kemerli üçlü pencere dizilerine denk geniş beşik kemerli, kemer aynasında ızgara bölümlemeli pencere dizisi, Süleyman Nazif girişine göre zemin, bahçe girişine göre birinci katta cepheyi ortalayan blasterli balkonu ve üst katta triglif süslemeli dikdörtgen pencereleriyle hareketli, eser miktarda modern çizgili klasik bir düzenlemeye sahiptir (Şekil 4.105).

Şekil 4.114: Ana giriş holü, merdivenler

Şekil 4.115: Zemin kat koridoru

4.2.2 Sakızağacı Ermeni Katolik Erkek Okulu

İlçesi : Beyoğlu

Adresi : Sakızağacı Caddesi

Kurucusu : Anarat Hıgutyun Rahipleri

Kuruluş Yılı : 1830

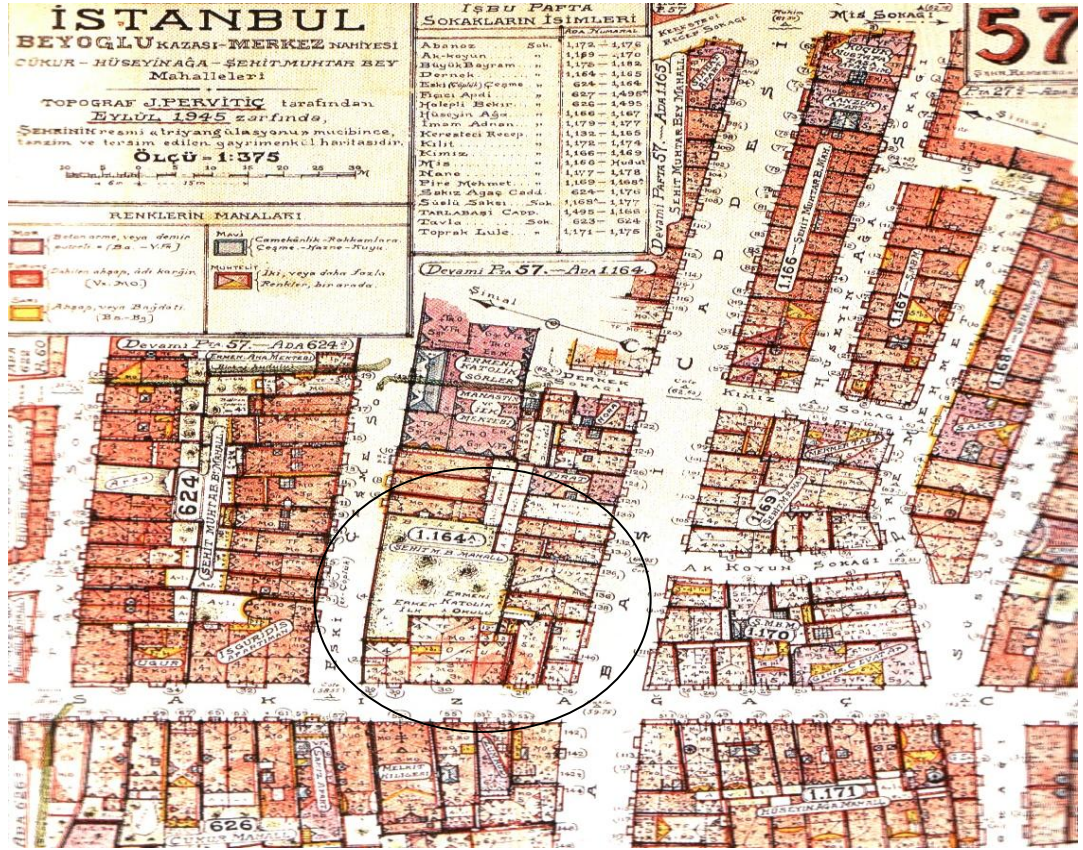
Tarihçe:

1830 yılında Ermeni Katolik cemaatin erkek çocukları için kurulmuştur (Dabağyan 2003, s.326). Okulla ilgili başka bilgiye ulaşılamamıştır.

Mimari:

Okul, kuzeyde Eski Çeşme Sokak, güneyde Tarlabası Caddesi ve Dernek Sokak, doğuda Keresteci Recep Sokak ve batıda Sakızağacı Caddesi ile çevrelenmiş yapı bloğunun kuzeybatı köşesinde yer alır ve ana girişi Sakızağacı Caddesi'ndendir (Şekil 4.116 ve Şekil 4.117).

Okul, dikdörtgen bir plan üzerine kurulmuş dört katlı bir binadır. Sade giriş kapısı Sakızağacı Caddesi'nde cepheyi ortalar. Düz bir cephe üzerine yerleştirilmiş pencere dizileri, ikinci ve üçüncü katlarda kuzey yönünde iki balkonla farklılaşır. Bezemesiz basit taş sövelerle çevrili pencerelerin sadece ikinci katta yarıya kadar yükselen demir parmaklıkları vardır. Tümüyle kagir inşa edilmiş bina günümüzde boş durmaktadır (Şekil 4.117).

Şekil 4.116: Okulun Pervititch Sigorta Haritası'nda konumu, 1945, 57A

Şekil 4.117: Okulun sırasıyla batı ve kuzey yönünden cepheleri

4.2.3 Anarat Hıgutyun Ermeni Katolik Okulu

(Anarat Hıgutyun Ermeni Manastır ve Mektebi)

İlçesi : Beyoğlu

Adresi : Sakızağacı, Eskiçeşme Sokak

Kurucusu : Anarat Hıgutyun Rahibeleri

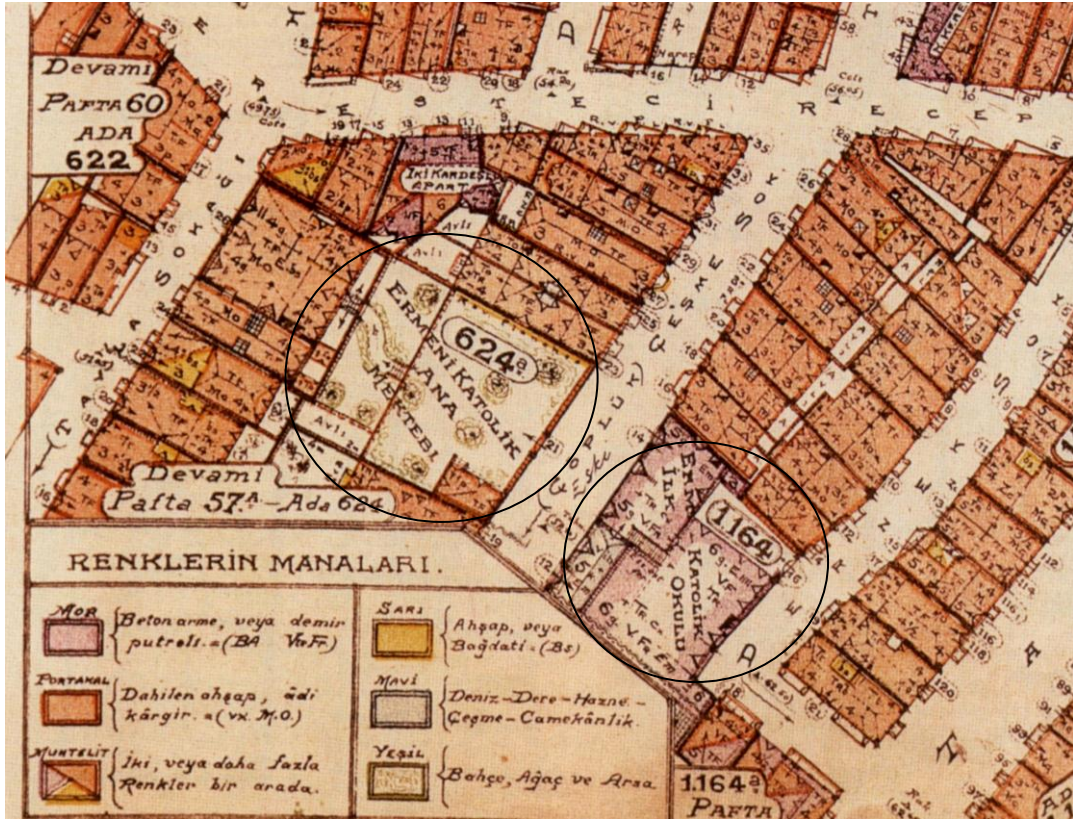
Kuruluş Yılı : 1847

Tarihçe:

1847 yılında Ermeni Katolik cemaat için Anarat Hıgutyun rahibeleri tarafından ilkokul ve ortaokul olarak kurulmuştur. 1934 yılında çıkan kıyafet kanununa kadar manastırında rahibe de yetiştirilen okulun ayrıca sarayın genç kızlarına çeyiz hazırlanan bir bölümü bulunmaktaydı. 1922 yılında Roma'ya dönmeye başlayan rahibelerin ardından bu bölüm kapanmıştır.

1982 yılında kurumu idare edecek rahibe kalmayınca okul da kapanmış ve İstanbul Sanat Merkezi olarak kullanılmak üzere Anarat Hıgutyun Manastır ve Mektebi Vakfı tarafından 1989 yılında Adnan Vurdemir'e kiralanmıştır (Emilia Mimar ile görüşme, 2004).

Ayrıca girişi Tavla Sokak'tan olup arka cephesi Eski Çeşme Sokak'a bakan yine fakir Katolik Ermeni çocuklara hizmet veren anaokulu da Anarat Hıgrutyun Manastır ve Mektebi'ne bağlıydı. Binası yerinde durmakla birlikte okulla ilgili bilgiye ulaşılamamıştır (Şekil 4.130 ve Şekil 4.131).

Şekil 4.118: Okulun Pervititch Sigorta Haritası'nda konumu 1944, no 57 (Doğu kısmı ve karşısında anaokulu)

Şekil 4.119: Okulun Pervititch Haritası'nda konumu, 1945, 57A (batı kısmı)

Mimari:

Okul, kuzeyde Eski Çeşme Sokak, güneyde Tarlabası Caddesi ve Dernek Sokak, doğuda Keresteci Recep Sokak ve batıda Sakızağacı Caddesi ile çevrelenmiş yapı bloğunun ortasında yer alır ve ana girişi Eski Çeşme Sokak'tandır (Şekil 4.118 ve Şekil 4.119).

Şekil 4.120: Doğu ve batı yönünden ana giriş cephesi

Bina yerden yükseltilmiş bodrum kat üstüne beş katlı anıtsal etkili bir binadır. Zeminin eğimine göre bodrum katını belirleyen yatay plastırlar cephede binanın kaidesini oluşturur (Şekil 4.120). Başta iki girişli tek bir bina olarak algılanmasına karşın cephe düzenlemesi incelendiğinde, ana giriş aksına göre simetrik cepheli ana binaya doğu yanından ekleme yapıldığı izlenimi doğmaktadır. Plan şemasında böyle bir uygulama net olarak ifade edilmemekle birlikte bu bölümde ayrı bir merdiven kovası yer alır (Şekil 4.125).

Cephedeki iki girişten batı yönündeki, beş basamakla kaldırım çizgisinden içeri çekilmiş olup kilit taşı belirgin kemeriyile cephenin diğer bölümlerinden daha sadedir, bu sadelik, girişin ikincil bir giriş olduğunu anlatır ve günümüzde kullanılmamaktadır (Şekil 4.122). Halen kullanılmakta olan kapıya birkaç mermer

basamakla varılır (Şekil 4.121). İki yanda dorik sütunları simgeleyen iki plastır düz bir alınlığa dönüşmüş genişçe tepe atkısını taşır. Katlar birbirinden belirgin silmelerle ayrılmış olup pencere bezemeleri yükseldikçe nispeten sadeleşmektedir (Şekil 4.120). Rustik çerçeveli, üçgen ve düz atkılı pencereler, düşeyde cepheyi üçe bölen

Şekil 4.121: Okulun ana giriş kapısı **Şekil 4.122:** Okulun batı yönündeki girişi

Şekil 4.123: pencere detayları

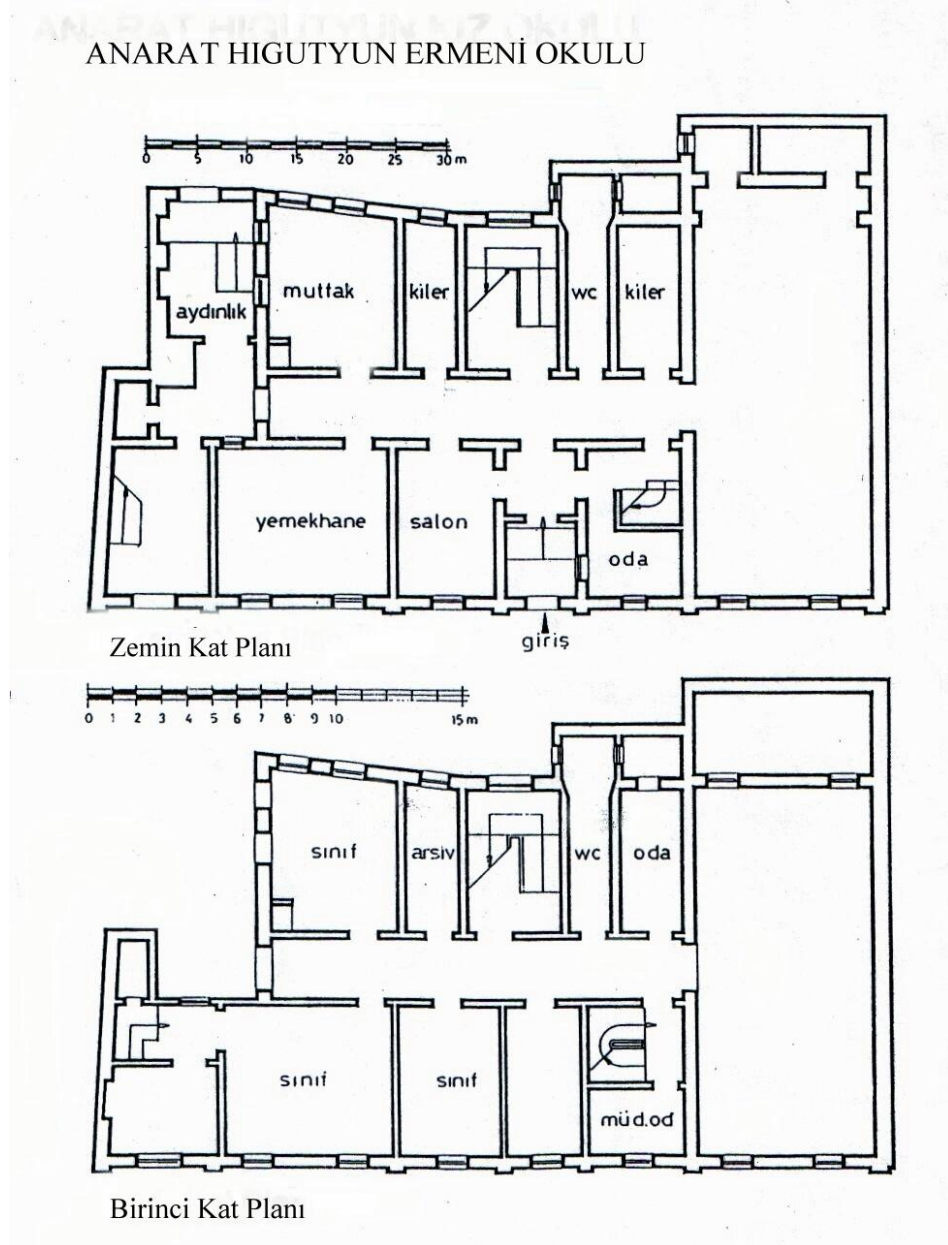

Şekil 4.124: Farklı katların koridorlarından görünüm

rustik plastır örgü, bezemeler arasında kalan kırmızı tuğla duvar, neoklasik öğelerdir (Şekil 4.123). Her katta pencere dizileri ve çıkmalı plastırlar binadaki yatay yayılımı

güçlendirmekte, düşeydeki plastr bölümlemeler, yatay vurguyu dengelemekten çok kalabalık bir etki yapmaktadır (Şekil 4.120).

Ayrıca güneyde Tarlabası Caddesi'ne yol veren Dernek Sokak'tan bir ikinci giriş yer almaktadır. Binanın bu cephesi tam bir arka cephe olup düz ve bezemesizdir (Şekil 4.126).

Şekil 4.125: Okulun kat planları (Şaman 1988, s.116)

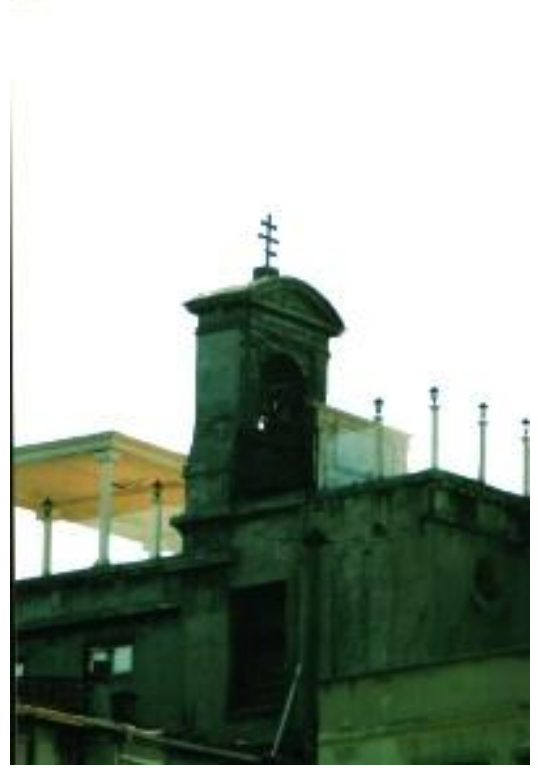

Şekil 4. 126: Okulun arka cephesi, Dernek Sokak.

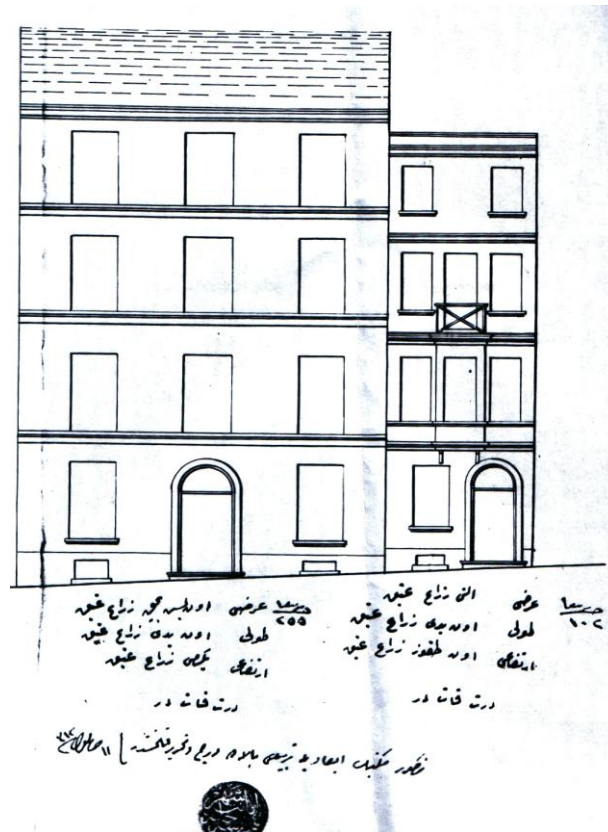
Şekil 4.127: Merdivenler

Zemin katta ana giriş ile merdiven kovası, planı doğu-batı yönünde bölen uzun koridorun iki yanındadır (Şekil 4.127). Burada temel olarak bir koridorun iki yanına dizili derslikler yer almaktadır (Şekil 4.125). Zemin katta binanın batı kenarı şapeldir. Şapelin hemen dışında, müdür odası olarak gösterilen odanın önünden üst katlara bir merdiven daha çıkmaktadır. Şapel günümüzde kapalı olup bezemeleriyle korunmuştur (Şekil 4.128 ; Şekil 4.129).

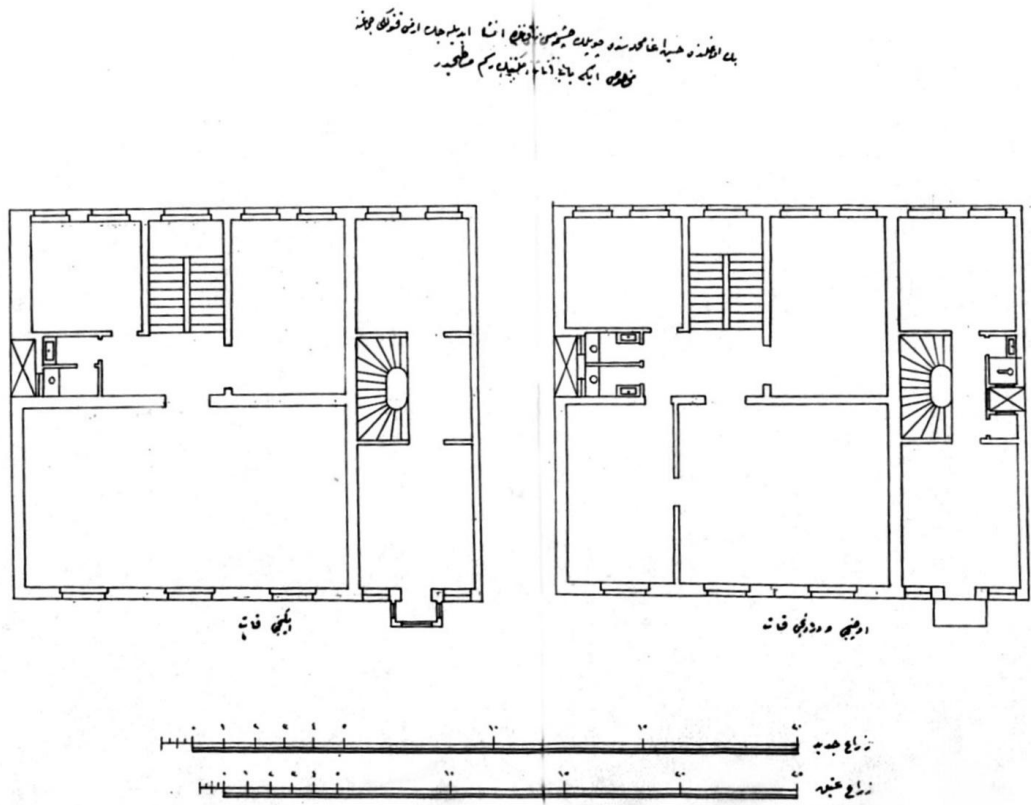
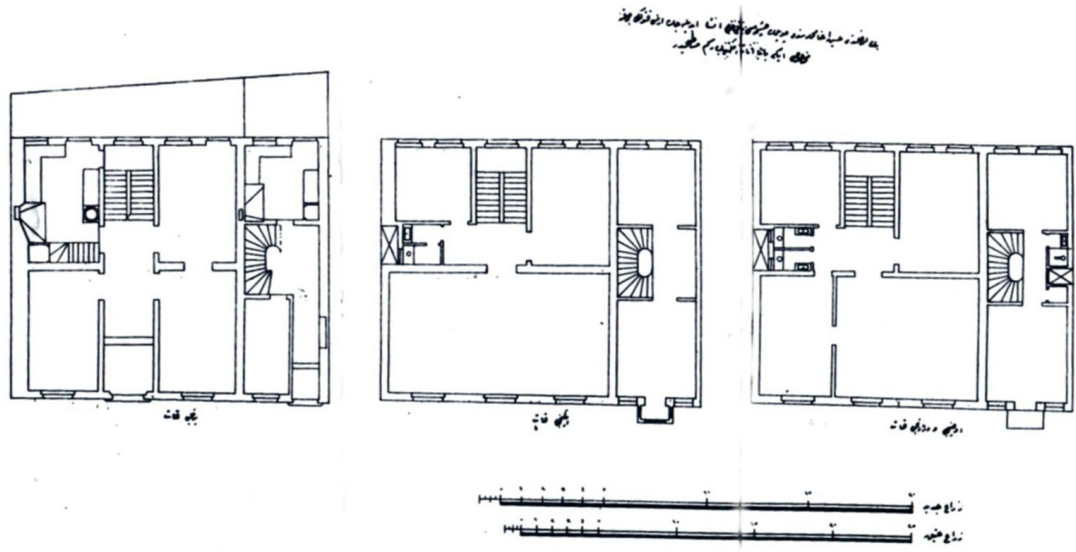

Şekil 4.128: Şapelden görünüm ve çatıdaki çan kulesi

Katların plan şemaları küçük değişikliklerle birbirine eştir. Ancak kullanılan malzeme bakımından farklılıklar göze çarpar (Şekil 4.124). Bu farklılıkların pencere bezemelerinde ifade bulduğu söylenebilir. Tavan volta döşemedir. Binanın batı bölümündeki şapel ve çatıdaki çan kulesi ile haç halen yerinde durmaktadır (Şekil 4.127). Şapelin hemen yanında konumlanmış dar, dönen bir hizmet merdiveniyle de üst katlara ulaşılabilir.

Şekil 4.130: Anaokulu, Tavla Sok. (BOA, İ.AZN 1314.B.17)

Şekil 4.131: Anaokulu planları , Tavla Sok.
(BOA, İ.AZN 1314.B.17)

4.2.4 Getronagan Ermeni Erkek Okulu

İlçesi : Karaköy

Adresi : Kemeraltı Caddesi

Kurucusu : Patrik Nerses Varjabedyan

Kuruluş Yılı : 1886

Tarihçe:

Patrik Boğos Başpiskopos Taktakyan (1794-1872), Galata Ermeni Kilisesi idare heyeti başkanlığına yazdığı 1864 tarihli bir mektupta, İstanbul Ermeni Patrikhanesi Cismani Meclisi tarafından Galata'daki kiliseye bitişik Amenapırgiç Mektebi'nin, İstanbul dışından gelen öğrenciler için merkezi bir okul haline dönüştürülmesine karar verildiğini bildirmiştir. 1870'te öğrenci sayısı 175'e çıktığı için mevcut bina yetmemektedir. 1872'de İstapan Papazyan'ın girişimiyle yeni bir bina planı hazırlanır. Buna göre okul ilk ve yüksek olarak iki bölümden oluşacaktı ve yüksek kısmı Ermeni okullarına öğretmen yetiştirecekti. Ancak bu düşünceler uygulamaya konmadı (Pamukçayan 2002, s.200). 1874'te Patrik seçilince, Ermeni cemaat içinde ilkokuldan mezun olan çocukların yüksek eğitimlerine devam edebilecekleri nitelikli bir okulun eksikliğini gören Patrik Nerses Varjabedyan (1837-1884) (Şekil 4.132), 1882 yılının Aralık ayında patrikhane onarımı için varlıklı kimselerden bağış topladığı günlerden başlayarak din adamları, öğretmen ve bilginler yetiştirecek, cemaatin her kesimine hitap edecek bir okul kurma fikri üzerinde yeniden durmuştur. 23 Ağustos 1884'te bir araya gelen bir kurulun toplantısında, Patrik Nerses Varjabedyan'ın fikri önderliğinde dönemin misyoner okullarıyla yarışacak düzeyde, öğretmen, zanaatkar, düşünce adamları yetiştirecek, bilim ve sanatla iç içe olacak bir okul kurulması için bir dizi karar alınmıştır (Şekil 4.133). Buna göre:

- Galata Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi yanında açılacak okul cemaatin merkez okulu olacak ve vakıf gelirleri bu amaçla kullanılacak,
- Bilim, edebiyat ve dilbilgisi başta olmak üzere farklı alanlarda eğitim veren bir yüksek okul olacak,
- İlkokulu başarıyla bitirmiş, donanımlı öğrenciler seçilecek,

- Fakirliğini belgelemek şartıyla isteyen çocuklar burslu okutulacak,
- Sadece Galata değil diğer bölgeler de okula katkı sağlayacak, buna göre Beyoğlu 50, Kadıköy 40, Kumkapı 30, Ortaköy 20, Beşiktaş 15, Üsküdar Surp Harç Kilisesi 10, Surp Garabet 10, Gedikpaşa 10, Yenikapı 10, Samatya Surp Kevork Kilisesi 10, Balat 5, Hasköy 5, Karagömrük 5, Topkapı 5, Kuzguncuk 5, Büyükdere 5, Bakırköy 5, Narlıkapı 2, Rumelihisarı 2, Eyüp Surp Astvazazin 2, Kasımpaşa 2, Boyacıköy 2, Yeniköy 2, Beykoz 2, Kandilli 2 olmak üzere toplam 250 Osmanlı altını vermeyen kilise bölgeleri fakir çocuklara verilecek eğitim kontenjanı hakkını kaybedecek,
- Yönetim 3 yılda bir değişecek,
- Mütevelli Heyeti okulun yıllık giderlerini karşılayacak,
- Okutulacak konular din ve tarih, din ve ermeni kilisesi tarihi, Ermeni dili ve edebiyatı, Ermenice ve diğer dillerin tarihi, genel tarih ve Ermeni tarihi, eski ve yeni Ermenistan ve Türkiye tarihi, coğrafya, matematik, geometri, bilim, fen bilgisi, felsefe, vatandaşlık, sağlık, ahlak, pedagoji alanlarını kapsayacaktır (Uzunyan 1986, s.21).

Ancak 18 Kasım 1884'te Patrik Nerses Varjabedian'ın ölmesinin ardından cemaatin önde gelen isimleri yeniden bir toplantı yaparak 28 Aralık 1884 tarihinde Varjabedian adına, daha önce kendisinin kilise için topladığı 1450 altını da kullanarak sultanın Patriğe verdiği Ortaköy'deki büyük evde okul açma fikrini tazelemişlerdir. Daha sonra yapılan bir çok toplantının ardından okula verilecek adın Getronagan mı yoksa Nersesyan mı olacağı konusunda netlik sağlanmış ve okulun hazırlanan bir yönetmeliği takiben Ortaköy'de değil, Galata'da Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi bitişiğindeki Amenapirgiçyan İlkokulu'nun yerinde ve İstanbul'un her yerinden öğrencilerin rahatlıkla gelebilecekleri "merkezi" bir yer olması nedeniyle Getronagan adı altında açılması kesinleşmiştir (Uzunyan 1986, s.23; Kuyumcuyan 1994a, s.395).

Okul yönetimi Aravelk gazetesinin 7 Mayıs 1886 tarihli nüshasına Getronagan Okulu'na başvurmak isteyen öğrencilerin ayın 15'inden başlayarak pazartesi, Çarşamba ve cumartesi günleri öğlen vaktine kadar okula, uzakta olanların ise mektupla başvurabileceklerini bildiren bir ilan vermiş, ikinci bir ilanla da giriş sınavının 4 Temmuz günü yapılacağını duyurmuştur.

Okulun ilk müdürü Minas Çeraz olup yüzden fazla başvuru olmakla birlikte İstanbul'un çeşitli okullarında verilen farklı eğitim nedeniyle Getronagan Okulu'nda tutturulmak istenen yüksek standarta ayak uydurabilecek 58 öğrenci kabul edilebilmiş, öte yandan 1 Ağustos 1886 tarihinde ilk sınıf 64 öğrenciyle açılmıştır.

Aravelk gazetesinin 2 Eylül 1886 Salı günü basılan nüshasına göre Galata'daki Surp Krikor Lusavoriçyan Kilisesi bitişiğinde mevcut binanın tamirati tamamlanmadığından pek de görkemli olmayan bir açılışla Varjabedyan anılmış, konuşmalar yapılmış, henüz boyalar kurumadığından Boyacıyan Hagop Efendi'nin verdiği matematik dersi yapılmış, fakat Emmanuel Neoman'ın vereceği Fransızca ile Doktor Agopyan Efendi'nin sağlık dersleri bir sonraki salıya ertelenmiştir (Acemyan 1986, s.9; Uzunyan 1986, s.27).

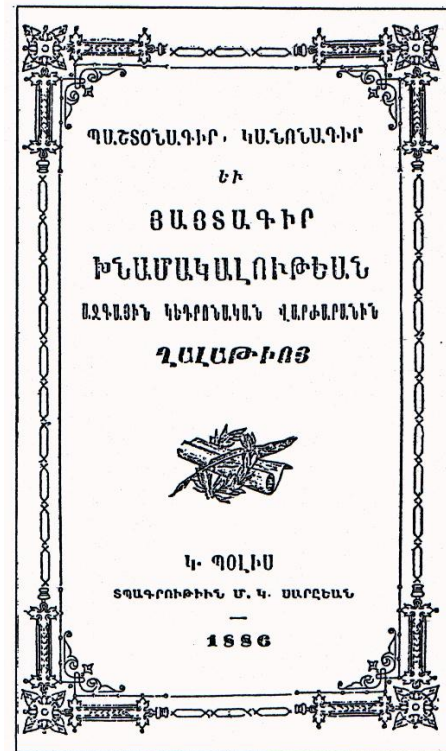
Getronagan'ın ilk 3 yılı diğer liselerin son 3 yıllık eğitimine denk gelmekte, son 2 senesi ise Avrupa okullarındaki ortaokul sonrası eğitime uygun düşmekteydi. 1889 yılına kadar görevine devam eden Minas Çeraz'ın arkasından gelen Philippe Williams bir yıl sonra gitmiş ve yeni göreve başlayan Mestçiyan, kendi döneminde eğitimi *Paris Ecole Central*'i örnek alarak bilim ve din olmak üzere ikiye ayıran bir sistem oturtmaya çalışmıştır. 1891 yılında öğrenci sayısı 148'i bulmuş, öte yandan Anadolu'dan gelen öğrencileriyle birlikte Hamidiye ve Babı-ali olaylarının etkileri okulda hissedilmeye başlamıştır (Uzunyan 1986, s.37).

1896 Banka olayının ardından okula gelen askerler kimya öğretmeni Muradyan'ı laboratuarda bomba yaptığı gerekçesiyle tutuklamış, kimi öğrenciler bazı gruplara katılmış, tutuklanan yöneticiler serbest bırakıldıklarında geri dönmemiş, okul 1889 yılında Medrese-i Sadıkat olarak adlandırılırken özellikle bu olaylardan sonra türlü tatsızlıklar yaşanmış, bazı öğrenciler dahi tutuklanmış, Patrik İzmirliyan yeni bir kurul toplayarak bozulan düzeni toparlamaya çalışsa da aynı yıl içinde okul kapatılmış, bir yıl kadar da kapalı kalmıştır⁵⁸ (Uzunyan 1986, s.42; Acemyan 1986, s.13) (Ek F.1).

⁵⁸ Banka vakasıyla ilgili bilgi için bkz: Eldem, 2007, "26 Ağustos 1896 Banka Vakası ve 1896 Ermeni Olayları", Tarih ve Toplum Dergisi, sayı 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.113-146.

Şekil 4.132: Patrik Nerses Varjabedian
(Uzunyan 1986, s.8)

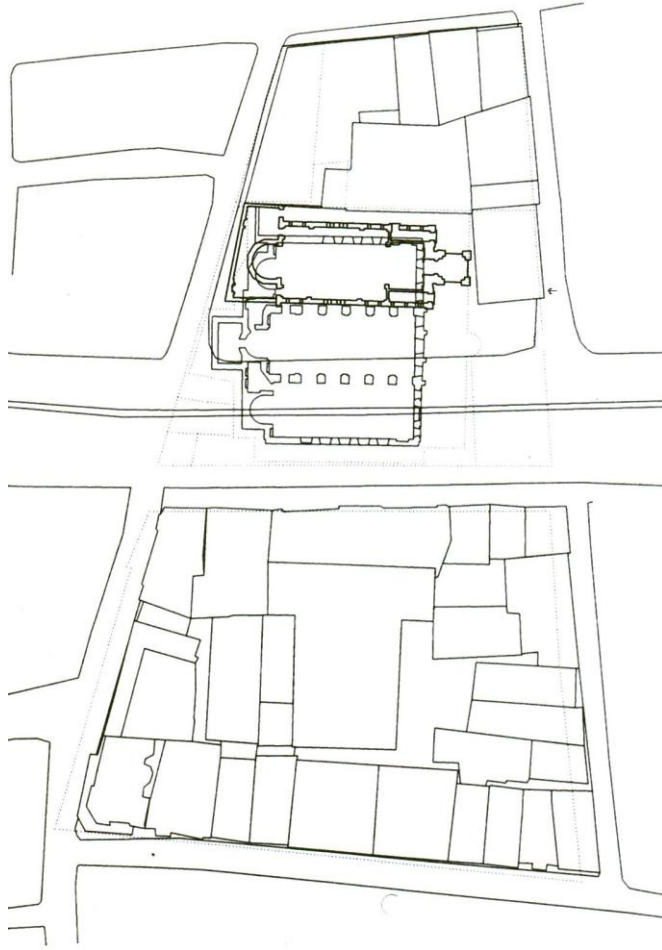

Şekil 4.133: İlk yönetmeliğin kapağı
(Uzunyan 1986, s.25)

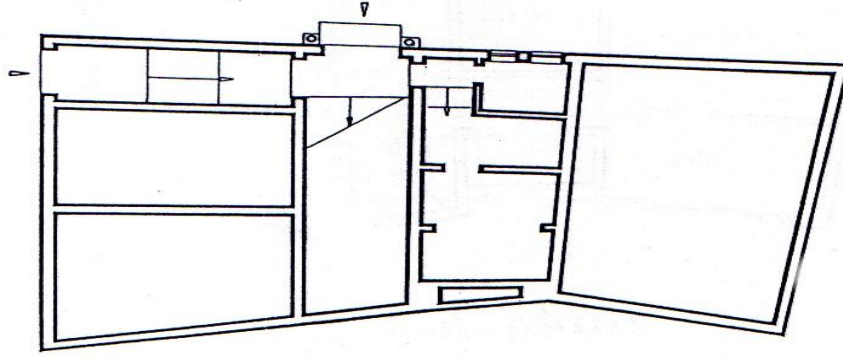
Şekil 4.134: Kilise ve okulun kısmen yıkılışı, 1950 yılı
(Boğosyan 1996, s.38)

1950li yıllarda başbakan Adnan Menderes döneminde yapılan büyük yol ve meydanların açılması çalışmaları kapsamında Getronagan Lisesi, iç içe bulunduğu Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi ile birlikte 15 Mart 1958 tarihli kararla istimlaka uğramıştır. Kaval Sokak'ın genişletilerek Kemeraltı Caddesi'ne dönüştürülmesi aşamasında kilise ve okul binası kuzeydoğu yönünde kısmen yıkılmış, kilisenin Kaval Sokak'a bakan cephesiyle birlikte okul binasının bir bölümü ortadan kalkmıştır (Baytar 2004, s.13) (Şekil 4.134 ve Şekil 4.135).

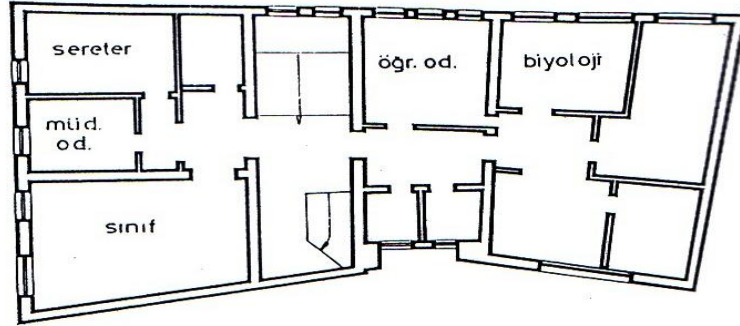
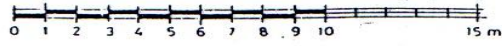

Şekil 4.135: Okul ile Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi'nin yıkılmadan önceki konumu (Baytar 2004, ekler)

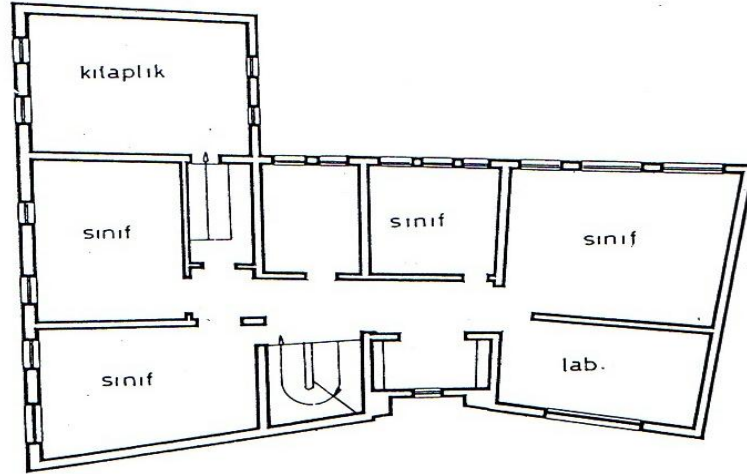
GETRONAGAN LİSESİ

Zemin Kat Planı

1. Kat Planı

2. Kat Planı

Şekil 4.136: Okulun kat planları (Şaman 1988, s.133)

Mimari:

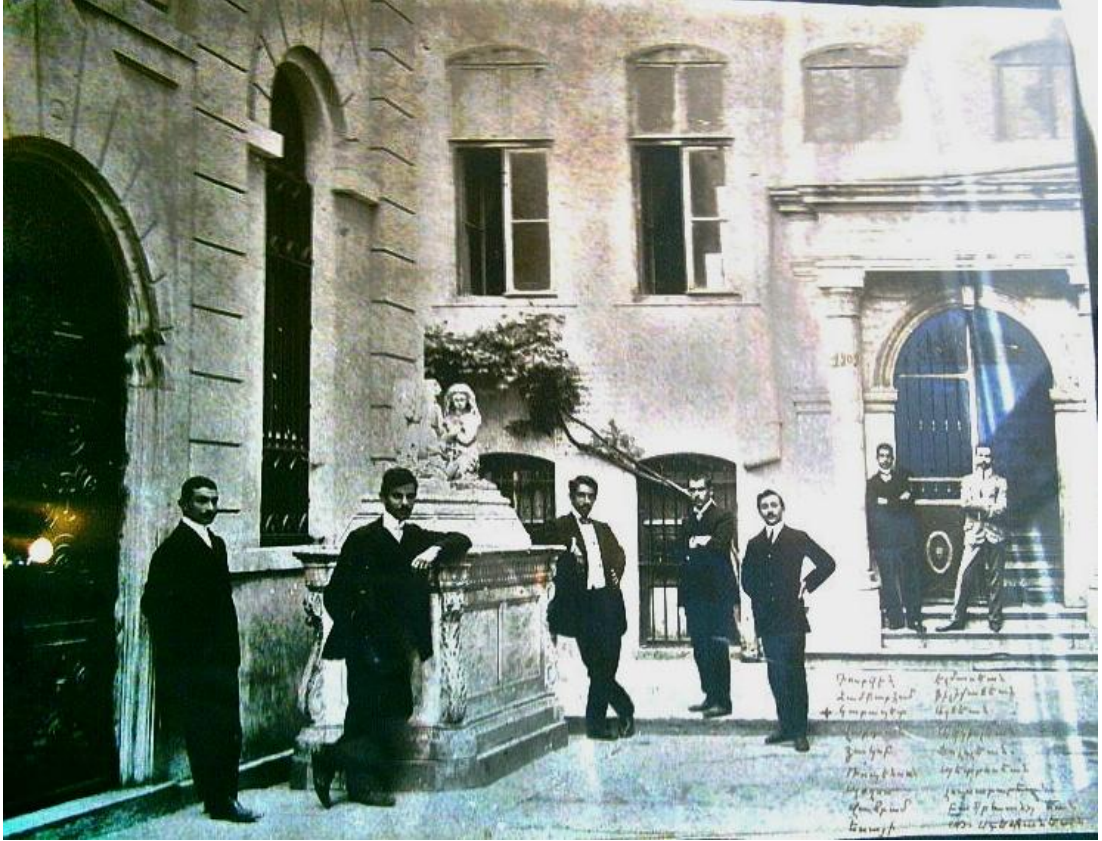
Kuzeybatıda Kemeraltı Cad., güneydoğuda Necatibey Sokak, güneybatıda Sakızcılar Sokak ve kuzeydoğuda Beyazıt Sokak tarafından çevrilmiş yapı bloğunun güneybatı köşesinde Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi ile iç içe geçmiş biçimde konumlanmıştır. Okulun ana girişi Sakızcılar Sokak'tandır (Şekil 4.77).

1950li yıllarda başbakan Adnan Menderes döneminde yapılan büyük yol ve meydanların açılması çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen istimlaklardan payını alan okul, eski Kaval Sokak'ın Kemeraltı Caddesi'ne dönüştürülmesi için yol genişletmesi yıkımları dahilinde kuzey tarafından, kilisenin büyük bölümüyle birlikte kısmen yıkılmıştır. Yukarıda kiliseyle birlikte okulun yıkımdan önceki konumu harita kroki üzerinde örneklendirilmiştir (Şekil 4.135). Buna göre ana giriş aksına göre simetrik planlı bir bina olduğu, istimlak sonucu günümüze tek kanadının kaldığı görülmektedir (Şekil 4.136 ve Şekil 4.137). Kaynaklarda uzun yıllar süren uğraşlar sonucu bir ideal etrafında gerçekleştirildiği açık olan binanın tasarım ve yapım aşamasıyla ilgili olarak inşaatın 1876'da başlamasından başka bilgi ve belgeye rastlanmamıştır.

Şekil 4.137: Kemeraltı Caddesi'nden görünüş, 2007

Binayı yıkım halinde gösteren fotoğrafla kıyaslandığında eski binanın bezemesiz, keskin hatlı neoklasik çizgilere sahip olduğu, bugünkü binanın özgün dokusunu tamamen yitirmiş olduğu görülür (Şekil 4.134; Şekil 4.137). Yıkım sırasında çekilen fotoğrafa göre ana bina dört katlıdır. Katlar birbirinden çift profilli kat silmeleriyle ayrılmıştır. Her katta bir dizi $\frac{1}{2}$ oranlı dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Pencereilerin söveleri ince, atkı ve denizlikleri sövelere göre daha vurguludur. Yataya verilen vurgu, oldukça dar, dikdörtgen bir plana oturan binanın anatsallığına katkıda bulunur. Ayrıca pencerelerin ilk iki katta daha büyük olduğu görülür. Güney kanadında ise pencereler basık kemerlidir (Şekil 4.138).

Şekil 4.138: Getronagan Lisesi öğrencileri, 1905 yılı (okul arşivi)

4.2.5 Esayan Ermeni Kız Okulu

İlçesi : Beyoğlu

Adresi : Taksim, Meşelik Sokak

Kurucusu :

Kuruluş Yılı : 1895

Tarihçe:

Beyoğlu Üç Horan Kilisesi'nin inşa edildiği 1807 yılından önce varlığından söz edilen bir okul 1810 yılında Beyoğlu semtinde çıkan yangından büyük zarar görmüş ve yangından hemen sonra onarılmakla birlikte ihtiyacı karşılayamaz duruma geldiğinden 1814 yılında Beyoğlu'nda Bezciyan Harutyun Amira tarafından kızlar için bir meslek okulu açılmıştır. 1830 yılında ihtiyaca cevap vermek amacı ile Skordela ve Kınavula semtlerinde kızlar için Surp Hripsimyantz ve Surp Kayanyantz, erkekler için Surp Eçmiyadzin ve Surp Lusavoriç okulları Canik Amira Papazyan'ın önderliği ile açılmıştır. 1 Mayıs 1846 tarihinde kurulan Naregyan Hayırseverler Cemiyeti'nin Naregyan Okulu'nu kurmasıyla birlikte 1851'de Beyoğlu'nda bulunan üç okulun öğrenci sayısı 380'i bulmuş, öte yandan 1858'de Beyoğlu okullarının ve kilisenin yönetimi on kişiden oluşan bir heyete teslim edilmiştir.

1870 tarihli Beyoğlu yangınında Naregyan, Hripsimyantz ve Eçmiyadzin okulları da yanmış, bu üç okulun öğrencileri Pangaltı semtinde bulunan Hor Virab Kilisesi ile onun yanındaki barakaya taşınmışlardır. Üç Horan Kilisesi de bu yangından büyük zarar görmüş, Krikor Karagözyan ile Hovhannes Esayan zarar gören binaların inşaaı için bir yardım kampanyası oluşturmuşlardır.

16 Eylül 1872'de oluşturulan ve amacı, oldukça kalabalık olan Dolapdere semtinde okul ve ibadet yeri inşa etmek olan Arşagunyan isimli bir heyet, 10 Ağustos 1875'te okulu hizmete açmıştır.

Beyoğlu civarında yaşayanların ve yönetim kurulunun isteği yanan Naregyan'ın yerine yeni bir okul inşa etmektir. 1877'de Surp Harutyun Kilisesi'nin bahçesinde dört sınıftan oluşan Naregyan Okulu inşa edilmiştir. Bu tarihlerde Pangaltı'daki Lusavoriçyan ile Dolapdere'deki Arşagunyan okulları ana sınıf olarak faaliyetlerini

sürdürmüşlerdir. 1880'de amacı yüksek okul kurmak, eğitim ve öğretimin seviyesini yükseltmek olan Ermeni Eğitim Komisyonu'nun kurulmasıyla 1885'te Naregyan Okulu'na bir kat ilave edilmiştir. 1885-1890 yıllarında cemaatte eğitim ve öğretime ilginin artmasıyla bu yıllardaki toplam öğrenci sayısı 700'e ulaşmıştır.

1891'den itibaren kız meslek okulu özerk bir yönetimle çalışmalarına devam etmiş, bu dönemde meslek okulundan mezun bir çok öğretmen yetişmiş ve çeşitli okullarda görev almışlardır. Bu kadar eğitim kurumuna rağmen Beyoğlu Yönetim Kurulunun en büyük sorunu semtte bulunan okulların ihtiyaca cevap vermemesidir. Bu durum 1890larda daha da önemli hale gelmiştir. Çünkü, yönetim kurulu yıkılma tehlikesi ile tehdit edilen Surp Harutyun Kilisesi ile yanındaki Naregyan Okulu'nu kapatmak zorunda kalmıştır. Beyoğlu Yönetim Kurulu kilisenin onarımı ve karma bir okulun yapılması için kendilerine yardımcı olabilecek kişiler aramaya başlamış, 1891 yılında Hovannes ve Mıgırdiç Esayan Kardeşler, Beyoğlu semtinin okul ihtiyacını karşılamak için Yönetim Kurulu'na müracaat etmiştir.

Mıgırdiç Hovannes Esayan kardeşler Beyoğlu Yönetim Kurulu'nun isteğine uygun olarak okulun yapılacağı arsayı tesbit edip okulun inşaatını hatta belirlenen arsada bulunan ve çok kötü durumda olan kilisenin onarımını da üstlenmişlerdir. Ancak Esayan Kardeşler okulun inşaatını ve kilisenin onarımını kabul ederken okula kendi soyadlarını verilmesini istemişler ve sadece okulun inşaat masraflarıyla ilgileneceklerini şart koşmuşlardır. Böylelikle 1893 yılında ferman alınmış 1895 yılı Eylül ayında bitirilen inşaat Yönetim Kuruluna teslim edilmiştir. Aynı semtte olan Naregyan İlkokulu öğrencileri de Esayan Okulu'na taşınmış, o ilkokul da ana okuluna dönüştürülmüştür. Bir süre sonra "Kızların Tamamlayıcısı" şeklinde tanımlanan bir üst kısım açılıp 1901 yılında Esayan Okulu ilk kez mezunlarını vermiştir.

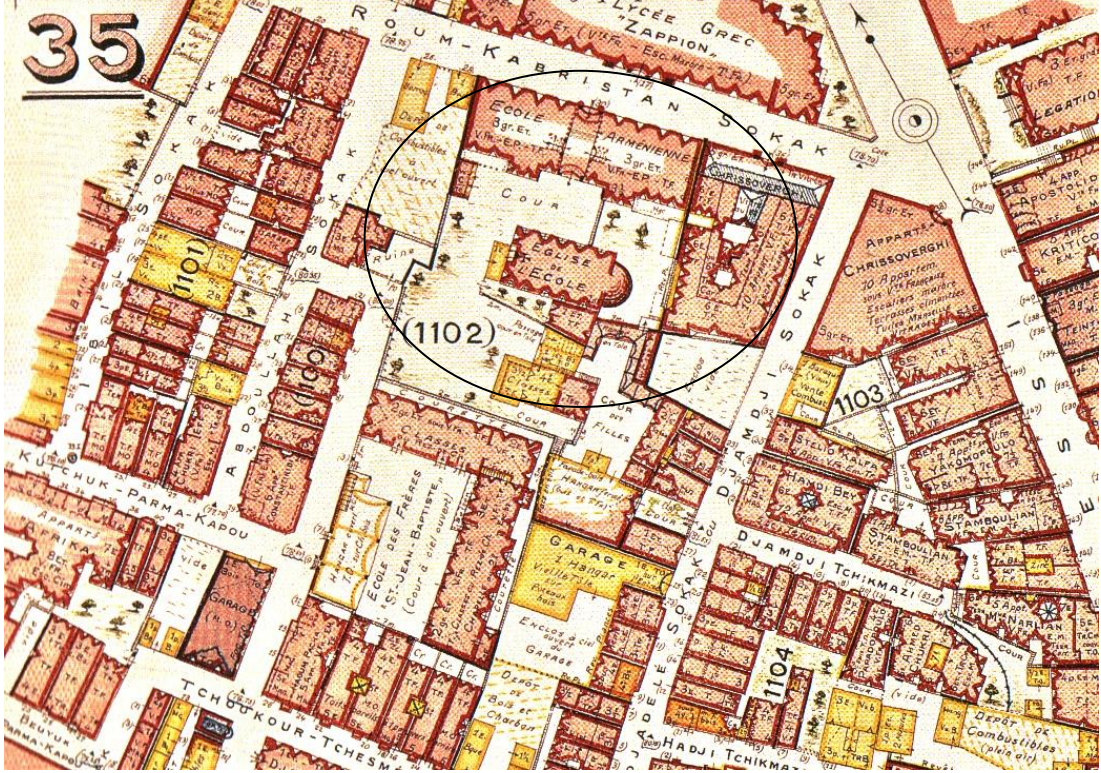
1908 yılında maarif tüm okullara çalışma izni ve okulların derecelerini belirlerken Esayan Okulu'nun kızlar için olan yüksek kısmını "İdadi"ye denk kabul etmiştir. 1912 yılında Esayan okulunun idadi olarak kabul edilen kızlar kısmı 10, erkekler kısmı ise 9 sınıftan oluşuyordu ve erkekler kısmının da idadiye dönüştürülmesi ön görülüyordu. Öğrenci sayısının artışıyla birlikte okulda beliren yer darlığı sorunu, ismin açıklanmasını istenmeyen bir hayırseverin okul bahçesine bitişik olan evini kuruma bağışlamasıyla çözülmüştür. Bina derhal onarılarak 1913 Nisanında eğitim ve öğretime hizmet vermeye başlamıştır.

1915 yılında savaş nedeniyle okuldaki bazı sınıflar hastabakıcılık kursları için ayrılmış, 1917 yılında ise erkekler kısmına ait olan sınıflar askeriyenin harita çizim bölümüne ayrılarak kızlar tarafında karma eğitime geçilmiştir. İlk laboratuvar yaklaşık 2000 altına 1921 yılında kurulmuştur. 1918-1922 yılları arasında okulun bir bölümü yetimhane olarak kullanılmış ancak 1922 yılının sonlarına doğru hükümetin isteğiyle eğitim ve öğretime tamamen ara verilerek binaya sadece yetimhane işlevi verilmiş, 1 Ocak 1923'te ise eğitim ve öğretime yeniden başlanmıştır.

1924 yılında maarif ilk defa tüm okullardan kurucu belirlenmesini istemiş ve kurucu ile müdür adına düzenlenen ilk ruhsat düzenlenmiştir. 1924 yılında okulda fakir öğrencilere öğle yemeği dağıtımı başlamış, 1930-1931 ders yılında müdür Avedis Mesropyan'ın girişimleri ile kızların orta kısmı liseye dönüşmüş ve o tarihlerde orta kısım olarak kabul edilen 9 yıllık eğitimi tamamlayan kız öğrenciler liseye devam ederek 1931-1932 yılında yeni sistemdeki ilk lise mezunları verilmiştir. Ancak 1935-1936 öğretim yılında bazı mali zorluktan dolayı lise bölümü kapatılmıştır. 1949 yılında okulun bazı yerleri onarılıp, bahçeye beton dökülmüş, 1951-1952 yılında lise bölümünün açılması için yeniden izin alınmıştır. 1953-1954 öğretim yılında okul bahçesinde, kiliseye bitişik olan okul binası onarılmış ve ana okulu olarak hizmete girmiştir.

1965 Ağustos ayında vakıflar idaresinden gelen izin üzerine 1 Haziran 1966'da okul binası elden geçirilmiş, 1985 Ağustos ayında tüm okul tekrar onarılıp çağdaş eğitimin gerektirdiği bilgisayar ve lisan laboratuvarı kurulmuştur. 1986-1987 öğretim yılında da uzun süre ara verilmiş olan tüm öğrencilere yemek sistemi kurulmuştur. 1991-1992 öğretim yılında İngilizce ile öğretim yapan hazırlık sınıfı açılmıştır. 1993-1994 öğretim yılından itibaren kurumun orta ve lise kısmı karma eğitime geçmiştir. 1998-1999 öğretim yılında itibaren ilk ve ortaokul kısmı birleştirilerek ilköğretime dönüştürülmesi nedeniyle ortaokul önünde bulunan hazırlık sınıfı kapatılmıştır.

Okulda 19 derslik, Türkçe, Ermenice ve İngilizce dillerinde 4000 civarında kitabı olan kütüphane ve kitaplık, 27 bilgisayarlı bilgisayar laboratuvarı, fizik, kimya, biyoloji laboratuvarı, televizyon odası gibi bölümler vardır. Okulu Beyoğlu Üç Horan Ermeni Kilisesi Vakfı Yönetim Kurulu yönetmektedir (Azadyan 1945, s.12).

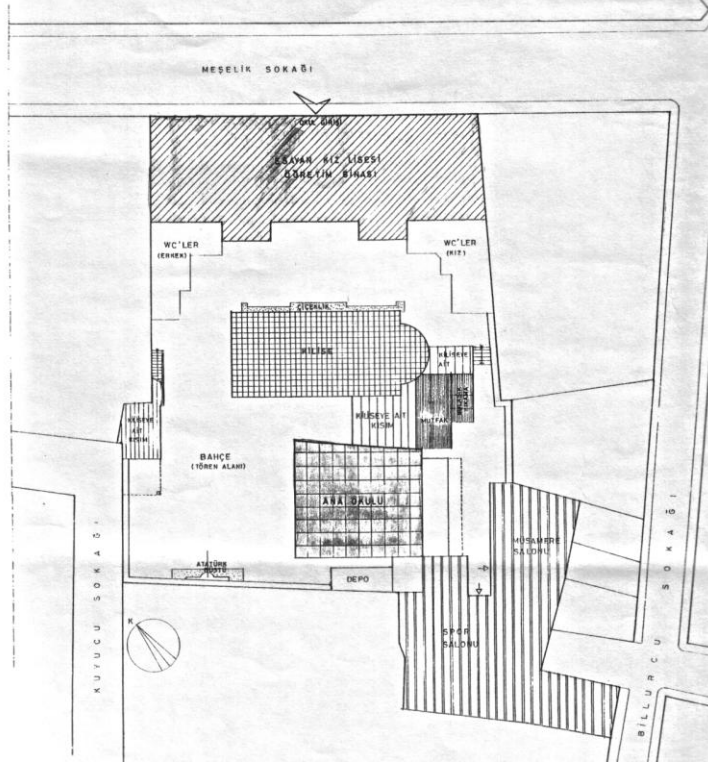
Şekil 4.139: Okulun konumu, Pervititch Haritası no 35, Nisan 1927

Mimari:

Okul Beyoğlu Taksim’de kuzeydoğuda Meşelik Sokak (eski adıyla Rum Kabristanı Sokak), güneydoğuda Billurcu Sokak, güneybatıda Çukurlu Çeşme Sokak ve kuzeybatıda Abdullah Sokak ile çevrelenmiş yapı bloğunun kuzeydoğu kenarında yanındaki binalarla bitişik nizamda konumlanmıştır (Şekil 4.139). Okulun bulunduğu arsanın ortasında Üç Horan Kilisesi, güneybatı kenarında anaokulu binası ve güney köşesinde de Billurcu Sokağı’na bakan spor salonu ile müsamere salonu yer almaktadır (Şekil 4.140).

Binanın, karşısındaki Zapyon Rum Kız Okulu ile birlikte sokağın karakteristiğini belirleyen bir cephesi vardır. Her iki okul binası, Esayan daha sade olmakla birlikte, dörder katlı cepheleriyle neo-klasik unsurlarla yüklü iki anıtsal kütle halinde sokağın üçte ikisi boyunca karşılıklı uzanır (Şekil 4.141).

ESAYAN ERMENİ KIZ LİSESİ
VAZİYET PLANI ÖLÇEK : 1/400

Şekil 4.140: Okulun vaziyet planı (okul arşivi)

Ana girişi Meşelik Sokak'tan olan okul, zemin katta ana giriş aksına göre simetrik planlanmıştır. Giriş aksını arka bahçeye kadar uzatan zeminden 5 basamak yükseltilmiş giriş holü aynı eksenle arka bahçeye açılır (Şekil 4.145). Orta eksenle dikine kesen koridorlardan yan kanatlara dokuzar basamaklı merdivenlerle çıkılmaktadır (Şekil 4.149). Her iki kanatta düşey sirkülasyonu sağlayan merdiven kovalarına bu kottan ulaşılır. Zemin katta kiliseye bakan cephenin iki köşesinde yer alan ve yatayda kademeli olarak iki yana uzatılmış lavabo ile tuvaletler üst katlarda tekrarlanmamıştır (Şekil 4.142).

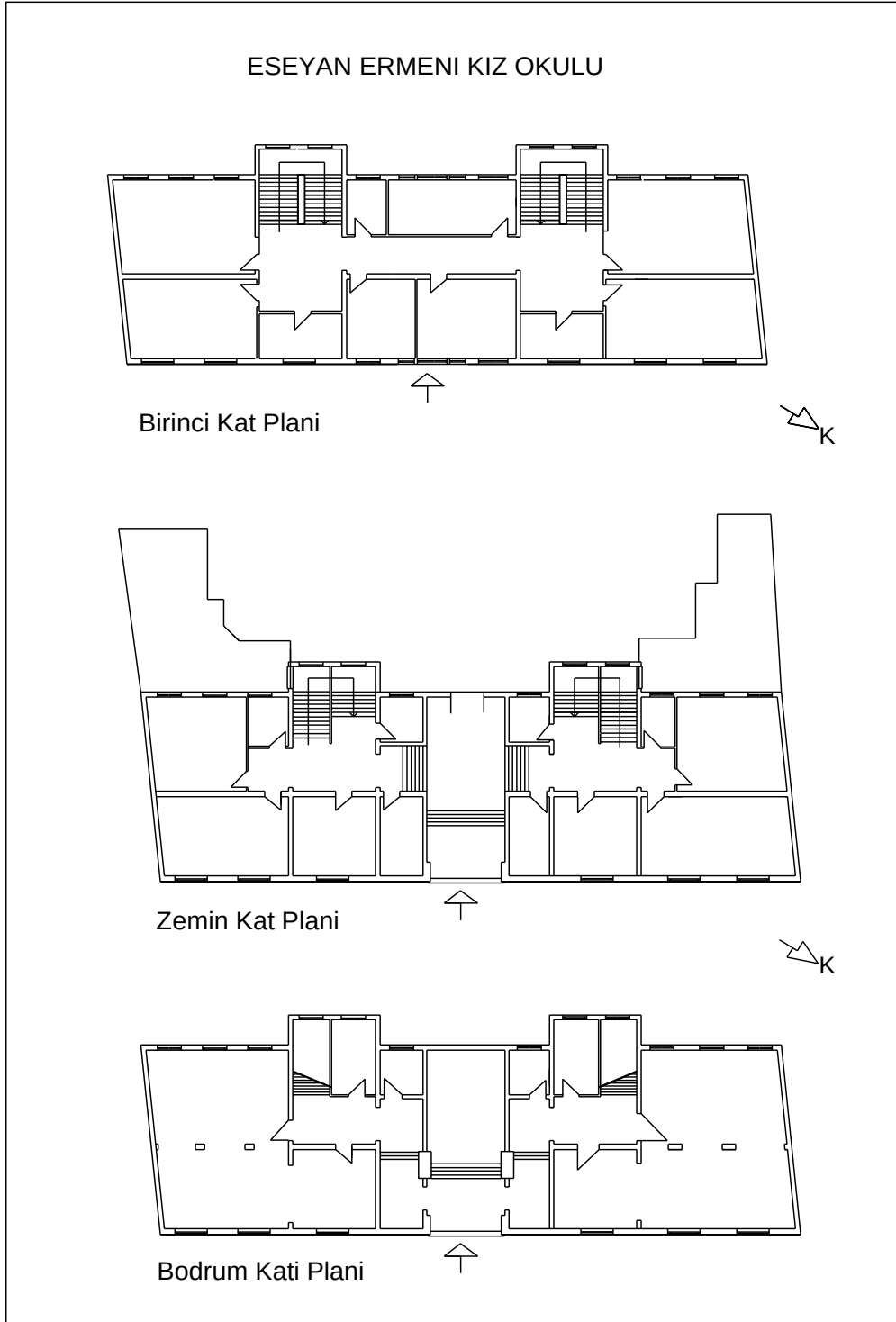
Öncelikle düzenlemesi kat planlarını yansıtmakla kalmayıp yükseltilmiş bodrum katın yanı sıra, zemin katın birinci ve ikinci katlardan mekan organizasyonu bağlamında farklılık gösterdiğini ifade eder (Şekil 4.143 ve Şekil 4.146). Simetrik bölümlenme dış cepheden okunabilmektedir. Katlar yatayda ince silmelerle ayrılmıştır. Bodrum katın bitimi diğerlerinden daha sade bir silmeyle belirlenmiştir. Beşik kemerli ve iki

kanatlı ana giriş kapısı zemin kat silmesine kadar yükselir (Şekil 4.144). Birinci ve ikinci katlarda ortadaki ikisi iyon başlıklı dörder plastırla bölümlenmiş karma pencereler kapı üzerinde giriş aksını vurgulamaktadır (Şekil 4.147). Ayrıca ana giriş kapısının iki tarafında birer yan giriş yer almaktadır.

Birinci kat silmesine yükselen ana giriş kapısı ve üzerindeki aksiyal düzenlemeyi vurgulayan plastırlı karma pencere düzenlemesi, öncephede kesintisiz devam eden kat silmeleri ile pencere dizilerinin yarattığı yatay bölümlenmeyi dengeleyen dikey unsurlardır. Tüm pencere açıklıklarında denizlikler belirgin, atkılar ise kat silmelerine gömülüdür. Açık renk, taş örgü pencere dikmelerini vurgulamıştır. Pencere aralarında düzgün kesme taş duvar örgüsü dikkat çeker (Şekil 4.148).

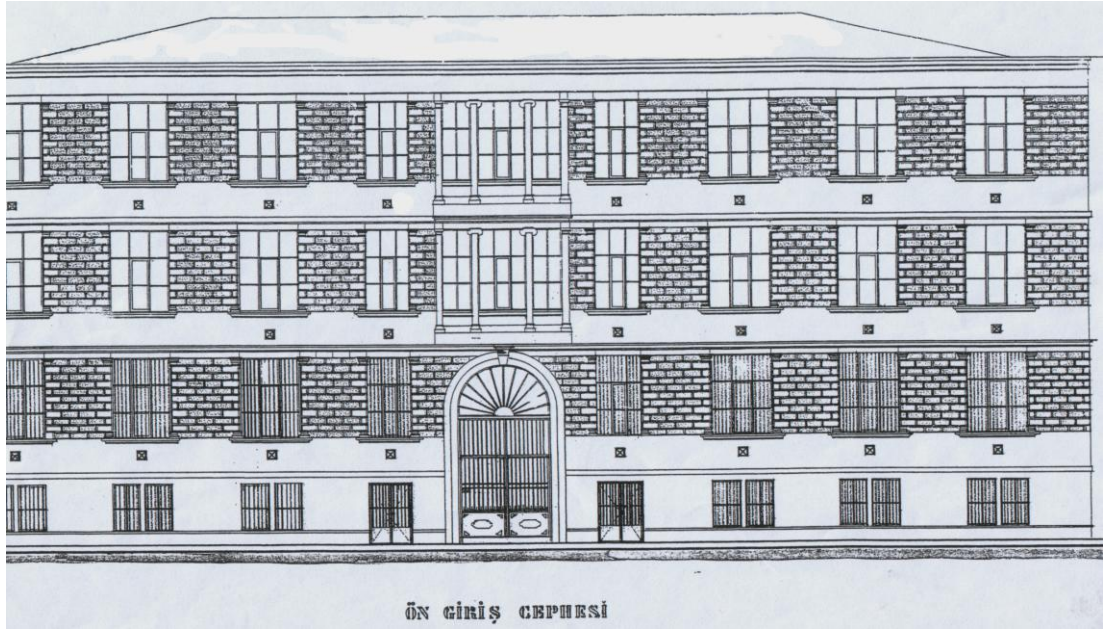

Şekil 4.141: Meşelik Sokak'tan görünüm

Şekil 4.142: Kat planları

Güney batıya bakan arka cephe, öncepheye göre sade tutulmuştur. Merdiven kovaların bulunduğu akslar düz söveli ikişer pencereyle çıkma yapar. Ortada kalan bölüme kat silmeleri konulmuştur. Tüm cephede dikdörtgen pencereler ince

Şekil 4.143: Öncephe görünüm (Okul arşivi)

Şekil 4.144: Ana giriş kapısı

Şekil 4.145: Arka avluya bakan cephe

Şekil 4.146: Meşelik Sokak'tan görünüm

Şekil 4.147: Öncepheden detay

Şekil 4.148: Öncepheden pencere detayı

sövelidir. Orta bölümde kapı üzerindeki kalkık kemer ve farklı oranlı pencere düzenlemeleri aksiyal plan kurgusunu burada da yansıtır (Şekil 4.145; Şekil 4.149).

Bina içi düzenlemesi son derece sade ve düzdür. Merdiven basamakları mermerdir. Her iki kanatta birbirine eş ve simetrik merdiven kovaları katları uzunlamasına geçen koridora bağlanır (Şekil 4.149). Arka bahçe otopark ve oyun alanı olarak kullanılmaktadır.

Şekil 4.149: Ana giriş holü ve merdivenler

4.2.6 Karagözyan Ermeni Okulu

İlçesi : Şişli

Adresi : Abide-i Hürriyet Cad. No 128

Kurucusu : Karagözyan Ailesi

Kuruluş Yılı : 1913

Tarihçe:

Okula adını veren Karagözyan ailesi, 19. yüzyıl sonlarında ticari girişimlerinin yanısıra Ermeni cemaatinin eğitimi için yaptıkları sosyal çalışmalarla da tanınmış bir ailedir. Ailenin bilinen en eski üyesi Hovhannes Karagözyan'ın dokuz çocuğu içinde diğerlerinden önce ölen Püzant'ın anısına, kardeşleri, onun payına düşen mirası kullanarak bir ticaret okulu açmak istemişlerdir.

1874 yılından itibaren Patrik II. Nerses Varjabedian'ın da yardımlarıyla girişimler yapılmış, ancak kardeşlerden Garabet ve Nazaret Karagözyan'ın arka arkaya vefatıyla çalışmalar ilerleyememiştir. 1896 yılına gelindiğinde bir diğer kardeş Dikran Karagözyan'ın ani ölümünün ardından⁵⁹ Patrik III. Madteos İzmirliyan'a avukat Hagop Hagopyan'ın sunduğu 1891 yılında hazırlanmış vasiyetnamesinde, Dikran Karagözyan'ın mal varlığının üçte birini ticaret okulunun açılması için ayırdığını bildirmiş, böylece okul açma fikri yeniden ağırlık kazanmış, ancak uzun görüşmeler sonunda ticaret okulu yerine bir yetimhane açılmasında karar kılınmıştır (Şekil 4.150). Yedikule'deki Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi arazisi üzerinde Surp Hagop Karma Yetimhanesi'nin bir devamı olarak kurulması düşünülmüştür (Azadyan 1949, s.17).

Ancak bazı zorluklarla karşılaşınca farklı bir yerde bina arayışlarına girilmiş, en sonunda da günümüzde Şişli semtinde, Abide-i Hürriyet Caddesi 228/1'de Rus asıllı Doktor Pleskof tarafından hastane işleviyle inşa edilmekte olan bina satın alınmıştır (Şekil 4.152).

⁵⁹ Dabağyan, Dikran Karagözyan'ın Kafkasya'dan gelen "Ermeni Komitacıları" tarafından öldürüldüğünü yazmaktadır. Bkz: Dabağyan 2003, *Türkiye Ermenileri Tarihi*, s.352.

Yönetim tarafından binayı değiştirme ve yetimhaneye uygun hale getirme görevi mimar Avedis Pekmezian ve Sarkis Pekmezian'a verilmiş, iç dış tadilatı ve binaya ek olarak alınan yeni arsayla toplam 13 bin altına mal olan okul, Surp Hagop Yetimhanesi'nden getirilen ve yaşları 7 ila 17 arasında değişen 113 öğrenciyle 7 Eylül 1913 tarihinde eğitim ve öğretime başlamıştır.

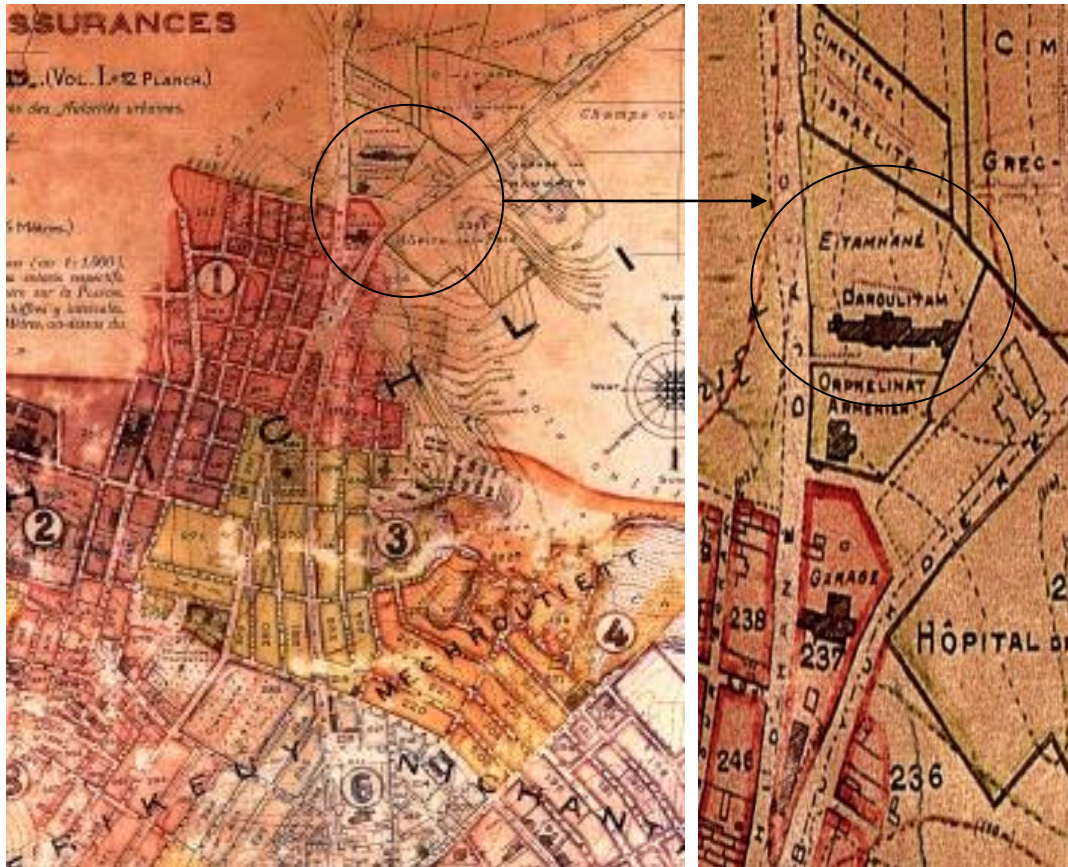
Şekil 4.150: Dikran Karagözyan (Azadyan 1949, s.8)

Okulda Ermenice, Fransızca, Osmanlıca, fen, matematik, müzik, resim, biyoloji, din, edebiyat, eliş gibi dersler okutulmaktaydı. El sanatları bölümü öğretmeni Harutyun Sıruncyan'ın Padova Üniversitesi mezunu olması, okulun temelde zanaat eğitime verdiği önemi gösterir. Öğrenciler ayrıldıkları bölümlere göre 24 Nisan 1914 tarihinden başlayarak Şirket-i Hasköy'de makine işleri, dökmeçilik, modelcilik, doğramacılık gibi işlerde çalışarak uygulamalı eğitim almaktaydılar (Azadyan 1949, s.24). Okulun din, tarih ve edebi konularda 800'ü geçen kitap sayısı ile güzel bir kütüphanesi de vardı. 1916 yılında savaş yönetimi tarafından bina askeriye tahsis edilmiş, askerin yardımıyla eşyalar Yedikule'ye taşınmış, burada sürdürülen eğitimle savaş sırasında 6 mezun verilebilmiştir. Okul bünyesinde ayakkabı imalatı yapılmaktaydı ve 1918 yılından sonra maddi kaynak sağlamak açısından bu girişimler kuruma yarar sağlanmıştır. 27 Ocak 1919 tarihinde yaşları 7 ila 15

arasında değişen 68 yeni öğrenciyle şişli'ye geri dnlebilmiştir. Bu tarihten sonra ğrenci sayısı artarak 175'i bulmuş, sınıf yetersizliği nedeniyle revir yemekhaneye çevrilmiştir.

Mezun olan çocukların bir kısmı Getronagan'a devam ederken bir kısmı da Paris'e yollanıyordu. Kurumun en önemli kuruluş amaçlarından biri zanaat öğretmek olduğundan okuldaki ayakkabı atölyesinin altını çizmek gerekir. 1920lerden sonra ziraatle ilgili bir bölüm de açılmıştır. Okula bitişik Hazine-i Hassa'ya ait arsa satın alınarak bostana çevrilmiş, bahçe bakımı, tavukçuluk, domuzuluk gibi konularda dersler verilmiştir. 8 Mayıs 1922'de iki makinayla triko çorap atölyesi açılmış, kuaförlük, elektrik işleri gibi dallarda okul mezunlar vermiştir(Azadyan 1949, s.36).

Karagözyan Ermeni Yetimhanesi, günümüzde aynı yerde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir ilköğretim okulu olarak hizmet vermeye devam etmektedir (şekil 4.153).

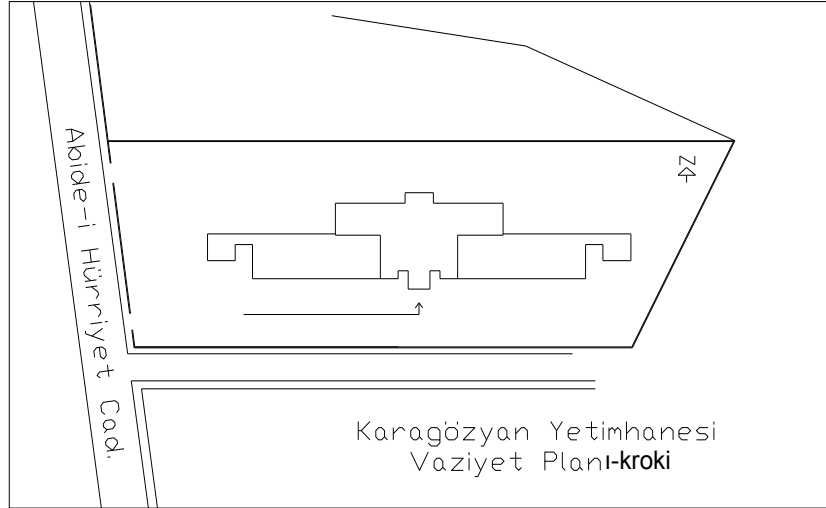
şekil 4.151: Okulun Pervititch Haritası'nda konumu 1924-25, Plan 12

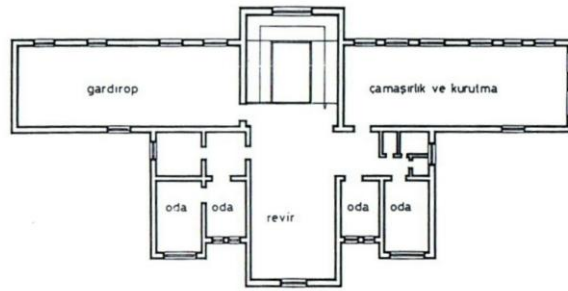
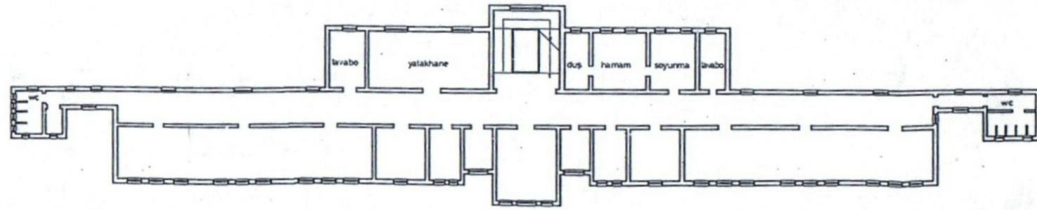
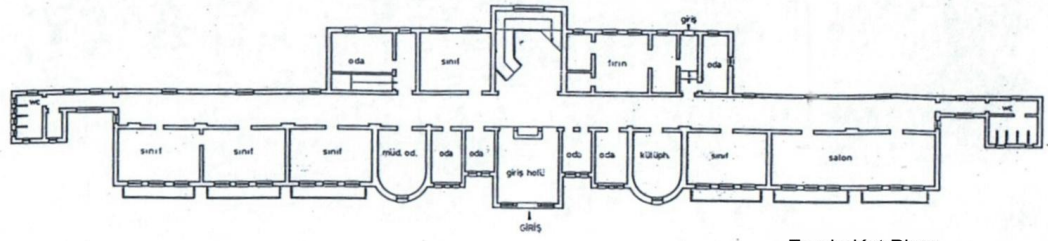
Şekil 4.152: Abide-i Hürriyet Caddesi'nden görünüm, yüzyıl başı
(Azadyan 1949, s.30)

Şekil 4.153: Abide-i Hürriyet Caddesi'nden görünüm, 2008 yılı

KARAGÖZYAN OKULU

Şekil 4.154: Vaziyet plan krokisi ve kat planları
(Şaman 1988, s.144)

Mimari:

Okul kuzeyde Halaskargazi Caddesi gerisinde Musevi ve Rum-Ortodoks Mezarlığı, güneyde Osmanoğlu Kliniği, batıda Abide-i Hürriyet Caddesi ile çevrilmiş yapı bloğunda batı-doğu yönünde konumlanmış olup ana girişi batıda Abide-i Hürriyet Caddesi' ndendir (Şekil 4.151 ve Şekil 4.154).

Okul binası cadde kotunun üzerinde kalmaktadır. Cadde tarafında ilk algılanan yapının kule kısmı olup ana girişi binanın plan şemasını ikiye böler. Simetrik bölümlenme, cephede de yansıtılmıştır (Şekil 4.153; Şekil 4.154). Giriş holü geride kuzey duvarına yaslanan geniş mermer merdivenlere iki kolon arasında üç basamakla bağlanarak bir karşılama galerisi yaratır (Şekil 4.161; Şekil 4.162). Ortadaki geniş merdiven üst katlarla bağlantıyı sağlarken batı-doğu yönelimli binada sınıflar uzun bir koridorun iki yanına sıralanmıştır (Şekil 4.160).

Bodrum katta yemekhane, mutfak, kalorifer dairesi, kilerler yer almaktadır. Açıldığı tarihte kalorifer tesisatı döşeli tüm bina havagazı ile ısıtılmaktaydı. Zemin katta dersliklerle birlikte idari odalar sıralanırken başlangıç aşamasında birinci kat 110

Şekil 4.155: Ana giriş cephesi

Şekil 4.156: Batı kanadı ucundaki kule

Şekil 4.157: Batı Kanadı, Abide-i Hürriyet Cad. tarafından görünüm

Şekil 4.158: Ana giriş cephesi, batı kanadı

yataklı 3 yatakhane, mermer kurnaları olan 8 banyo ve misafirhane olarak düzenlenmişti. Günümüzde de kısmen değişmiş olmakla birlikte aynı işlevler sürmektedir. Okulun en üst katında kütüphane, revir ve hizmet odaları yer almakta olup her katta derslik bulunmaktadır (Şekil 4.154).

Mevcut kagir bina hem aksiyal cephe düzenlemesiyle hem de plan şemasında çıkmalarla vurgulanmış girişiyle iki kanada bölünmüş olup batı-doğu yönünde arazi eğimine uyar (Şekil 4.155). Batı kanadı yemekhanenin yer aldığı yerden yükseltilmiş bodrum katıyla 2.5, doğu kanadı ise 2 kat görünür (Şekil 4.157; Şekil 4.158 ve Şekil 4.159). Sade söveli dikdörtgen pencere dizisi, her iki kanatta balkonlarla zenginleştirilmiştir ve bu düzenleme kanat cephelerindeki yatay yayılımı destekler (Şekil 4.159). Ayrıca pencerelere gölgelik vazifesi de görmektedir. Bina köşeleri saçaklığa kadar rustik örgü ile vurgulanmıştır (Şekil 4.157).

Şekil 4.159: Ana giriş cephesi, doğu kanadı

Üzerinde banklarla küçük bir taraça gibi düzenlenmiş ana girişe beş basamakla ulaşılır (Şekil 4.159). Kapı pencereleri kare kayıtlıdır. Ana giriş üzerindeki balkonu

altta kaideleri üzerinde yükselen dört dorik sütun taşımaktadır (Şekil 4.155). Geride üçlü pencere grubunu çevreleyen balkonun altındaki yüzey bir friz gibi düzenlenmiş ve üzerine dorik triglifler yerleştirilmiştir. Giriş cephesi en üstte sade bir kırma çatıyla bitirilmiş olup cephe çıkmasını ortalayan kare bölümlemeli geniş pencerenin basık kemeri kilittaşı belirgin bir atkı, yanlarda elmas kesimli beşer tas dizisiyle vurgulanmıştır. Ana giriş cephesi ayrıca iki yanda çeşitli boyutlarda kemerli ve dikdörtgen pencereler, zeminde yükseltilmiş bodrum katı kilit taşları vurgulu kemer atkılı pencereler ve rustik örgü duvar kaplaması ile ifade edilmiş kanatlara adeta başlangıç veren dairesel çıkmalar ile hareketli bir görüntü sergiler.

Batı kanadının ucunda yükselen kule ise bezemelerinde yapıldığı döneme ait sadeliğine karşın yarı yarıya Art Deco etkisi taşıyan dar dikdörtgen ve kemer atkılı pencereleri, yarım madalyon bezemeleriyle bir ortaçağ kalesini çağrıştırmaktadır (Şekil 4.156).

Şekil 4.160: Okulun zemin kat koridorundan görünüm

Şekil 4.161: Okulun giriş holünden görünüm

Şekil 4.162: Ana giriş holünde merdivenler

4.3 Musevi Okulları

4.3.1 Galata Musevi Okulu I

İlçesi : Beyoğlu, Galata

Adresi : Şişhane, Mektep Sokak

Kurucusu :

Kuruluş Yılı :

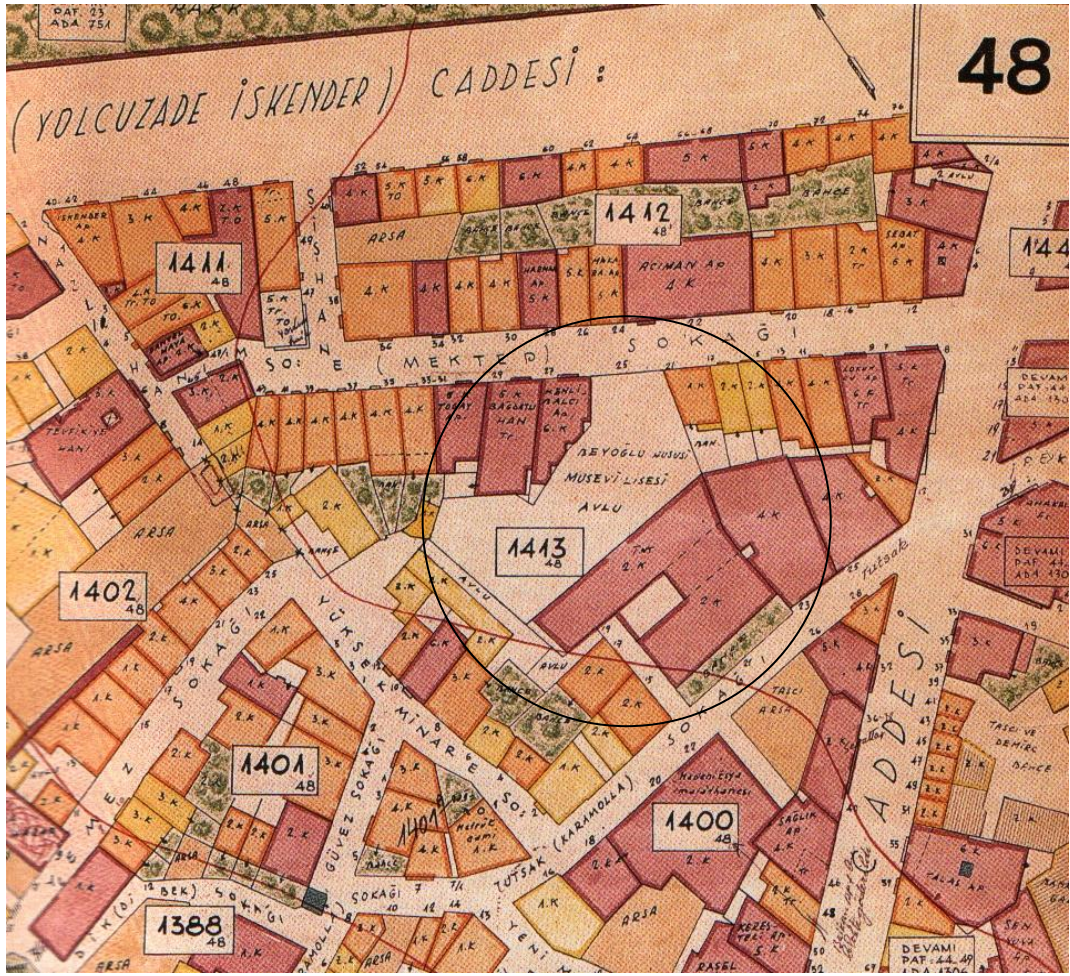
Tarihçe:

Alliance Israelite Universelle'in maddi yardımında bulunmakla birlikte açtığı okulların dışında Aşkenazi Yahudilerinin devam ettiği okullardan biriydi. Okulun programı, diğer okullardan farklıydı ve öğretim dili olarak Almanca kullanılmaktaydı (Rodrigue 1997, s. 140).

1911 yılında Türkiye Yahudilerinin *Alliance* vesayetinden çıkmak istemelerinin bir sonucu olarak uluslar arası faaliyet göstermekle birlikte Amerikan kaynaklı olan Bene Berit cemiyeti İstanbul'da da bir loca açmıştır.

Ardından, İstanbul'daki Aşkenazi Cemaati'ne başhamamlık ve Goldschmidt Okulu'na müdürlük yapmak için davet üzerine Almanya'dan 1900 yılında gelen Davit Markus tarafından 1915'te kurulan ve Galatasaray Lisesi'nin programına yakın bir program takip eden Bene Berit Lisesi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu binaya taşınmış ve isim Beyoğlu Musevi Lisesi olarak değişerek eğitimine devam etmiştir.

Okul, 1995 yılında yeni açılan Ulus Özel Musevi Lisesi'ne devrolunmuştur. Okulda uzun yıllar Ermeni, Rum ve Müslüman öğrenciler de okumuştur (Ovadya 1994, s.403).

Şekil 4.163: Okulun konumu, Suat Nirven Haritası, 1949, pafta 48.

Mimari:

Okul, doğuda Mektep Sokak, batıda Tutsak Sokak, kuzeyde bitişik nizam binalar ve Yüksek Minare Sokak ile güneyde Okçubaşı Caddesi tarafından çevrilmiş yapı bloğunun ortasına konumlanmıştır.

Ana girişi Mektep Sokak'tandır, ancak Tutsak Sokak'a da cephesi bulunmaktadır. Doğu yönünde bitişik nizam binalar arasından okulun bulunduğu avluya ulaşılır (Şekil 4.163).

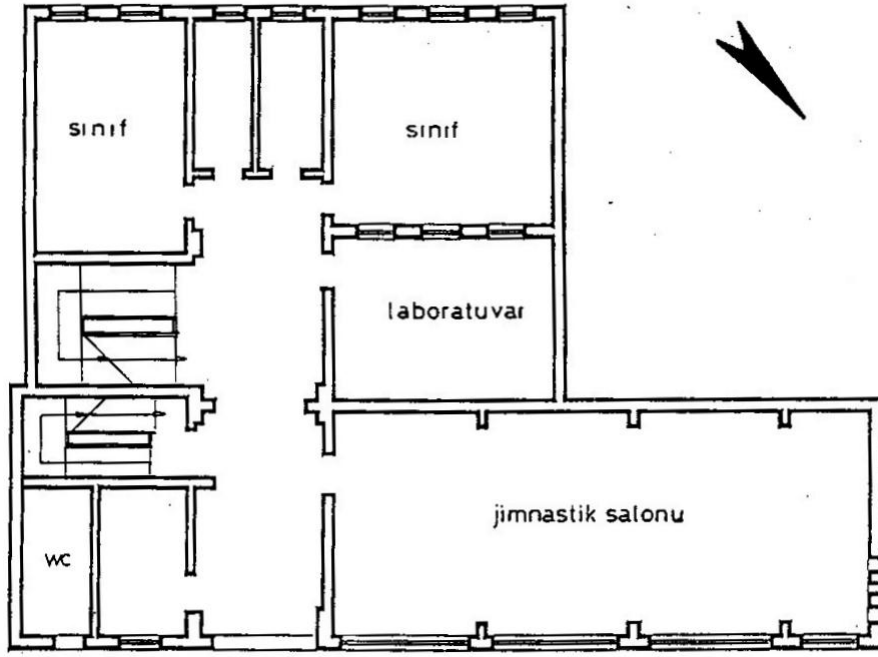

Şekil 4.164: Talaşçı Sokak'tan görünüm

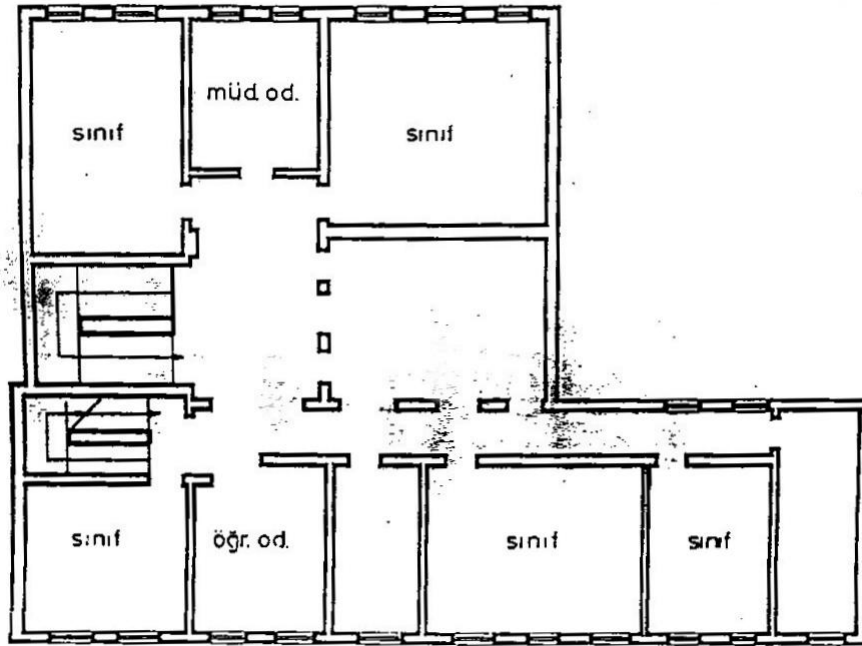
Okul, üç katlı bir yapı olup kuzey ve güney cephelerden yandaki binalara bitişik nizamdadır. Her katta sövesiz sade pencere dizileri göze çarpar. İkinci ve üçüncü kat pencereleri arasında tuğla örgü geniş kare tablalar, pencerelerle birlikte düşeyde tuğla şeritlerle ayrılmıştır. Düşey bölümlmeler bina cephesinde yükselen bir etki yapmakta ve yapıyı olduğundan uzun göstermektedir (Şekil 4.164).

Bina her katta farklı bir plan şemasına sahiptir. Zemin katta giriş doğu yönünden olup ortadaki hole bakan yan yana iki merdiven kovası güneydoğu duvarına yaslanmıştır. Büyük merdivenler ikinci katta son bulmaktadır. Zemin katta saat yönünde derslikler, merdivenler, laboratuar ve jimnastik salonu sıralanmıştır (Şekil 4.165).

GALATA MUSEVİ OKULU

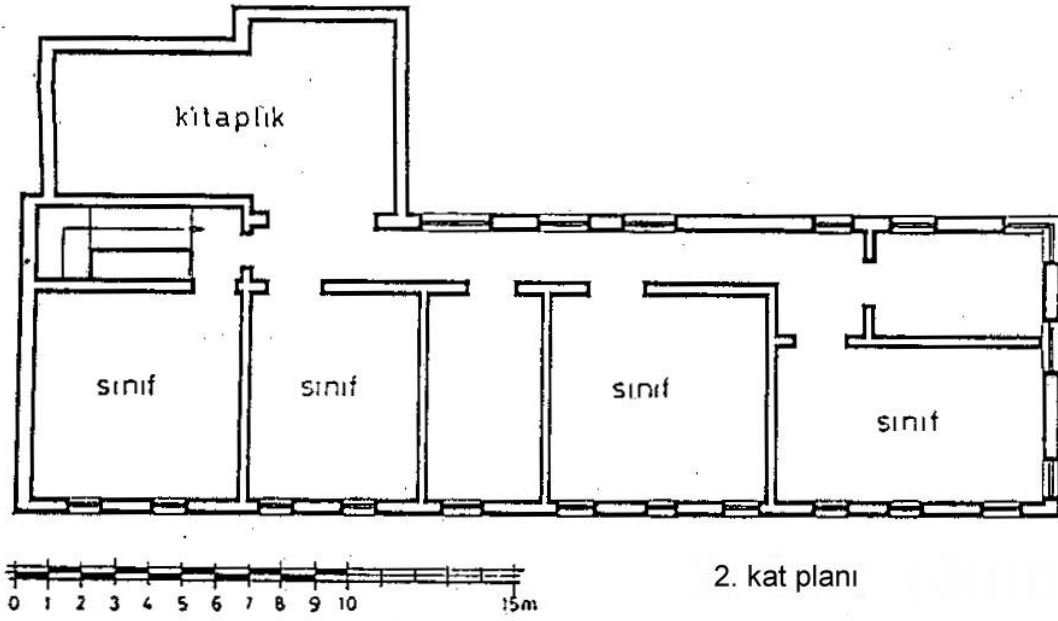

zemin kat planı

1. kat planı

Şekil 4.165: Okulun kat planları
(Şaman 1988, s.167)

Şekil 4.166: Okulun 2. kat planı
(Şaman 1988, s.168)

Birinci katta merdivenlerin bir ucuna açıldığı L tipi koridorlu bir plan şeması uygulanmıştır. Bu katta müdür odası ile öğretmenler odası merdivenlerin çıktığı holün iki ucuna karşılıklı ve derslikler de koridorun iki tarafına sıralanmıştır (Şekil 4.165).

İkinci kata küçük merdivenlerle ulaşılır ve alttaki katlardan dardır. İnce koridorun doğu tarafına derslikler dizili olup kitaplık batı yönündedir (Şekil 4.166).

4.3.2 Galata Musevi Okulu II

İlçesi : Beyoğlu, Galata

Adresi : Dibek Sok.

Kurucusu : *Alliance Israelite Universalle*

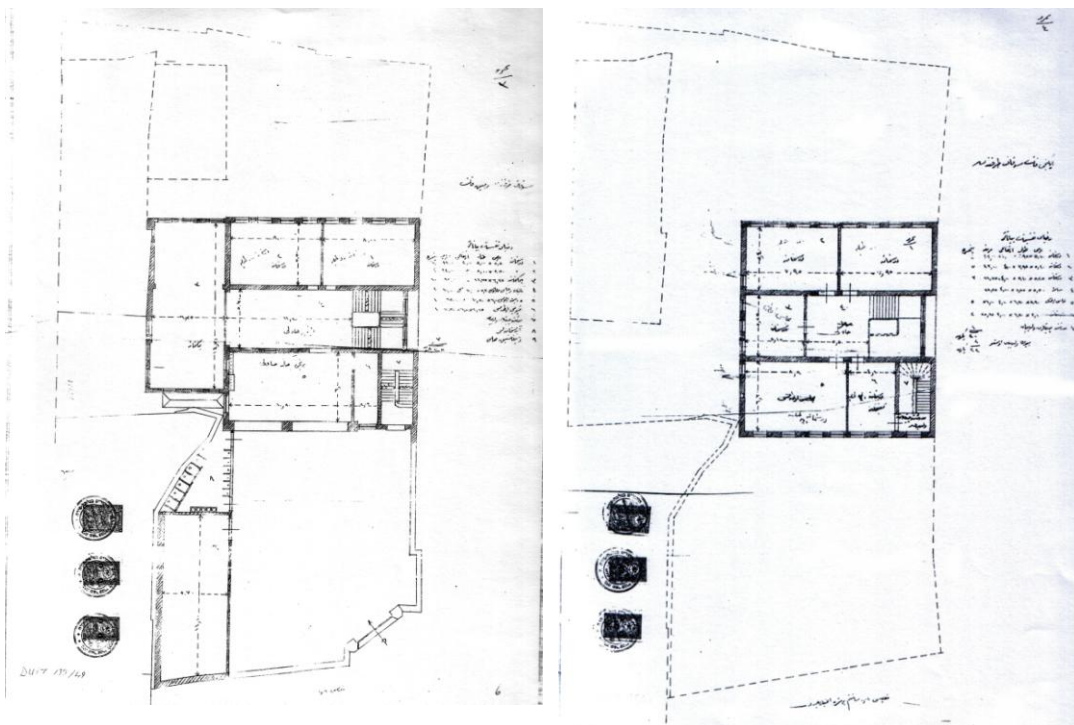
Kuruluş Yılı : 1915

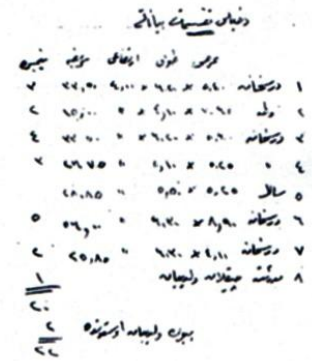
Tarihçe:

Osmanlı Başbakanlık Arşivi'nden elde edilen belgeye göre Galata, Tophane, Hacı Mimi Mahallesi Gülhan ile Dibek Sokaklarında bulunan 19, 25, 31, 46 ve 44 numaralı mahallin, bölgede kız-erkek toplam 9000 nüfus bulunduğu göz önüne alınarak Musevi cemaati çocuklarına okul yapılmak üzere binde on kuruş hesabıyla senelik 2153 kuruş 20 para karşılığı verilmesi kararı alınmış, 1915 tarihli ruhsatı da böylece çıkmıştır (Ek G.1; Ek G.2. ve Ek G.3) (Şekil 4.167). Bina günümüzde Barın Yurdu adıyla yaşlılara hizmet vermektedir.

Şekil 4.167: *Alliance* Okulu öğrencileri (Rodrigue 1997, s.151)

صوبہ خاتہ بغیر صوبہ ناماھی

فصل ۱۱، سیم پونز، عجب زیاده -

207

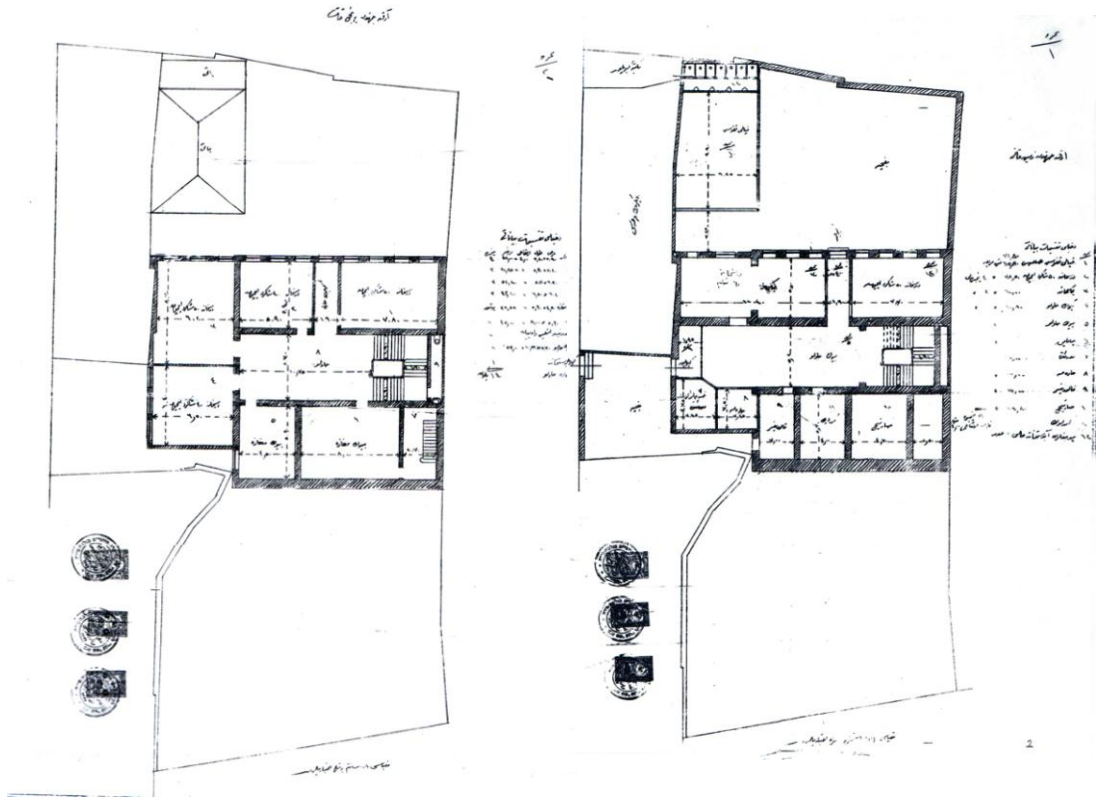
Mimari:

Alliance Israélite Universelle'in kurduğu okullardan biri olan Galata Musevi Okulu, dikdörtgen biçimli bir arazinin ortasında, kuzeydoğu-güneybatı sınırlarına cephe verecek şekilde konumlanmış kare planlı bir binadır. Arazinin kuzeyinde Kırım İngiliz Protestan Kilisesi, doğusunda Hacı Mimi Külhani Sokak bulunmakta olup batıda Dibek Sokak ve güneyde bina ve bahçelerle çevrilidir (Şekil 4.168). Arazi batı-doğu istikametinde dik eğimlidir. Bu eğime göre okul, güneydoğu cephesinden 6, kuzeybatıya bakan ön cepheden ise 4 katlı görünür ve üzerine oturduğu arsayı batı-doğu yönünde ortalamıştır (Şekil 4.174 ve Şekil 4.175). Ayrıca kuzey yönünde Protestan kilisesi ve Külhani Sokak ile okul arazisi arasında bir sıra bina bulunmaktadır (Şekil 4.77).

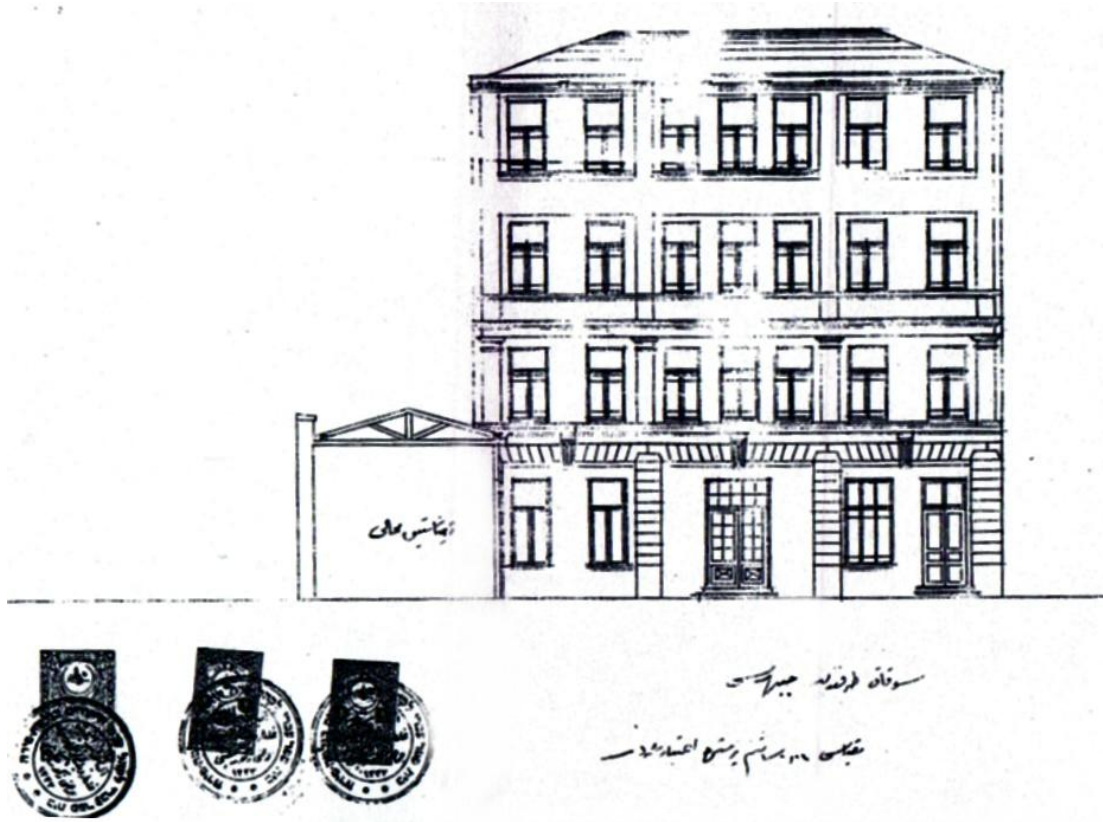
Batıya bakan ön alanın kuzey kenarı boyunca Pervititch Haritası'nda hangar adıyla geçen bir bölümle tuvaletlerin bulunduğu bir oda görülmektedir (Şekil 4.168 ve Şekil 4.169). Bahçe kapısı tam batıya bakan köşede Dibek Sokak'a açılmaktadır. Pervititch Haritası'nda bu alan ağaçlıklı bir bahçe olarak işaretlenmişse de günümüzde beton dökülmüş genişçe bir avlu görünümündedir. Kuzey sınırına dayalı hangar da tek kat odalar dizisidir (Şekil 4.172).

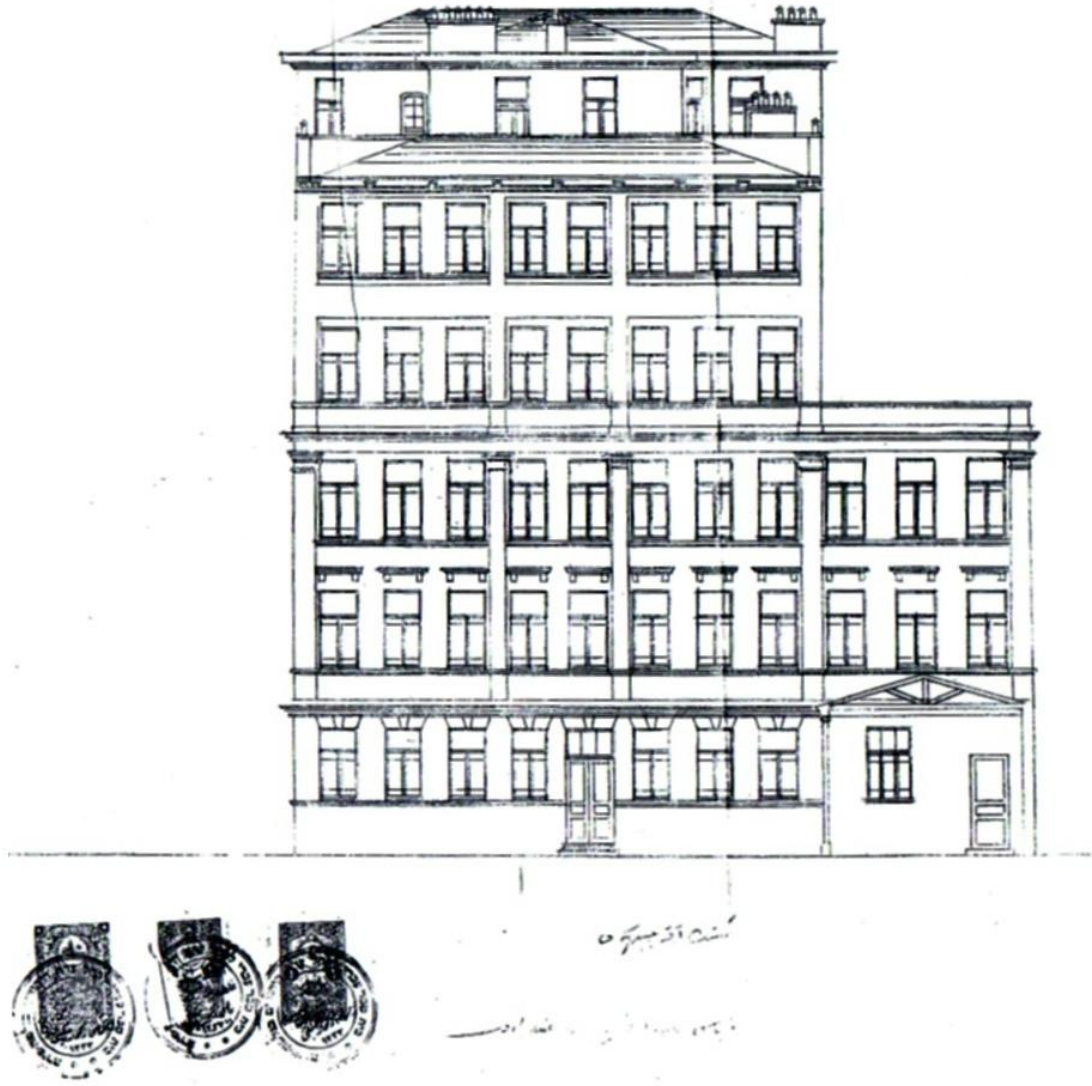
Şekil 4.172: Ön avludan görünüm.

Şekil 4.173: 1. bodrum ve 2. bodrum kat planları
(BOA DUİT 135/47)

Şekil 4.174: Ana giriş cephesi, Dibek Sokak tarafından görünüş
(BOA DUİT 135/47)

Şekil 4.175: Arka cephe, Galata yönü (BOA DUİT 135/47)

Arsanın güney doğusunda kalan boş alan da Pervititch Haritası'nda yeşillikli, ağaçlıklı bir bahçe gibi işaretlenmiştir ancak saha araştırması yapılırken okulun zemin katına ayak basmak mümkün olmuşsa da güvenlik gerekçesiyle binayı gezme veya fotoğraf çekme izni verilmediğinden arka bahçe ve üst katlar görülememiştir. Harita ve arşivlerden çıkarılan çizimlerde bu alanın doğu kenarında bir de tuvalet olarak düzenlendiği anlaşılan küçük tek katlı bir yapı görülmektedir (Şekil 4.173).

Bina kagir olup öncephede sıva rengi ve plaster düzenlemesiyle vurgulanmış bir zemin kat üzerine 3 katlı sade bir binadır. Giriş kapısı yüksekçedir (Şekil 4.176) ve iki kapı kanadının üzerinde küçük kare kayıtlı dikdörtgen bölüm, girişi vurgular. Ayrıca duvarda üç pencere genişliğinde aralıklarla yükselen rustik plastr sütunlar,

birinci kat pencere altlarından yatayda cephe boyu uzanan bir baştaban gibi düzenlenmiş bölümle birleşerek koyu sıva rengiyle göze adeta binayı taşıyan sütunlu bir kaide gibi etki yapar. Abartılı kilittaşlarına göre ise pencere ve kapının içine yerleştiği kemerli açıklıklar gibi algılanabilmektedir. Ayrıca yanda bir giriş kapısı daha görülmektedir (Şekil 4.175; Şekil 4.177 ve Şekil 4.178).

Şekil 4.176: Ön cepheden görünüm.

Üst katlarda, zemin kat düzenlemesini takip eden plastırlar çatı saçaklığına kadar devam eder ve kat silmeleriyle birleşerek pencere denizlikleri ile tepe atkılarını hizalayan ortada üçer, yanlarda ikişer pencerelik bölümler oluşturur. Tüm bu plastır bölümler ve pencere dizileri, yapıya yükselen bir etki kazandırır.

Yapı hol tipi kare plan şemasına sahiptir. Ana merdiven kovanının güneybatı duvarına yaslandığı hol, güneybatı –kuzeydoğu yönelimlidir ve planı aynı doğrultuda üç eşit parçaya böler (Şekil 4.170 ve Şekil 4.171). Girişe göre sağ tarafta birinci

Şekil 4.177: Öncepheden görünüm

Şekil 4.178: Öncephe, giriş katı.

bodrum kata kadar inen ve yukarıda üçüncü kata kadar çıkan bir hizmet merdiveni konumlanmıştır (Şekil 4.173). Zemin kattaki yan kapıdan bu merdivenlere ulaşılır (Şekil 4.178). Ortadaki ana merdiven ise ikinci bodrum kata kadar inmekle birlikte yukarıya doğru ikinci katta son bulur (Şekil 4.173). Merdiven kovanının karşısında yemekhane, güney yanında ise iki derslik yer alır.

Birinci ve ikinci katlarda, merdivenin açıldığı orta holün etrafına derslikler dizilmiştir (Şekil 4.169 ve Şekil 4.170). Batı köşesinde konumlanan merdivenlere ise odadan odaya geçiş sistemiyle ulaşılır.

Üçüncü kat tahminen lojman olarak tasarlanmış olup alt katlardan farklı bir plan şemasına göre düzenlenmiş odalardan meydana gelmektedir (Şekil 4.171).

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı Devleti'nde son yüzyıllardaki çalkantılı ortam içinde imzalanan ticari anlaşmalarla dünya ekonomisine açılış ve 1839 Tanzimat Fermanı ile somutlaşan yeni yönetim biçimi arayışları, Osmanlı Devleti'nin çok cemaatli, çok milletli, çok uluslu toplumsal yapısında 20. yüzyıl Batılı dünya tasarımının altyapısına temel sayılabilecek aktörlerini kazandıran değişimler yaratmış, değişen ekonomik ve toplumsal yapı, kentsel çevreye yansımıştır.

İmparatorluğun zayıflamış bir pozisyonla Batılı ekonomik sisteme eklemlenmesi ve devletin devamını sağlayacak temel mekanizmalarını çağa uydurarak güçlendirmek hedefiyle yürürlüğe konan Batı kaynaklı uygulamalar, yönetsel, toplumsal, ekonomik ve politik merkezileşme ile toparlanmayı sağlayacak yerde eski-yeni, geleneksel-modern, dini-dindışı ekseninde çatışma ve ikiliklere neden olmuş, Batılı Aydınlanma fikirleri ışığında ekonomik güçlenmeyle birlikte yaratılan toplumsal dönüşüm neticesinde Osmanlı toplumunu oluşturan milletlerin ayrışmasına ortam yaratmıştır.

Tanzimat'tan sonraki dönemde geçmiş devirlere kıyasla üst düzeyde 'devrimci' nitelik taşıyan uygulamaların gerçekleştirilmesi sürecinde ortaya çıkan çelişkiler, Batılı kapitalist sistemin getirdiği yeni ekonomik ve politik işlevleri yürütebilecek ve kullanabilecek yapıda toplumların oluşumunu sağlayan bir tür üretim ve dönüşüm mekanizması olan eğitim alanında en belirgin şekliyle kendini göstermiştir.

Tanzimat Fermanını takiben 1856 Islahat Fermanı ve 1876 Kanun-i Esasi temelinde çok çeşitli sivil hak ve özgürlüklere kavuşan gayrimüslim cemaatler, Batılı ülkelerle geçmiş yüzyıllara uzanan bağlarını güçlendirmiş, imparatorluk içinde ağırlıklı oranda ticaret ve parayla uğraşan kesim olarak mesleki avantajlarının ve konjonktürün getirdiği tüm fırsatları değerlendirerek ekonomik ve toplumsal alanda parlak bir yükselme elde etmişlerdir. Ticari ilişkilerinin bir yan getirisi olarak Rönesans ve arkasından Fransız devriminin yarattığı Batılı yeni dünya anlayışıyla imparatorluk içinde herkesten önce tanışmışlardır. Yeni dünya sistemi içinde kurdukları ilişkilerle

gayrimüslimler imparatorluğun başşehirinde önce ekonomik güç elde etmişlerdir. Arkasından kendilerine sunulan tarihsel geçmişle geleceği Aydınlanma fikirleri rehberliğinde yorumlayan entelektüel sınıflarını yaratmışlardır. Zenginleşme ve zenginliğin sağladığı olanaklarla ortaya çıkan gayrimüslim burjuvazi, Batıda gördüğü, öykündüğü, hayal ettiği Batılı yaşam biçimini yüzyıllardır yaşadığı imparatorluk sınırları içinde, İstanbul’da yaratabilmek için en başta toplumu hazırlamak üzere eğitime ağırlık vermiştir.

19. yüzyılda reformların ruhuna uygun olarak ruhani niteliklerinden çok dünyevi nitelikleriyle ağırlık kazanan eğitim, görevini yapmış, toplumu dönüştürmüştür. Ancak bu her millet için tamamen aynı şartlarda gerçekleşmediği gibi hedefler bakımından tamamen aynı sonuçlara ulaşıldığını söylemek de zordur.

Kentsel bağlamdaki yansımaları ise, en azından İstanbul örneğinde günümüze ait/ulaşan çağdaş normları örnekleyen ilk prototipin oluşumuna büyük katkıları ve halen devam ettiği anlaşılan Batılılaşma sürecinde, kendine tıpkı geçmişteki gibi meşruiyet/aidiyet arayan az sayıdaki “Batılı” kentliye sınımlanacak bir tarihi kentsel doku bırakmış olmalarıdır.

Galata, Bizans döneminden başlayarak başta özerk bir şehir olması, Osmanlı hükmü altında ise daha çok Hristiyanların ticari işlerini yürüttüğü bir liman bölgesi işlevini sürdürmesi nedeniyle yerli gayrimüslimlerin iş için gidip geldiği kısmen de yaşadığı bir yerdi. Galata’nın uzantısı Pera’da ise 16. yüzyıldan başlayarak yabancı elçilikler konumlanmış, 19. yüzyıla gelindiğinde bölge elçilik mensupları, tercümanlar, elçilik ve yabancı ülkelerle iş yapan Levanten, Rum, Ermeni ve Yahudilerin toplandığı, karşı kıyı Üsküdar ve Tarihi Yarımada’da Osmanlı hükmünün yarattığı atmosferden çok Batıdan gelen rüzgarların estiği bir yere dönüşmüştür.

Galata baştan beri daha çok bir iş merkeziydi. İnşa tarihleri 13-14. yüzyıllara giden dini yapılardan küçük ölçekli yerli gayrimüslim grupların buralarda yerleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. Tek tük okul benzeri oluşumlar da kaynaklarda geçmektedir. Tanzimat’ın getirdiği siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimler kapsamında 19. yüzyıl boyunca İstanbul’un tüm bölgelerinde eğitime ve eğitim yapılarına artan oranda önem verilmiştir. Ancak 19. yüzyılda başta Rumlar olmak üzere Ermeni ve Yahudilerin ekonomik ve politik konjonktürün değişmesiyle ticaret, kambiyo, bankerlik işlerinde büyük ilerleme kaydetmesi, hükümet ileri gelenleriyle kişisel ve

resmi düzeyde dostluk ve iş ilişkileri kurması, giderek iyice zenginleşerek gayrimüslim burjuvazisini oluşturmalarıyla Galata-Şişli güzergahında kendi özelliklerini ortaya koyan bir sosyal ve kentsel yapılanma ortaya çıkmıştır. Başta Kamondo ailesinin Bankalar Caddesi'nin hemen yukarısında kendine bir konak yaptırıp oturması gibi, Galata'da ikamet edilmesine karşın, bölgenin sur duvarlarına hapsedilmiş dar ölçekli yapısı bir süre sonra yeni ihtiyaçlar doğurmuş, elçilik binaları dışında mezarlık ve boş alanlardan ibaret Pera bağları, Galata'da çalışanlara ikamet edebilecekleri iyi bir alternatif alan teşkil etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu milletleri arasında imparatorluğun idari kademeleri nezdinde birinci sırada yer alan, tarih boyunca Katolik ve Ortodoks mezhepler arasındaki dengeleri korumak adına ve ticari alanlarda Batılı ülkelerle en kritik ilişkileri yürütmüş olan Rum Ortodoks milleti, Batıyla ilk kapsamlı ilişkileri kuran, dolayısıyla batılı yeni fikir ve değişimleri ilk yansıtan ve geliştiren millet olmuş, Batılı nosyonlarla Galata ve özellikle Pera'da yaratılan kentsel çevrede ağırlıklı yapı birikimini eğitim kurumlarıyla birlikte daha çok Rumlar ortaya koymuşlardır.

18. yüzyılda devlet kademelerinde resmi simsarlık ve mali danışmanlık görevlerini Yahudilerin bu dönemde gözden düşmesiyle yürütmeye başlayan Ermeniler, Batılı ülkelerin Doğuyla ilgili tasarımlarında rol oynamış, tarihleri içinde Rum, Yahudi ve Müslümanlara kıyasla Katolik ve Protestan ülkelerin telkin ve himayelerine daha açık bir çizgi takip etmişlerdir. Dolayısıyla Hıristiyanlık içindeki mezhep çatışmaları hemen her zaman ve her yerde baki olmakla birlikte Ermenilerin kendi içlerinde bütünlük sağlamalarını zorlaştırmıştır. Öte yandan belki de yine aynı kültürel beslenmeye açık tavır nedeniyle erken tarihlerde yazılı kültür ürünleri vermeye başlamışlar, kendi açtıkları okulların yanı sıra Protestan ve Katolik misyonerlerin okullarına da çok sayıda öğrenci vermişlerdir.

Yahudiler 18. yüzyılda devlet nezdinde kaybettikleri prestijlerini 19. yüzyılda geri kazanmışlar, elde ettikleri zenginlikle Pera ile birlikte daha çok Galata bölgesinin mimari dokusunda önemli yer tutan han, apartman gibi gelişen ölçekte sivil binalar yaptırmışlardır. Yahudi milletin toplumsal dönüşümünü, kalkınmasını açtığı okullarda verdiği eğitimle sağlayan en önemli aktör *Alliance Israelite Universalle*, aynı yerli Yahudi burjuvazinin ısrarlı desteğiyle Osmanlı Yahudileri arasında tutunabilmiştir. Dini tutuculukları ve 18. yüzyılda Rum ve Ermeniler atılım yaparken Yahudilerin kendi içlerine kapanmaları nedeniyle Tanzimat sonrası gelişmelerden de

geç yararlanmışlardır. Buna rağmen değişime bu kadar dirençli bir toplumun, yine Yahudilere ait olsa da yabancı kaynaklı bir kuruluşun, Avrupalı kalkınmış Yahudilerin, “Doğudaki geri kalmış kardeşlerine” yardım amacıyla oluşturduğu eğitim kurumlarında yarım yüzyıl içinde bu kadar kapsamlı bir kitlesel ilerleme göstermesi içten ve dıştan tüm bileşenleriyle 19. yüzyıl Osmanlı toplumuna ait örgütsel bir dinamizmin göstergesidir. Eğitim alanında hedeflendiği gibi bir merkezileşme cumhuriyet dönemine kadar sağlanamamış, devrin siyasal ve toplumsal koşulları içinde devletin tüm uyruklarını birleştirecek bir Osmanlı eğitim sistemi oluşturulmasından çok bir Türk eğitiminin yanı sıra farklı ‘ulus’ların eğitim koşulları yaratılmıştır.

19. yüzyıl boyunca Tanzimat devri kapsamında gayrimüslimler kısmen Batı güdümü, kısmen iç dinamiklerden kaynaklanan reform hareketlerinin sağladığı ortamda kendi atılımlarını yapmışlardır. Batıdan gelen fikirler ve sanayileşme etkisiyle yeni çağın enstrümanlarını kullanabilecek yeni toplum düzenini oluşturabilmek için eğitime önem vermişler, okullarını açmışlardır.

Savaşlar, yangın ve salgın hastalık gibi doğal felaketlerin yanı sıra ekonomik arayışlar sebebiyle ortaya çıkan nüfus artışı ve şehir içi nüfus hareketleri sonucunda şehir büyür ve yeni mahalleler ortaya çıkarken gayrimüslim cemaatleri için dönemin yeni gelişen semtleri olarak Galata ve Pera bölgesi öne çıkar. Galata, Cenevizlilerden beri ticaret bölgesiydi. 15. yüzyıldan sonra Pera’da kurulan elçiliklerle birlikte Pera’yı da kapsayan, Batılı dünyaya yakın bir çekim merkezi oluşturuyordu. Tanzimat sonrası benimsedikleri kültürel ve ideolojik süreçlerin Osmanlı sınırları ve koşulları içinde muhtemelen ancak böyle bir ortamda meşruiyet kazanmasının yönlendirici etkisiyle gayrimüslim cemaatler, demografik olarak Galata ve Pera’da yoğunlaşmıştır. Galata ve Pera’nın Taksim, Kurtuluş, Feriköy ve Pangaltı üzerinden Şişli’ye doğru ilerlemesi sırasında buralara yerleşen cemaatler yaşama alanlarını inşa ederken Batılı anlamda bir çok yenilikçi kentsel örnek yaratmışlardır.

Değişim ve gelişim, İstanbul’un her yerinde gözlemleniyordu. Ancak farklı bölgelerde değişim ve gelişme farklı seyretmektedir çünkü geçmişleri farklıdır. Örneğin Tarihi Yarımada’da meydana gelen değişimler, yüzlerce yıldır var olan bir yapı ve kültür birikiminin değişen paradigmaya adaptasyonu ise, Galata ve Pera’yı takiben kuzeye doğru gelişen kentsel biçimlenme, konjonktürün yarattığı, yepyeni, öncesi olmayan bir biçimlenme olarak değerlendirilebilir.

Geçmişte bir yerde bir cemaatin teşekkül ettiği mevcut kilisesinden belli olurken, 19. yüzyıl sonuna gelindiğinde dini-dindışı güç odaklarının artık ayrışmasının sonucunda, toplumsal üretimin devamlılığını sağlayacak eğitim kurumu da öne çıkmaktadır. Çağdaş normlar bunu getirdiği, bilgi önem kazanmaya başladığı için artık kilisenin yanı sıra okul, toplumun temel ihtiyaçları arasına girmiştir. Bir cemaati belli eden, bir milletin varlığını ortaya koyan unsurlar arasında ideolojik simgeselliğiyle bir bütün halinde okul yer almaktadır.

Bu bağlamda, döneme ait hemen tüm binalarda ağırlıklı ve yaygın kullanılan neoklasik üslubun da, cemaatlere ait birer kamusal kurum olan okul binalarındaki kullanımı, dönemin popüler modasını tekrarlamaktan öteye giden bir bilincin sonucu olarak görünmektedir.

19. yüzyıla meydana gelen değişimlerin eğitim alanında da yapılandırılan çevreye yansıdığına göstergelerinden biri, okul yapılarının fiziksel olarak kiliselerden ayrılmasıdır. Geçmiş dönemlerde tamamen kilise kompleksine dahil küçük mekanlarda verilen kısıtlı eğitimin, 19. yüzyılda gelişen fikir ve yenilik ortamına uygun biçimde kapsamının zenginleşip olgunlaşmasıyla doğrudan kitlesel eğitim işlevine yönelik, barındırdığı yeni dünya ideolojisini de taşıyacak formasyonla yapılmış binalarda verildiği görülmektedir.

Burada laikleşmeden ve kilise binalarından kopmadan söz ederken elbette kast edilen tam bir ayrışma değildir. Özellikle yabancı okulları, dini formasyonlu misyonerler tarafından idare edilirken ve her okul yapısı ya kilisenin yanbaşıda ya da biraz ötesinde konumlanmışken, eğitimde dinsel güdümün kalktığı iddia edilemez. Buna karşın resmin bütününe bakıldığında inançtan bilimselliğe doğru bir açılım olduğu ve bunun, yapılanan çevrede hissedilebildiği görülür. Tanzimat'tan sonra eğitim yapıları anıtsallaşırken, dini yapılar, onların yanında veya içinde bir birim haline dönüşmüştür.

Osmanlı'nın tüm milletlerini ilgilendiren Ebniye nizamnamelerinin 1882 yılına denk düşen sonuncusunda yangın yerlerinin yeniden düzenlenmesinde bir karakol ve mektep için birer parsel ayrılması mecburiyeti, yeni mahallerin çekirdeğini karakol ve okulların oluşturacağını anlatması bakımından farklı ve yeni bir bilincin yansımasıdır.

Esasen 19. yüzyılda millet kavramını betimleyen en önemli kıstas dindi. Misyonerlerin, insanları dine çekmek için etkili bir yöntem olarak kaliteli eğitimi seçerken açtıkları okullarda verdikleri eğitim, muhtemelen onların başta beklemediği oranda millete aidiyetin peşi sıra ulusal bilincin yükselmesine hizmet etmiştir. Misyonerlerin İstanbul'un ve Osmanlı topraklarının her yanında, elbette ve ilk önce Galata ve Pera'da açtıkları okulları hem eğitim sistemleri hem mimari diliyle gayrimüslim cemaatler önce örnek almışlar, sonra mezhep değiştirme sıkıntılarının yanı sıra kendi gelenek ve adetlerinden koparak yozlaşma kaygılarıyla, kendi yerli niteliklerini taşıyan, en az onlar kadar görkemli okullar açma çabasıyla onlara rakip olmuşlardır.

Bu dönemde eğitim yapıları, değişen dünya görüşü ve Batılı ülkelerle kültürel etkileşimdeki yoğunlaşmanın, kentsel biçimlenme bağlamında en önemli yansımalarındandır. Rekabet, zıtlasmaktan çok benzeşmeyi taşıyordu. Dolayısıyla gayrimüslim cemaat okulları, bölgedeki batılı atmosfer içerisinde misyoner okulları ile, kendi yerel özelliklerini koruyan bir koşut ilişki içerisindeydiler. Okul yapılarının plan tipolojileri ve cephe düzenlemelerinde bu koşutluğu görmek mümkündür.

Tanzimat sonrası İstanbul'da özellikle Galata ve Pera'da çalışan mimarlar yabancı ve Levanten ağırlıklıdır. Bu mimarlara daha sonraları yerli cemaatler içinden Katolikliğe geçen, Levantenlerle evlenen, elçilik himayesine giren Rum ve Ermeniler eklenmiştir. Yüzyılın sonuna gelindiğinde ise şehirde mimarlık hizmeti verenlerin çoğu yerli gayrimüslimlerden çıkmıştır. 1912 yılında İstanbul'da büro açmış 130 mimarın tamamına yakını Rum ve Ermenilerden oluşmaktaydı.

19. yüzyılın sonlarında Galata'dan başlayıp kuzeye doğru kayan kentsel gelişim çerçevesinde Galata-Şişli hattı üzerinde çok sayıda okul açılmış olup bunlardan günümüze ulaşabilen ve mevcut bölgesel dokuya varlıklarıyla halen karakterini kazandıran 18 gayrimüslim cemaat okulunun 10'u Rum, 6'sı Ermeni ve 2'si Musevilere aittir. Bunlar içinde Tanzimat'tan önce açılmış tek okul Pangaltı Katolik Ermeni Okulu' dur (1811), ancak günümüzdeki bina 1890lı yıllarda inşa edilip 1927'de elden geçirilmiştir.

Okul binalarının işleve yönelik inşa edilenlerinde kullanılan mimari üslup, malzeme ve kitlesel eğitim hizmeti vermeye yönelik yenilikçi plan tipolojileri ve mekan kullanımı gibi kriterlere göre küçüklüğüne büyüklüğüne bakmadan hemen

tamamında tasarım yapıldığı, hatta proje yarışması açıldığı görülmekle birlikte çoğunun mimarı kayıtlarda geçmemektedir. Bilinen mimarların çoğu Rum olup bunlar, Zoğrafyon Lisesi'ni tasarlayan ve çalışmaları cemaat tarafından büyük övgülerle karşılanan Perikles Fotiadis, Zapyon Lisesi'ni tasarlayan Vasilaki Ioannidis, Merkez Rum Lisesi'ni tasarlayan Dimitrios Panayiotides'tir. Adı geçen mimarlar İstanbul'da Rumlara ait başka bir çok önemli yapıya ve cemaat için önem taşıyan başka okullara da imza atmış mimarlardır. Bu yaklaşım, Rumların yapı faaliyetleri içinde eğitim binalarının üretilmesine verdikleri önemi gösterir.

Ermeni okulları içinde ise Pangaltı Ermeni Katolik Lisesi'nin mimarı Kağam Kavafyan ve Doktor Pleskof tarafından inşa edilen Karagözyan Okulu'nun hastane binasından okul olarak kullanımına adapte edilmesi çalışmalarını yürüten mimarlar Avedis Pekmezian ve Sarkis Pekmezian'dır.

Galata-Şişli güzergahında açılan okullardan Galata Rum Okulu (1885), Aya Konstantin Rum Okulu (1875), Merkez Kız Rum Okulu (1892), Feriköy Rum Okulu (1868), Kurtuluş Rum Okulu (1887), Anarat Hıgutyun Katolik Kız Ermeni Okulu (1847), Karagözyan Ermeni Erkek Okulu (1913), Galata Musevi Okulu I (1915), Galata Musevi Okulu II ilk veya en fazla orta öğretim yapan okullar olmakla birlikte eğitim programları, günümüzde temel eğitim veren ilköğretim okullarının programına göre, içeriğinin niteliğini bilemesek de, daha kapsamlı görünmektedir. Bu okullarda ayrıca meslek kazandırmaya yönelik bölümler de bulunmaktaydı. Yüksek eğitime devam etmek isteyen öğrenciler, buralardan sonra Getronagan Ermeni Erkek Okulu (1886), Esayan Ermeni Kız Okulu (1895), Zapyon Rum Kız Okulu (1875) ve Zoğrafyon Rum Erkek Okulu (1892), Pangaltı Katolik Ermeni Okulu veya hükümetin açtığı tüm tebaaya hitap eden okullara ve yabancı okullarına gitmekteydiler. Verilen denk diplomalarla bu okulları bitirenler daha sonra yurtdışında veya İstanbul'daki yüksek okullarda seçtikleri konuda uzmanlaşabiliyorlardı.

Alliance okulları ise orta öğretim düzeyinde kalmış, yüksek eğitim verecek kadar kurumsallaşamamıştır. Musevi öğrenciler yüksek öğrenimlerine yurtdışında, yabancı veya Türk devlet okullarında devam edebiliyorlardı. Az sayıdaki okul binaları ise diğer dikkat çeken okul binaları gibi neoklasik üslupda olup mimarları bilinmemektedir.

Sözü geçen cemaatlere ait okullar, yüzyılın son çeyreğinde mevcut binalarına taşınmışlarsa da ilk kuruluşları yüzyıl başına kadar gider. Okulların tamamına yakını yüzyıl boyunca yangınlarda yok olmuş farklı binalarda eğitim vermek için direnmiş tek bir okulun devamı olarak veya küçük okulların birleşmesiyle yerleşikleşmiştir.

Yüzyılın sonlarında ekonomik ve siyasal koşulların olgunlaşmasıyla devrin önde gelen bankerlerinin desteğiyle binaların inşası mümkün olmuş, okullar bu kimselerin isimleri altında kurumsallaşmıştır. Kamondo, Zarifi, Zografos, Zappas, Esayan gibi bankerler, adlarını verdikleri eğitim kurumlarının yanı sıra Galata ve Pera'nın kentsel çehresini belirleyen çok sayıda han, apartman, pasaj ve otel gibi binaların yapımını da sağlayan, cemaatlerin önde gelen isimleridir. İnşasına katkıda bulundukları için isimleriyle anılan okullar, genellikle Galata ile Şişli'yi birbirine bağlayan ana aksa açılan yan yollar üzerinde konumlanmış olup bölgedeki sivil yapı stoku içinde, hizmet ettikleri cemaatin ulusal varlığına gönderme yapan ve prestij sağlayan ideolojik-simgesel yenilikçi kamu binaları olarak kentsel doku içinde yerlerini almışlardır.

Okul binaları özellikle tez kapsamında kalan bölgede 19. yüzyılda dönüşerek gelişmiş bina tipleridir. Bu bina tipleri başka ülkelerle yapılan kıyaslamalara göre kullanılagelen tipolojiyi takip etmenin yanı sıra, şehrin boyutları, ölçeği ve imgesi arasında yeni boyutlar yarattıkları için yenilikçidirler.

Arsa parselasyonu bazında ölçek büyüdükçe okul binaları anıtsallaşır ve bir koridora bağlanan sınıflar dizisinden oluşan günümüzde de okullarda uygulanan klasikleşmiş fakat o devirde (okul için) yeni gelişen lineer plan tipi ve çeşitlemeleri kullanılır. Bunlara örnek Zoğrafyon Lisesi, Zapyon Lisesi, Merkez Kız Lisesi, Esayan Kız Lisesi, kısmen yıkılmadan önceki haliyle Getronagan Lisesi, Pangaltı Katolik Ermeni Lisesi ve Anarat Hıgityun Kız Okulu ve Manastırı'dır.

Dar parselasyonlu arsa üzerine konumlanan okulların planlarında ise hol tipi şema ön plana çıkarken cephelerde sergilenen neoklasik üslup ve bezemelerle binaya atfedilen ideolojik-simgesel önem yansıtılmıştır. Galata Rum Okulu, Aynalıçeşme Rum Okulu, Papazköprü, Ayakonstantin ve Kurtuluş Rum Okulları orta hollü plan tipolojisine örnektir.

Binaların hemen tamamında cephe bezemelerinde neoklasik üslubun çeşitlemeleri uygulanmakla birlikte Ermeni okullarında kullanılan mimari dilin Rum okullarına

göre görece sade, yalın, süssüz olduğu dikkati çeker. Özellikle içmekan bezeme düzenlemelerinde Esayan, Karagözyan veya Getronagan örneğinde olduğu gibi fark o kadar artar ki, Ermeni okullarındaki özenle işlenmiş dış cephe bezemeleri de kaldırılrsa mekan kurgusu ve kullanımı da dahil olmak üzere günümüzde halen yaygın biçimde uygulanan klasik okul binası tipolojilerinden hiçbir fark kalmayacak gibidir.

Buna karşılık Rum okullarının hemen hepsinde giriş bölümünde dorik veya iyonik başlıklı sütunlara taşıtılan üçgen başlık gibi güçlü vurgularla antik Yunan'a gönderme yapılır. Zoğrafyon, Zapyon ve Merkez Kız Lisesi örneklerinde olduğu gibi sütunlar iç mekanlarda da tekrarlanır. Tüm bunlar ulusal kimlik bilincini pekiştiren, ideolojik bağlamı olan referanslardır. Dönemin modası olarak kullanılan neoklasik üslup uygulamalarından farklıdır.

Diğer yandan döneme ait yerli mimarlar tarafından inşa edilen sivil mimarlık örneklerinin bir çoğunda olduğu gibi okul cephelerinde de çıkma ve çıkma türü cumba gibi yapı unsurlarına rastlanır. Cephede kapalı veya açık çıkma, cumba ve cumba üstü balkon gibi uygulamalar, genel olarak Osmanlı toplumuna ait mimari özelliklerdir. Hacı Hristo Rum-Fransız Lisesi, Feriköy Rum Okulu, Aynalıçeşme Rum okulu, Karagözyan Ermeni Okulu bunlara örnektir.

Cephe düzenlemeleri ve mimari kurgulamada ideolojik-simgesel göndermelerde bulunmak niyetiyle farklı Batılı stillerin çeşitlemeleri yapılırken klasik bölgesel biçimsel elemanların kullanılması, cemaatlerin hem batılı hem yerli özelliklerinin, eğitim kurumlarının mimari üretiminde birlikte ifade bulmasıdır.

Okulların büyük bir kısmı yatılı öğrenci barındırmakta olup genellikle çatı katlarında küçük bir lojman da yatılı öğretmen ve/veya idari sorumlu için ayrılmıştır. Okullarda dikkat çeken bir diğer mekansal ayrıntı, müsamere salonlarıdır. Okulların tamamına yakınında bir sahne ve küçük de olsa bir müsamere salonu yer almaktadır.

Ermeni ve Rum cemaati, modernleşme ideallerini simgeleyen temel yüksek okullarını, biri kızlara biri erkeklere eğitim vermek üzere yeni gelişmekte olan Galata ve Beyoğlu'nda kurmayı seçmişlerdir. Bu okullar, Ermeni ve Rum toplumlarını uygar geleceğe hazırlayacak son derece iyi donanımlı eğitim kurumları olarak Galata ve Beyoğlu'nda açılmıştır. Hepsi, mimari dil bağlamında dönemin sözcülüğünü yapan, anıtsal binalardır. Şehrin modernleşmesi ve yeni oluşan kentsel biçimlenmesi

içinde dönemin referanslarına temel katkıda bulunan önemli yenilikçi binalar olarak yerlerini almışlardır. Bu okullar, günümüzde de cemaatlerin köklü kurumları olarak eğitim vermeye devam etmektedirler.

KAYNAKLAR

- Acemyan, H.**, 1986. *Huşamadyan Getronagan Varjarani Haruramyagi* (1886-1986) (Getronagan Okulu Yüzyıllık Tarihçesi), Paris.
- Adam, R.**, 1992. *Classical Architecture*, (Viking) Penguin Books, London.
- Adivar, H. E.**, 1956. *Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri*, İstanbul.
- Agustinos, G.**, 1997. *Küçük Asya Rumları*, Ayraç Yayınları.
- Akarlı, E.D, vd**, Tarihsiz. *Osmanlı ve Avrupa’da Çağdaş Kültürün Oluşumu 16 – 18. yy.*, Metis Yayınları.
- Akbulut, R.M.**, 1994. Bouvard, Joseph Antoine, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.315-316.
- Akın, N.**, 1994. Beyoğlu, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.212-218.
- Akın, N.**, 2002. *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Akın, N.**, 2006. “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Notre Dame De Sion Çevresinde Kentsel Yaşam”, *Mimar İstanbul Dergisi*, sayı 22, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları, İstanbul, s. 34-38.
- Aksüt, A.K.**, 1939. *Koçibey Risalesi*, İstanbul.
- Aktar, A.**, 2000. Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aktar, A.**, 1996. “Trakya Yahudi Olaylarını Doğru Yorumlamak”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı 155, İletişim Yayınları, İstanbul, s.45-56.
- Akyüz, Y.**, 1982. *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982’ye)*, AÜEBF Yayınları, Ankara.
- Alan, G.**, 1997. Osmanlı Devleti’nde Amerikan Misyoner Okullarının Ermenilere Bakışı (1820-1914), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Kayseri.
- Alan, G.**, 2001. Protestan Amerikan Misyonerleri, Anadolu’daki Rumlar ve Pontus Meselesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 10, s.184-208.
- Alboyacıyan, A.**, 1910. “Azkayin Sahmanatrutyuni, İr Dzakumi yev Girarutyuni” (Milli Anayasa, Doğuşu ve Uygulanması), *Intartzag Oratsuyts Surp Pırgiç Hivantanotsi Hayots (Surp Pırgiç Hastanesi Yıllığı)*, İstanbul, s.76-528.
- Alexandris, A.**, 1983. *The Greek Minority of İstanbul and Greek-Turkish Relations 918-1974*, Atina.

- Altındal, A.,** 2004. *Türkiye ve Ortodokslar*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Anagnostopulu, A.,** 1999. Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi, Patrikhane, Cemaat Kurumları, Eğitim, der. Stathis, P., *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.1-35.
- Anonim,** 1912. Souvenirs d'un Revenant, *Missions des Augustins del'Assomption*, 196, s.120-125.
- Anonim,** 1994. Bakırköy, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.555-557.
- Antel, S. C.,** 1940. "Tanzimat Maarifi", *Tanzimat I*, İstanbul.
- Arel, A.,** 1975. *18. Yüzyılda İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Arı, K.,** 2000. *Büyük Mübadele (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Aristidi, P.,** 1987. *I era Theologileh Shdi Halkis Istoria Arhitektonikh, Ekdosi I eras Mitropoleos Elvetias*, Athina.
- Artinian, V.,** 2004. *Osmanlı Devleti'nde Ermeni Anayasası'nın Doğuşu (1839-1863)*, Aras Yayınları, İstanbul.
- Asadur, H.,** 1901. "G. Bolso Hayerı yev İrents Badriarknerı" (İstanbul Ermenileri ve Patrikleri), *Intartzag Oratuyts Azkayin Hivantanotsi (Surp Pırgiç Hastanesi Yıllığı)*, İstanbul, s.77-258.
- Asım, A.,** 1887. *Asım Tarihi*, Ceride-i Havadis Matbaası, İstanbul.
- Atalay, B.,** 2001. *Fener-Rum Patrikhanesi Siyasi Faaliyetleri*, Tarih ve Tabiat Vakfı.
- Augustinos, G.,** 1997. *Küçük Asya Rumları*, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Avcı, Y.,** 1996. Tanzimat Dönemi Osmanlı Yahudileri(1839-1876), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Ayas, N.,** 1948. *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi: Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Ankara.
- Azadyan, T.,** 1949. *Huşamadyan Karagözyan Vorpanotzi* (Karagözyan Eytamhanesinin Tarihçesi), İstanbul.
- Azadyan, T.,** 1945. *Esayan Orta Okulunun Tarihi 1895-1945*, İstanbul.
- Baer, M.,D.,** 1999/2000. "17.Yüzyılda Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Nüfuz ve Mevkilerini Yitirmeleri", *Toplum ve Bilim Dergisi*, sayı 83, s.202-223.
- Bağış, A.İ.,** 1983. *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler, Kapitülasyonlar-Berathlı Tüccarlar, Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Bali, R.N.,** 2004. *Devletin Yahudileri ve "Öteki" Yahudi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Barkan, Ö.L.**,1940. “Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274(1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi”, *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s.321-421.
- Barkan, Ö.L.**,1980. *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınları, İstanbul.
- Baytar, L.**, 2004. Galata Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi ve Ortaçağ Ermeni Mimarlığı ile İlişkisi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Batur, A.**, 2006. “Osmanlı Modernleşmesinde Tıp Okulları ve Hastane Binaları”, *Mimar İstanbul Dergisi*, sayı 19, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları, İstanbul, s.10-14.
- Bee, R. L.**, 1974. *Patterns and Processes: An Introduction to Antropological Strategies for the Study of Socio-Cultural Change*, NewYork, s. 105-108.
- Belin, M.A.**, 1894. *Histoire de la Latinité de Constantinople*, Paris.
- Benbassa, E.**, 1989. “19. Yüzyıl Sonunda Türkiye’deki Yahudi Esnafı”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı 66, İletişim Yayınları, İstanbul, s.22-27.
- Benbassa, E.**, 1993. “Education for Jewish Girls in the East: A Portrait of the Galata School in Istanbul”, *Modern Jews and Their Musical Agendas*, der. E. Mendelsohn, Oxford University Press US.
- Benbassa, E.**, 1998. *Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları-Alyans’tan Lozan’a*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Benbassa, E.,Rodrigue A.**, 2003. *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Berberyan, A.**, 1871. *Badmutyun Hayots* (Ermeni Tarihi), İstanbul.
- Berker, A.**, 1945. *Türkiye’de İlk Öğretim (1839-1908)*, Ankara.
- Berkes, N.**, 1970. *Türkiye İktisat Tarihi*, Gerçek Yayınevi, cilt I-II, İstanbul.
- Berkes, N.**, 1978. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul.
- Bernal, M.**, 2003. *Kara Atena*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Binbaşoğlu, C.**, 1982. *Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Binbaşoğlu Yayınevi, Ankara.
- Boğosyan, Y.**, 1966. Galatya S.Lusavoriç Yegeğitzio Norakutyunu 1789(Galatya Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi’ nin 1789 yılı Onarımı), *Şoğagat Yıllığı*, 1, s.38.
- Bozis, S.**, 1994. Elinikos Filoloyikos Siloğos Konstantinopoleos, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İst., s. 347.
- Bozis, S.**, 2002. *İstanbul Rumları Stavrodromi-Pera Cemiyeti*, Ellinika Grammata, Atina.
- Bozkurt, G.**, 1989. *Alman İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul.

- Braude, B.,** 1980. "Foundation Myths of the Millet System", *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, der. B.Braude ve B. Lewis, Holmes and Meyers Publishers, New York.
- Büyükkarıcı, S.,** 2003. *İstanbul Ermeni Okulları*, Yelken Yayınları, Konya.
- Büyükkarıcı, S.,** 2003. *İstanbul Rum Okulları*, Yelken Yayınları, Konya.
- Cervati, R.C.,**1912. *Annuaire Oriental du Commerce de l'Industrie de l'Administration et de la Magistrature*, Constantinople.
- Cevad, M.,** 1922. *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, İstanbul.
- Clogg, R.,** 1981. "The Greek Mercantile Bourgeoisie: 'progressive' or 'reactionary'", *Balkan Society in the Age of Greek Independence*, The Macmillan Co., London, s.85-110.
- Colonas, S.V.,** 1999a. "Osmanlı İmparatorluğu Kent Merkezlerinde Gayrimüslimler Tarafından Kamusal ve Özel Mekanların Oluşturulması: 19. Yüzyıl Sonlarında İstanbul'daki Rum Mimar ve Misyonerler", *Osmanlı Mimarlığının Son Yedi Yüzyılı "Uluslararası Bir Miras"*, YEM Yayınları, İstanbul, s.372-378.
- Colonas, S.V.,** 1999b. "19. Yüzyıl Dönüm Noktasında İstanbul'daki Rum Mimarlar ve Yönlendirici Ögeler", *Yapı Dergisi*, sayı 217, YEM Yayınları, İstanbul, s.84-88.
- Colonas, S.V.,** 2005. *Greek Architects in the Ottoman Empire*, Olkos, Athens.
- Çarkçıyan. Y.,** 1953. *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler 1453-1953*, Yeni Matbaa, İstanbul.
- Çelik, Z.,** 1996. *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti, Değişen İstanbul*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Çeraz, M.,** 1876. *Azkayin Tasdiaragutyun: Varjabedagan Joğovi meç Khosuadz Carer* (Cemaat Eğitimi: Öğretmenler Toplantısında Konuşmalar), Aramyan, İstanbul.
- Dabağyan, L.P.,** 2003. *Türkiye Ermenileri Tarihi*, IQ Yayıncılık, İstanbul.
- Darling, J.K.,** 2004. *Architecture of Greece*, Greenwood Press.
- Darnault, S.S.,** 2004. *Latin Catholic Buildings In Istanbul, A Historical Perspective (1829-1923)*, The Isis Press, İstanbul.
- Davison, R.,** 1963. *Reform in the Ottoman Empire 1856-1876*, Princeton University Press.
- D'ohsson, J.M.,** 1824. *Tableau General de l'Empire Ottoman*, cilt VII, Paris.
- Duhani, S. N.,**1982. *Eski Evler Eski İnsanlar-XIX. Yüzyılda Beyoğlu'nun Sosyal Topografisi*, Türkiye Turing Otomobil Kurumu, İstanbul.
- Duhani, S. N.,**1990. *Beyoğlu'nun Adı Pera İken*, T T O K, İstanbul.
- Düzenli, G.,** 1996."Mekteb-i Sultani'den Bugüne Galatasaray Lisesi", *Toplumsal Tarih Dergisi*, no 26, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 20-42.
- Eldem, E.,** 1992. Nostaljidten Arındırılmış Bir Bakış: Galata' nın Etnik Yapısı, *İstanbul*, sayı 1, s.58-63.

- Eldem, E.,** 1993a. “Batılılaşma, Modernleşme ve Kozmopolitizm, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı İstanbul”, *Osman Hamdi Bey ve Dönemi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Eldem, E.,** 1993b. “The Ethnic Structure of Galata”, *Biannual Istanbul*, I, No I, p.28-33.
- Eldem, E.,** 1997. 'Constantinople 1903-1918, A Quantitative Analysis of a Bourgeoisie, *Boğaziçi Journal / Review of Social, Economic and Admin. Studies*, Vol.II, no 1-2, Ist.
- Eksertzoglou, H.,** 1996. *Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Engelhard, E.P.,** 1880. *La Turquie et le Tanzimat*, Paris.
- Eren, A.,C.,** 1979. “Tanzimat”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, cilt 11, s.396-418.
- Ergin, O.N.,** 1922. *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, İstanbul, s. 1340-1343.
- Ergin, O.N.,** 1940. *Türk Maarif Tarihi*, Cilt 1, 2, 3, 4, İstanbul.
- Eroğlu, A. H.,** 1996. Belgeler Işığında Osmanlı Devleti'nde Yahudilerin Dini ve Sosyal Durumu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, *Doktora Tezi*, Ankara.
- Fındıkgil-Doğuoğlu, M.M.,** 2001. 19. Yüzyıl İstanbul'unda Alman Mimari Etkinliği (Metinler), İTÜ Mimarlık Fakültesi, *Doktora Tezi*, İstanbul.
- Galante, A.,** *Histoire des Juifs de Turquie*, Isis Yayınları, İstanbul.
- Galante, A.,** 1947. *Türkler ve Yahudiler*, İlaveli İkinci Baskı, Tan Matbaası, İstanbul.
- Gedeon, M.,** 1976. *İ Pnevmatiki Kinisis tu Genus kata 18. kai 19. aiona* (Soyun 18. ve 19. Yüzyıllardaki Kültür Hareketi), Ermis, Atina.
- Gencer, M.,** 2003. *Jöntürk Modernizmi ve “Alman Ruhu”*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A.,** 1990. *The Consequences of Modernity*, Standford University Press, Stanford.
- Göyünç, N.,** 1983. *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, Gültepe Yayınları.
- Güler, A.,** 1993. Türkiye'deki Gayrimüslimlerin 20. Yüzyıl Başlarında Sosyo-ekonomik Durumları, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Ankara.
- Gülersoy, Ç.,** 1993. *Tepebaşı Bir Meydan Savaşı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Güleryüz, N.,** 1992. *İstanbul Sinagogları*, İstanbul.
- Güncan, A.,** 1993. 19. Yüzyılda Avrupa Mimarlık Hareketlerinin ve Batılılaşmanın Osmanlı Konut Mimarisine Etkileri, İTÜ Mimarlık Fakültesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Gürün, K.,** 2005. *Ermeni Dosyası*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hajar, R.,** 1999. “Culture: Folk Wisdom of the Sphinx”, *World & I*. Vol. 14.

- Hamlin, C.,** 1893. *My Life and Times*, Boston and Chicago.
- Hançer, E.,** 2004. “Galata ve Pera’daki Ermeni Kiliseleri”, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, C.II. TAÇ Vakfı, İstanbul.
- Hanesyan, M.,** 1932. *Hariürksanyevhinkamya Hopelyan Perayi Surp Yerrortutyun Yegeghetsvo* (Beyoğlu Surp Yerrortutyun Kilisesinin Yüzyirmibeşinci Yıldönümü), İstanbul.
- Haydaroglu, İ.P.,** 1990. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Hieser, H. L.,** 2005. *Iskalanmış Barış, Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1838-1938*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Holland, H.,** 1815. *Travels in the Ionian Isles, Albania, Thesaly, Macedonia during the Years 1812 ad 1813*, Longman, London.
- Hovhannesyan, S.S.,** 1997. *Sarkis Sarraf Hovhannesyan* (çev. Elmon Hançer), İstanbul.
- Hüseyin Nazım Paşa,** 2003. *Hatıralarım-Ermeni Olaylarının İçyüzü*, Selis Kitaplar, İstanbul.
- Irmak,S.,Çağlar,B.K.,(der.),** 1973. *Cevdet Paşa Tarihin’nden Seçmeler*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Ankara.
- İloğlu S.,** 1998. 19. yüzyıl Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Alanda Gayrimüslimler, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, *Yüksek Lisans Tezi*.
- İnalcık, H.,** 1993. “Türkler ve Balkanlar”, *Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı yayını*, Eren Yayınevi, İstanbul.
- İnalcık, H.,** 1994. Galata-Osmanlı Dönemi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.349-354.
- İnalcık, H., Seyitdanlioğlu, M.,** 2006. *Tanzimat*, Phoenix Yayınevi, İstanbul.
- İstekli, N.,** 2005. *Ekpedevtiria Kinotitos Tatavlon, Opsis tis Pneumatikis Akmis tis Konstantinupitikis Romiosinis*, Atina.
- Johnson, P.,** 2000. *Yahudi Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul.
- Jusdanis, G.,** 1998. *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Kansu, N. A.,** 1931. *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul.
- Karal, Z.E.,** 1961. *Osmanlı Tarihi*, cilt V, Ankara.
- Karal, Z.E.,** 2006. Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nda Batı’nın Etkisi, der. İnalcık ve Seyitdanlioğlu, *Tanzimat*, Phoenix Yayınevi, İstanbul, s.65-82.
- Karamani, A.,** 1987. Antik Mimari Öğelerin Geç Devirdeki Kullanım Biçimleri ve Beyoğlu-İstiklal Caddesi XIX. Yüzyıl Apartman Cepheilerinin İncelenmesi, İTÜ Mimarlık Fakültesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Karlık, H.,** 1994. Yeşilköy, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.510-512.

- Karmi, İ.,** 1996. *The Jewish Community of İstanbul in the Nineteenth Century: Social, Legal and Administrative Transformations*, Isis Yayınları, İstanbul.
- Karpat, K.H.,** 1973. *An Inquiry into the Social Foundation of Nationalism in the Ottoman State: From Social Estates to Classes, from Millets to Nations*, Princeton, Center of International Studies, Princeton University.
- Karpat, K.H.,** 1982. "Millets and Nationality", *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, der. B.Braude ve B. Lewis, Holmes and Meier, New York.
- Karpat, K.H.,** 1985. *Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Characteristics*, The University of Wisconsin Press, Madison.
- Karpat, K.H.,** 2006. *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kasbarian, K.A., Khdashian, H. H.,** 1922. *Azkayin Kerezmanadun Hayots Şişli* (Şişli Ermeni Mezarlığı), İstanbul.
- Kaya, F.Ş.,** 1999. İstanbul Yahudilerinin Kimlik Tanımlamaları Üzerine Bir Alan Araştırması, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü *Doktora Tezi*, İstanbul. [92275]
- Kaya, Ö.,** 2004. *Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Keçyan, P.,** 1887. *Badmutyun Surp Prgiç Hivantanotsin Hayots Gosdantinobolis* (İstanbul Surp Pırğıç Ermeni Hastanesi'nin Tarihi), İstanbul.
- Kenanoğlu, M.,** 2001. Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Hukuki Statüleri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, *Doktora Tezi*, İstanbul.
- Kırmızı, A.,** 1998. II. Abdülhamit Dönemi (1876-1908) Osmanlı Bürokrasisinde Gayrimüslimler, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Kırşehirlioğlu, E.,** 1963. *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri*, Bedir Yayınları, İstanbul.
- Kieser, H.L.,** 2005. *İskalanmış Barış. Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kili, S., Gözübenli, A.Ş.,** 1957. *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kiskira, K.P.,** 1999. 19. Yüzyılın Çokuluslu İstanbul'unda Amerikan Misyonerleri, der. Stathis, P., *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.65-77.
- Kiutuçkas, Y.,** 1999. 1878'e Kadar İstanbul'daki Bulgar Cemaati, der. Stathis, P., *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.36-51.
- Kocabaşoğlu, U.,** 1991. *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Misyoner Okulları*, İstanbul.
- Koç, M.Ş.,** 1970. *Emperyalizm ve Eğitimde Yabancılaşma*, Ankara.

- Koçak, C.,** 1985. “Tanzimat’tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 2, s.485-494.
- Koçer, H.A.,** 1992. *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul.
- Kodaman, B.,** 1999. *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Komisyon,** 1940. *Tanzimat I*, Maarif Vekaleti Neşriyatı, İstanbul.
- Komisyon,** 1964. *Özel Okullar Rehberi*, Özel Okullar Yayınları I, İstanbul.
- Komisyon,** 1995. *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara.
- Kömürçyan, E. Ç.,** 1952. *İstanbul Tarihi*, İstanbul.
- Köprülü, M. F.,** Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülazahalar, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, Cilt I, İstanbul.
- Kuban, D.** 1994. Gravürler. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.417-423.
- Kuran, E.,** 1989. “Türk Çağdaşlaşma Tarihinde Tanzimat’ın Yeri”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, sayı 8, Ankara.
- Kuruyazıcı, H., Tapan M.,** 1998. *Sveti Stefan Bulgar Kilisesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kuyumcuyan, S.,** 1994a. Getronagan Ermeni Lisesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.395.
- Kuyumcuyan, S.,** 1994b. Pangaltı Ermeni Lisesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 6, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.217-218.
- Küçük, C.,** 1985. “Millet Sistemi ve Tanzimat”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 4, İletişim Yayınları, s. 1007-1024.
- Levi, A.,** 1998. *Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Lewis, B.,** 1984. *The Jews of Islam*, Princeton University Press, New Jersey.
- Lewis, B.,** 1988. *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Libaridian, G.J.,** 2004. *Modern Armenia, People, Nation, State*, Transaction Publishers, London.
- Linder, F.,** 2000. *The History of Üsküdar Amerikan Academy (1876-1996)*, SEV Vakfı, İst.
- Lütfi, M.,** 1926. “Tanzimat’tan Sonra Türkiye’de Maarif Teşkilatı”, *T.E.E.M.*, sayı 17(94), İstanbul.
- Macar, E.,** 2002. *İstanbul’un Yok Olmuş İki Cemaati Doğu Ritli Katolik Rumlar ve Bulgarlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Macar, E.,** 2003. *Cumhuriyet Dönemi İstanbul’unda Rum Patrikhanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Mackridge, P.**, 1981. "The Greek Intelligentsia 1780-1830: A Balkan Perspective", der. Clogg, R., *Balkan Society in the Age of Greek Independence*, The Macmillan Co., London, s.63-84.
- Mantran, R.**, 1991. 16. ve 17. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Mansel, P.**, 1995. *Constantinople: City of the World's Desire 1453-1924*, John Murray Publishers, London.
- Meral, İ.**, 1998. Mütarekeden Cumhuriyete (30 Ekim 1918-29 Ekim 1923) Azınlıkların Sosyal, Ekonomik, Demografik Yapısı ve Dış Ülkelerle Olan İlişkileri, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Ankara.
- Millas, A.**, 1996. *Sfragides Konstantinoupoleos, Ekdoseis Sillogou İstorikis kai Laografikis Erevnas "İ Mnimosins"*, Agra, Athena.
- Millas, A.**, 2006. *Pera: Crosroads of Constantinople*, Militos, Athens.
- Millas, H.**, 1994. *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Millas, H.**, 2000. *Türk Romanı ve 'Öteki'-Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Millas, H.**, 2003. *Geçmişten Bugüne Yunanlılar Dil, Din ve Kimlikleri*, İletişim Yayınları İstanbul.
- Mintzuri, H.**, 2002. *İstanbul Anıları (1897-1940)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Molho, R.**, 1999. Tanzimat Öncesi ve Sonrasında İstanbul Yahudileri, der. Stathis, P., *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.78-85.
- Moltke, H. von**, 1969. *Türkiye Mektupları*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Mülayim, A.**, 1994. Azınlık Okulları, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s. 503.
- Neumark, F.**, 1982. *Boğaziçine Sığınanlar*, İÜ İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Niyego, A.**, 1999. *Haydarpaşa'da Geçen Yüzyılımız*, Kadıköy Hemdat Israel Sinagogu Vakfı, İstanbul.
- Ormanyan, M.**, 1927. *Azkabadum* (Ulusname), İstanbul-Kudüs.
- Ortaylı, İ.**, 1974. *Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler*, TODAİE Yayınları, Ankara.
- Ortaylı, İ.**, 1985a. Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği, İstanbul.
- Ortaylı, İ.**, 1985b. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 4, İletişim Yayınları, s. 996-1001.
- Ortaylı, İ.**, 2005a. *İmparatorluğun En Uzun Yılı*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ.**, 2005b. *Osmanlı Barışı*, Ufuk Kitapları, İstanbul.
- Ortaylı, İ.**, 2006a. *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul.

- Ortaylı, İ.,** 2006b. *Son İmparatorluk Osmanlı, Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek 2*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ.,** 2007. *Batılılaşma Yolunda*, Merkez Kitaplar, İstanbul.
- Ortaylı, İ.,** 2007b. *İstanbul'dan Sayfalar*, Alkım Yayınları, İstanbul.
- Ovadya, S.,** 1994. "Yahudi Okulları", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt: 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.403.
- Öncel, D.,** 2005. "Galatalı Olmak", *Mimar İstanbul Dergisi*, sayı 17, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Yayınları, İstanbul, s.55-59.
- Öncel, D., Kafesçioğlu F.O.,** 2005. "1858-1860 Galata, Pera ve Pangaltı Planı", *Mimar İstanbul Dergisi*, sayı 15, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Yayınları, İstanbul, s. 18-19.
- Özen, S.,** 2006. *Yüz Elli Yılın Tanığı Dame de Sion*, İstanbul.
- Ozil, A.,** 2001. 19. Yüzyıl İstanbul'unda Pera Rum Ortodoks Cemaatinde Eğitim, Boğaziçi Üniversitesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Ozil, A.,** 2003. "Yüzüncü Kuruluş Yıldönümünde Zoğrafyon Tarihinden Bir Bölüm", *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı 237, İletişim Yayınları, İstanbul, s.16-23.
- Öztürk, A.,** 2007. Amerikan Board'un Kuruluşu, Teşkilatlanması ve Osmanlı Devleti'nde Kurduğu Misyonlar, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 23, s.63-74.
- Pamukciyan, K.,** 1994. Ermeniler, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.190-194.
- Pamukciyan, K.,** 2002. *İstanbul Yazıları*, Aras Yayıncılık, İstanbul.
- Pears, E.,** 1916. *Forty Years in Constantinople*, Herbert Jenkins Ltd., London.
- Pernot, M.,** Tarihsiz. *A Constantinople En Égypte Et En Turquie D'Asie (Janvier-Aout 1912)*, Paris.
- Peskine, B.,** 2005. *İmparatorluk Çökerken İstanbul'da Bir Yahudi Ailesi*, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Plehvarian, N.K.,** 1999. "19. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişimler ve Mimariye Yansımaları", *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı "Uluslarüstü Bir Miras"*, YEM Yayınları, İstanbul.
- Polvan, N.,** 1952. *Türkiye'de Yabancı Öğretim*, Cilt I ve II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Rodrigue, A.,** 1997. *Türkiye'de Yahudilerin Batılılaşması*, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Roidis, S.,** 1913. "O Kodikas tou Zografeiou", *Poli kai Pedia*, Stavrodromio Rum Ortodoks Cemaati Yönetmeliği.
- Rosenthal, S.,** 1982. "Minorities and Municipal Reform in Istanbul 1850-1870", *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, der. B.Braude ve B. Lewis, New York, Holmes and Meier.

- Roussos-Milidonis, M.N.**, 1999. 19. Yüzyıl İstanbul’unda Katolik Azınlık, der. Stathis, P., *19. Yüzyıl İstanbul’unda Gayrimüslimler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.86-92.
- Said, M.**, 1928. *Said Paşa’nın Hatıratı*, cilt I-III, İstanbul.
- Sakaoğlu, N.**,1985. “Eğitim Tartışmaları”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 2, s.478-484.
- Sakaoğlu, N.**, 1989. “Tanzimat Okulları”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı 12, İletişim Yayınları, İstanbul, s.26-30.
- Sakaoğlu, N.**, 1994a. Elçilikler, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.149-151.
- Sakaoğlu, N.**, 1994b. Galatasaray Lisesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.369-371.
- Sakaoğlu, N.**, 1994c. Galata Sarayı Ocağı, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.367-368.
- Sarafian, K.A.**, 1930. *A History of Education in Armenia*, C.C. Crawford, Los Angeles.
- Sarioğlu, E.**, 2002. Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Azınlık Okulları (1869-1994), Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Bursa.
- Sayar, A.G.**, 1986. *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, İstanbul.
- Scafella, F.A.**,1987. “The Sphinx”, *Mythical and Fabulous Creatures: a Source Book and Research Guide*. Ed. Malcolm South, Peter Bedric Books, New York.
- Seropyan, V.**, 1994a. Ermeni Okulları, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.187.
- Seropyan, V.**, 1994b. Ermeni Kültür Kurumları, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt: 3, s. 184-185.
- Seropyan, V.**, 1994c. Ermeni Basımevleri, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt: 3, s. 181-183.
- Sezer, A.**, 1999. *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Sezgin, H.**, 1999. Balkanlar’daki Osmanlı Kültür Mirası, *Osmanlı Mirasının 7 Yüzyılı “Uluslarüstü Bir Miras”*, YEM Yayınları, s. 336-342.
- Sharf, A.**, 1971. *Byzantine Jewry from Justinian to the Fourth Crusade*. Shocken Books, New York.
- Shaw, S. J.**, 1976. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Shaw, S. J.**, 1985. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Azınlıklar Sorunu”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 4, s.1002-1006.

- Shaw, S., J.,** 1991. *The Jews of the Ottoman Empire and The Turkish Republic*, New York University Press, New York.
- Silberman, P.,** 1973. An Investigation of the Schools Operated by the Alliance Israélite Universelle from 1862 to 1940, NewYork University, *Doktora Tezi*, s.73-116.
- Soldatos, H.A.,** 1989. *İ Ekpedefteki ke Pnevmatiki Kinisi tu Ellinismu tis Mikras Asias, 1800-1922* (Küçük Asya Helenizminin Eğitim ve Kültürel Hareketliliği 1800-1922), Atina.
- Somel, S.A.,** 2002. "The Religious Community Schools and Foreign Missionary Schools", *Ottoman Civilization*, cilt 1, der.Halil İnalcık-Günsel Renda, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s.396-398.
- Somel, S.A.,** 2005. "Maarif Müdürü Radovişli Mustafa Bey'in Raporları ve Müslim ve Gayrimüslim Eğitimi: II. Abdülhamit Devri Selanik Taşrasında Maarif Meselesi (1885-1886)", *Tarih ve Toplum*, sayı 2, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 113-147.
- Somel, S.A.,** 2007. "Osmanlı Ermenilerinde Kültür Modernleşmesi, Cemaat Okulları ve Abdülhamid Rejimi", *Tarih ve Toplum*, sayı 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 71-92.
- Sonyel, S.,** 1993. *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*, Ankara.
- Spuler, B.,** 1975. "Tanzimat ve Atatürk Devirlerinde Türk Öğretim Sistemleri ve Mukayeseleri", *Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul.
- Stanislas, F.A.I.,** 1980. *Histoire des Debuts de L'Apostolat des Frères an Levant (Turquie) 1841-1870*.
- Şahin, G.,** 2008. *Osmanlı Devleti'nde Katolik Ermeniler: Sivaslı Mihitar ve Mihitaristler*, IQ Yayıncılık, İstanbul.
- Şaman, D.,** 1988. 19. Yüzyılda İstanbul'da Azınlık Okulları Mimarisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Şehsuvaroğlu, B.,** 1968. "Ali Suavi ve Galatasaray Lisesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, c.II, sayı 9, İstanbul, s.38-41.
- Şeni, N., ve Le Tarnec, S.,** 2000. *Camondolar Bir Hanedanın Çöküşü*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şentürk, H.,** 1992. *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Tanner, K.C.ve Lackney, J.A.,** 2005. *Educational Facilities Planing: Leadership, Architecture and Management*, Allyn&Bacon, US.
- Taşdemirci, E.,** 2001. "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 10, s.13-28.
- Tcholakian, H.,** 1998. *L'Eglise Armenienne Catholique En Turquie*, İstanbul.
- Tekeli, İ.,** 1985. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 2, s.456-475.

- Tekeli, İ.,** 2006. 19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü, der. İnalçık ve Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat*, Phoenix Yayınevi, İstanbul, s.381- 392.
- Torkomyan,V.,** 1913-1932-1938. *İsdambola Badmutyun Eremya Çelebi Kömürciyan* (Eremya Çelebi Kömürciyan'ın İstanbul Tarihi), III C, Viyana.
- Tsilenis S.,** 1999. "The Architecture of the Constantinople at the End of the 19th Century, on the Occasion of the Work of Periclis Fotiadis", *İ kathimerini zoü stin Konstantinupoli sto telos tu 19u ke stis arhes tu 20u eona* (19. Yüzyılın Sonlarında ve 20. Yüzyılın Başlarında İstanbul'da Gündelik Hayat), Sindesmos ton en Athines Megalosholiton, Atina, s.189-244.
- Tsilenis S.,** 2000. "İstanbul'un Rum 'Mimar' Kalfaları, 1869-1945" (I Romii 'arhitectones' kalfades tis Polis, 1869-1945), *Synhrona Themata*, sayı 74-75, s.166-179.
- Tsilenis S.,** 2005. "İstanbul'un Rum Mimarları ve Eserleri", *Mimar İstanbul Dergisi*, sayı 17, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları, İstanbul, s.19-24.
- Tsilenis S.,** 2006. "Rum Cemaatinin İstanbul'un Biçimlenişine Katkısı, Perikles D. Fotiadis Kalfa Örneği", *Arredamento Mimarlık*, sayı 188, İstanbul, s. 114-119.
- Tsoucalas, K.,** 1977. *Eksartisi ke Anaparagoyi: O Kinonikos Rolos ton Ekpedefitikon Mihanismon stin Elada*, Atina, Themelio.
- Tunaya, T.Z.,** 1960. *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul.
- Türker, O.,** 1999. "İstanbul'da İz Bırakan Mimar: Perikli Fotiyadis", *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı 181, İletişim Yayınları, İstanbul, s.28-30.
- Ubicini, J.H.A.,** 1876. *l'Etat Present de l'Empire Ottoman*, Paris.
- Ubicini, J.H.A.,** 1977. *1855'te Türkiye, Tercüman Yayınları*, İstanbul.
- Unat, F.R.,** 1964. *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, MEB Yayınları, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ.H.,** tarihsiz. "Osmanlı İmparatorluğu Teşkilatı", *Türk Tarihinin Ana Hatları eserinin müsveddeleri*, 1453'ten 1575 senesine kadar, kısım II, Akşam Matbaası, İstanbul.
- Uzunyan, N.,** 1986. *Les Cent Ans du Lycée Guetronagan 1886-1986*, Montreal.
- Ülke, R.,** 1957. *İstanbul Anıtları, Ayvansaray – Balat, Fener*, İstanbul.
- Ünüvar, R.,** 1969. *İlçemiz Beyoğlu*, Kardeş Matbaası, İstanbul.
- Ünver, A.,S.,** 1940. "Osmanlı Tababeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar", *Tanzimat I, Maarif Vekaleti Neşriyatı*, İstanbul, s.933-966.
- Vahapoğlu, M.H.,** 1990. *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları*, Ankara.
- Vassiadis, G.A.,** 2007. *The Syllogos Movement of Constantinople and Ottoman Greek Education 1861-1923*, Centre For Asia Minor Studies, Athens.

- Velidedeoğlu, H.V.**, 1940. “Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat”, *Tanzimat I*, Maarif Vekaleti Neşriyatı, İstanbul, s.139-209.
- Vilaras, İ.**, 1935. *Apanta*, Pella Yayınları, Atina.
- Vryonis, S. Jr.**, 1938. ‘The Greeks Under the Turkish Rule’, *Hellenism and the First Greek War of Liberation 1821-1830: Continuity and Change*, Selanik.
- Yarman, A.**, 2001. *Osmanlı Sağlık Hizmetlerinde Ermeniler ve Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi Tarihi*, İstanbul.
- Yerasimos, S.**, 1996. *İstanbul 1914-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yetkin, Ç.**, 1992. *Türkiye’nin Devlet Yaşamında Yahudiler*, Afa Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, N.**, 1994. “Konstantin Karateodori”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt: 4, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.462.
- Yılmaz, D.**, 2001. *Fransa’nın Ermenileri Katolikleştirme Siyaseti*, Konya.
- Zararsız, D.**, 1995. Tanzimat’tan Cumhuriyete Kadar İstanbul’daki Gayrimüslim Okulları, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Zarifi, L. Y.**, 2005. *Hatıralarım, İstanbul 1800-1920*, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Zekiyan, B.L.**, 2002. *Ermeniler ve Modernite*, Aras Yayınları, İstanbul.

EKLER

- EK A.1** : Galata – Şişli Güzergahında Rum, Ermeni ve Yahudi Okulları.
- EK B.1** : Beyoğlu Merkez Rum Okulu’nun inşaat ruhsatının kaybolmasıyla ilgili belge ve çevirisi.
- EK C.1** : Zapyon Rum Kız Okulu’nun ruhsatı için yazışmalar ve çevirisi, belge 1.
- EK C.2** : Zapyon Rum Kız Okulu’ nun ruhsatı için yazışmalar ve çevirisi, belge 2.
- EK C.3** : Zapyon Rum Kız Okulu’nun ruhsatı için yazışmalar ve çevirisi, belge 3.
- EK C.4** : Zapyon Rum Kız Okulu’nun ruhsatı için yazışmalar ve çevirisi, belge 4.
- EK D.1** : Galata Rum Okulu’nun ruhsatıyla ilgili belge ve çevirisi.
- EK D.2** : Galata Rum Okulu’nun ruhsatıyla ilgili belge ve çevirisi.
- EK E.1** : Papazköprü Rum Okulu’ nun ruhsatıyla ilgili belge ve çevirisi.
- EK F.1** : Getronagan Lisesi ve 1896 banka olaylarıyla ilgili belge ve çevirisi.
- EK G.1** : *Alliance Israelite Universalle*’in Galata Dibek Sokak’ta açtığı okulun ruhsat dilekçesine yanıt ve çevirisi.
- EK. G.2** : *Alliance Israelite Universalle*’in Galata Dibek Sokak’ta açtığı okulun Ruhsatı.
- EK G.3** : *Alliance Israelite Universalle*’in Galata Dibek Sokak’ta açtığı okulun ruhsatı ve çevirisi.

Şekil A.1: Galata – Şişli Güzergahında Rum, Ermeni ve Yahudi Okulları.
(Beyoğlu Haritası, Bilişim Araştırma Yayınları)

Babıali Dâ'ire-i Sadâret
Dâ'ire-i Sadâret
Meclis-i Vükelâ ve Ma'rûzât Kalemi
1063

Atufetli Efendim Hazretleri

Beyoğlu'nda Katib Mustafa Çelebi Mahallesi'nde ma'lûmü'z-zirâ' bir arsaya inşâsına 14 Rebiülevvel 1309 târihinde müsâ'ade olunan Rum İnâs Mektebi'ne ait olup o vakit tasdîr kılındığı kayden sâbit bulunan emr-i âlînin nerede kaldığına dâ'ir ma'lûmâta ve irâde-i seniyye evrâkına destres olunamadığı anlaşılmasına binâ'en kaydı mûcebince yeniden emr-i âlî ısdârı hakkında Divân-ı Hümâyûn dâ'iresinden i'tâ olunan müzekkire ve melfûfları bu bâbdaki kararnâme ile arz ve takdîm olunmakla irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî ne vecihle şeref sudûr buyurulur ise mantûk-ı münîfî infâz olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim.

Fî 2 Receb 1319 / 16 Haziran 1327

Sadrazam [imza]

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Melfûflarıyla manzûr-ı âlî buyurulan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleri üzerine mûcebince irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şeref sâdır olmuştur ve karârname imzâ-yı Hümâyûn-ı mülûkâne ile tevşîh buyurulmuş olmakla emr u fermân hazre-i men lehü'l-emrindir.

4 Receb 1329 / 18 Haziran 1327

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî [imza]

(çevirisi)

Babıali Dâ'ire-i Sadâret
Babıali Başbakanlık Dairesi
Dâ'ire-i Sadâret
Başbakanlık Dairesi
Meclis-i Vükelâ ve Ma'rûzât Kalemi
Millet Meclisi ve Ma'rûzât Kalemi
1063

Atufetli Efendim Hazretleri

Şefkatli Efendim Hazretleri

Beyoğlu Katib Mustafa Çelebi Mahallesi'ndeki bir arsaya bir Rum Kız Okulu'nun inşâsına izin verildiğini gösteren 14 Rebiülevvel 1309 (18 Ekim 1891) târihli belgenin yazılmış olduğu kayıtlarda sabit bulunmasına rağmen aslı bulunamadığından Divân-ı Hümâyûn dâ'iresinden verilen belgelerle birlikte gerekenin yapılması.

Fî 2 Receb 1319 / 16 Haziran 1327 (15 Ekim 1901)

Sadrazam [imza]

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

İçeriğiyle nazarınıza sunulan işbu ulu sadrazamın tezkeresi üzerine gerekli Padişah iradesi çıkmıştır vesaire....

4 Receb 1329 / 18 Haziran 1327

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî [imza]

245

Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti Vekâlet-i Celîlesine

Devletli Efendim Hazretleri

Beyoğlu'nda Taksim'de kâ'in Aya Turyada nâm Rum Kilisesi'nin bahçesinde ma'lûmü'z-zirâ' cesâmetde bir bâb kız mektebi inşâsına ruhsat i'tâsı hakkında Rum Patrikliği'nden bâ takrîr vuku'bulan istid'â üzerine Şehremâneti ve Ma'ârif Nezaret-i Celîleleriyle muhâbereyi şâmil tezâkir takımıyla ırsâl kılınmış ve emânet-i müşârûn-ileyhâ cevâbında mezkûr mekteb Sultan Bayezid-i Velî Hazretlerinin evkâf-ı şerîfesinden mukâta'alı kabristan mahalli bulunan arsa üzerine binâ olunacağı gösterilmiş olmasına nazaran evkâfca mu'amele-i mukteziyenin serî'an ifâ ve ifâde ve evrâk-ı mersûmenin iâdesi bâbında emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 13 Şaban 1300 / 6 Haziran 1299

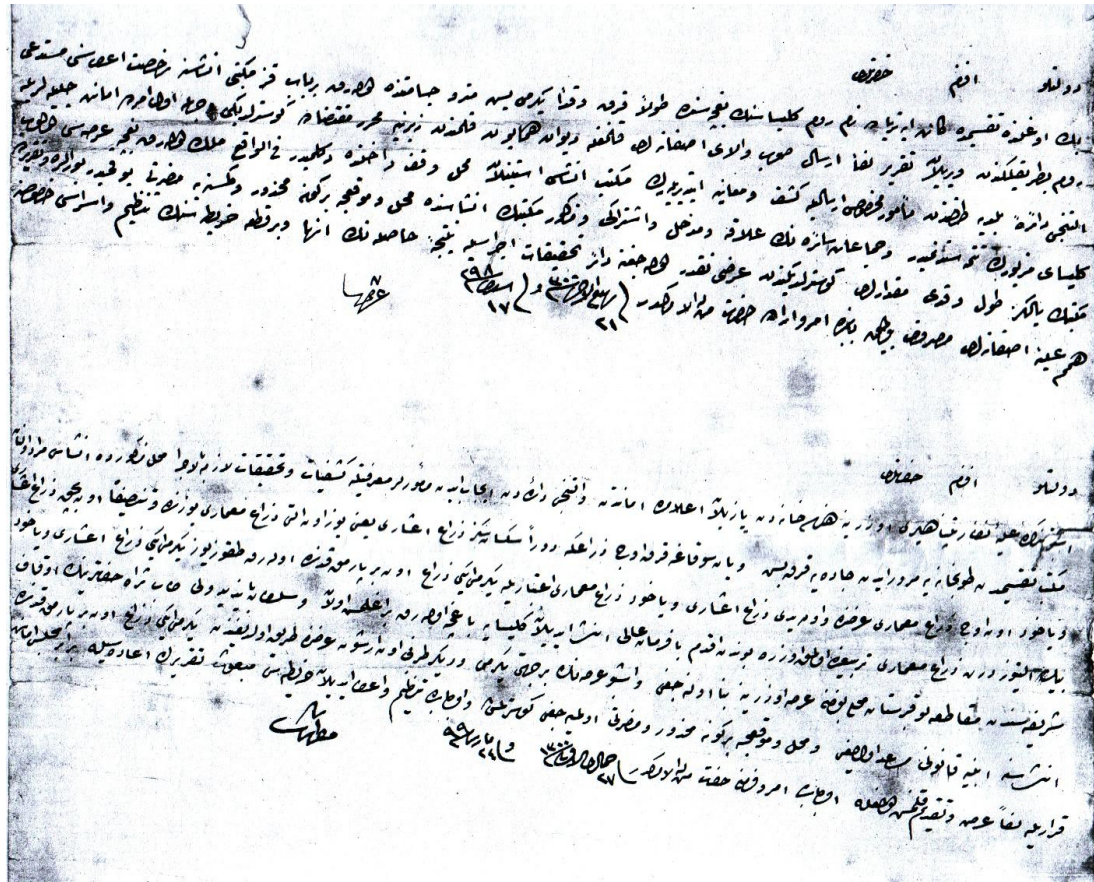
[imza]

Devletli Efendim Hazretleri

Müfâd-ı iş'âr-ı âlî-i nezâret-penâhîleri ve evrâk-ı meb'ûse mü'eddâları rehîn-i ikân-ı âcizî olarak tetkîkât-ı kaydiye bade'l-icrâ mahkeme-i teftîşe havâle ile mahall-i mezkûre taraf-ı şer'-i şerîfden me'zûnen kâtib ve emânet-i müşârûn ileyhâdan dahi mühendis sa'adetli Mehmed Efendi i'zâm ile Rum patrikhânesi kapı kethüdâsı İstavrakî Efendi hâzır olduğu hâlde mu'ayene ve keşf olunarak ol bâbda tanzîm olunan bir kıt'a harîtada gösterildiği vecihle mekteb yapılacak mahall ber müceb-i temessûk cennetmekân Sultân Bayezid Hân-ı Velî tâbe serâhu hazretlerinin vakf-ı şerîflerine me'a zamm senevî dört yüz seksen dört akçe mukâta'alı on dönüm mehâfir mahallinden gayri ez terk-i tarîk mukaddemâ cevânib-i erba'asına duvâr keşîdesiyle derûnuna Rum milletine mahsûs kilise inşâ olunmuş olan terbî'an sekiz dönüm mahall derûnunda olarak iki taraftan mezkûr kilisenin bahçe mahalli ve iki taraftan tarîk-i âmm ile mahdûd terbî'an bir dönümden ibâret ve mezkûr bahçeden müfrez olarak buna milel-i sâ'irenin alâka ve medhal ve iştirâki olmadığı ve mahall-i mezkûre mekteb-i mezbûrun inşâsında mahall ve mevki'ce bir gûne mahzûr ve kimesneye dahi mazarratı bulunmadığını ber nehc-i şer'î tahakkuk ve tebeyyün eylemiş ve ber vech-i muharrer sekiz dönüm kilise mahallinin kadîmden mukâta'alı olması cihetiyle mekteb inşâ olunmak üzere tefrîk olunacak bir dönüm mahallinin tekrâr mukâta'aya rabtına da mahall görülememiş olduğundan mahall-i mahdûd-ı mezkûre ol vecihle mekteb inşâsına bi'l-istîzân irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne müte'allik ve şeref sudûr buyurulduğu hâlde sûret-i icrâ-yı icâbı menût-ı re'y-i âlî idiği mahkeme-i mezkûreden bâ i'lâm ifâde olunmuş ve zikr olunan harîta evrâk-ı mebhûsanın i'adesiyle me'an ve leffen tisyâr kılınmış olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 20 Rebûlevvel 1301 / 7 Kanun-ı Sâni 1299

[imza]

Şekil C.2: Zapyon Rum Kız Okulu' nun ruhsatı için yazışmalar, belge 2.
(BOA, İrade Dahiliye, 72102 numaralı dosya)

Adliye ve Mezâhib Nezâreti

Mezâhib Müdürlüğü

106

Şehremâneti Celîlesine

Devletli Efendim Hazretleri

Beyoğlu'nda Taksim'de kâ'in Aya Turyada nâm Rum Kilisesi'nin bahçesinde tûlen kırk ve kadden yirmi beş metre cesâmetinde olarak bir bâb kız mektebi inşâsına ruhsat i'tâsını müsted'î Rum Patrikliğinden verilen takrîr leffen irsâl-i savb-ı vâlâ-yı âsifâneleri kılınmakla Dîvân-ı Hümâyûn Kalemi'nden zîrine muharrer muktezâda gösterildiği vecihle evvel emirde emânet-i celîleleriyle altıncı dâ'ire-i belediye tarafından me'mûr-ı mahsûs irsâliyle keşf ve mu'âyene ettirilerek mekteb inşâsı istenilen mahall vakf dâhilinde değil midir fi'l-vâki' mülk olarak bahçe arsası olup kilise-yi mezbûrun tetimmesinden midir ve cemâ'at-i sâ'irenin alaka ve medhali ve iştirâki ve mezkûr mektebin inşâsında mahall ve mevki'ce bir güne mahzûr ve kimesneye mazarratı yok mudur buralara ve takrîrde mektebin yalnız tûl ve kaddî mikdârları gösterildiğinden arzı ne kadar olacağına dâ'ir tahkîkât icrâsıyla netîce-i hâsılanın inhâ ve bir kıt'a harîtasının tanzîm ve isrâsı husûsuna himem-i aliyye-i âsifâneleri masrûf buyurulmak bâbında emr u irâde hazret-i men lehül'-emrindir.

Fî 21 Rebiülâhir 1300 / 17 Şubat 1298

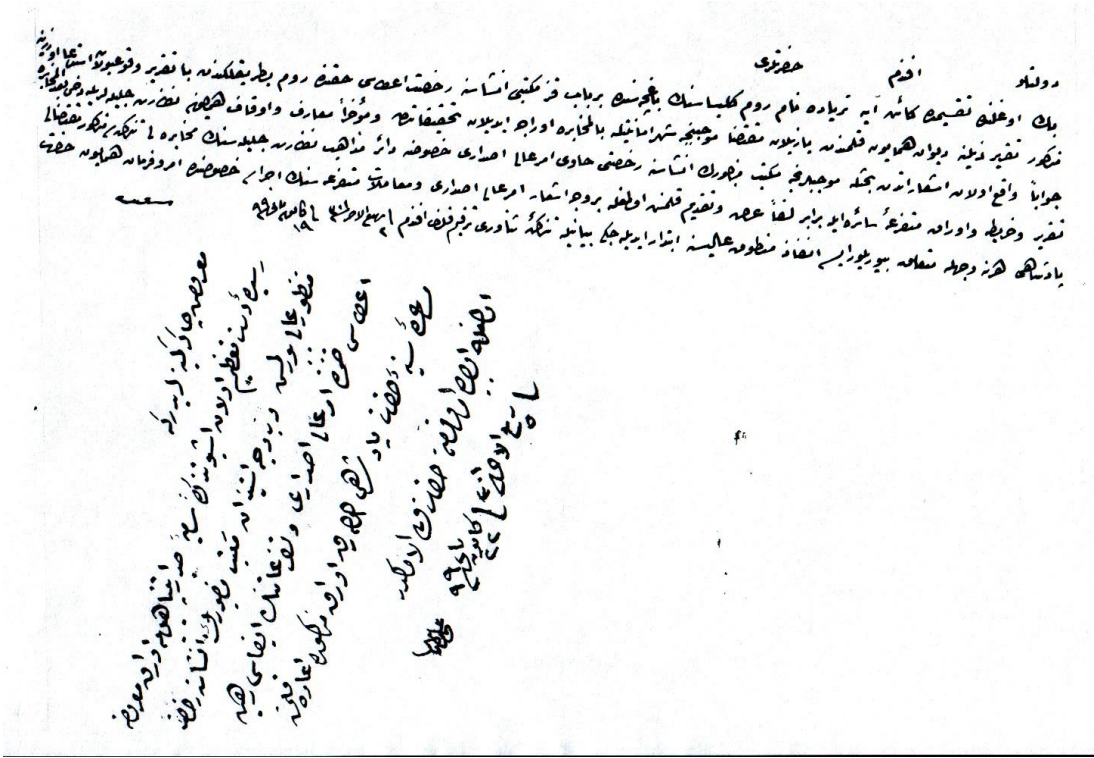
[imza]

Devletli Efendim Hazretleri

İşbu tezkire-i nezâret-penâhîleri üzerine hendesehânedan yazılan i'lama emânetden ve altıncı dâ'ireden îcâb eden me'mûrlar ma'rifetiyle keşfiyât ve tahkîkât-ı lâzime bi'l-icrâ mahall-i mezkûrda inşâsı murâd olunan mekteb Taksim'den Tophâne'ye murûr eden caddeye kırk beş ve yan sokağa kırk üç zirâ' ki devren seksen sekiz zirâ' a'sârî ya'nî yüz on altı zirâ' mi'mârî yüzünde ve tensîfen on buçuk zirâ'-ı a'sârî veyahud on üç zirâ' mi'mârî arzında ve on yedi zirâ'-ı a'sârî veyâhud zirâ'-ı mi'mârî i'tibâriyle yirmi iki zirâ' on bir parmak kaddinde olarak dokuz yüz yirmi iki zirâ' a'sârî veyâhud bin altıyüz dört zirâ'-ı mi'mârî terbi'inde olmak üzere bundan akdem bâ fermân-ı âlî inşâ edilen kiliseye bahçe olarak bırakılmış olan ve Sultan Beyazıd-ı Velî tâbe serâhu hazretlerinin evkâf-ı şerîfesinden mukâta'alı kabristan mahalli bulunan arsa üzerine binâ olunacağı ve işbu arsanın bir ciheti yirmi ve diğer tarafı on arşın arzında tarîk olduğundan yirmi iki zirâ' on bir parmak kaddinde inşâsına ebniye kânûnu müsâ'id olduğu ve mahall ve mevki'ce bir güne mahzûr ve mazarratı olmayacağı gösterilmiş ve ol bâbda tanzîm ve i'tâ edilen harîtası meb'ûs takrîrin îâdesiyle beraber Meclis-i Emânet karârıyla leffen arz ve takdîm kılınmış olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehül'-emrindir.

Fî 27 Cumâdelûlâ 1300 / 24 Mart 1299

[imza]

Şekil C.3: Zapyon Rum Kız Okulu'nun ruhsatı için yazışmalar, belge 3
(BOA, İrade Dahiliye, 72102 numaralı dosya)

Devletli Efendim Hazretleri

Beyoğlu'nda Taksim'de kâ'in Aya Turyada nâm Rum Kilisesi'nin bahçesinde bir bâb kız mektebi inşâsına ruhsat i'tâsı hakkında Rum Patrikliği'nden bâ takrîr vukû'bulan istid'â üzerine mezkûr takrîr zeyline Dîvân-ı Hümâyûn kaleminden yazılan muktezâ mücebince Şehremânetiyle bi'l-muhâbere oraca edilen tahkîkâtndan ve mu'ahharan Ma'ârif ve Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i Celîleleriyle dahi ba'de'l-muhâbere cevâben vâki' olan iş'ârâtndan bahisle müceblerince mekteb-i mezkûrun inşâsına ruhsatı hâvî emr-i âlî isdârı hususuna dâ'ir Mezâhib Nezâret-i Celîlesi'nin muhâbereli tezkiresi mezkûr muktezâyı takrîr ve harîta ve evrâk-ı müteferri'a sâ'ire ile beraber leffen arz ve takdîm kılınmış olmakla ber vech-i iş'âr emr-i âlî isdârı ve mu'âmelât-ı müteferri'asının icrâsı husûsunda emr u fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhî her ne vecihle müte'allik buyurlur ise infâz-ı mantûk-ı âlîsine ibtidâr edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim.

Fî 2 Rebiülâhir 1301 / 19 Kanun-ı Sâni 1299

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleriyle evrâk-ı ma'rûza manzûr-ı âlî buyurulmuş ve ber vech-i istîzân mekteb-i mezbûrun inşaatına ruhsat i'tâsı zımnında emr-i âlî isdârı ve teferru'âtının ifâsı rehîn-i müsâ'ade-i hazret-i pâdişâhî olarak evrâk-ı mezkûre iâde kılınmış olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 5 Rebiülâhir 1301 / 22 Kânûn-ı Sâni 1299

[imza]

هم بحیر حروف بود که جمیع کلمات فردوسی اشیاء محرم و مفقود سلطانه بایزید خانه و بی طایه شاه طغرل بنده استانبولده واقع جامع شریف و محاربه
 عامه که اوقافند اولوب غلط جبهانیه تابع به او خلق نام محله کائنه رومیاده طائفه مخصوصی اولاده حسته اولوب اینده اطراف ایدم بی رومیاده کورستانی
 والد طری ارمیاده حسته خانیه و بر طرف بی رومیاده حسته خانیه بنجری دیلری و بر طرف طریعه عام اید محدود طول و عرضاً بمحاسبه ربعی سید طقات
 ایدم نزلع عصر اوزر بی جنبی اربع باب خلیه اولوب و بر طرف طریعه عام اید محدود طول و عرضاً بمحاسبه ربعی سید طقات
 ایدم بی حسته خانیه محدود دیلری و طریعه عام و ارمیاده حسته خانیه و اساعیل اغا و امام اختری بنجری ایدم محدود طول و عرضاً بمحاسبه ربعی سید طقات
 نور الدی نزلع عصر بی باغی و درون بی حله عام و خلیه کوشک و حسته خانیه مذکورده سنوی دیونز اجمی مقاطعه کورستانی رومیاده اولوب جلوه ایدم رومیاده
 باغی مذکورده دخی زقاده طریقه بر قیوی اولوب و محل محدود مذکورده سنوی دیونز اجمی مقاطعه کورستانی رومیاده اولوب جلوه ایدم رومیاده
 مذکورده حسته خانیه و ارمیاده حسته خانیه و اربع طریقه طریعه عام اید محدود تقصیباً اوله دویم مقداری اولوب و بی محل مذکورده اطراف ایدم رومیاده بر طرف تقسیم
 بر قیوی و بر طرف محمد امیه اغا نالاری که اربع قطعه مارلا محدودده واقع اولوب و بر طرف یالک صورت لاری و بر طرف قه یالی وستاناخ نالاری
 و صکسوله خان نالاری محدودده تقصیباً یکیم دویم مقداری سنوی ایشوز اجمی مقاطعه قیقلو محاف جدید علیه سنوی ایشوز قه اجمی صم الیه
 جمعا سنوی سید بشیر بیج اجمی ابرعلیم طائفه مضی و بی یلین یکیم و طقات بر بنی محمده اوله شیمی کوی تاریه موقع ضاعیده محمده
 و بر قیوی بودیم دخی ذکر اولنده محمده ضایع اولنده باغی و باغی عای دفتر وقف شریف نظر اولنده ارضی محدودده مذکورده تاریخ مذکور
 اید موقع طائفه مربوطند اوزر لنده مطور و مقید بوقلم ضایعده استر محمده بحیر و تقسیم حبیه زه فلیه ازنه و بر قیوی دفتر وقف
 شریف دخی قیه اولندی مادامک سنوی سید بشیر بیج اجمی اجاره موهلم و مقاطعه قیقلو سالی بسالی جانب وقف شریف ادا و تسلیم ایدم رومیاده
 کسه مانع و ماهر اولوب بحیر الیم الحادی و العسبه ماهر حبه الفد سه اس عسبه و یاتیه والف

درویش علی
 المصوح

درویش علی

Şekil C.4: Zapyon Rum Kız Okulu'nun ruhsatı için yazışmalar, belge 4
 (BOA, İrade Dahiliye, 72102 numaralı dosya)

Vech-i tahrîr-i hurûf budur ki Cennet-mekân Firdevs âşiyân merhûm ve mağfûrun leh Sultan Beyazıd Hân-ı Velî tâbe serâhu hazretlerinin İstanbul'da vâki' câmi'-i şerif ve imâret-i âmireleri evkâfından olup Galata cibâyetine tâbi' Beyoğlu nâm mahalde kâ'in Rûmiyân tâ'ifesine mahsus olan hasta odalarının etrâf-ı erbâ'ası yine Rûmiyân kühistânı ve alt tarafı Ermeniyân Hastahânesi ve bir tarafı yine Rûmiyân hastahânesinin bahçesi duvarı ve bir tarafı tarîk-i âmm ile mahdûd tûlen ve arzan be-hesâb-ı terbî'î bin doksan iki zirâ' arsa üzerine mebnî üç bâb harâb oda ve bir mâ' ve dört kenîf senevî yüz yirmi akçe icâre-i kadîme ile ve hastahâne-i mezkûrun bahçe arsasının etrâf-ı erba'ası hastahâne-i mezbûr duvarı ve tarîk-i âmm ve Ermeniyân Hastahânesi ve İsmail Ağa ve İmâm Efendi bahçeleriyle mahdûd senevî yüz on akçe icâreli terbî'an bin yüz elli zirâ' arsalı bahçe ve derûnunda harâb hamâm ve harâb köşk ve hastahâne-i mezkûrun sokak tarafına iki kapısı olup ve bir kapısı dahi bahçe-i mezbûra ve bahçe-i mezkûrun dahi sokak tarafına bir kapısı olup ve mahall-i mahdûd-ı mezkûrda senevî dörtyüz akçe mukâta'alı gösterilen Rûmiyân olup cevânib-i erba'adan Rûmiyânın mezkûr hastahânesi ve Ermeniyân Hastahânesi ve üç tarafı tarîk-i âmm ile mahdûd tahmînen on dönüm mikdârı olup ve yine mahall-i mezkûrda etrâf-ı erba'adan bir tarafı Taksim parmaklığı ve bir tarafı Mehmed Emin Ağa tarlası ki üç kıt'a tarla hudûdda vâki' olup ve bir tarafı yalnız su terazisi ve bir tarafı Kara Bali bostaniyânı tarlası ve sakson hâne tarlası hudûduyla mahdûd tahmînen yirmi dönüm mikdârı senevî altıyüz akçe mukâta'a-i kadîmeli mehâfir-i cedîd arsalarına senevî üçyüz kırk akçe zamm olunup cem'an senevî bin beşyüz yetmiş akçeye iblâğıyla tâ'ife-i mesfûrun yedlerine bin ikiyüz doksan bir senesi muharreminin on beşinci günü târihiyle müverrah zâyî'den temessük verilip bu def'a dahi zikr olunan temessük zâyî' olmakla bâ-arzuhâl ve bâ-fermân-ı âlî defter-i vakf-ı şerîfe nazar olundukda arâzî-i mahdûde-i mezkûre târîh-i mezkûre ile müverrah tâ'ife-i mersûmûnun üzerlerinde mastûr ve mukayyed bulunmakla zâyî'den işbu temessük tahrîr ve tevliyetim hasebiyle tasarruflarına izin verilip defter-i vakf-ı şerîfe dahi kayd olundu madamki senevî bin beşyüz yetmiş akçe icâre-i mü'eccele ve mukâta'a-i kadîmesi sâl be-sâl cânib-i vakf-ı şerîfe edâ ve teslîm eyleyeler tasarruflarına kimesne mâni' ve müzâhim olmaya tahrîren el-yevmü'l-hâdî ve'l-ışrîn min şehr-i Recebül'ferd li sene Ş işrîn ve mi'eteyn ve elf.

El-mütevellî Derviş Ali

[illegible]

Şekil D.1: Galata Rum Okulu'nun ruhsatıyla ilgili belge
(BOA, İrade Maarif 1328 Ca. 29)

Atufetli Efendim Hazretleri

Şurâ-yı Devlet Nâfi‘a ve Ma‘ârif ve Mâliye dâ’iresinden tanzîm ve melfûflarıyla arz ve takdîm kılınan mazbatada gösterildiği üzere Galata’da Ermeni Kilisesi Sokağı’nda kâ’in olup mutasarrifesi Eleni Zarifi kadın tarafından Rum cemâ‘âtine terk ve üzerine mekteb inşâsı Rum Patrikliği’nden bâ takrîr istid‘â edilen hâne arsası kısmen mülk ve kısmen de evkâf-ı mülhakadan Çuhacı El-Hâc Ömer Ağa ve müstesnâ Ermeni milletine âid Cercis Kilisesi vakıflarıyla mahlût olduğu cihetle Çuhacı el-Hâc Ömer Ağa vakfından olan mahalle mahsûs şehri otuz akçe icâre-i kadîme fesh olunarak kıymet-i hâzırasına nazaran mukâta‘a-i misliyesi olduğu tahakkuk eden senevî ikiyüz otuz kuruş mukâta‘a-i zemîn tahsîs ve mekteb idâresi tarafından sene be-sene vakfı nâmına i‘tâ kılınmak ve Müstesnâ evkâfdan Cercis vakfından bulunan ahal hakkında dahi Evkâf-ı islâmiye misillü mu‘âmele olunmak ve mekteb olarak yapılacak binâ tûlen kırk iki ve arzan otuz iki ve irtifâ‘en yirmi dört arşını ve aydınlık mahalli ile beraber cem‘an ve terbi‘an bin üçyüz kırk dört arşını tecâvüz etmemek ve Ma‘ârif-i Umûmiye nizâmnâmesinin yüz yirmi dokuzuncu mâddesiyle Dersaadet ve tevâbi‘i Rum Patrikhânesi hakkındaki mukarrerât-ı müttehize-i ahîre ahkâmına ri‘âyet olunmak üzere mezkûr mektebin inşâsına ruhsatı hâvî emr-i âlî isdârının Dîvân-ı Hümâyûn kalemine havâlesi ve Ma‘ârif ve Evkâf-ı Hümâyûn ve Defter-i Hâkânî nezâretlerine ma‘lûmât i‘tâsı hakkında irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî ne vech ile şeref-sudûr buyurulursa hükm-i münîfî infâz edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim.

Fî 18 Cumâdelevvel 1328 / 24 Mayıs 1326

Sadrazam [imza]

Ma‘rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i ta‘zîm olup melfûflarıyla manzûr-ı âlî buyurulan işbu tezkîre-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleri üzerine mûcebince irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî şeref-müte‘allik buyurulmakla emr u fermân hazret-i veliyyü’l-emrindir.

Fî 25 Mayıs 1326

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî [imza]

Şekil D.2: Galata Rum Okulu'nun ruhsatıyla ilgili belge
(BOA, İrade Maarif 1328 Ca. 29)

Şûrâ-yı Devlet
Nâfi‘a ve Ma‘ârif ve Mâliye Dâ’iresi
Aded: 532

Galata’da Ermeni Kilisesi Sokağı’nda kâ’in olup mutasarrıfesi Eleni Zarifi kadın tarafından Rum cemâ’atine terk edildiğinden bahs ile mekteb ittihâzına müsâ’ade i’tâsı Rum Patrikliği’nden bâ takrîr istid‘â kılınan hâne arsası hakkında Mahkeme-i Tefûş-i Evkâfca icrâ olunan tetkîkâtı hâvî Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti’nden takdîm olunan 7 Rebiülâhir 1149/59 numaralı tezkire Dîvân-ı Hümâyûn Kalemî’nden yazılan müzekkire ile Şûrâ-yı Devlet’e havâle buyurulmuş olmakla Mâliye ve Nâfi‘a ve Ma‘ârif dâ’iresinde kırâ’at olundu.Evkâf-ı Hümâyûn tezkiresi hulâsa-i mü’eddâsı mezkûr hâne arsası kısmen mülk ve kısmen de evkâf-ı mülhakadan Çuhacı El-Hâc Ömer Ağa ve Müstesnâ Ermeni milletine ait Circis Kilise vakıflarına mahlût olduğu cihetle Çukacı El-Hâc Ömer Ağa vakfından olan mahalle mahsûs şehriye otuz akçe icâre-i kadîmesinin fesh olunarak kıymet-i hâliyesine nazaran mukâta‘a-i misliyesi olduğu tahakkuk eden senevî iki yüz otuz kuruş mukâta‘a-i zemîn tahsîsiyle mekteb idâresi tarafından sene be-sene vakf-ı mezkûr nâmına i’tâsı ve evkâf-ı istisnâiyeden Circis vakfından olan mahall hakkında dahi evkâf-ı islâmiye misillü mu‘amele îfâsı iş‘âr olunmuş ve bi’l-muhâbere Adliye Nezâreti’nden cevâben alınan 21 Rebiülâhir 1328 tarihli tezkirede zikr olunan arsada mekteb olmak üzere der dest-i inşâ bulunan binânın kırk iki arşın tûl ve otuz iki arşın arz ve yirmi dört arşın irtifâ’ında ve aydınlık mahalli ile beraber cem‘an bin üç yüz kırk dört arşın terbi‘inde olacağı ve mekteb ittihâzında mahzûr olmadığı gösterilmiştir.

Mahkeme-i evkâfın i‘lâmı vecihle zikr olunan hâne arsası kısmen mülk kısmen de evkâf-ı mülhakadan el-Hâc Ömer Ağa ve müstesnâ Ermeni milletine ait Ciris Kilisesi vakıflarıyla mahlût olduğu cihetle Çukacı el-Hâc Ömer Ağa vakfından olan mahalle mahsûs şehriye otuz akçe icâre-i kadîmenin fesh olunarak kıymet-i hâliyesine nazaran mukâta‘a-i misliyesi olduğu tahakkuk eden senevî ikiyüz otuz kuruş mukâta‘a-i zemîn tahsîsiyle mekteb idâresi tarafından sene be-sene vakfi nâmına i’tâ kılınmak ve evkâf-ı istisnâiyeden Circis vakfından olan mahalle hakkında dahi evkâf-ı islâmiye müsillü mu‘amele îfâ olunmak ve mezkûr eb‘ad tecâvüz edilmemek ve Ma‘ârif-i Umûmiye nizâmnâmesinin yüz yirmi dokuzuncu maddesiyle Dersaadet ve tevâbi‘i Rum Patrikhâne hakkında ahîren ittihâz buyurulan mukarrerât ahkâmına ri‘ayet edilmek üzere zikr olunan mektebin inşâsına bi’l-istîzân irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî müte‘allik ve şeref sudûr buyurulduğu hâlde ruhsatı hâvî emr-i âlî isdârı husûsunun Dîvân-ı Hümâyûn Kalemine havâlesi ve Ma‘ârif ve Evkâf-ı Hümâyûn ve Defter-i Hâkânî Nezâretlerine de ma‘lûmât i’tâsı tezekkür ve mezkûr resim ile plan leffen takdîm kılındı ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü’l-emrindir.

Fî 19 Cumâdelûlâ 1328 / 15 Mayıs 1326
[Şûrâ-yı Devlet azalarının mühürleri]

256

Şurâ-yı Devlet
Nâfi‘a ve Ma‘ârif ve Mâliye Dâ‘iresi
Aded: 928

Beyoğlu'nda Papas Köprüsü'nde Kamer Hatun Mahallesi'nin Bestan Sokağı'nda yeni baştan bir rüşdiye mektebi inşâsına ruhsat verilmesi hakkında Rum Patrikliği'ne verilen dilekçe üzerine İstanbul vilâyetince ceryân eden inceleme ve haberleşmeyi içeren evrâkın takdîmini üstlenen Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nin 18 Mart 1328 tarihli ve 240 numaralı dosyayı Divân-ı Hümâyûnun ilgili yazısıyla Şurâ-yı Devlet'e havâle buyurulmakla Maarif ve Mâliye ve Nâfi‘a dâiresinde yazılmıştır.

Evrâkın içeriğine göre adı geçen okulun eski defterdâr Baş Hüseyin Efendi vakfından Yunanlı Üstadiyos Oyapendi zevcesi Marya bint-i Yanya'ya ait 45 metre ve 30.000 kuruş değerinde bir arsa üzerine boyu 15 eni 25 ve yüksekliği 12 metre büyüklüğünde kargir olarak inşâ edilmesi ve harcanacak 2100 liranın Omonya Aya Nikola nâmındaki Ma‘ârifperver Cem‘iyeti tarafınan karşılanmasında mahzûr olmadığı anlaşılmıştır.

İzin için gereğinin yapılması.....
Fî 7 Şevval 1330 / 6 Eylül 1328 (19 Eylül 1912)
[Şurâ-yı Devlet azalarının mühürleri]

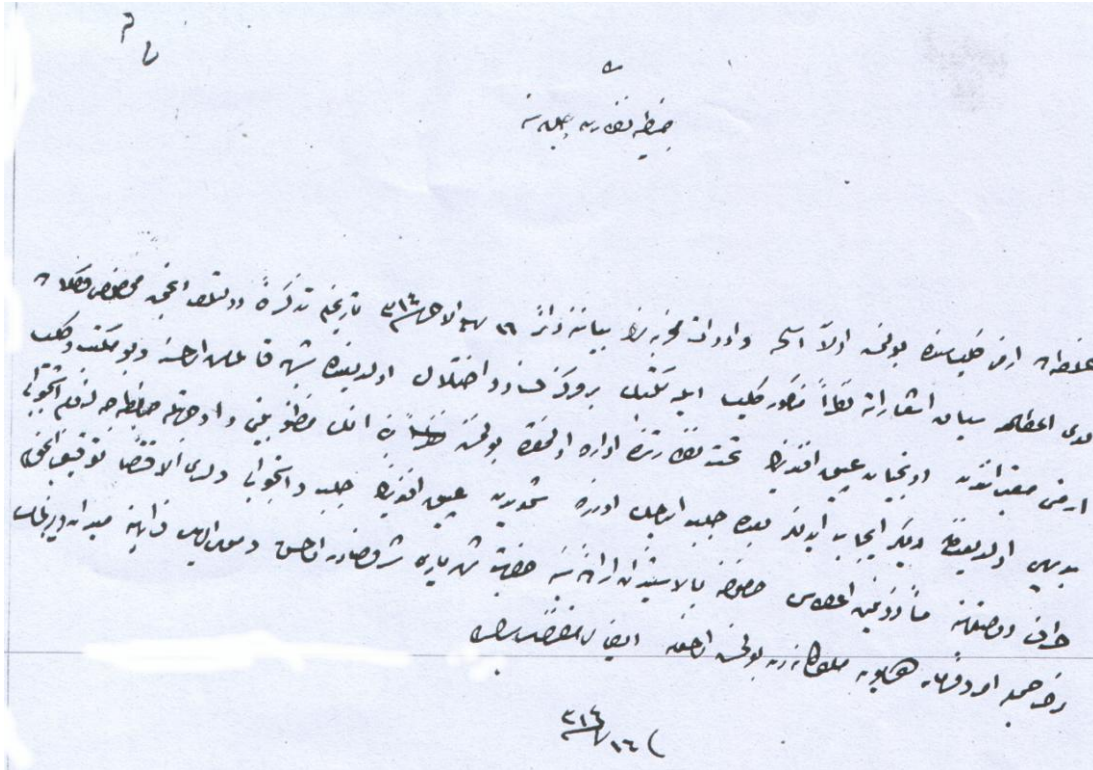
Babıali
Dâ‘ire-i Sadâret
Tahrîrât Kalemî
İrâde-i seniyye sûreti

Beyoğlu'nda Papas Köprüsü'nde Kamer Hatun Mahallesi'nin Bostan Sokağı'nda Eski Baş Defterdâr Hüseyin Efendi vakfından Yunanlı Üstadiyos Oyapendi zevcesi Marya bint-i Yanya uhdesine mukayyed beş yüz zirâ‘ vüs‘atinde tevsî‘-i intikâllî bir kıt‘a arsa üzerine karâr-ı mahsûsuna tevfiķan mezkûr arsanın kıymet-i hâzırasının binde onu nisbetinde vakfı nâmına mukâta‘â-i zemîn tahsîs olunmak ve hitâm-ı inşâsıyla küşâdında Ma‘ârif-i Umûmiye Nizâmnâmesinin yüz yirmi dokuzuncu maddesi ve Dersaadet ve tevâbi‘i Rum Patrikhânesi hakkındaki mukarrerât-ı ahîre ahkâmına ri‘âyet olunmak üzere onbeş metre tûl ve yirmi beş metre arz ve on iki metre irtifâ‘ında Rum etfâline mahsûs müceddeden kargir birer rüşdiye mektebi inşâsına Şurâ-yı Devlet karârıyla **ruhsat verilmiştir**.

Bu irâde-i seniyyenin icrâsına Adliye ve Mezahib ve Mâliye ve Ma‘ârif ve Evkâf Nezâretleri me‘mûrdur.

Fî 19 Şevval 1330 / 18 Eylül 1328 (31 Eylül 1912)
Mehmed Reşad
Sadrazam Gazi Ahmed Muhtar
Adliye ve Mezâhib Nâzırı Abdülhalim
Mâliye Nâzırı Abdurrahim
Ma‘ârif Nâzırı Said
Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı Mehmed Fevzi
Aslına mutâbıkdır

Ek F.1

Şekil F.1: Getronagan Lisesi ve 1896 banka olaylarıyla ilgili belge
(BOA, A.MKT.MHM 630/6)

Zabtiye Nezâret-i Celîlesine

Galata'da Ermeni Kilisesinde bulunmuş olan esliha ve edevât-ı muhribenin beyânına dâ'ir 26 Rebiülahir 1314 târihiyle tezkire-i devletleri Encümen-i Mahsûs-ı Vükelâ'da lede'l-mutâla'a siyâk-ı iş'âra nazaran mezkûr kilise ile mektebin bir merkez-i fesâd ve ihtilâl olduğunda şüphe kalmamış olmasına ve mekteb ve kilise Ermeni mu'teberânından Unciyan Apik Efendi'nin taht-ı nezâretinde idâre olunmakda bulunmuş bulunmasına binâ'en anın maznûniyeti ve o cihetle zâbıtaca lüzûm-ı isticvâbı bedîhî olduğundan diğer îcâb edenler ba'dehu celb edilmek üzere şimdiden Apik Efendi'nin celb ve isticvâbı ve lede'l-iktizâ tevkîfî için taraf-ı devletlerine me'zûniyet i'tası husûsuna bi'l-istîzân irâde-i seniyye-i hazret-i şehriyârî şeref sâdır olmuş ve mûmâ ileyhın firârına meydân verilmemek dahî cümle emr u fermân-ı hümayûn-ı mülûkâneden bulunmuş olmakla îfâ-yı muktezâsı bâbında

Fî 14 R sene 1314

Çevirisi

Zabtiye Nezâret-i Celîlesine

Galata'da Ermeni Kilisesinde bulunmuş olan silahlar ve patlayıcı maddelerin beyânına dâ'ir 26 Rebiülahir 1314 (1896) târihiyle resmi yazı Bakanlar Kurulu toplantısında mütalaa edilip okunduktan sonra çıkarılan yazıya göre adı geçen kilise ile mektebin bir merkez-i fesâd ve ihtilâl olduğunda şüphe kalmamış olmasına ve mekteb ve kilise muteber Ermenilerden Unciyan Apik Efendi'nin gözetiminde idâre olunmasına binâ'en anın zâbıtaca sorgulanma gerekliliği olduğundan diğer îcâb edenler ayrıca celb edilmek üzere şimdiden Apik Efendi'nin çağırılıp sorgulanması... kaçmasının önlenmesi...

Fî 14 R sene 1314(1896)

Sadâret Mektûbî Kalemî

21 Rebiülahir 1314 / 17 Eylül 1312

Zabtiye Nezâret-i Celîlesine

Galata'da Ermeni Kilisesi'ne bağlı mekteb içinde bulunan iki odada olan ve edevâtıyla bir kimyahâne olup dinamitin bu odalarda i'mâl edilmiş olması akla geldiğinden kimyager vasıtasıyla mu'âyeneleri hakkındaki resmi yazı üzerine me'mûriyet-i lâzime gösterilerek icrâ ettirilen araştırma ve incelemenin neticesinde mezkûr odalardan birinde kimya alet ve edevâtıyla pamuk barutu ve netrogiliserin ya'nî dinamit imal olunabilir dört aded kebîr binlik şişe içinde tizan ve ve zaç yağıyla bir tenekede nısfı kadarı sarf olunmuş giliserin yağı ve yarım kıyye mikdârı barut i'mâline mahsûs yağı alıp tathîr eylemiş pamuk ile dinamit i'mâl edebilir bir şişeden ve diğerinin içi kurşun kaplı iki aded alât-ı mahsûsa ve her nev' i'lân ve sâ'ir tab' edebilir iki aded yazı ıstampa takımı meydana çıkarak bunların i'mâl ve hazır edilmişlerinin görülmediğine dâ'ir (ç.n. malzemeler varmış ama hazırı yokmuş) verilen raporun leffiyle ba'zı ifâdeye dâ'ir Tophâne-i Amire Müşiriyet-i Celîlesi'nden

vârid olan 18 Rebûlâhir 1314 (1896) târihli raporla leffen savb-ı devletlerine havale edilmiş olmakla icrâ-yı îcâbına himmet.

Bâ-işâret-i aliyye-i cenâb-ı müsteşârî

A.MKT.MHM 630/6

3

Galata Ermeni Kilisesi'yle Ermeni Mektebi'nin öteden beri fesâd merkezi olup Ermeni Fesad komitesi başkanları ve efrâdından ekserîsi orada ictimâ' ve ihtifâ eylemekte oldukları görülmesine ve bundan mukaddem "Hınçak" nâm ihtilâl komitesinin mührü de orada saklandığı fesad erbabından elde edilenlerin itirafıyla ispat edilmesine ve bu def'a ba'zı Ermeni kiliselerinde yapılan aramalarda silah ve humbara bulunmasına ve mezkûr Galata Kilisesi'nden de patlayıcı madde bulunduğu padişah hazretlerine ihbâr olmasından dolayı jandarma karakolları müfettişi Miralay izzetli Hüseyin Bey emriniz üzerine îcâb eden me'mûrlar ile beraber mezkûr kilise ile mektebde ale'l-usûl icrâ eyledikleri aramada mekteb mu'allimi Karabet Doğramacıyan'ın masasına üç aded dinamit ve iki rovolver ve yirmi fişenk ve kimyahâne kabul edilen odada dinamit i'mâl ve üretimine mahsûs iki alet ve bir hayli eczâ ve kilisenin arka cihetinde olan kömürlükte bir Karadağ rovalvöri onbeş fişenk ve biri kebîr ikisi sağır üç bıçak ve Galata Mektebi talebesinden ve odunlukda saklanan Muşlu Dikran ile "Tamaksiyan" adlı ihtilâl komitesine ait bir kaç parça muzır evrâk ve mektebde Ermeni komitesi fedayileri tarafından suikast yapılan Polis Komiseri Marko Efendi ile Kandilci Ohannes'in katline komite tarafından verilen karârı içeren yazılı evrâk ve yazılı ve mühürlü tehdîtnâmeler ile komitenin tehditle aldığı paraların komite mührüyle mühürlü makbûz ilmuhaberi ve sâ'ir bir takım evrâk ve kitaplar ve muzır risaleler ve bir teksir makinası ile taklîd edildiği zannedilen dört aded Osmânî posta pulu zuhûr etmiş olduğu ve bunlardan silahlar ile üç aded dinamit ve dinamit i'mâl ve üretimine mahsûs makine ve eczâlar Tophâne-i Amire Müşiriyet-i Celîlesi'nden gönderilen me'mûrlara teslîm edilmiş ve diğer evrâkın cümlesi zabtiyeye getirildiği yazılan rapordan anlaşılmış ve adı geçen evrâk tetkîk ve tercüme ettirildikde evrâk içeriğinin bu raporda beyân olunduğu gibi muzır oldukları anlaşılmıştır.

Sözü edilen mekteb atûfetli Unciyan Apik Efendi ile tanınan a'zâdan mürekkebe bir komisyonun idâre ve nezâreti altında olduğu ve bu ahvâlden mektebin idâresine bakan bu komisyonun ve Apik Efendi'nin ma'lûmâtı olmak ve mes'ûliyeti de kendilerine â'id bulunmak lâzım geleceği cihetle verilen emir üzerine memurlardan Hüseyin Bey Apik Efendi'yi ikâmetgâhında bulunan evrâk getirilip ve Celal Bey Han'ında bulunan yazıhânesinde lede't-taharrî zuhûr eden evrâkı tetkîk ettirildikde hânesinde ortaya çıkan evrâk meyânında Ermenistân nâmına ve heyecan veren bir manzûme ile ayağıyla bir kürre şeklini tutmuş ve arkasında bir mızrak ucuna asılmış tac resmi bulunmuş olan kartal kuşu resmi ve yazıhânesinden getirilen evrâk meyânında dahî Manzûme-i efkâr Gazetesi'nin nizâmât-ı Devlet-i Aliyyeyi Ermenice'ye tercüme edeceğinden abone olmasına dâ'ir müteveffâ(ölmüş) Nersis Patrik tarafından Ermeni arması denilen resim bulunan bir kağıd üzerine yazılmış bir tezkere ile adı geçen patriğin himâyesi ve malum "Minas Çeraz"ın başkanlığı altında Kilikya Şirketi nâmıyla teşekkül etmiş olan cem'iyet tarafından kendisi vatan ve millet perver olduğundan cem'iyetlerinin a'zâsı nâm i'tibârîsi tevcîh edildiğine dâ'ir mezkûr cem'iyet hey'eti tarafından yazılmış ve bâlâsında Ermeni arması denilen resmi bulunan bir mühürle mühürlenmiş bir kağıt ile dernek nizâm-nâmesi ve "Taşnaksütyan" ihtilâl komitesinin meb'ûsu veya elçisi nâmına olup altında

{Serkizle görüşmemiz merkez komitesinin emriyle nisanın on dördüncü önümüzdeki Pazar günü alaturka saat altıya ertelenmiştir lutfen mezkûr saatde hânenizde beni bekleyiniz} notu yazılı kart dö vizit ortaya çıkmıştır.

Apik Efendi sorguya çekildi altmış yaşında ve Kadıköyü'nde ikamet etmekte olup ticâretle iştiğâl ettiğini ve Bahçekapısı'nda Celal Bey Hân'ında bulunan yazıhânesinde iş gördüğü ve dokuz on sene önce açılan Galata Mektebi'nin idâre komisyonuna dâhil olduğunu ve komisyonun reisi Asayan Mıgırdıç Efendi olduğu ve vazîfeleri mektebin idâresine bakmakdan ibâret bulunduğu ve mektebin açılışında "Minas Çiraz" mektebe müdür ta'yîn edilmiş ve iki üç sene sonra isti'fâ ederek Avrupa'ya gitmesi üzerine yerine "Mosedciyan Artini" ta'yîn eylediklerini ve bunların kötü işler yaptığını bilmediği ve mekteb talebesinin patrikhânenen verilen program dâhilinde okutulup mu'allimlerin seçilmesi ve mektebin intizâm-ı hâlî ve talabenin derslerinin mekteb müdüründen sorulması gerektiğini ve mekteb talebelerinin muzır evrak okumalarından ve ahlâklarının bozulup azdırılmalarından ve mu'allimlerin yolsuz hareketinden kendilerinin sorumlu tutulamayacağını ve mektebde bulunan sakıncalı evrak ve humbara ve dinamit i'mâlîne mahsûs âlet ve edevât ve eczâlardan haber ve ma'lûmâtı olmadığını ve geçen seneki Ermeni ihtilali hadisesinden beri mektebin komisyonuna da devam etmeyip sözlü olarak isti'fâ ettiğini komisyona söylediğini ve Ermeni komitesinin durumundan ve meydana gelen karışıklıkların tertîbinden ve fesâd komitesine parasal yardım sağlayanların kimler olduğundan ma'lûmâtı olmadığı ve kendisi de komiteye on para bile vermediğini ve geçen ilk baharda bir gün sabahleyin hânesinden çıkmak üzere bahçe kapısını açtığı esnâda şahsını ta'yîn edemeyeceği fesli birisi gelip kendisine gizli bir şey söyleyeceğini beyân etmiş ve şahsı tanımadığı gibi bu kişiye kendisini tanımadığını sözünden istidlâl ettiğini ve bu kişinin bir mürâca'atdan hiddetlenerek hânesinden tard ettiğini ve bu hâlî o sırada sokakdan geçen tanımadığı iki üç kimsede gördüklerini ve evrâkı meyânında bulunan muzır manzûme ölmüş biraderinin olup muzır olduğun bilmediği gibi kendisiyle ilişkilendirilse bile kendisinin kaleme aldığı bir şey' olmadığından sadâkatini bir vecihle ihlâl etmeyeceğini ve ayağıyla kürre resmini tutmuş olan kuşu da müteveffâ biraderi çizmiş ve kendisi de yeni görmüş olduğunu ve yazıhânesinden getirilen evrâkı meyânında ortaya çıkan ve bâlâsında Ermeni arması denilen resim bulunan kağıdı gönderenin devletin tayin ettiği bir patrik olduğunu ve sözü geçen armanın Ermeni arması olduğunu bilmediği gibi meşgûliyeti müsâ'id olmadığından bu gibi şeylere artık ölmüş Ovakim isminde ihtiyâr bir Ermeni bakmakda olduğundan kendisine getirmemiş olduğu gibi Minas Çiraz'ın reisliği altında teşekkül etmiş dernek tarafından gönderilmiş olan ve kezâ bâlâsında Ermeni arması bulunan mühürlü kağıdı da görmediğini ve sinirli bir insan olduğundan "Taşnakosyan" adlı ihtilâl komitesinin adı geçen kartviziti dahi adamları tarafından kendisine gösterilmemiş ve hânesine mürâca'at eden ve birşey söylemek istediği hâlde hânesinden attığı tanımadığı şahıs kartın netîcesi olarak gelmiş olacağı ve ihtilal olayıyla ilgili ma'lûmâtı ise herkesin görüp bildiğinden ibâret olup vukû'âtın ilk günü olan Çarşamba günü yazıhânesinde bulunup akşamı sâ'at on buçuk râddelerinde yazıhânesinden çıkıp Kadı Karyesi'ne gitmek üzere bindiği vapurda Maarif ve Evkâf-ı Hümâyûn ve Tekâ'üd Sandığı nâzırları paşalar hazerâtı da bulunduklarını ve yazıhânesi bulunan Celal Bey Hân'ından o gece humbara (top) atıldığını işitmiş ise de kimin tarafından atıldığını bilmediği gibi sonradan da oradan humbara atılmadığı söylendiğini ve mensûb olduğu âile ecdâdı padişah hazretlerine sadâkat etmiş ve kendisi de ekmek ve ni'metiyle terbiye olduğu zât-ı hazret-i şehriyârîye sadâkatle ve kulluk hediyesi olarak teveccühlere mazhar olup rütbe ve

nişânlar ile onurlandırıldığını ve hattâ geçen sene bâ-irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehinşâhî Ermeni Patrikhâne ve Beyoğlu kiliselerinde toplanan bir takım haşerât arasına giderek ve daha bir takım me'mûriyetlerde bulunarak hizmet ettiğini ve hiç bir amaçla bu yaşına kadar devletine ihânetde bulunmadığını ve bulunamayacağını hangi taraftan ise bu def'a sadâkatine leke kondurulmak istenmiş ve o cihetle sorguya alındığını ve böyle bir leke altında kalmaklık da kendisi için mûcib-i elîm olup hilâfet-i seniyyeye sadâkati bir kemâl bulunduğunu ve hakkındaki ihbârın birinin gazrezinden kaynaklanabileceğini ifâde eylemiştir.

Unciyan Apik Efendi'nin vermiş olduğu ifâdeden de anlaşılacağı gibi Ermeni komitesinden ve mezkûr mektebin durumundan ve mektebde bulunan eşyâ ve evrâktan ve komiteye yapılan para yardımından adem-i ma'lûmât beyânıyla temize çıkmak istiyor ise de mektebin idâre nezâreti kendisiyle birlikte başka yedi sekiz kişiye bağlı olduğundan mektebin bütün vaziyeti ve bilgisinden ve mektebe getirilecek eşyânın cümlesinden ve şâkirdânın ne sûretle eğitim ve öğretim gördüğünden hey'et-i idâre sorumlu olacağından ve onay ve ma'lûmâtları olmadıkça mektebce kat'an hiç bir şey' yapılamayacağından ve içeri bir şey sokulamayacağından şu ahvâle ve sayılanlara göre kendisiyle idâre heyetinin kötü niyetli olduklarına ve komitenin harekât v ma'lûmâtından tam bilgisi olduğunda şüphe kalmıyor.

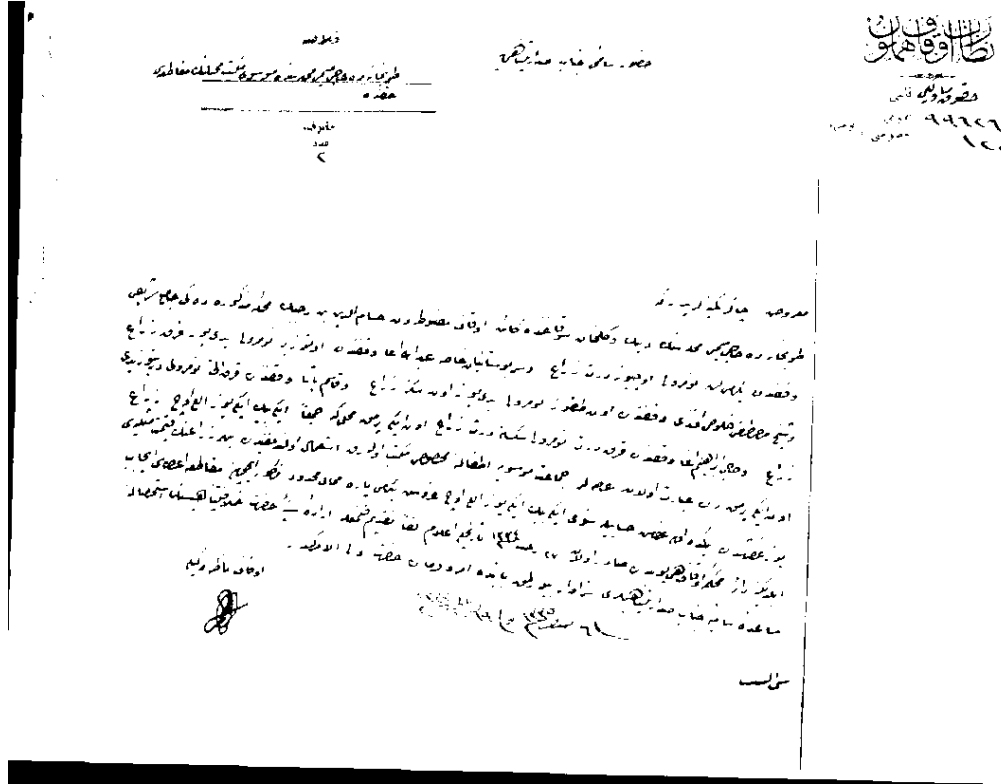
Evvelâ mezkûr mektebin kuruluşunda müdürlüğüne Ermeni fesâdının kurucularından olan "Minas Çiraz'ın" getirilmesi, sâniyen onun Avrupa'ya firârı üzerine yerine o fikrin takipçilerinden bulunan ve bu def'a Avrupa'ya firâr eden "Mosedciyan Artin" gibi bir müfsidin müdür ta'yîni ve tedârik eyledikleri mu'allimler ile mektebin talebesinin ahlâkı bozulmuş ve kötü şeyler öğretilmiş olması. Ayrıca mektebde bulunan talebenin şu son senelerde umûmiyetle bir ateşpâre-i fesâd kesilip bunlar bir takım Ermeniyeyi bozguna alet etmeleri ve ba'zıları cinâyet maksadıyla şemsiye şeklinde tüfenkler yaptırmalarından dolayı tutulup ve bazıları da firâr edip ba'zılarının da {Patlayıcı bölüğü} nâmıyla komiteye fedâyî bölükleri teşkil etmeleriyle derdest edilerek cihet-i adliyyeye teslîm ve icrâ kılınan muhâkeme-i aleniyeleri netîcesinde mahkûm olmaları. Dördüncü olarak evvelki sene Ermeni ispitalyası (hastanesi?) bançesinde ve yevm-i mahsûslarında ictimâ' eden bir takım sebûk muğâzân-ı Ermeniyeyi mekteblerinin müdürü ve mu'teber kişiler huzûrunda sözü geçen mekteb talebesinden bir ikişer talebenin başkanlığı altında bölükler teşkiliyle gâyet muzırr ve heyecanlı efkâr-ı manzûme ve nutuklar okuyarak bir takım rezilleri galeyâna getirip hiç görülmedik rezâletler icrâ ettirdiklerine tanık olunması ve mektebin bu hâli meydânda olduğu hâlde ıslâhı nazar-ı dikkate bile alınmaması ve mekteb içinde komitelerin toplanıp kararlar ve aldıkları yardımları içeren evrâk ve dinamit ve humbaralarla silahların gizlenmesi ve dinamit i'mâl ve üretimine âid edevât ve eczâ meydana çıkıp elde edilen humbaraların dinamit ile imal edilmiş olması göz önüne alınarak erbâb-ı fesâdın ürettiği dinamitin orada i'mâl edilmiş olacağının düşünülmesi. Hâmisen saygın Ermenilerin cümlesi komiteden gördükleri tehdîd üzerine mecbûrî veyahud ihtiyârî olarak para verdikleri vermek istemeyenler haklarında komite tarafından suikast yolunda gözdağı verildiği bilinirken kendisine bir gün bile tehdîd vukû'bulmayıp gâyet serbest olarak istediği mahallerde gezmesi ve ihyâ kerdesi ve a'zâsından biri ve kendisinin adamı olan Selamsız Kilisesi'nde silah ve humbara ürettiği için kilise hademesinden derdest edilen Pozantın saklandığını bildiklerinden ve merkûmun bi'l-âhara itiraf edeceğini hissetmelerinden zâbitaya haber vermeleri üzerine adı geçen

kilisede gizlenen silâh ve humbaranın bulunması. Altıncı olarak, Minas Çiraz ve "Moscedciyan Artin" in ne derecede muzırr bir müfsid oldukları gayet iyi bilindiği ve cümlenin ma'lûmu bulunduğu hâlde bunların erbâb-ı fesâddan olduklarını bilmediği ve iyi adam oldukları beyânıyla hüsn-i hâllerine tanıklık edip sahip çıkması. Yedinci olarak, hâdise-i ihtilâliyenin ilk günü meydana gelen olaylar zâbitaca teskîn edilmiş ve sukûnet sağlanmışken sade ahâlî-i islâmiyeyi galeyâna getirmek maksad-ı mel'anetkârânesiyle yazılânesinin olduğu Celal Bey Hân'ından gece kol üzerine humbaraların atılması. Sekizinci olarak, müteveffâ patrik Nersis ve kezâ Kilikya nâmıyla teşekkül edilmiş olan derneğin başkanı Minas Çiraz ve arkadaşları tarafından yazılmış ve bâlâsında Ermeni arması bulunmuş olan yazıyı şimdiye kadar yanında saklaması. Dokuzuncu olarak, sözü geçen ihtilâl komitesine mahsûs kartvizitin adı geçen komite ile haberleşip görüştüğüne delâlet eylemesi. Ermeni fesadı derneğinin kurucuları ile münâsebeti olup anlara tabî'î hizmet etmiş olmak sûretiyle hüsn-i teveccühlerini kazanmış ve mevcûd olan ahvâl ve karışıklıklardan tamâmen medhal ve ma'lûmâtı olanlar ile münâsebeti olduğunu tenbîh-i kâfi esbâbdan ve bu ise hakkında işlem yapılması gerektiği ve kendisi de tutuklu ve tahkikat kağıtlarında ilişik olduğu cihetle Mu'allim Karabet Doğramacıyan ile bu bâbda maznûn-ı aleyh bulunan diğerlerinin sonradan gönderilmek üzere işbu evrâkın cihet-i adliyeye iletilmesi lazım gelir ise de ne yapılması gerektiği konusunda emirleriniz....

Fî 15 Eylül 1312 (1896)

İstanbul Polis Müdürü Hüsnü

Ek G.1

Şekil G.1: Alliance Israelite Universelle'in Galata Dibeck Sokak'ta açtığı okulun ruhsat dilekçesine yanıt (BOA, DUİT, 135/47)

Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn

Umûmî:

Husûsî: 2219

İrâde-i seniyye

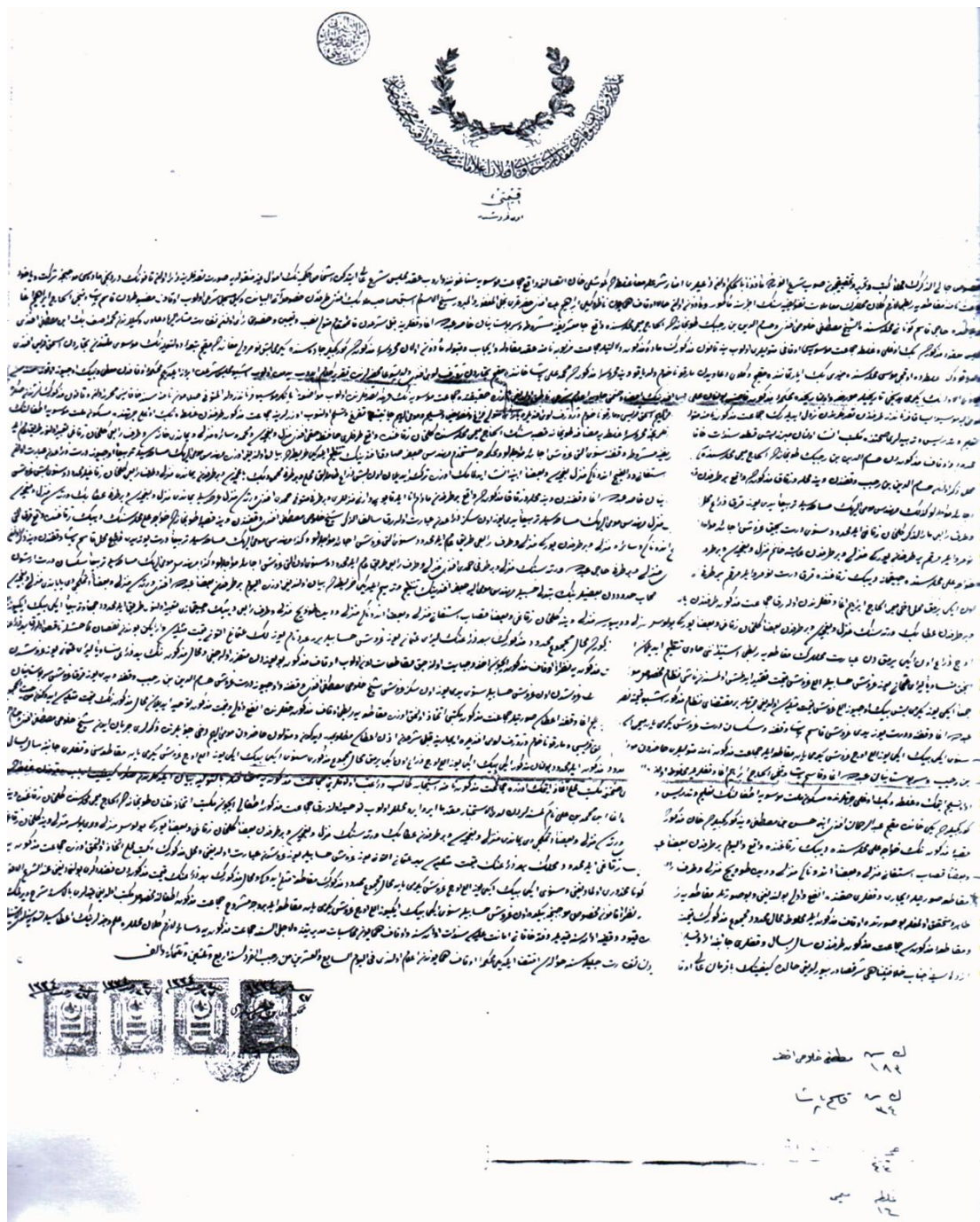
Evkâf-ı mazbûtadan Tophâne'de Hacı Mimi Mahallesi'nde Gülhân ve Dibeck Sokaklarında kâ'in ondokuz ve yirmi beş ve otuz bir ve kırk altı ve kırk dört numaralı ikibin ikiyüz elli üç zirâ on iki parmak mahallin cemâ'at-i müsevîye etfâline mahsûs mekteb olmak üzere cemâ'at-i mezkûre sinagoni nâmına binde on kuruş hesabıyla senevî ikibin ikiyüz elli üç kuruş yirmi para mukâta'a tahsîsine mahkeme-i evkâfdan mu'tâ bir kıt'a i'lâm mücebince **ruhsat verilmiştir**.

İşbu irâde-i seniyyenin icrâsına Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı me'mûrdur.

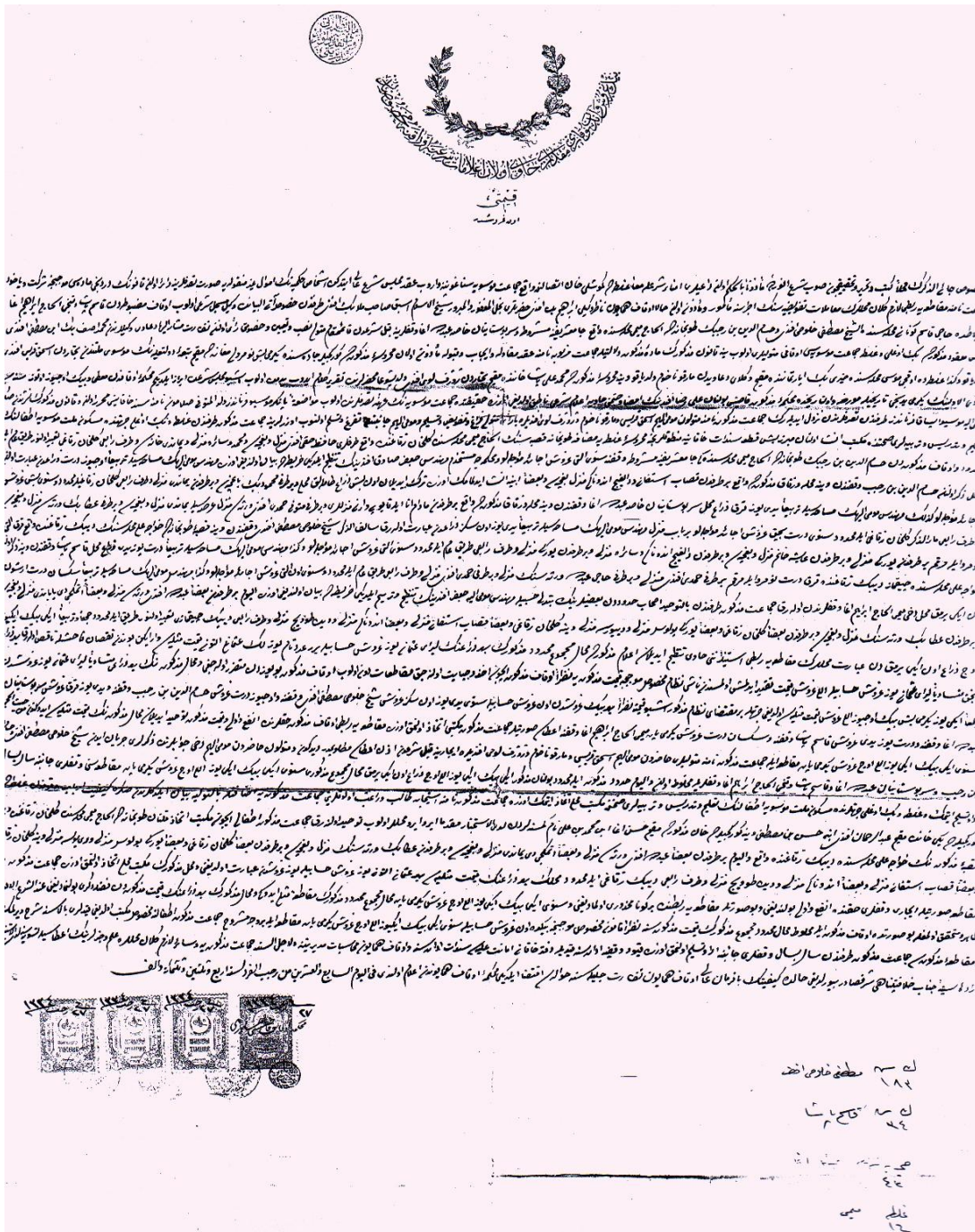
Fî 9 Safer 1335 / 22 Teşrîn-i Sânî 1332

Sadrazam [imza]

Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı Vekîli [imza]

Şekil G.2: *Alliance Israelite Universalle*'in Galata Dibek Sokak'ta açtığı okulun ruhsatı (BOA, DÜİT, 135/47)

Şekil G.3: Alliance Israélite Universelle'ın Galata Dibek Sokak'ta açtığı okulun ruhsatı (BOA, DÜİT, 135/47)

Dersaadet ve mülhakâtında tevârih-i muhtelifede inşâ edilip emr-i âlîleri bulunmayan senâvî ve mekteblerin evâmîr-i aliyyeye rabtı Hahambaşılıktan bâ takrîr istid'â edilmesi üzerine sebk eden iş'âra cevâben mebânî-i mebhûsadan Galata'da Hacı Memi Mahallesi'nde kâ'in Mûsevî mektebine âit tahkîkâtı hâvî olarak İstanbul Vilâyeti Vekâletinden vârid olan evrâk ile komisyonca tanzîm edilen mazbatanın takdîmini mutazammın Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nin Dîvân-ı Hümâyûn Beylikçiliği müzekkiresiyle beraber Şurâ-yı Devlet'e havâle buyurulan 19 Kânun-ı Sâni 1332 tarih ve yüz altmış iki adedli tezkiresi ve melfûfları ve bi'l-muhâbere bu husûs hakkında Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nden vârid olan 25 Kânûn-ı Sâni 1335 tarihli tezkire-i cevâbeyi ve ma'ârif dâ'iresinde kırâ'at olundu.

Bunlardan Adliye Nezâreti'nin tezkiresinde mekteb-i mezbûrun ber vech-i istid'â tasdîk-i mevcûdiyetiyle emr-i âliye rabtında mahzûr olmadığından bahisle ifâ-yı muktezâsının menût-ı re'y-i âlî bulunduğu ve beglikçilik müzekkiresinde sâlifü'l-beyân mektebin Evkâf-ı mazbûtadan Kasım Paşa ve Kıncı el-Hâc İbrahim Ağa ve Şeyh Hulusi Mustafa ve Hüsameddin Receb ve Serbostânî Abdullah Efendiler evkâfından yekdiğerine muttasıl beş parçadan ibâret olup ikibin üçyüz seksen dört zirâ' mikdârında ve muvâza'aten yalnız Mösyö İsak Fernandez Veled İsak uhdesinde bulunduğu hâlde cemâ'at-i Mûseviye nâmına mekteb inşâ edilmek üzere mekteb-i mezkûr mütevellîleri tüccârdan İsak Karsipi ve Jozef Luy ve da'vâ vekîllerinden Marko Nahom Efendiler nâmına devr ve ferâğ olunan arsalar üzerine bir cihetden dört ve diğ er cihetden kısmen altı ve kısmen üç kat olmak üzere tûlen bir kısmı otuz dört zirâ' on dört parmak ve diğ er bir kısmı yirmi dokuz zirâ' on sekiz parmak ve arzan bir kısmı otuz iki zirâ' on sekiz parmak ve diğ er kısmı yirmi altı zirâ' on sekiz parmak ve irtifâ'en bir cihetde yirmi iki ve diğ er cihetde kısmen otuz dört ve kısmen on sekiz zirâ' eb'âdında ve müştemilâtından olan jimnastik mahallinin tûlen on dokuz ve arzan sekiz zirâ' on beş parmak ve irtifâ'en yedi zirâ' altı parmak ve üzeri kaplı teneffüs ve ihtiyâcât-ı sâ'ireye mahsûs olan ve üç kısımdan ibâret bulunan mahallerden birincisinin tûlü on zirâ' on beş parmak ve arzı dokuz zirâ' on iki parmak ve irtifâ'ı altı zirâ' beş parmak ve ikincisinin tûlü onmbir ve arzı dokuz ve irtifâ'ı dört zirâ' ve üçüncüsünün tûlü dokuz ve arzı üç buçuk ve irtifâ'ı dört zirâ' olmak üzere inşâ edildiği ve inşaatın üçyüz yirmi yedi senesi evâhirinde itmâm edilmesine binâ'en istihsâl olunan ruhsat üzerine üç yüz yirmi sekiz senesinde mektebin küşâd olunduğu ve Beyoğlu ile Galata'da **zükûr ve inâs dokuz bin nûfûs Mûsevî mevcûd olup** mekteb-i mezkûrun tasdîk-i mevcûdiyetinden mahzûr olmadığı ve arsasının her bir zirâ'ı seksen kuruşdan yüz doksan bin yedi yüz otuz kuruş kıymete mütehammil bulunduğu ve karâr-ı mahsûsuna tevfi kan kıymetinin binde onu nisbetinde mukâta'a-i zemîn tahsîs edildiği hâlde mezkûr mekteble müştemilâtının tasdîk-i mevcûdiyetini mutazammın emr-i âlî isdârının arz ve istîzânı muvâfık-ı usûl ve emsâl bulunduğu mezkûr ve Evkâf Nezâreti'nin tezkiresinde dahi mezkûr mekteb ile müştemilâtının mebnî bulunduğu beş kıt'a da cem'an ikibin ikiyüz elli üç zirâ' on iki parmak arsanın mahkeme-i Evkâf-ı Hümâyûndan mu'tâ 27 Receb 1334 tarihli i'lâm-ı şer'î mücebince mukâta'aya rabtına irâde-i seniyye şeref sudûr ederek mücebince ifâ-yı mu'âmele olunduğu mezkûrdur icâbı lede't-te'emmül tafsîlât-ı meşrûhadan anlaşıldığı vecihle müceddeden mekteb inşâ olunacak mahallerin mekteb ittihâzında mahzûr olmamakla beraber ale'l-usûl mukâta'aya rabt edildiği hâlde bunların me'a müştemilât tasdîk-i mevcûdiyetleri devletçe kadîmen

müttehaz usûl icâbından olmasına ve mevzû‘ bahs mektebin tasdik-i mevcûdiyetinde bir gûne mahzûr olmadığı beylikçilik dâ‘iresinin müzekkiresinde mezkûr olduğu gibi ale'l-usûl mukâveleye rabt olunarak icâbının icrâ kılındığı dahi Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin tezkire-i cevâbiyesi münderecâtından müstebân bulunmasına binâ'en Ma'ârif-i Umûmiye nizâmnâmesinin yüz yirmi dokuzuncu maddesi ahkâmına ri'âyet olunmak üzere mezkûr mekteb ile müstemilâtının tasdik-i mevcûdiyetlerini hâvî emr-i âlî isdârı husûsuna bi'l-istîzân müsâ'ade-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî şâyân buyurulduğu takdîrde ifâ-yı muktezâsının Dîvân-ı Hümâyûn Beylikçiliğine havâlesi ve Adliye ve Mezâhib ve Ma'ârif-i Umûmiye ve Evkâf-ı Hümâyûn Nezâretlerine ma'lûmât i'tâsı bi't-tezekkür yedi aded harita ile me'an leffen takdîm kılındı ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehül-emrindir.

3 Receb 1337 / 5 Nisan 1335

[Şurâ-yı Devlet azalarının mühürleri]

Husûs-ı câiyü'z-zikrin mahallen ketb ve tahrîr ve tahkîki için savb-ı şer'-i enverden me'zûnen bi'l-hükm olan dâ'ileri ümenâ'-i şer'le me'an Galata'da Gümüşlü Hân ittisâlinde vâki' cemâ'at-i Mûseviye sinagonuna varıp akd-i meclis-i şer'-i âlî ettikde eşhâs-ı hükmiyenin emvâl-i gayr-i menkûleye sûret-i tasarruflarına dâ'ir olan kanunun dördüncü maddesi mücebince şirket veyahut cemâ'at nâmına mukâta'aya rabtı lazım gelen mahallerin mu'âmelât-ı tefvîziyesinin icrâsına me'mûr ve me'zûn olan hâlâ Evkâf-ı Hümâyûn Nâzır Vekîli İbrahim Bey Efendi neclî'l-mağfûr ve'l-mebrûr Şeyhülislam esbak Sahib Molla Bey Efendi tarafından husûsâtü'l-beyânın vekîl-i müseccel-i şer'îsi olup evkâf-ı mazbûtadan Kasım Paşa ve Kıncı el-Hâc İbrahim Ağa ve Balat'da Hacı Kasım Günân Mahallesi'nde eş-Şeyh Mustafa Hulusi Efendi ve Hüsameddin b. Receb'in Tophâne'de el-Hâc Mîmi Mahallesi'nde vâki' câmi-i şerîfine meşrût ve Serbostân-ı hâssa Abdullah Ağa vakflarına kıbel-i şer'den kâimakâm mütevellî nasb ve ta'yîn ve hususu re'y olunan nezâret-i müşârun-ileyhâ de'âvî vekîllerinden Mehmed Asaf Bey b. Mustafa Efendi meclis-i ma'kûd-ı mezkûrda Beyoğlu ve Galata cemâ'at-i mûseviyesi evkâfı mütevellîleri olup yine kanun-ı mezkûrun maddesi mezkûre delâletiyle cemâ'at-i mezbûre nâmına akd-i mukâvele ve icâb ve kabûle me'zûn olan mahrûsa-i mezkûrede Kürkcüler Caddesi'nde yirmi beş numaralı mağazada mukîm teb'a-i Devlet-i Aliyye'nin Mûsevî milletinden tüccârdan İshak Karis Efendi Veled Yakod kezâ Galata'da Okçu Musa Mahallesi'nde Hayri Bey Apartmanı'nda mukîm vükelâ-yı de'âvîden Marko Nahom Veled Yakodine mahrûsa-i mezkûrede Mehmed Ali Paşa Hân'ında mukîm tüccârdan Jozef Luy Efendi Veled Yeşu'a mahzarlarında takrîr-i kelâm edip yedimde olup işbu meclis-i şer'de ibrâz eylediğim mahkeme-i evkâfdan mu'tâ ve bin üçyüz otuz senesi Cumâdelûlânın yirmi yedinci tarihiyle müverrah ve ol tarihte mahkeme-i mezkûre kâdısı bulunan Ali Rıza Efendi'nin imzâ ve hatmini hâviye i'lâm-ı şer'î nâtık olduğu üzre hakikatde cemâ'at-i mersûmenin uhde-i tasarruflarında olup muvâza'aten Banker Mösyö Fernandez Veled el-müteveffâ Salamon nâmına sened-i hâkânîsi muharrer olan ve kânûn-ı mezkûrun neşrinden sonra mûmâ ileyh Mösyö İsak Fernandez tarafından tasarruflarından nuzûl edilerek cemâ'at-i mezkûre nâmına mütevellûn-ı mûmâ-ileyhim İshak Kırısı ve Marko Nahom ve Jozef Luy Efendilere bâ re'y-i mütevellî ferâğ ve tefvîz ve teslîm ve mûmâ-ileyhim cânibinden teferruğ ve tesellüm olup üzerlerine cemâ'at-i mezkûre tarafından Galata ve Beyoğlu cihetinde meskûn millet-i Mûsevîye etfâlinin ta'lîm ve tadrîs ve terbiyeleri zımnında mekteb inşâ olunan mîrî beş kıt'a senedât-ı hâkânîye mantûklarınca mahrûsa-i Galata'ya muzâfe Tophâne Kasabasının El-Hâc Mîmi Mahallesi'nde Gülnan Sokağı'nda vâki' tarafları Hafız Hakkı Efendi menzil ve bahçesi ve Mehmed ve sâ'ire menzili ve

Yamandi hânesi ve taraf-ı râbî'î Gülhan Sokağı ta'bir olunur tarîk-i âmm ile mahdûd ve evkâf-ı mezkûreden Hüsameddin b. Receb'in Tophâne'de el-Hâc Mimi Mahallesi'ndeki câmi'-i şerîfine meşrûta vakfına senevî altı kuruş icâre-i mü'ecceleli ve mahkemece müstahdem mühendis Cafer Sadık Efendi'nin tanzîm eylediği harîtada beyân olunduğu üzre mühendis-i mûmâ-ileyhin misâhasıyla terbî'an üçyüz dört zirâ'dan ibâret olan mahall zikr olunan Hüsameddin b. Receb vakfından ve yine mahalle ve sokak-ı mezkûrede vâki' bir taraftan Kasab İstefani ve Dalgıç Andonaki menzil bahçesi ve ba'zan ebniye inşâ edilmemek üzere terk edilen onbeş zirâ' damlalık mahalle ve bir tarafı Mahmud Bey bahçesi ve bir taraftan Yamandi menzili ve taraf-ı râbî'î Gülhan Sokağıyla mahdûd ve senevî beş kuruş icâre-i mü'ecceleli kezâlik mühendis-i mûmâ-ileyhin misâhasıyla terbî'an yedi yüz kırk zirâ' mahall serbostâniyân-ı hâssa Abdi Ağa vakfından ve yine mahalle ve sokak-ı mezkûrda vâki' bir taraftan Madam Ana ile Tapopi Varni menzilleri ve bir tarafı müteveffâ Hamdi Efendi veresesi menzil arsasıyla Yamandi menzil ve bahçesi ve bir tarafı Ata Bey veresesi menzil ve bahçesi ve taraf-ı râbî'î mârru'z-zikr Gülhan Sokağı ile mahdûd senevî dört buçuk kuruş icâre-i mü'ecceleli bir bâb menzil mühendis-i mûmâ-ileyhin misâhasıyla terbî'an yedi yüz on sekiz zirâ'dan ibâret olarak sâlifü'z-zikr Şeyh Hulusi Mustafa Efendi vakfından ve yine kasaba-i Tophâne'de Hoca Ali Mahallesi'nin Dibek Sokağı'nda vâki' kırk altı numara ile murakkam bir taraftan Yorgi menzili ve bir taraftan Aişe Hanım menzil ve bahçesi ve bir taraftan Dalgıç Andonaki ve sâ'ire menzili ve bir taraftan Yorgi menzili ve taraf-ı râbî'î tarîk-i âmm ile mahdûd senevî altı kuruş icâre-i mü'ecceleli ve kezâ mühendis-i mûmâ ileyhin misâhasıyla terbî'an dörtyüz yedi kıt'a mahall Kasım Paşa vakfından ve yine zikr olunan Hoca Ali Mahallesi'nde Çıkmak Dibek Sokağı'nda kırk dört numara ile murakkam bir tarafı Hamdi Efendi menzili ve bir tarafı Hacı Abdi veresesinin menzili ve bir tarafı Hamdi Efendi menzili ve taraf-ı râbî'î tarîk-i âmm ile mahdûd ve senevîsi on altı kuruş icâre-i mü'ecceleli ve kezâ mühendis-i mûmâ ileyhin misâhasıyla terbî'an seksen dört arşın on iki parmak mahall dahi Mimi el-Hâc İbrahim Ağa vakıflarından olarak cemâ'at-i mezkûre tarafından bi't-tevhîd ashâb-ı hudûddan ba'zılarının tebeddülü hasebiyle mühendis-i mûmâ-ileyh Cafer Efendi'nin tanzîm ve tersîm eylediği harîtada beyân olunduğu üzre el-yevm bir taraftan ba'zan Abdi Efendi veresesi menzili ve ba'zan Etmekçi Di Yabandi menzili ve bahçesi ve bir taraftan Ata Bey veresesinin menzil ve bahçesi ve bir taraftan ba'zan Gülhan Sokağı ve ba'zan Yorgi Poliser menzili ve Diyorsa menzili ve yine Gülhan Sokağı ve ba'zan Kasab İstefani menzili ve ba'zan Andonaki menzili ve Dik Toviç menzili ve taraf-ı râbî'î Dibek Çıkmazı ta'bir olunur tarîk ile mahdûd cem'an terbî'an ikibin ikiyüz elliüç zirâ' on iki parmakdan ibâret mahallerin mukâta'aya rabtı istizânını hâvî tanzîm edilen i'lâm-ı mezkûrda mahall mecmû' mahdûd-ı mezkûrun beher zirâ'ının lirâ-yı Osmânî yüz kuruş hesâbıyla birer adet tam yüzlük Osmânî altını kıymet-i misliyesi varken bundan noksân fâhişle nâkıs olarak beher zirâ'ına ancak mütesâviyen lirâ-yı Osmânî yüz kuruş hesâbıyla elli kuruş kıymet takdîr edilmiş olmasından nâşî nizâm-ı mahsûs mücebince kıymet-i mezkûreye nazaran evkâf-ı mezkûre için ahz ve cibâyet olunacak mukâta'ât dîn olup evkâf-ı mezkûre bu yüzden mütezarrir olacağı ve mahâll-i mezkûrenin bir zirâ'ı mütesâviyen lirâ-yı Osmânî yüz kuruşdan cem'an iki yüz yirmi beş bin üçyüz elli kuruş kıymet-i misliyesi olduğu cihetle ber muktezâ-yı nizâm-ı mezkûr işbu kıymete nazaran beher bin kuruşdan on kuruş hesâbıyla senevî yedi yüz on sekiz kuruş Şeyh Hulusi Mustafa Efendi vakfına ve üçyüz dört kuruş Hüsameddin b. Receb vakfına ve yedi yüz kırk kuruş serbostaniyân Abdi Ağa vakfına ve dört yüz yedi kuruş Kasım Paşa vakfına ve seksen dört kuruş yirmi para Mîmi el-Hâc İbrahim Ağa vakfına i'tâsı sûretiyle

cemâ'at-i mezkûre mektebi ittihâz olunmak üzere mukâta'aya rabtı evkâf-ı mezkûre haklarında enfa' ve evlâ ve kıymet-i mezkûre tevhi'd edilen mahall-i mezkûrenin kıymet-i misliyesi idiğinden min haysü'l-mecmû' senevî ikibin iki yüz elli üç kuruş yirmi para mukâta'a ile cemâ'at-i mezkûre nâmına mütevellîleri hâzırûn-ı mûmâ ileyhim İshak Kirisi ve Marko Nahom ve Jozef Luy Efendilere icârına kibel-i şer'den izin i'tâsı matlûbumdur dedikden ve mütevellûn-ı hâzırûn-ı mûmâ ileyhim dahi cevâblarında zikirleri ceryân eden Şeyh Hulusi Mustafa Efendi ve Hüsameddin b. Receb ve Serbostaniyân Abdi Ağa ve Kasım Paşa ve Kıncı El-Hâc İbrahim Ağa vakıflarıyla mahlût olan ve el-yevm hudûd-ı mezkûre ile mahdûd bulunan mezkûr ikibin ikiyüz elli üç zirâ' on iki parmak mahall mecmû'-ı mezkûru senevî ikibin ikiyüz elli üç kuruş yirmi para mukâta'âsını vakıfları cânibine sâl be-sâl edâ ve teslîm etmek ve Galata ve Beyoğlu cihetlerinde meskûn millet-i Mûseviye etfâlinin ta'lîm ve tadrîs ve terbiyeleri zımnında mekteb mahalli ittihâz etmek üzere cemâ'at-i mezkûre nâmına istîcâra tâlib ve râğib olanlarını cemâ'at-i mezkûreye izâfetle bi't-tevliye beyân eylediklerinden sonra keyfiyet erbâb-ı vukûfdan Galata'da Kürkcüler'de Yeni Hân'da mukîm Abdurrahman Efendi b. Hasan b. Mustafa ve yine Kürkcülerde hân-ı mezkûrda mukîm Hasan Ağa b. Mehmed b. Ali nâm kimesnelerden lede'l-istîcâr mukaddemâ ayrı ayrı mahaller olup tevhi'd olunarak cemâ'at-i mezkûre etfâli için mekteb ittihâz kılınan Tophâne'de el-Hâc Mîmi Mahallesi'nde Gülhan Sokağı'nda ve yine kasaba-i mezkûrenin Hoca Ali Mahallesi'nde Dibek Sokağı'nda vâki' ve el-yevm bir taraftan ba'zan Abdi Efendi veresesi menzili ve ba'zan Etmekçi Di Yamandi menzili ve bahçesi ve bir taraftan Ata Bey veresinin menzil ve bahçesi ve bir taraftan ba'zan Gülhan Sokağı ve ba'zan Yorgi Boloser menzili ve Viyose menzili ve yine Gülhan Sokağı ve ba'zan Kasab İstefani menzili ve ba'zan Andonaki menzili ve Dik Topiç menzili ve taraf-ı râbî'i Dibek Sokağı ile mahdûd mahallin bir zirâ'ının kıymet-i misliyesi beher Osmânî altın yüz kuruş hesâbıyla yüz kuruşdan ibâret olduğunu ve mahall-i mezkûrun mekteb mahalli ittihâz olunmak üzere cemâ'at-i mezkûreye mukâta'a sûretiyle icârı vakıfları hakkında enfa' ve evlâ bulunduğunu ve bu sûretle mukâta'aya rabtında bir günâ mahzûru olmadığını ve senevî ikibin iki yüz elli üç kuruş yirmi para mahall mecmû'-ı mahdûd-ı mezkûrun mukâta'a-i misli idiği ve mahall-i mezkûrun beher zirâ'ının kıymet-i mezkûreden fazla değeri bulunmadığını inde's-şer'i'l-enver zâhir ve mütehakkak olmakla bu sûretde evkâf-ı mezkûre ile mahlût mahall mahdûd ve mecmû'-ı mezkûrun kıymet-i mezkûresine nazaran kânûn-ı mahsûs mücebinde binde on kuruş hesâbıyla senevî ikibin ikiyüz elli üç kuruş yirmi para mukâta'a ile ber vech-i meşrûh cemâ'at-i mezkûre etfâline mahsûs mekteb olduğu kaydları bâlâsına şerh verilmek ve mukâta'ası mezkûresi cemâ'at-i mezkûre tarafından sâl be-sâl vakıfları cânibine edâ ve teslîm olunmak üzere kuyûd-ı vakfiye idâresine kaydıyla Defter-i Hâkânî emânet-i aliyyesine senedât idâresine ve Evkâf-ı Hümâyûn muhâsebât müdüriyetine ve li-ecli's-sened cemâ'at-i mezkûreye vesâ'ir lâzım gelen mahallere ilmuhaberlerinin i'tâsıyla tesviyesine lede'l-istîzân irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref sâdır buyurulduğu hâlde keyfiyetin bâ-fermân-ı âlî Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i Celîlesi'ne havâlesi iktizâ eylediği mahkeme-i evkâf-ı hümâyûndan i'lâm olundu.

Fi'l-yevmi's-sâbi' ve'l-işrîn min Recebi'l-ferd li-sene erba'a ve selâsin ve selâse mi'e ve elf.

27 Receb 1334

Mahkeme-i Evkâf Kâdısı Müşâviri [mühür]

K Ş Mustafa Hulusi Efendi 183

K N 34 Kasım Paşa Sıhhiyye Abdullah Paşa 42 Galata Mîmi 16

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad:	Pınar Erkan
Doğum Yeri ve Tarihi:	Karabük 1971
Lisans Üniversitesi:	Lefke Avrupa Üniversitesi
Y. Lisans Üniversitesi:	İstanbul Teknik Üniversitesi